

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДВНЗ «ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНІКА»
КАФЕДРА ПОЛІТОЛОГІЇ
ІНСТИТУТ ПОЛІТИЧНИХ І ЕТНОНАЦІОНАЛЬНИХ
ДОСЛІДЖЕНЬ ІМ. І.Ф.КУРАСА НАН УКРАЇНИ**

**ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ СУЧАСНОСТІ:
ГЛОБАЛЬНИЙ ТА РЕГІОНАЛЬНИ
ВИМІРИ**

Збірник матеріалів

Всеукраїнської науково-практичної конференції

(м. Івано-Франківськ, 12-13 жовтня 2017 року)

Редакційна колегія

Цепенда Ігор Євгенович – ректор ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», доктор політичних наук, професор

Рафальський Олег Олексійович – директор Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАН України

Загороднюк Андрій Васильович – доктор фізико-математичних наук, професор кафедри математичного і функціонального аналізу, проректор з наукової роботи ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

Калакура Олег Ярославович – доктор політичних наук, провідний науковий співробітник відділу національних меншин Інституту політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України

Кугутяк Микола Васильович – декан Факультету історії, політології і міжнародних відносин ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», доктор історичних наук, професор

Климончук Василь Йосифович – доктор політичних наук, завідувач кафедри політології, завідувач кафедри політології Факультету історії, політології і міжнародних відносин ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

Марчук Василь Васильович – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри політичних інститутів та процесів Факультету історії, політології і міжнародних відносин ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

Монолатій Іван Сергійович – доктор політичних наук, професор кафедри політології Інституту історії, політології і міжнародних відносин ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

Білоус Олег Михайлович – кандидат політичних наук, доцент кафедри політології ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

Ломака Іванна Іванівна – кандидат політичних наук, доцент кафедри політології ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

Липчук Оксана Іванівна – кандидат політичних наук, доцент кафедри політології ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

Доцяк Ігор Іванович – кандидат політичних наук, доцент кафедри політології ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

Москалюк Михайло Федорович – кандидат політичних наук, доцент кафедри політології ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

Політичні процеси сучасності: глобальний та регіональні виміри. Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Івано-Франківськ, 12-13 жовтня 2017 р.). – Івано-Франківськ, 2017. - 312 с.

До збірника увійшли матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Політичні процеси сучасності: глобальний та регіональні виміри».

©Кафедра політології,
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»

ЗМІСТ

<i>Розділ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО АНАЛІЗУ ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ СУЧАСНОСТІ</i>	7
Денисенко В.М. Функції ідеології: теоретико-методологічний аспект	7
Бортніков В.І., Чубаєвський В. І. Особливості процесу електоральної легітимації політичної влади в Україні	10
Бурдяк В.І. Теоретико-методологічні підходи до аналізу міського самоврядування в територіальних громадах України	15
Асланов С.А. Теоретико-методологічні підходи до вивчення етнополітичної стабільності держави в умовах глобальних та регіональних викликів	24
Доцяк І.І. Теоретичні моделі ефективності політико-економічних систем	29
Штерн В.Ю. Чи існує незахідна політологія?	32
Масловська О.М. Історичні передумови становлення політичного консенсусу у процесі формування дієздатної моделі культури парламентської діяльності	34
Мадрига Т.Б. Маніпулятивний потенціал політичної мови	37
Ломака І.І. Політичні трансформації: моделі та теоретичне осмислення	39
Швець С.Л. Теоретико-методологічні засади та критерії аналізу міграційної політики держави	42
Шишименко І.М. Теоретико-методологічні підходи до визначення понять "політичний експерт" та "політична експертиза"	44
Русиняк А.І. Нормативна теорія взаємовідносин медіа та політики: суть та основні моделі	46
Манайло-Приходько Р.Ю. Націоналізація партійної системи	50
Корнелюк І.Д. Нормативно-правове закріплення результатів соціологічних досліджень	55
Лешанич М. Модель сучасної політичної партії в умовах демократичного транзиту	57
Михайлиця К.В. Динаміка розвитку теорії другого модерну в сучасній політичній науці	61
Вахняк Г.В. Євроскептики: нові виклики для європейської солідарності	63
Тодоріко А.Д. Концепт політичної довіри як інструмент дослідження процесів демократизації	65
Мосора М.А. Типологія сепаратизму у сучасному політологічному дискурсі	68
Мельник В.О. Етапи розвитку європейської ідеї у період «національних держав»	70
Тарнавський О.Р. Федералізм і функціоналізм як наукові підходи до вивчення євроскептицизму	72
Свищ О. «Українське питання» у політичних поглядах Юліуша	

Мерошевського	74
<i>Розділ II. СУТЬ, ТЕНДЕНЦІЇ ТА СПРЯМУВАННЯ СУЧАСНИХ ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ</i>	78
Наумкіна С.М., Маслов Ю. К. Основні підвалини існування інституту місцевого самоврядування в системі влади сучасних держав	78
Зварич І. Т. Політика “нового регіоналізму” та її вплив на трансформаційні процеси у європейських державах	85
Ростецька С.І. Технології символічної політики у процесі формування локальної ідентичності	93
Матвієнків С.М. Вплив соціальних медіа на формування нового типу громадянського суспільства	96
Цікул І.В. Комунікативні стратегії регіональних політичних акторів: особливості та принципи реалізації	99
Жекало Г.І. Інституційні механізми врегулювання політичних конфліктів	101
Godliuk A.M. Main approaches towards perception of security in the modern world	104
Кулик С.М. Особливості декомунізації футбольного клубу «Іллічівець»	105
Москалюк М. Ф. Інститут президентства в системі органів державної влади: порівняльно- політологічний аналіз	108
Садикова Є. О. Феномен представництва інтересів як механізм кореляції політичної системи суспільства	113
Стоцький В. В. Сучасні змі як каталізатор та індикатор суспільних процесів	115
Годован Ю.В. Вплив соціальної мобільності на процес політичної соціалізації молоді	117
Михальська В.В. Передумови авторитаризму у постконфліктному суспільстві	120
Дрогомирецька В. К. Роль жінки в сучасній світовій та українській політиці	121
Новосельський І. Роль соціальних медіа у виборчих технологіях	123
Зельманович І.І. «Заморожені» конфлікти пострадянського простору як важлива складова геополітичного протистояння	126
Семеняка Є.І. Інформаційний тероризм як інструмент сучасної політичної практики	129
Стасюк Д.С. Політичний декаданс як культура сучасної політики в Україні	131
Ніконович В.О. Співпраця Європейського союзу з НАТО	134
Коломейко Н. Л. Політична корупція як загроза державній безпеці України	137
<i>Розділ III. РЕГІОНАЛЬНІ ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ВПЛИВІВ</i>	142
Хома Н. М. Трансформаційні процеси партійної системи Японії	142

Кушнар'ов І. В. Політична корупція як загроза національній безпеці та розвитку республіки Вірменії	144
Мітрофанова О.О. Аналіз підходів Франції та Німеччини щодо європейської безпеки та ролі України в європейських процесах	149
Кривицька О. В. Регіональний контекст концепту порубіжжя	154
Новоскольцева Л.О. Україна і сучасні виклики глобалізації	161
Боринська О.Л. Окремі аспекти європейського вибору Естонії	164
Ткачук Ю. В. Роль професійних союзів у системі «держава – громадянське суспільство» (на прикладі України і Польщі)	166
Галаджій О.В. Еволюція регіоналізму у зовнішній політиці Австралії (кінець хх ст. – початок ххі ст.)	168
Лодин П.З. Концептуалізація простору УЛБ (Україна – Литва – Білорусь) у паризькій «культурі»	174
Гладун А. Шляхи та механізми формування політичної ідентичності в умовах глобалізаційних впливів	178
Бурдяк Г.О. Поділ гілок влади в політичній системі Республіки Корея	184
Цибух І. Б. Позиція міжнародних акторів щодо проблем та викликів політичної співпраці – міжнародного форуму країн БРІКС	186
Глизнер С.В. Процес формування об'єднаних територіальних громад на Івано-Франківщині, як перші кроки на шляху децентралізації	191
Розділ IV. ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ЗМІНИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ	197
Остапець Ю.О. Трансформація партійно-політичного ландшафту в країнах вишеградської четвірки за результатами парламентських електоральних циклів 2013-2017 років	197
Климончук В.Й. Трансформація політичних та громадянських цінностей українського суспільства в умовах нових геополітичних викликів	210
Ковач Л.Л. Соціально-економічний розвиток сучасного українського суспільства та його вплив на політичні процеси в країні	216
Проноза І. І. Трансформація політичної комунікації в сучасному суспільстві	220
Голуб'як Н.Р. Когнітивний вимір громадянських компетентностей в перехідний період	223
Кобець Ю.В. Модель модернізації та трансформації політичної системи України після 2014 року	226
Гев'юк У.Ю. Динаміка правового забезпечення інституту президентства в Україні	227
Репецька А.Г. Постреволюційні реформи та функціонування нових органів влади в Україні	228
Нгуєн Хиу Тхой Проблеми та виклики діяльності комітету з прав дитини ООН на сучасному стані розвитку	233

<i>Розділ V</i> ТЕНДЕНЦІЇ, ДИНАМІКА ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ	236
Калакура О.Я., Кочан Н.І. Сучасні етнополітичні процеси в Україні: загрози громадянській єдності	236
Ротар Н. Ю. Інституціональні чинники формування регіональних політичних режимів в Україні	247
Яремчук В.Д. Регіональний політичний режим у Львівській області: трансформація у роки незалежності України	249
Бевз Т.А. Регіональний політичний режим Дніпропетровщини: спроба визначення алгоритму дослідження	255
Максимець Б.В. Інституалізація радикальних правих політичних партій в сучасній Україні	264
Липчук О.І. Українсько-російські взаємини в умовах цивілізаційного протистояння	266
Гордієнко М. Г. Політична адаптація в умовах імперських фантомів	270
Дорош Л. О., Білик А.В. Представництво жінок в законодавчих органах влади: європейський досвід для України	276
Копинець Ю. Особливості формування української національної ідентичності у контексті цивілізаційного поділу «Схід – Захід»	281
Пташник В.Ю. Інститут глави держави в Україні у державотворчих процесах 1918-1923рр	285
Мула Х.О. Ціннісні та інституційні основи реформування судової влади в Україні	288
Степаненко О.Г. Проблема національної ідентичності українського суспільства в добу трансформаційних змін	291
Ясінська А.Ю. Особливості функціонування регіонального політичного режиму у харківській області в умовах гібридної війни	296
Горбатюк М.В. Оцінка Російської агресії в Криму та на Донбасі аналітиками й експертами республіки Білорусь	304

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО АНАЛІЗУ ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ СУЧАСНОСТІ

Денисенко В. М.

*доктор політичних наук, професор
завідувач кафедри теорії та історії політичної науки
Львівський національний університет ім. І. Франка*

ФУНКЦІЇ ІДЕОЛОГІЇ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Суттєве значення у формуванні та втриманні ірраціонального в сенсі людського буття відіграє *ідеологія*. Ця специфічна форма теоретичного відображення та пояснення дійсності почала класично оформлятися (у повному розумінні поняття) лише в новоєвропейській історії. З нашого погляду, пояснити її як результат структурованої свідомості – «колективне уявлення» (прояв, а не причина), «деформоване уявлення», тобто як своєрідний осад в системі символічних форм вияву людської раціональності – буде недостатньо, адже тут не розкривається механізм формування феномену. А дослідити цей механізм необхідно, тому що однозначно як систему раціональних *чи* ірраціональних знань ідеологію, на нашу думку, трактувати неможливо. Вона містить у собі обидва способи пізнання дійсності (як раціональний, так і ірраціональний), вона ж детермінує адекватні їм способи її практичного відтворення.

Масова свідомість не має логічного зв'язку. Виступаючи загальною, ніби зовнішньою формою свідомості, вона створює в собі містичний зв'язок, де виявом останнього є «співпричетність». У цьому контексті важливо включити до сфери дослідницького інтересу інституційні основи ідеології, суб'єктів її продукування. Поруч з цим – зосередити увагу на її теоретико-пізнавальній функції в сенсі раціонально-ірраціональних меж відображення соціального буття.

Ірраціональність ідеологічного змісту виникає у перервних, логічно нелінійних актах історії з її випадково поєднаними віхами. В дискретності альтернативних, критичних, неупорядкованих можливостей губиться початковий і розгорнений у неперервності іманентний логічний принцип буття (хоча випадковість поєднання історичних моментів вибудовує свою логіку, але ця логіка ірраціонально алогічна). Така історія домінує (бо вона єдино зрима) над принципами логіки і з основ її розгортання та пояснення вибудовується теоретичне обґрунтування (інтерпретація), що стає заміником логіки з її розгорнутою системою законів та закономірностей. Ця інтерпретаційна теоретична ідея претендує на об'єктивність, достовірність, майже фотографічність, а тому одномірно безальтернативна. Звідси, до речі, бере свій початок ідеологія тоталітарного типу, заснована

на утвердженні пріоритету теоретичної ідеї, що також зазіхає на об'єктивність, науковість знання, декларує віднайдення своєї універсальної «найрозумнішої істини», що підіймається над живою, вільною особистою свідомістю в наповненості її світосприйняття.

Так, на наше переконання, ірраціональні критерії ідеології потрібно шукати в ірраціональних засадах одного з пластів об'єктивності – історії, коли її перервність, алогічність, одномірна здійсненність, відірваність від внутрішніх логічних детермінантних принципів буття сублімує в систему своєї специфічної теоретичної інтерпретації. Ця самоактуалізація в історію є своєю компенсацією за нереалізованість, в основному, в тих альтернативних можливостях, які вкладені у принципи логіки, що ніби започатковували та визначали наперед можливості, долю.

Руйнування логічної та заміщення історичної детермінованості як самодостатньої може бути покладене в основу розриву (точніше було б говорити про з'яву випадкових, неадекватних усій цілісній системі цього ряду елементів) логічної лінії «мета – засоби – технологія – результат». А виникає це, ми вважаємо, у результаті невідповідності між загальнологічними принципами буття і конкретно-історичними одномірностями їх вияву, що може призвести до абсолютизації значимості історичної форми над логікою змісту. Така розірваність або механічне поєднання структурних складових цілісного процесу дії (в будь-якій сфері буття) спокушає до спроби завершити в якийсь спосіб цю лінію, що перестає органічно вибудовуватися в цілісний процес, виправдавши чи засудивши вияв неспроможності. Основою, яка компенсує неадекватність у цьому ланцюжку, може виступати ідеологія, що відіграє роль інтегратора неоднорідності, а тому ніби створює штучну логіку для можливого впорядкування людської дії. В цьому сенсі вона стає абсолютною цінністю і набуває ірраціональних форм. Як підкреслює К. Ясперс, ідеологія слугує думаючому суб'єктові абсолютною істиною, на засадах якої він вибудовує власну концепцію світу і своє місце в ньому; цим самим суб'єкт здійснює самообман, що є необхідним для виправдання себе, для прикриття своїх справжніх намірів, аби у той чи інший спосіб уникнути потрібних рішень, виходячи з власної користі в цій ситуації.

У Новий час неоднозначну роль щодо становлення ідеологічних форм мислення відіграв сцієнтизм. Абсолютизуючи раціоналізм, він разом з тим стверджував ірраціоналізм. Як наслідок, один із чинників формування ірраціональних засад ідеології лежить в основі механізму творення системи знань – у самому раціоналізмі. Останній може виявлятися в ірраціональних формах:

а) як саме відчуження, коли відбувається ідеальне конструювання раціонального, яке доводиться до формалізовано-алгоритмічних форм (така конструкція знань виступає вже не як відображення дійсності, а як самоцінна ірраціональна формула, у відповідності з якою мусить узгоджуватися дійсність. В основі відношення такої надсистеми знань до дійсності лежить тоталітарний принцип, а тому вона виконує своєю ідиною

функцію детермінації тоталітарної системи ідеології);

б) як точний відбиток дійсності, «тверезе» мислення, розуміння дійсності, «якщо вона є насправді», що не спонукає до вияву принципів та формування теоретико-понятійної системи знань про цю дійсність. Подібне «вписування», «втрапляння» в логіку буття дійсності детермінує специфічну конформістську свідомість, адже відкриття, розуміння об'єкта – це певне пристосування до нього без усякої можливої логіко-теоретичної деструкції заради пізнання. В руслі такої «епістемологічної» системи вибудовує свою теорію ідеологія, адже тут задаються основні ірраціональні координати останньої: символізм, алгоритмічність, відчуженість надпонять від принципів буття та буквально предметне «втягування» дійсності в спрощену конструкцію теорії, що розрахована на ніби розпредмечувану функцію здорового глузду.

Коли основа певної концептуальної позиції, її вихідні передумови перетворюються в неперехідні істинні цінності, а їх зміст повністю ототожнюється з реальністю, відбувається догматизація. Раціональність перестає бути відкритою формою і замикається на собі і цим самим абсолютизується, перетворюючись в ірраціональність, і стає ідеологією.

Раціональність, що самоактуалізувалася в закритій формі існування – ідеології, об'єктивуючись, продовжує стверджувати себе в системах соціальних відносин та влади і стає основою конструювання знову ж таки згаданого нами вище тоталітаризму. Тоталітаризм, у свою чергу, становить собою дедалі наростаючий рівень уніфікації всіх форм вияву людського життя в різних його вимірах – господарському, політичному, культурницькому тощо: це рівень всебічної регламентації та раціоналізації праці, поведінки, міра зруйнування багатоманітних зв'язків у суспільстві, атомізація соціуму, перетворення його в «натовп однаків» та підкорення кожного індивіда одному центру соціальної та політичної влади". Що зрештою постає у кінцевій іпостасі гострого ірраціоналізму.

Бортніков В. І.,
*доктор політичних наук, професор,
завідувач кафедри політології та державного управління
Східноєвропейського національного університету
імені Лесі Українки*

Чубаєвський В. І.,
*кандидат політичних наук, заступник начальника
Департаменту кіберполіції Національної поліції України*

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУ ЕЛЕКТОРАЛЬНОЇ ЛЕГІТИМАЦІЇ ПОЛІТИЧНОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ

Розкрито сутність процесу електоральної легітимації політичної влади під час виборів. Здійснено аналіз етапів виборчого процесу. Розглянуто дискусійні питання щодо термінів початку та закінчення процесу електоральної легітимації політичної влади.

Ключові слова: політична влада, легітимація, вибори, електоральний процес.

PECULIARITIES OF THE PROCESS OF ELECTORAL LEGITIMATION OF POLITICAL POWER IN UKRAINE

The essence of the electoral legitimation of political power during the elections has been revealed. The analysis of the election process stages has been carried out. The issues regarding the timing of the start and end of the electoral legitimation of political power have been effectuated.

Key words: Ukraine, political power, legitimation, elections, election process.

Моніторинги суспільної думки в Україні майже за всі роки незалежності засвідчують украй низькі рейтинги довіри до існуючої влади, тобто її головні інститути не є легітимними в очах громадян. Криза легітимності існуючої влади, що неухильно загострюється, створює неабиякі загрози не лише для існуючого порядку, а й для незалежності країни.

Метою статті є визначення специфіки процесу електоральної легітимації політичної влади в Україні.

Проблема легітимності політичної влади набуває особливого значення в умовах переходу до демократії, оскільки майбутнє демократичних інститутів залежить від їх визнання більшістю народу як таких, що відповідають запитам суспільства й забезпечують оптимальну форму врядування. Важлива складова частина легітимації політичної влади – вибори, оскільки на початковому етапі формування представницьких органів влади закладається підґрунтя її суспільної довіри.

Свідчення важливості проблеми легітимації влади в ході виборів –

виділення її сучасними вітчизняними дослідниками як окремого виду легітимності – електоральної легітимності, а відповідно й електоральної легітимації. За визначенням Є. Юрійчук, «електоральна легітимація – це процес набуття владою електоральної (референдної) легітимності внаслідок реалізації суб'єктами виборчого процесу демократичних принципів виборчого права в процесі виборів органів публічної влади (прийняття рішень), здійснення легітимаційних методів і технологій, у результаті яких політична довіра трансформується в підтримку влади через голосування чи інші види конвенційної участі» [1, с. 34].

Визначення, яке дає зазначений автор, потребує суттєвих коректив. По-перше, набуття владою легітимності може здійснюватиметься і поза демократичних принципів виборчого права, як це відбувається в авторитарних і тоталітарних суспільствах. Там, за відсутності демократичних виборів, легітимність політичної влади досягається шляхом авторитарної мобілізації засобами масової пропаганди і маніпулятивних технологій, формування відповідних ціннісних настанов. По-друге, електоральна легітимація за визначенням дослідниці відбувається у межах виборчого процесу, хоча насправді процес електоральної легітимації набагато ширший, оскільки легітимаційні заходи здійснюються й поза офіційно визначених термінів електорального процесу. Зокрема йдеться про передвиборчий і післявиборчий етапи.

На думку авторів статті, процес електоральної легітимації політичної влади, це унормована система взаємозв'язків суб'єктів суспільно-політичних відносин спрямована на забезпечення легітимності органів публічної влади їх підтримкою та визнанням під час виборів. Цей процес не збігається хронологічно із законодавчо закріпленими термінами виборчого процесу, оскільки легітимація суб'єктів виборчого процесу (партій і кандидатів) розпочинається до початку офіційного оголошення виборів та закінчується складанням присяги (новообраними депутатами, президентом тощо), акт якого також відбувається за межами виборчого процесу.

Оскільки електоральний процес є різновидом політичного процесу як такого, логічно розглянути його зміст за аналогією з політичним процесом на рівні політичної системи. Одним з найпоширеніших підходів до визначення стадій політичного процесу є той, що розглядає їх як послідовну, логічно зумовлену сукупність дій, що відбуваються в ході формування та взаємодії елементів політичної системи. Відповідно до чого політичний процес структурується як сукупність таких етапів/стадій: а) конституювання політичної системи; б) відтворення основних ознак та елементів політичної системи; в) розробка, прийняття і виконання політико-управлінських рішень; г) контроль за функціонуванням і напрямками розвитку політичної системи [2, с. 42].

Із врахуванням зазначеного підходу до розуміння структури політичного процесу, пропонуємо виокремити такі етапи електорального процесу: 1) конституювання; 2) інституалізація; 3) реалізація; 4) контроль.

Конституювання електорального процесу передбачає визначення відповідної нормативно-правової бази, принципів і процедур виборів. Інституалізація розуміється як процес створення інституційної структури виборчого процесу. Щоправда, інституалізація принципу народного представництва відбувається ще на першій стадії електорального процесу, коли конституційна легалізація демократичних виборів закріплюється у таких фундаментальних принципах демократичного виборчого права як рівність, вільність, загальність і таємність голосування. Реалізація здійснюється шляхом забезпечення широкого комплексу заходів та процедур із організації та здійснення волевиявлення громадян та визначення його результатів і контроль – організація контролю за ходом виборів, підрахунком голосів, а також належним виконанням інших процедур відповідно нормативно-правової бази. Функцію контролю мають здійснювати державні органи, громадські організації й партії, а також міжнародні спеціалізовані організації та установи через інститут спостерігачів.

Зміст зазначених етапів у кожній окремо взятій країні залежить від багатьох чинників, які, зокрема, детерміновані історичним часом, національними традиціями, типом політичного режиму, рівнем розвитку інституційної структури, у тому числі й ступенем зрілості громадянського суспільства, які істотно відрізняються в демократичних й недемократичних державах.

У цьому контексті виникає питання щодо термінів початку та закінчення електорального процесу як такого. Формально початок виборчого процесу оголошує Центральна виборча комісія у випадках та строки, встановлені Конституцією України та відповідним законом про вибори. Фактично ж, визначити початок виборчої кампанії доволі важко, оскільки кандидати починають здійснювати дії, спрямовані на їх обрання, задовго до офіційного старту виборів. Зокрема, Д. Сарторі наголошував на необхідності розрізнення *акту голосування* і *процесу голосування*. Учений зазначав, що одиничний акт голосування «не слід плутати з процесом, який він врешті-решт запускає». Виборець-переможець – це виборець, кандидата якого обирають (або виборець, що голосує за партійний список, який здобуває в його виборчому окрузі принаймні одне місце). Проте якщо ми починаємо розглядати дальшу послідовність подій, що є багатоетапним процесом, стає очевидним, що виборець може виграти на рівні свого округу, але програти на інших рівнях: парламентському рівні (де його представник може належати до партії меншості), а також на урядовому рівні (коли його партію не допускають до урядування) [5, с. 489].

Ці міркування відомого вченого наводять на думку про визначення меж електорального процесу у контексті електоральної легітимації переможців виборів будь то депутати представницьких органів влади або ж виборний глава держави.

Певну ясність до цього питання вносить аналіз українського законодавства щодо виборів депутатів Верховної Ради України. Так,

наприклад у п. 5 ст. 10 Закону України «Про вибори народних депутатів України» 2002 р. зазначено, що виборчий процес «завершується офіційним оприлюдненням Центральною виборчою комісією результатів виборів депутатів» [2]. Натомість Закон України «Про вибори народних депутатів України» 2005 р. збільшує протяжність виборчого процесу. Відповідно п. 5. ст. 11 цього закону виборчий процес «завершується через п'ятнадцять днів після дня офіційного оприлюднення Центральною виборчою комісією результатів виборів депутатів» [4]. Закон України «Про вибори народних депутатів України» 2012 р. із змінами 2013–2015 рр. залишає термін офіційного закінчення виборчого процесу п'ятнадцять днями після офіційного оголошення результатів виборів. Водночас, відповідно п. 6, ст.11 зазначеного закону, виборчий процес включає також такі етапи: 1) повторне голосування; 2) підрахунок голосів виборців та встановлення підсумків повторного голосування [3].

Відповідно Закону України «Про вибори народних депутатів України» виборчий процес включає такі етапи:

- 1) висування кандидатів у депутати;
- 2) утворення виборчих комісій (крім Центральної виборчої комісії);
- 3) реєстрація кандидатів у депутати;
- 4) проведення передвиборної агітації;
- 5) утворення спеціальних виборчих дільниць, що існують на тимчасовій основі;
- 6) складання списків виборців, їх перевірка та уточнення;
- 7) голосування;
- 8) підрахунок голосів виборців та встановлення підсумків голосування;
- 9) встановлення результатів виборів депутатів та їх офіційне оприлюднення;
- 10) припинення повноважень окружних та дільничних виборчих комісій.

6. У випадках, передбачених цим Законом, виборчий процес включає також такі етапи:

- 1) повторне голосування;
- 2) підрахунок голосів виборців та встановлення підсумків повторного голосування [3].

Тобто із введенням зазначених пунктів, межі законодавчо визнаного виборчого процесу розширюються.

Отже, з формально-юридичної точки зору виборчий процес на парламентських виборах в Україні, за відсутності випадків повторного голосування, завершується через п'ятнадцять днів після офіційного оприлюднення ЦВК результатів виборів депутатів. Так само через п'ятнадцять днів після офіційного оприлюднення ЦВК результатів виборів (або офіційної публікації подання ЦВК до Верховної Ради України щодо призначення повторних виборів Президента України) завершується й виборчий процес на виборах глави держави. Визначення такого терміну закінчення виборчого процесу виправдане, оскільки має місце й технічний

бік справи, пов'язаний із необхідністю закінчення строку повноважень органів адміністрування виборів, фінансування апарату й ін.

Отже, процес електоральної легітимації політичної влади (з прив'язкою до певного електорального циклу) закінчується не разом із офіційним закінченням виборчого процесу, а з завершенням процедури легітимації обраних депутатів або глави держави. Такі висновки зумовлені метою виборів – формування законодавчого, представницького органа влади або обрання глави держави. Якщо такий орган не сформовано, (із виконанням усіх обов'язкових процедур легітимації), вважати електоральний процес, як процес електоральної легітимації політичної влади, закінченим не уявляється можливим. Яскравою ілюстрацією на підтвердження такої думки є епопея виборів Президента України 2004–2005 рр., де навіть мало місце офіційне оголошення результатів виборів на користь В. Януковича. Однак процедуру його легітимації не було завершено – він не складав присягу як новообраний глава держави у Верховній Раді України.

Література

1. Волинський А. Стадії політичного процесу. Політико-правові основи класифікації. *Політичний менеджмент*. 2004. № 1. С. 41–51.
2. Закон України «Про вибори народних депутатів України» від 18 жовтня 2001 року (Зі змінами, внесеними згідно із Законом № 2977-III (2977-14) від 17.01.2002). Київ: [б. в.], 2002. 26 с.
3. Закон України «Про вибори народних депутатів України» із змінами 2014, 2015 рр.: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/4061-17> (дата звернення: 28.11.2016).
4. Закон України «Про вибори народних депутатів України». Офіц. тексти. Київ: Право, 2005. 148 с.
5. Сарторі Д. Вертикальна демократія. *Демократія*: антол. / упоряд. О. Проценко. Київ: Смолоскип, 2005. С. 486–532.
6. Юрійчук Є. П. Електоральна та референтна легітимація влади на пострадянському просторі: зовнішньополітичні аспекти: монографія. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2012. 480 с.

**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО АНАЛІЗУ
МІСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ В ТЕРИТОРІАЛЬНИХ
ГРОМАДАХ УКРАЇНИ**

Місцеве самоврядування (МС), розвиток територіальних громад України (ТГ) пройшли складний і суперечливий історичний шлях, відчуваючи впродовж століть вплив східної і західної політичних культур. Цей інститут у сучасному вимірі склався у світовій практиці на межі XVIII-XIX ст., коли абсолютні монархії трансформувались у демократичні, правові держави. Боротьба за утвердження місцевого самоврядування, звільненого від феодально-чиновницького насильства, була однією з причин суспільних рухів. Їх ідеї суперечили феодальній державі, становому патріархально-общинному (сільському) і корпоративно-цеховому (міському) самоврядуванню. Деякі їх елементи діють у демократичних державах і нині, але наповнені новим правовим змістом. Тож у процесах розбудови системи самоврядування слід зважати на його історичний досвід у ТГ [19, с.117].

Розбудова місцевої влади на засадах демократії можлива лише при зміні парадигми управління, самоврядування, територіальної організації влади, існуючої системи ТГ на місцях, повноважень органів МС. Здавна соціально-територіальною спільнотою в Україні була громада, яка формувалася і в місті, і в селі. Ці територіальні утворення є об'єктом дослідження багатьох суспільних наук, мають властиві системні ознаки, відображаючи певний тип суспільного поділу праці та визначаються як місто чи село. Економічне трактування виділяє місто, як підсистему територіального господарства, вихідну умову розселення і життя міського обслуговуючого комплексу і факторів, що його детермінують.

Екологічний підхід розглядає проблеми оптимізації міського життя через забезпечення сприятливих для людини природних умов діяльності, здорового способу життя. Архітектура і містобудування розглядають місто як особливе матеріальне середовище проживання людини, що забезпечує їй свободу вибору діяльності і оточення. Географічний підхід розглядає просторові природні умови міста, демографічних, соціально-економічних станів і процесів у ньому. Економічна географія розглядає місто як спосіб організації простору, що підвищує концентрацію населення та максимізує його життєзабезпечення[3, с.11].

Соціологічний підхід до аналізу міста ґрунтується на закономірностях виникнення, дії та розвитку міської соціально-територіальної спільноти, його соціально-економічної природи, структури відтворення, способу життя, за природними і матеріальними факторами

зовнішнього середовища, особливостями систематизації факторів, які його утворюють. Місто – історична, внутрішньо диференційована підсистема суспільства, що склалася в процесі територіального суспільного поділу праці. Для міста, на відміну від села, характерні вища щільність населення, специфіка просторової організації, особливий соціальний склад мешканців, соціальної структури, способу життя, поділу праці, культури. Місто – це ТГ, яка має високу концентрацію населення на невеликому просторі, зайнятого зазвичай у промисловості, торгівлі, сфері обслуговування, управління, науці і культурі [4, с.24]. Місто часто виступає адміністративним і культурним центром оточуючого регіону. За домінуючими соціально-економічними ознаками виділяються різні типи міст: великі, середні, малі, промислові, торговельні тощо.

О. Шпенглер у межах свого розуміння цивілізації пов'язував сутнісні якості міста з культурою. «Вирішальним і неоціненним за гідністю фактом, – писав він, – є те, що всі впливи культури були міськими. Цей власний критерій «світової історії» докорінно відрізняється від історії людства взагалі. Світова історія – це історія міської людини. Народи, держави, політика і релігія, всі види мистецтв, всі науки ґрунтуються на одному найдавнішому феномені людського існування – на місті» [21]. Визнання особливої ролі міст у розвитку цивілізованих і культурних форм життєдіяльності населення не є підставою для абсолютизації їх як «несучих конструкцій». Слід зважати і на дисфункціональні наслідки: наявність занепаду, посилення на окремих етапах розвитку асоціальних явищ тощо. На ці обставини теж зважали дослідники міського життя різних соціальних верств населення.

Так, О. Шпенглер наголошував на жахливій бідності окремих міських соціальних верств і груп, занепаді ряду позитивних звичок, віддаленні міщан від природи й її природних мотивів у поведінці, зведення інтелектуальної та духовної діяльності до змісту наживи, грошей, до раціонально формалізованих інтересів, зниження цінності сім'ї й інтересу продовження роду у власних дітях, скорочення числа жителів міст, здатних до створення культури [21]. Оцінки життя сучасних муніципальних утворень у всіх державах вимагають включення вказаних проблем до розгляду та вирішення суб'єктами самоврядування.

Політологічний підхід спрямований на дослідження органів міського МС в системі владних політичних інститутів, через політичну культуру та електоральні переваги жителів міст, їх політичну активність, членство в політичних партіях, тобто через локальну демократію. Процес зміни МС з неминучістю формує якісно і кількісно нові політичні інститути, органи самоврядування в ТГ.

Особливістю України є переміщення соціальних рушійних сил. У межах інституту МС це видно по зміні пріоритетів, пов'язаних з спільними орієнтирами на інтереси і потреби конкретних соціальних груп, які ведуть до зміни характеру МС, що виражає інтереси спільнот. Це посилює значимість суб'єктного підходу до розгляду політичних інститутів та їх

аналізу. Важливе завдання розвитку МС, що вимагає якісного аналізу, є формування усталеного в організаційній компоненті інституту МС, системи цінностей і норм поведінки. Вони покликані сприяти усвідомленню органами МС, як особливого соціального інституту з власними функціями, адекватного ставлення до державних органів і ТГ.

Вдосконалення системи МС йшло одночасно в кількох взаємопов'язаних організаційних напрямках. Формування нормативної правової бази на державному, регіональному (обласному) і муніципальному (місцевому) рівнях сприяло створенню різних організаційних структур в Україні. Провідна роль тут належить державному і регіональному рівням, адже органи державної влади активізували зусилля щодо реформування системи МС і територіальної організації влади. Створена при Президентові України Координаційна рада з питань розвитку громадянського суспільства [15] розробила проект Концепції реформи місцевого самоврядування і територіальної організації влади, яка була схвалена розпорядженням Кабінету міністрів України в 2014 р. [9].

Реформування системи МС і територіальної організації влади – важлива складова конституційної реформи в Україні, для децентралізації і розширення повноважень місцевої влади на принципах субсидіарності, деконцентрації влади і ресурсів. Прийняття відповідних змін до Конституції України створило належну правову основу для схвалення низки законодавчих актів, необхідних для реалізації реформи МС. Серед них: нова редакція закону «Про місцеве самоврядування», «Про місцеві державні представництва», зміни до Бюджетного кодексу, низка законодавчих актів, які визначають розподіл повноважень між виконавчими органами влади й органами МС та між органами МС різного рівня.

Концепція реформування системи МС та територіальної організації влади отримала консенсусне рішення. Її погодили з усіма обласними і міськими радами, асоціаціями органів МС, Асоціації міст України (АМУ) [16, с.15], експертами, Радою Європи, як перший крок у проведенні реформи МС в Україні. Документ відповідає засадам Європейської Хартії місцевого самоврядування. Головне в реформі – забезпечення доступності й якості публічних послуг, оптимальний розподіл повноважень між органами МС і виконавчої влади, обґрунтована територіальна основа для їх діяльності, матеріальні, фінансові й організаційні умови для виконання органами МС власних і делегованих повноважень.

22 вересня 2016 р. уряд України затвердив нову редакцію плану заходів по реалізації Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні [2]. У ній оновлені завдання, строки їх реалізації, визначені виконавці для реалізації положень Концепції. Передбачено розробку пропозицій секторальних реформ; проектів законів про засади адміністративно-територіального устрою щодо посилення відповідальності органів МС за прийняття рішень, що порушують Конституцію, закони України, статус і вибори старост;

розширення переліку послуг, які здійснюють Центри надання адміністративних послуг; супровід у ВРУ проектів законів для реалізації реформи, інформаційної роботи, консультативно-методологічної допомоги; запровадження в ТГ (найперше в об'єднаних ТГ) дільничних поліцейських.

Віце-прем'єр-міністр України Г. Зубко підкреслив, що «урядове рішення закріпило план, який пришвидшить децентралізацію. В ньому чітко визначені відповідальні і терміни реформи. Він передбачає зміни у сферах освіти, охорони, здоров'я, соціального захисту, правове регулювання з ключових питань розвитку, визначення статусу старост, ширший перелік послуг, які надаються Центрами надання адміністративних послуг, посилення відповідальності органів МС за прийняття незаконних рішень» [14]. Схоже висловила і М. Ставнійчук під час зустрічі з делегацією Конгресу місцевих та регіональних влад Ради Європи [18].

Одним з основних положень Концепції є децентралізація – передача повноважень і бюджетних надходжень від органів держави до МС. Мета реформи МС – забезпечення спроможності самостійно, за власні ресурси, вирішувати питання місцевого значення. Децентралізація спрямована на вирішення проблем наділення громад більшими ресурсами та мобілізації їх внутрішніх резервів.

Стаття 140 змін до Конституції передбачає, що «МС здійснюється ТГ як безпосередньо, так і через органи МС шляхом самостійного регулювання суспільних справ місцевого значення й управління ними в межах Конституції і законів України» [7]. Реформа органів МС передбачає об'єднання (укрупнення) ТГ, щоб зменшити надмірну частину ресурсів громад, яка йшла на утримання апарату управління. А для реалізації важливих проектів місцевого розвитку коштів не вистачало. І навіть виділення додаткових ресурсів переважній більшості чинних дрібних ТГ, їх не забезпечувала. Реформа ж МС, враховуючи позитивний європейський та власний історичний досвід, передбачає обов'язкове об'єднання (укрупнення) ТГ, покликане позитивно змінити фінансові проблеми.

З цією метою у містах створені Регіональні платформи з політичного діалогу у сфері МС – спільні засідання голів громад-членів регіональних відділень АМУ, керівництва області, народних депутатів, ЗМІ, які підтримують прийняття у парламенті законодавства, спрямованого на вирішення проблем МС. Заходи пройшли в усіх областях за проектом «Розробка курсу на зміцнення МС в Україні» (ПУЛЬС), який реалізує АМУ за підтримки USAID.

Так, 26 січня 2017 р. в Івано-Франківському регіональному відділенні АМУ відбулося засідання регіональної платформи «Проблемні питання бюджетного забезпечення громад і проекти законів для зміцнення МС, які вимагають першочергового схвалення» [17, с.3]. Прикарпаття – лідер «Децентралізаційного марафону-2016» по якісних показниках, кількістю проведених заходів і зустрічей з громадянами. Міські, селищні і

сільські голови, очільники об'єднаних територіальних громад (ОТГ), представники обласної влади, парламенту, експерти обговорили питання формування місцевих бюджетів і бюджетного забезпечення громад у 2017 р., проблеми місцевих бюджетів і питання МС, які потребують законодавчого врегулювання, запропонували шляхи їх вирішення.

За словами заступника голови Івано-Франківської ОДА, реформа децентралізації набирає обертів. Він розповів про переваги, які вже отримали перші ОТГ (три громади, утворені в 2015 р.) від держави. Їх власні бюджети зросли в рази за рахунок перерозподілу фінансових потоків, попри це ще 21,9 млн грн виділила держава на розвиток інфраструктури цих громад. Вони внесли 41 інфраструктурну заявку на будівництво доріг, водогонів, формування вуличного освітлення, ремонт різних об'єктів соціально-культурного призначення. І практично 99% цих коштів освоїли. Посадовець вказав, що позитивний досвід підштовхне інші громади до об'єднання, закликав їх не зволікати з цим рішенням, адже невідомо, як довго діятиме принцип добровільності. Голова бюджетної комісії ОДА М. Палійчук заявив, що перші ОТГ значно виграли, «в попередні роки був 21 млн грн на 4 громади, а тепер ті ж самі кошти на 11 громад» [1, с.4].

Про схожі факти розповів у своєму виступі народний депутат України, секретар комітету ВРУ з питань бюджету В. Шкварилук. Завдяки децентралізації фінансів міста обласного значення отримали суттєвий фінансовий ресурс і дуже важливо, щоб вони правильно його використали, інвестували в інфраструктурні проекти. «Держава дає нові інструменти наповнення доходів бюджету, – сказав депутат, – які вже безпосередньо залежать від рішень, що приймають місцеві ради щодо встановлення ставок чи пільг по окремих податках» [1, с.4].

Зазначимо, що до бюджетів міст обласного значення зараховують плату за адмінпослуги; державне мито (в частині певних надходжень до міст); акцизний збір з роздрібного продажу тютюнових, алкогольних виробів та нафтопродуктів; податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки. Змінені пропорції відрахувань екологічного податку: 20% – до держбюджету, 80% – до бюджетів інших рівнів (з них до обласного бюджету – 55%, до бюджету міст – 25%). Завдяки цим новаціям бюджети міст додатково отримали чималі надходження. Так, у 2015 р. Івано-Франківськ отримав 109,3 млн грн, Калуш – 22,0 млн грн, Коломия – 19,6 млн грн. У 2016 р. ці показники ще збільшилися. Бюджет Івано-Франківська поповнився на 143,3 млн грн, Калуша – на 32,4 млн грн, Коломій – на 31,3 млн грн. Показово, що Коломия за соціологічними дослідженнями, увійшла до 10 населених пунктів, доходи яких за останні три роки зростали найшвидше.

Надходження додаткових коштів до ТГ дає змогу проводити більше заходів по благоустрою, задовольняти запити, з якими звертаються громадяни. ТГ повинні вчитися ефективно освоювати кошти. Так, у 2017

р. на децентралізацію з держбюджету додатково виділять 9 млрд грн до тих, які вже є на місцях [5, с.45].

Самоврядування дає змогу місцевій владі вирішувати, як краще використати наявні кошти, щоб покращити певні сфери життя громадян. Одеська міська влада поповнить парк транспорту електроавтобусами. КП «Одесміськелектротранс» закупить 10 машин, що не вимагають контактної мережі і тягових підстанцій. На рішення вплинула їх економічність не лише з дизельними/ газовими автобусами, а й тролейбусами. Кошти на придбання машин виділить місто та візьме кредит у ЄБРР чи Світового банку. Надалі влада планує розширити автопарк до 35 електроавтобусів. Вони низько підлогові і зможуть перевозити до 100 чол. Їх запас ходу 120 км. Для них вже розроблені маршрути [13, с.9].

Цікаву ініціативу здійснила міська влада Львова. У грудні 2016 р. тут урочисто відкрили макет Львівської Ратуші, доступний для людей з вадами зору, щоб вони змогли руками відчутти красу архітектурної пам'ятки. Бронзовий макет споруди створили в межах проекту «Львів на долонях». Тепер міні-ратуша стоїть на площі Ринок перед входом у міську раду. Львів, підтримуючи європейську практику, долучився до когорти міст, адаптованих для людей з особливими потребами, «показуючи» архітектуру незрячим, долучаючи туристів і мешканців міста до культурного життя. Над макетом Ратуші працювали львівські скульптори та міська ливарна майстерня. Проект, бюджет якого склав 92 тис. грн, реалізували Львівський обласний осередок ГО «Українська спілка інвалідів – УСІ», скульптори Львівської НАМ, Інститут міста («Громади в дії») та управління культури Львівської МР у межах конкурсу «Зробимо Львів кращим» [10, с.10].

Бронзова модель має інформаційну таблицю з написом шрифтом Брайля та підставку з каменю. Висота макету – 50 см, загальна висота – 130 см. «Ми сьогодні маємо унікальну можливість. Багато мешканців та гостей міста, коли хочуть краще пізнати Львів, підіймаються на Ратушу, і з неї бачать наше красиве місто, – зазначив мер А. Садовий. – Але не всі можуть піднятися. Не всі можуть її побачити. І мені дуже приємно вітати прекрасну ініціативу львів'ян, яка дає можливість незрячим відчутти Ратушу своїми пальчиками» [10, с.10].

А міська влада Миколаєва у грудні 2016 р. відкрила перше в місті «сонячне» дерево. Це друге місто після Тернополя, де є подібна споруда, вона виготовлена з металу, а «листя» – сонячні панелі. Його потужності досить, щоб одночасно під відкритим небом зарядити 10-15 пристроїв. У дерева є Wi-fi зона з підсвічуванням світлодіодами. Проект реалізували власним коштом компанії міста. «Прийнято вважати, – сказав мер О. Сенкевич, – що, якщо в нашому місті поставити що-небудь, то знайдеться той, хто це зламає чи зіпсує. Але я вірю, що наші люди збережуть «сонячне» дерево і оцінять внесок, який зробили підприємці» [12, с.10].

Приклади успіхів вже діючих ОТГ, мотивуючий чинник, який активізував і стимулював процеси об'єднання громад. Цьому сприяла і

Всеукраїнська Акція АМУ, розпочата на XII Українському муніципальному форумі в Одесі в червні 2016 р. Впродовж шести місяців регіональні відділення АМУ та регіональні консультанти проводили заходи в потенційних об'єднаних громадах.

Значно впливають на процес об'єднання громад ЗМІ. «Журналістська робота й активність долучила нині людей до можливості впливати на рішення місцевої влади та визначати пріоритети розвитку громади. Без регіональних ЗМІ це було б не можливо» [5, с.45]. Статистика про реформу децентралізації в 2016 р. теж позитивна: вже є 367 ОТГ, 1339 інфраструктурних проектів реалізовано через пряму субвенцію в 159 ОТГ та 810 проектів через Державний фонд регіонального розвитку. Створено Центральний офіс реформ і 24 регіональні відділення.

Концепція реформи передбачає скасування ОДА та РДА. Замість них центральну владу на місцях представлятимуть префекти. Ідея полягає в тому, що вони вестимуть лише нагляд за дотриманням законності органами МС. Ради громад області і району утворять виконавчі комітети. Префектів призначатиме та звільнятиме Президент. Акт префекта, залежно, якого питання він стосується, матиме право скасовувати Президент чи уряд [8]. Однією з новацій, введених Законом України, є додаткові повноваження Президента, який у разі схвалення органом МС акта, що суперечить Конституції, загрожує суверенітету держави, територіальній цілісності чи національній безпеці, може зупинити дію акта, звернутися до Конституційного суду та призначити тимчасового державного уповноваженого, який організуватиме роботу МС. Втім, є недоліки даної норми – невизначеність «тимчасовості» дій уповноваженого; не прописані повноваження представника Президента та кому він підпорядковуватиметься [20, с.12].

У Законі України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» зазначено, що у населених пунктах, які не визначені адміністративними центрами, обиратимуть старосту на термін повноважень місцевої ради (на 5 років) [6]. Як посадова особа МС, він повинен керуватися у своїй діяльності Положенням про старосту. Основні повноваження старости: представництво інтересів жителів села, селища у виконавчих органах сільської, селищної, міської ради; сприяння жителям у підготовці документів, що подаються до органів МС; участь у підготовці проекту бюджету ТГ у частині фінансування програм, що реалізуються на території певного села, селища, міста; внесення пропозицій до виконавчого комітету сільської, селищної, міської ради з питань діяльності на території відповідного села, селища, міста виконавчих органів сільської, селищної, міської ради, підприємств, установ, організацій комунальної форми власності, їх посадових осіб і інші обов'язки, визначені Положенням [6]. Положення про старосту затверджує сільська, селищна, міська рада певної ОТГ. Його вибори проводяться за мажоритарною системою відносно більшості в одномандатному окрузі, до якого входить територія відповідного населеного пункту у складі ОТГ.

Головним для формування спроможних громад є Перспективний план, який затверджено за ст. 11 Закону № 157 і жорстко відповідає вимогам Методики [11]. По суті Перспективний план – це бачення державою ефективного територіального устрою на базовому рівні в межах області. Він розробляється з метою формування ОТГ (за певними типами – міські, селищні, сільські), органи МС яких спроможні виконувати всі функції, покладені на них Законом; охоплює всю територію області, розробляється, щоб у регіоні не було неспроможних громад – таких, чії органи МС не мають власних ресурсів, достатніх для виконання повноважень вирішення питань місцевого значення. Перспективний план розробляють ОДА, схвалюють обласні ради та затверджує КМУ. У ході формування спроможних ТГ статус села, селища, міста, сільської і міської місцевості не змінюється.

Отже, реформа децентралізації влади рухається, хоч практична реалізація проекту відмінна від Перспективного плану. Часто реально ОТГ – декоративний елемент МС, а лівова частка повноважень МС входить до державної виконавчої влади і фактично ніби місцевій громаді й не належить. Ці повноваження швидше в «неналежного суб'єкта», до формування і легалізації якого ОТГ не мають відношення, до виконавчих комітетів місцевих рад, що одноосібно формуються міськими, селищними та сільськими головами. Такий стан справ дискредитує саму ідею локальної демократії, нівелює роль жителів відповідних територій в організації і функціонуванні влади, зводячи її лише до номінальної. Наголошу, що без активної ролі ОТГ, чіткого плану їх розвитку не створити МС європейського зразка. Тож це питання має стратегічне значення при проведенні не лише муніципальної реформи, а всього комплексу конституційно-правових змін. З одного боку, здійснення децентралізації – необхідний крок, з огляду на євроінтеграційний політичний курс держави. З іншого – трансформація державного устрою створює нові виклики для суспільства у процесі здійснення адміністративно-територіальної реформи та перших етапах дії системи організації публічної влади.

Література

1. АМУ: хроніка подій, коментарі // Вісник Асоціації міст України. – 2017. – № 138. – С. 4.
2. Деякі питання реалізації Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні. Розпорядження КМ України № 688-р від 22 вересня 2016 р. URL: <http://decentralization.gov.ua/news/item/id/3368>
3. Життя українських міст: Київ, Вінниця, Черкаси, Харків, Дніпро, Теплодар, Музиківська ОТГ // Вісник АМУ. – 2017. – № 138. – С. 11-12.
4. Заборова Е.Н. Участие граждан в управлении городом // Социс. – 2002. – № 2. – С. 22-28.
5. Загальні збори уповноважених представників органів місцевого самоврядування – членів Асоціації міст України // Вісник АМУ. – 2016. – № 137. – С. 45-47.
6. Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» від 05.02.2015 р. № 157-VIII. URL: <http://www.rada.gov.ua>
7. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. (зі змін. та допов., внесеними Законом України № 1401-VIII від

02.06.2016 // Відомості ВР України. – 2016. – 76 с.

8. Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, схвалена розпорядженням КМ України від 01.04.2014 р. № 333-р. URL: <http://www.rada.gov.ua>

9. Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні. URL: <http://www.carpathia.gov.ua/data/upload/publication/main/ua/4032/1304100953.pdf>

10. Львів. Біля Ратуші встановлено її бронзовий макет, доступний для огляду на дотик // Вісник АМУ. – 2016. – № 137. – С. 10.

11. Методика формування спроможних територіальних громад / постанова КМ України від 8 квітня 2015 р. № 214. URL: <http://www.bukoda.gov.ua/sites/default/files/D/decentral/Metodyka-formuvannya.pdf>

12. Миколаїв. Місто має власне «сонячне» дерево // Вісник АМУ. – 2016. – № 137. – С. 10.

13. Одеса. Місто планує придбати 10 електроавтобусів // Вісник АМУ. – 2016. – № 137. – С. 9.

14. Оприлюднено оновлений план заходів щодо реалізації Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні. URL: <http://decentralization.gov.ua/news/item/id/3368>

15. Питання Координаційної ради сприяння розвитку громадянського суспільства. Указ Президента України №487/2016 від 4 листопада 2016 р. URL: <http://www.president.gov.ua/documents/4872016-20692>

16. Пульс реформ: Фахові секції АМУ обговорюють «законодавчі карти» реалізації секторальних стратегій реформ // Вісник АМУ. – 2017. – № 138. – С. 15.

17. Регіональні платформи з політичного діалогу у сфері місцевого самоврядування // Вісник АМУ. – 2017. – № 138. – С. 3.

18. Ставнійчук М. В Україні є політична воля для втілення реформ місцевого самоврядування. URL: <http://civil-rada.in.ua/?p=2322>

19. Територіальна громада: управління розвитком : [монографія] / Ю.О. Куц, О.В. Решеvecь / за заг. ред. Ю.О. Куца – Харків : Константа, 2013. – С. 117.

20. Шемшученко Ю.С. Регіональна політика і децентралізація влади в Україні в контексті євроінтеграційних процесів: зб. наук. пр. / [за ред. Ю.С. Шемшученка, І.О. Кресіної]. – Київ: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького : Київ. ун-т права, 2015. – 257 с.

21. Шпенглер О. Закат Європы. Гл. III. URL: http://az.lib.ru/s/shpengler_o/text_1922_zakat_evropy.shtml

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ ЕТНОПОЛІТИЧНОЇ СТАБІЛЬНОСТІ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ТА РЕГІОНАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ

Здійснено аналіз теоретико-методологічних підходів як основи дослідження явища етнополітичної стабільності. Застосування синергетики, системної декомпозиції, методів аналізу та синтезу, які є одними із властивостей етнополітичної системи.

Ключові слова: етнополітична стабільність, самоорганізація, синергетика.

The author proposes theoretical and methodological basis of ethno-political stability phenomenon studying. Application of synergetics, system decomposition, methods of analysis and synthesis indicate that stability is an integral element of dialectical interaction and at the same time is one of the characteristics of ethno-political system.

Key words: ethno-political stability, self-organization, national security, synergetics.

В сучасному світі державам як етнополітичним системам доводиться мати справу зі збільшенням кількості та урізноманітненням загроз, що диктують необхідність наукового переосмислення значення поняття стабільності, яке перебуває у постійній трансформації. Аналіз наукового доробку засвідчив, що виникнення як у науковому, так і в політичному дискурсі понять «етнічна безпека», «етнокультурна безпека», «етносоціальна безпека», які містять поняття «етнічна стабільність», «міжетнічна стабільність» та їх використання, попри термінологічну невизначеність, свідчить про актуалізацію проблематики забезпечення стабільності в етнополітичній сфері, необхідність її більш глибокої наукової розробки та аналізу. Сама поява терміна «етнополітична стабільність» продиктована виникненням принципово нових глобальних етнополітичних загроз та викликів для держави.

Проблема забезпечення етнополітичної стабільності має важливу прикладну спрямованість у сучасному мобільному світі, адже глобалізований світ стрімко змінюється. По-перше, етнічний склад держав не залишається сталим на тлі підвищення інтенсивності міграційних потоків. По-друге, кожна держава проводить зовнішню етнонаціональну політику щодо країн проживання власних національних меншин, яка часто має дестабілізаційний характер. Застосування сучасних інформаційних

технологій відкриває широкі можливості для етнополітичної дестабілізації, що актуалізує питання забезпечення етнополітичної стабільності.

Усвідомлення необхідності стабілізації етнополітичної ситуації в Україні потребує наукового визначення, обґрунтування, концептуалізації, з'ясування місця й ролі етнополітичної стабільності в політичних процесах, а також подальшої імплементації механізмів її забезпечення в національне законодавство. Перед українською етнополітологією стоїть цілий комплекс завдань зі всебічного вивчення проблеми етнополітичної стабільності держави, в тому числі з пошуку політико-правових механізмів, які сприятимуть досягненню та підтриманню етнополітичної стабільності в сучасній Україні в складних умовах зовнішнього етнополітичного тиску.

Академічна наука повинна давати відповідь на запит аналізу нових етнополітичних явищ, викликів та процесів. Повинна їх обґрунтувати, запропонувати відповідні визначення, класифікувати, дослідити увесь комплекс взаємозв'язків з іншими вже дослідженими явищами, спрогнозувати, змодельовати поведінку (реакцію) на застосування різноманітних механізмів контролю та управління цими новітніми процесами та явищами. Все це безпосередньо стосується предмету дослідження – етнополітичної стабільності держави, вивчення якої в останні роки стало надзвичайно актуальним для України, яка зазнає постійного етнополітичного тиску та дестабілізації. Тому напрацювання цілісної політики етнополітичної стабільності є важливою науковою проблемою, яка має не лише теоретичне, а й прикладне значення.

Вагомий внесок у застосування теорії систем та методологію синергетики, яка використовується для вивчення феномену етнополітичної стабільності, до політичної науки В.Бранський, Л.Бевзенко, В.Василькова, К.Водоп'янов, Н.Геселева, Ю.Данилов, І.Добронравова, О.Живицька, В.Загорський, Н.Заріцька, О.Князева, С. Курдюмов, В.Лутай, О.Максимова, Г.Рузавін, Г.Хакен.

Аналізують у своїх працях найрізноманітніші аспекти функціонування держави як етнополітичної системи, вивчають політико-правові механізми стабілізації ситуації в межах етнонаціональної політики: О.Антонюк, К.Вітман, В.Євтух, І.Зварич, О.Картунов, А.Кіссе, О.Кривицька, В.Котигоренко, І.Кресіна, В.Крисаченко, О.Куць, О.Натої, Г.Нодія, О.Майборода, О.Маруховська, Л.Нагорна, О.Нельга, М.Обушний, І.Оніщенко, Т.Панфілова, С.Римаренко, Ю.Римаренко, В.Степаненко, Ю.Тищенко, М.Товт, Л.Шкляр, М.Шульга, В.Явір.

Позиціонують етнополітичну стабільність як невід'ємну складову етнополітичної безпеки: М.Вавринчук, А.Іванова, Ю.Калиновський, Ю.Косьмій, І.Набок, Л.Перепелкін, І.Хусаїнов, Н.Ціцуашвілі. Окремі аспекти етнополітичної стабільності, їх роль у забезпеченні національної безпеки держави вивчають: В.Антонов, А.Баланда, Л.Балацько, О.Данильян, О.Дзьобань, М.Дмитренко, В.Ковальський, В.Ліпкан, О.Полтораков, О.Резнікова, О.Фролова.

Однією з переваг етнополітичної науки є те, що більшість її понять

належать до категорії багатозначних та дискусійних. З одного боку, це забезпечує гнучкість та динамічність молоді науки: досліднику не так складно вийти за рамки усталених категорій, як в інших галузях для виявлення нових характеристик та властивостей досліджуваного об'єкта. А, з іншого боку, обумовлює низку труднощів, адже в етнополітології типовою є ситуація, коли вченим доводиться ледь не кожного разу домовлятися щодо визначення, розуміння суті та характеристик того чи іншого явища. Тому досі актуальними залишаються заклики щодо напрацювання єдиного термінологічного апарату в етнополітичній науці. Не випадково Ю. Косьмій серед труднощів, що стоять перед політиками та науковцями, називає відсутність відповідного науково-методичного апарату системних досліджень етнополітичних процесів [4].

Утім, більшість дослідників переконана, що відсутність жорстких термінологічних рамок більш сприятлива для розвитку етнополітичної науки. Зокрема, О. Картунов вважає недоцільним обмежуватися спробами зображувати багатовимірний предмет, яким є етнополітичне буття, на площині, оскільки етнополітичні реалії для свого повного та адекватного зображення вимагають багатьох проекцій, зібраних разом [9, с.137].

Насамперед, слід констатувати труднощі систематизації теоретико-методологічної основи для дослідження етнополітичної стабільності держави виключно як етнополітичного явища. Тому для розуміння значення, місця та ролі етнополітичної стабільності в етнополітичній системі необхідно звернутися до першооснов – загальної теорії систем, вперше сформульованої австрійським біологом Л. Берталанфі 1937 року під час семінару з філософії в Чиказькому університеті. З його подачі теорія систем стала міждисциплінарною науковою та методологічною концепцією дослідження об'єктів-систем, яка розглядає поведінку і взаємодію різних систем у природі, суспільстві, техніці. Таким чином, Л. Берталанфі стверджував, що загальна теорія систем повинна стати регулятивним інструментарієм в науці, покликаним захищати її від поверхових аналогій [3, с.26].

Загальна теорія систем стала науково-методологічною концепцією дослідження всіх об'єктів, які підлягають класифікації як системи, тому вона може бути застосована для аналізу політичної й етнополітичної систем в контексті дослідження етнополітичної стабільності. Найповніше міждисциплінарне застосування теорія систем отримала у вигляді системного підходу, який широко застосовується у багатьох науках, в тому числі політичних, і конкретизує принципи та методи теорії систем. При застосуванні системного підходу у науковому дослідженні об'єкт розглядається як система. Саме поняття «система» належить до методологічних понять, зауважує І. Родіонов. Дослідник подає такі визначення системи, як: 1) комплексу елементів, що знаходяться у взаємодії; 2) множинності об'єктів разом з відносинами цих об'єктів між собою; 3) певної кількості елементів, що взаємодіють одне з одним, утворюючи цілісність або органічну єдність [6].

Розглядаючи етнополітичну стабільність як стан, властивість етнополітичної системи, яка в свою чергу є одним із видів політичної системи, обов'язково слід скористатися науково-методологічним інструментарієм синергетики або теорії складних систем. Використання синергетичного підходу під час аналізу політичних процесів у межах етнополітології є не надто поширеним явищем. Однак під час дослідження такого об'єкта як етнополітична стабільність без методології синергетики не обійтися, адже стани найбільшої нестабільності системи у більшості випадків є точками біфуркації, в яких передбачити напрямок еволюції етнополітичної системи дуже складно, тож набагато ефективніше вжити заходів стабілізації системи, що запобігають їх виникненню [1, с.93-96].

Хоча в українській політології також присутні інші точки зору. Наприклад, О. Максимова, вивчаючи фази розбалансування політичної системи і біфуркації, що характеризуються дослідницею як політично нестабільні, стверджує: «Внаслідок того, що розвиток політичної системи здійснюється не тільки за самоорганізаційними, але й за організаційними принципами, характер розвитку політичних процесів в умовах нестабільності багато в чому залежить від дій політичної еліти; від тієї тактики, яка реалізується в процесі управління кризовими явищами в економіці, політиці і в суспільстві в цілому» [5, с.48].

Для дослідження етнополітичної стабільності визначальним є той факт, що теорія систем розглядає характеристики будь-якого складно організованого об'єкта крізь призму таких фундаментальних визначальних чинників: структура (будова) системи; її склад, до якого входять підсистеми, елементи; поточний стан системної обумовленості; середовище, в межах якого розгортаються всі процеси, яке впливає або задає напрям та особливості функціонування системи. Г. Рузавін наголошує, що у окремих випадках, крім дослідження вищезгаданих чинників (будова, склад, стан, середовище), доцільним є широкомасштабне дослідження організації елементів нижніх структурно-ієрархічних рівнів, тобто інфраструктури системи. У цьому випадку кожен елемент розглядається як відносно гетерономна, але і відносно автономна система щодо структури, середовища, складу і стану якої однаково чиним застосовуються принципи системної декомпозиції [7, с.259].

Ось чому ключовим для розуміння етнополітичної системи та ролі етнополітичної стабільності в ній необхідне вивчення політичної системи, її особливостей та ролі політичної стабільності в межах системного підходу, зокрема системної декомпозиції. Для системного підходу як методологічного інструментарію характерні такі ознаки: 1) цілісність, що дозволяє розглядати одночасно систему як єдине ціле і в той же час як підсистему для вищих рівнів (політичну підсистему як систему вищого рівня); 2) ієрархічна структура, що означає наявність безлічі (принаймні, двох) елементів, яка передбачає підпорядкування елементів нижчого рівня елементам вищого рівня (етноспільноти є елементом нижчого рівня, тоді як органи влади – вищого); 3) структуризація, що дозволяє аналізувати

елементи системи та їх взаємозв'язок в межах конкретної організаційної структури, при чому вважається, що процес функціонування системи обумовлений не стільки властивостями її окремих елементів, скільки властивостями самої структури (наприклад, в Україні відсутність інституційної структури забезпечення етнонаціональної політики довгий час дестабілізувала етнополітичну систему); 4) множинність, що означає застосування безлічі моделей з різних галузей науки для аналізу окремих елементів і системи в цілому (буде здійснено спробу застосування математичної моделі бінарних відношень до аналізу етнополітичної стабільності); 5) системність як властивість об'єкта мати всі ознаки системи [2].

Отже, для вивчення етнополітичної стабільності як різновиду політичної стабільності необхідно звернутися до цієї категорії та її місця в політичній системі за допомогою запропонованої методології – системного аналізу. Одразу зауважимо, що політична стабільність у західних студіях розглядається здебільшого як складова соціальної стабільності – Е. Дюркгеймом, М. Вебером, В. Парето. Під політичною стабільністю узагальнено розуміють баланс соціальних груп, політичних сил, за якого вони не можуть суттєво змінити політичну систему у своїх інтересах – таким чином забезпечується стан відносної рівноваги інтересів суспільних груп та політичних акторів. І західні, і вітчизняні дослідники підкреслюють важливу роль держави та її інститутів у забезпеченні політичної стабільності. А. Хеслоп визначає політичну стабільність як стан миру в країні, який забезпечується діяльністю уряду, що приймає рішення, виходячи з забезпечення інтересів народу [8].

Теорія політичних систем протягом десятиліть існування удосконалювалася, але не переглядалася, тому вивчення головних постулатів її теоретиків-засновників є конче необхідним для розуміння місця та значення політичної, а тим більше етнополітичної стабільності у системі. Інші теорії політичної системи є переважно варіаціями розглянутих або не відповідають напрямку нашого дослідження. Наприклад, широковідома інформаційна модель політичної системи К.Дойча, яка розглядає її як систему, що оперує з інформацією, забезпечуючи прийняття рішень та досягнення певних цілей на її основі.

Таким чином, етнополітична стабільність є складним явищем, що дозволяє досліднику застосувати цілу низку методів під час вивчення його вимірів. За допомогою загальної теорії систем, системного аналізу, синергетики, методу системної декомпозиції та теорії політичних систем можна зробити висновок, що етнополітична стабільність є невід'ємною властивістю, функцією, ознакою етнополітичної системи, яка, в свою чергу, є різновидом політичної системи, тому їй притаманні більшість рис політичної системи. Зокрема такі, як здатність до самоорганізації та еволюції, відкритість, нелінійність, динамічність, ієрархічність, наявність позитивних та негативних зворотних зв'язків, покликаних стабілізувати етнополітичну систему. Як будь-яка політична система, етнополітична

система має складну структуру і виконує низку функцій, серед яких вказано на важливість забезпечення етнополітичної стабільності.

Література

1. Асланов С.А. Синергетика як методологія дослідження етнополітичної стабільності / С.А. Асланов // Суспільні науки: історія, сучасність, майбутнє: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, Україна, 8 травня 2015 р.). - ГО "Київська наукова суспільнознавча організація", 2015. – С.93-96.
2. Дубовский С. Лекции по общей теории систем [Електронний ресурс] / С. Дубовский // Лекции и учебные пособия по системному анализу. – Режим доступу: dr-beg.narod.ru/syst.doc.
3. Картунов О. В. Вступ до етнополітології: [наук.-навч. посібник] / О. В. Картунов – К.: Ін-т економіки, управління та господарського права, 1999. – С. 26.
4. Косьмій Ю. Безпековий аспект етнополітичних відносин: український вимір [Електронний ресурс] / Ю. Косьмій // Україна – НАТО: регіональний вимір: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції, [Львів, 6 грудня 2008 року] / Ю. Косьмій. – Режим доступу: <http://natoua.org/news.php?nid=29>.
5. Максимова О. Використання синергетики у дослідженні політичних систем / О. Максимова // Вісник СевНТУ. – Вип. 100: Політологія: зб. наук. пр. – Севастополь: Вид-во СевНТУ, 2009. – С. 48.
6. Родионов И. Теория систем и системный анализ [Електронний ресурс] / И. Родионов // Лекции и учебные пособия по системному анализу. – Режим доступу: http://victorsafonov.narod.ru/systems_analysis/lectures/rodionov/00.html.
7. Рузавин Г. Концепция самоорганизации в науке / Г. Рузавин // Концепции современного естествознания. М.: Юнити, 2007. – С. 259.
8. Heslop A. Political system [Електронний ресурс] / A. Heslop / Encyclopedia Britannica. Режим доступу: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/467746/political-system/36743/Public-administration#toc36745>.
9. Von Bertalanffy L. An Outline of General System Theory / L. von Bertalanffy // British Journal for the Philosophy of Science. – 1950. – Vol. 1. – P. 137.

Доцяк І.І.

*кандидат політичних наук,
директор Центру соціальних досліджень
ДВНЗ «Прикарпатський національного
університету імені Василя Стефаника»,
доцент кафедри політології*

ТЕОРЕТИЧНІ МОДЕЛІ ЕФЕКТИВНОСТІ ПОЛІТИКО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

Проблема стабільності існування та соціально-політичних перспектив функціонування суспільства найбільш рельєфно проявляється через ефективність політико-економічних систем. Поняття ефективності достатньо неоднозначне у порівнянні політики та економіки. Для політичної сфери пріоритетами можуть виступати достатньо ірраціональні характеристики, як домінування певної ідеології та поширення її на навколишні території, пріоритетне становище (панування) окремої нації, раси чи спільноти, утвердження певних цінностей та пріоритетів

суспільного розвитку.

Економічна ефективність визначається цілим рядом критеріїв що формалізуються через ряд макро і мікроекономічних показників, як то величина валового національного продукту та темпи його росту, рівень інфляції, рівень безробіття та процента ставка, рівень продуктивності праці і т. д. Проте для обох шляхів визначення ефективності спільним є стабільність, прогрес, суспільна згода та стратегічні перспективи розвитку. Більше того, стабільність цілої політико-економічної системи передбачає досягнення ефективної і політики і економіки. Всі політичні та економічні концепції забезпечення такої ефективності можна умовно поділити на ідеологізовані та прагматичні. Ідеологізовані природно базуються на домінуванні певної ідеології. Метою її проголошується утвердження певного суспільного ідеалу. По суті такими теоретичними моделями є марксизм, фашизм, націонал-соціалізм, ідеологія «чухче». Економічна система, в практиці реалізації таких ідеологізованих моделей, виконує підпорядкований характер і виступає лише засобом досягнення чітко визначених політико-ідеологічних цілей: побудови комунізму, панування арійської раси чи суспільства загального благоденства на чолі із «сонцеликим» лідером. Якщо у класичному марксизмі економіка проголошується базисом, а політика розглядається як концентрований вираз економіки, то в радянській практиці вся економічна система вирішувала в першу чергу ідеологічні завдання – догнати і перегнати США, показати привабливість марксизму – ленінізму для країн третього світу, виховати нову людину комуністичного майбутнього .

Хоча парадигма марксизму базується на економічному детермінізмі, проте практика функціонування комуністичної системи показала приклад домінування політичних інститутів та принесення в жертву економічних та соціальних цілей для ідеологічної чистоти і утвердження комуністичних цінностей в межах всього світового співтовариства. Вплив партійно-державного апарату домінував у всіх сферах суспільних відносин, партійні директиви часто не враховували не лише економічних реалій, але і об'єктивних законів економічного розвитку. Загальна зайнятість населення, формування єдиного народногосподарського комплексу, ріст валових показників як основний критерій ефективності суспільного виробництва, впровадження грандіозних економічних проектів з метою перевершити існуючі аналоги в капіталістичних країнах і т. д. – ось приклади реального функціонування такої ідеологізованої моделі. Навіть конкретні економічні, соціальні та культурні завдання виражаються в межах певного ідеологічного цілепокладання. Демократична риторика та фіктивне народовладдя виступали засобами маніпулювання суспільною думкою. Ідеологізовані моделі політико-економічної взаємодії могли проявити достатню ефективність в певні періоди часу. На основі мобілізації економічних та соціальних ресурсів радянська система провела індустріалізацію, створила основи для протистояння в умовах II світової війни та подолання її наслідків.

Прагматичні моделі виконують завдання досягнення економічної ефективності, проте не відкидаються соціальні цілі. Ідеологічна доцільність не заперчується, але набуває особливих характеристик. Тут вже не йдеться про якусь конкретну ідеологічну доктрину, а проголошуються певні ціннісні орієнтири, що визнаються суспільством та декларуються в системі міжнародних відносин. Це загальнолюдські цінності, що визнані людською цивілізацією (свобода, рівність, демократія, гуманізм та ін.) та суспільні цінності, що визначають характер функціонування соціально-політичної системи (суспільство рівних можливостей, американський спосіб життя, американська мрія, система пожиттєвого найму і т.д.). Політичні та економічні інститути функціонують на паритетних засадах в межах визначених компетенцій. Правова держава є неодмінною умовою економічної системи, заснованої на свободі, позаяк вона пропонує єдині засоби забезпечення безпеки та захисту від довільних заходів. Без такої безпеки жодне рішення не може бути прийняте у ринковій економіці у ефективний спосіб, особливо стосовно майбутнього (вкладення і нагромадження). Концептуальна відмінність прагматичних моделей в питанні забезпечення ефективності функціонування політико-економічних систем лежить в площині рівня втручання в економіку з боку держави, як основного інституту політичної системи. Ліберальна модель базується на тому, що принцип підпорядкування економіки політиці є помилковим. Коли суб'єкт політики – держава прагне встановити режим тотального регулювання економіки, то паралізуються внутрішні сили розвитку економіки, відбувається її стагнація і руйнування. В основу ліберальної моделі покладений вільний ринок і стихійне відтворення, розподіл незліченних індивідуальних товарів та послуг. Така модель узгоджується з класичним лібералізмом.

Консервативна модель – це така модель взаємодії політики і економіки, де особлива роль відіграють системи управління та її інститути, покликані утримувати сили, що руйнують порядок. Ця стратегія передбачає міцну державу і стійкі інститути, які підтримують порядок. Пріоритетом є збереження традиційних цінностей, ієрархічної структури суспільства та еволюційний характер розвитку. Прагматизм таких моделей політико-економічної взаємодії проявився в еволюції доктринальних підходів відповідно до реалій суспільно-політичного життя. Класична ліберальна модель зводила місце держави в економіці до ролі «нічного сторожа» (А. Сміт) і допускала активну діяльність лише випадку виняткових зовнішніх впливів таких як війна чи стихійні лиха.

В умовах еволюції політико-економічних систем в напрямку концентрації капіталу, монополізму, соціальної диференціації, економічних криз, формується неоліберальна парадигма. Неоліберальна модель не заперечує державного регулювання економіки, визначає шляхи та форми стимулювання суспільного попиту. Стосовно практики політико-економічного життя еволюціонує і консервативна модель. Неоконсерватизм проголошує значимість забезпечення економічної

свободи в суспільстві, визнає необхідність соціальних програм та соціокультурних змін. Сила прагматичних моделей якраз полягає у здатності пристосуватись до вимог часу та дати відповідь на виклики та загрози сучасності.

Глобалізаційні процеси сучасності, трансформаційні зміни в країнах постсоціалістичного простору формують нові вимоги щодо побудови ефективних моделей політико-економічних систем. Теоретичним підґрунтям щодо побудови таких систем в економічній науці стає теорія неокласичного синтезу. В ній поєднуються пріоритети економічної свободи з необхідністю державного регулювання економіки та забезпечення соціальних програм, функціонування ринкових механізмів з посиленням інституційного впливу на фінансові ринки та діяльність транснаціональних корпорацій. Основним критерієм ефективності сучасних політико-економічних систем є здатність мінімізувати негативні впливи глобалізованого світу, поєднувати особисті економічні інтереси з суспільними, створювати умови для довгострокових горизонтів планування та гарантувати збереження власності.

Штерн В.Ю.,

*кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри політології
ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника»*

ЧИ ІСНУЄ НЕЗАХІДНА ПОЛІТОЛОГІЯ?

Актуальність запропонованої теми обумовлена тим, що, по-перше, в науковому середовищі політичної науки постійно йдуть дискусії з приводу того, чи існує єдина політологія, або під нею слід розуміти сукупність політичних наук. По-друге, сучасні політичні процеси, які розвиваються достатньо швидко засвідчують, що суспільні науки, і, зокрема, політична наука, не встигає за стрімким розвитком політичних процесів у світі, а інколи далеко не завжди може прогнозувати хід та якість змін в різноманітних сферах політичного життя. Сьогодні наукова думка часто втрачає не тільки історичний оптимізм, але і здатність адекватно прогнозувати хід суспільно-політичного розвитку. По-третє, вищезазначене вимагає інтеграції зусиль вчених політологів різних країн, що викликає дискусії, в тому числі, і з приводу того, чи існує незахідна політична наука?

Відповіді на ці питання намагаються відшукати вчені-політологи з різних країн, зокрема, відомий японський політолог зі світовим іменем Іногуті Такасі. В монографії «Політична теорія» автор розкриває досягнення сучасних політологічних теорій і прагне дати оцінку доробку

західної і незахідної політології в розвиток політичної науки в цілому.

Джерела політичної науки сягають ідей мислителів стародавньої Греції, Месопотамії, Єгипту, Індії й Китаю. Високо оцінює внесок філософів Сходу у розвиток політичних концепцій відомий китайський вчений Ду Веймін. Він відзначав, що під впливом конфуціанської культури Східна Азія вже побудувала менш конфронтаційну, менш індивідуалістичну і менш егоїстичну сучасну цивілізацію. Такій цивілізації властиві більш гармонійні уявлення та політична практика про жорсткі ринкові норми, про права людини, ніж формальні західні постулати. В політичній практиці деяких країн Сходу домінує узгодження різноманітних інтересів і прагнення до соціальної гармонії, а не пріоритет індивідуальних інтересів і особистої гідності, як на Заході. Соціокультурна і політико-філософська модель світосприйняття, заснована на знятті протиріччя і гармонізації відносин згідно моральним принципом конфуціанства, має особливу притягальну силу і володіє значними мобілізаційними можливостями.

Порівняльний аналіз західної та східної політичної науки дозволяє вченим виокремити спільне та відмінне в теоріях та концепціях національних шкіл, стилі мислення та особливості політичної практики різних країн та народів світу, які спирались на фундаментальні цінності політичних теорій Заходу і Сходу. Так, як зауважує Іногуті, модель світогляду народів Східної Азії базується на парадигмі відносин між людиною і оточуючим середовищем, яка не сприймає антропоцентризм європейського гуманізму. В цьому світогляді домінує космоцентризм, що віддає перевагу перш за все природі, групі, співтовариству і взаємодопомозі, ніж індивідуальному.

В «Політичній теорії» Іногуті відзначає роль інтернаціоналізації політологічних досліджень. На його думку, по мірі глобалізації і інформатизації формується суспільство, засноване на знаннях. Японська політологія, переконаний вчений, не є виключенням, хоч і зберігає деякі особливості в інтерпретації політичних процесів. У зв'язку з цим цікавою частиною картини японського політичного ландшафту виступають «демократія караоке» і «демократія кабукі». Для побудови цієї моделі Іногуті проаналізував ідеологію японської консервативної еліти. «Демократія караоке» означає, що політичні актори весь час змінюються при владі, а політична лінія залишається незмінною. «Демократія кабукі» базується на культурних принципах японського середньовічного театру і виступає як драматичне шоу не для вузької еліти, а для широких верств населення. Втім визнання деяких специфічних рис політичного життя громадян Японії, японської політології, та незахідної в цілому, все ж не дає відповіді на питання: чи існує незахідна політологія.

Порівнюючи лінії розвитку західної і незахідної політичної думки, практики суспільно-політичного розвитку, Іногуті відзначає, що були періоди в історії, коли швидше розвивались західні ідеї, а були – коли пізнання політичного світу збагачувались новими ідеями більш якісно

незахідною політичною думкою. У зв'язку з цим вчений висвітлює декілька позицій, які на його думку відрізняють західну і незахідну політичну науку. По-перше, одне із слабких місць західної політичної науки – тенденція, коли ідеї, які утвердились в країнах Заходу, примусово нав'язуються усім іншим державам і народам. По-друге, відмінність між авраамічною і дхармічною традицією. Перша з них, яка базується на західних політичних ідеях підкреслює орієнтацію на стандартизацію і уніфікацію відмінностей, друга, незахідна традиція ґрунтується на всеохоплюючій різноманітності і повазі до протиріч, відмінних рис індивідів, спільнот, які співіснують в гармонії. Перша з традицій тісним чином пов'язана з юдаїзмом, християнством, ісламом, тоді як друга – з буддизмом, індуїзмом, даосизмом, синтоїзмом. Така відмінність важлива для політичного дискурсу.

Таким чином, вище викладений матеріал дозволяє зробити висновок, що не має ні західної політології ні незахідної, а є політологія яка поднує і урівноважує дві традиції – авраамічну і дхармічну.

Інтеграція наукових досліджень вчених західної і незахідної традицій політичної науки дозволить осмислити тенденції сучасного цивілізаційного процесу, закономірності та особливості розвитку політичної сфери у нових умовах ХХІ ст. та дати відповіді на поставлені проблеми. Серед них можна виділи наступні: крах мегапроектів (комуністичного і ліберально-демократичного) та корекція механізмів регулювання соціально-економічних та політичних процесів; глобалізація, яка порушує логіку причинно-наслідкових зв'язків в суспільно-політичному та соціально-економічному розвитку і аналіз процесів вкрай суперечливої, неоднорідної глобалізованої світової цивілізації; пошук рушійних сил, які визначають хід політичного прогресу, шляхів потенційного розвитку країн і народів світу та утвердження філософію історичного оптимізму. Все це вимагає якісно нових підходів і парадигм соціального і політологічного знання.

УДК 328

Масловська О.М.

*к.політ.н., доцент кафедри
міжнародні відносини та суспільні комунікації
Навчально-наукового інституту
міжнародних відносин та соціальних наук
Міжрегіональної Академії управління персоналом*

**ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ СТАНОВЛЕННЯ
ПОЛІТИЧНОГО КОНСЕНСУСУ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ
ДІЄЗДАТНОЇ МОДЕЛІ КУЛЬТУРИ ПАРЛАМЕНТСЬКОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ**

Еволюція парламентаризму як відомо відбувалася в контексті політико-правового аспекту історії капіталістичного способу виробництва. Ранній парламентаризм мав реальний ґрунт у вигляді об'єктивно існуючої соціальної потреби. Ідеалізованою потребою політичного способу життя стали вимоги представницьких засад у формуванні вищих законодавчих і виконавчих органів влади та визнання права громадян держави на політичну рівність. В авангарді цих процесів йшла Англія, як найбільш розвинута держава в економічній і політичній сфері в Європі того часу. Процес піднесення парламенту набув нового імпульсу після прийняття правових актів 1688 р. («Біль про права»), який вперше визначив місце парламенту в системі органів влади: за ним закріплювалися законодавчі повноваження. Також був зафіксований один із головних принципів парламентаризму – відповідальності міністрів перед парламентом. Із самого початку цей принцип означав кримінальну відповідальність за посадові злочини, яка здійснювалася в особливому порядку («імпічменту»). Стосовно політичної відповідальності членів кабінету перед парламентом, то перший такий випадок колективної відставки кабінету мав місце у 1772 р. через поразку Британії у війні з американськими колоніями. [4, с. 36].

У другій половині XVIII ст. йшло становлення ще одного важливого принципу – формування кабінету на партійних засадах (уперше був застосований в 1727 р. і пов'язаний з ім'ям Р.Уолпола – лідера партії вігів). Отже, в цей період в Англії відбувся процес конституційного закріплення нової форми державного правління – парламентської монархії. [3, с. 9-12].

Подальший розвиток парламентаризму пов'язаний з ідеєю Г.Зіммеля про парадоксальну на перший погляд ідею «консенсотворчої» місії конфлікту. На погляд Г.Зіммеля, у парламентах, побудованих на функціональній взаємообумовленості складових, часткові й гострі конфлікти посилюють інтеграцію, оскільки заважають виникненню дійсно руйнівних протистоянь. Такі «конструктивні» конфлікти допомагають позбутися почуття ворожості та накопичення роздратування (розрядка інстинкту ворожості), прищеплюючи членам конфліктних груп у парламенті почуття контролю. Крім того, подібні зіткнення легше піддаються інституціоналізації, а відтак і нормативному регулюванню, що знаходить своє логічне закінчення у створенні регламенту роботи парламенту. Це, у свою чергу, призводить до того, що ті групи в парламенті, які мають владу, усвідомлюють необхідність врегулювання конфлікту задля реалізації своїх інтересів, тоді як опозиція, не наділена владою, вважає сприятливим для себе продовження конфронтації, її подальше загострення і навіть руйнування системи [1, с. 32-54].

Таким чином, гострий і тривалий конфлікт стимулює утворення коаліцій в парламенті, до яких входять не лише партії-учасники зіткнення, але й «нейтральні», котрі не мають до нього прямого стосунку, забезпечуючи цим основу для інтеграції раніше не пов'язаних між собою

груп. Це тим більше актуально у контексті заперечення Зіммеlem існування єдиного «загальносуспільного» договору на користь перманентної наявності великої кількості менш глобальних угод, які повинні вільно сполучатися між собою та усупільнювати інтереси парламентських груп. Загалом теоретичним розробкам Г.Зіммеля притаманне *діалектичне поєднання конфлікту і згоди*, що знайшло своє продовження у розвитку наступних «конфліктних» моделях консенсусу. [5, с. 3-16].

Розуміння феномену парламентаризму набуло завершеності у концепції М. Вебера. Згідно його міркувань, елементарна узгодженість своїх дій характерна для усіх людських спільнот. Вона не може бути наслідком «суспільного договору» чи іншої попередньої комунікативної домовленості. Вона лише апріорі фіксує певний порядок взаємосприйняття сторін у ході соціального контакту, що робить можливим укладення будь-яких угод взагалі. Консенсус – це, насамперед, об'єктивно існуюча ймовірність (за Вебером – «шанс») того, що учасники взаємодії поставляться до очікувань один одного як до значущих для своїх подальших рішень навіть без початкового формального узгодження. [6, с. 55-78, 251]. Така згода не обов'язково являє собою солідарність сторін, оскільки в її рамках може надалі відбуватися боротьба протилежних тенденцій, інтересів, прагнень тощо. Проте доки ця боротьба не перериває соціального зв'язку, доти немає підстав говорити про порушення консенсусу. Справжні мотиви останнього при цьому концептуально ігноруються. Наприклад, «згода» між «господарем» (панівним учасником контакту) та «рабом» (підлеглим учасником), побудована на почутті страху – так само є консенсусом. Принциповим у моделі Вебера є предмет, а не мотиви консенсусу, хоча дослідник і визнає, що «...тривале невдоволення знижує шанси на збереження реальної згоди» [2, с.137].

Веберівський підхід, який враховував варіант примусового впорядкування спільноти волею певної впливової її частини (не обов'язково навіть кількісно більшої) був абсолютно виправданим з точки зору класичної соціології. Для неї емпірична значущість консенсусу полягає насамперед у наявності статичного факту єдності у ставленні до ключових аспектів соціального порядку, певної проблеми також потребують для свого вирішення добровільної взаємоузгодженості дій усіх членів міжнародного співтовариства.

У ХХ ст. розвиток парламентаризму пов'язаний з виникненням державно-правових теорій, що визначалося історичними умовами та соціально-економічними обставинами розвитку держав, де вони остаточно й склались. Відповідно з цим уже в другій половині ХХ ст. досить чітко визначаються головні напрямки в подальшому розвитку парламентів: з одного боку, необхідність збереження принципів демократії; з іншого, стверджується, що принцип верховенства парламенту застарів, чим спростовується право народу на утворення повновладного представницького органу. Від другої половини ХХ ст. полеміка навколо

проблемного поля представницької демократії зосереджується навколо питань права відкликання виборцем свого обранця, відповідності парламентського акту волевиявленню народу, паритету законодавчої та виконавчої влади, функцій, структури, повноважень законодавчого органу, статусу депутата, парламентського права тощо.

Таким чином можна стверджувати, що еволюція парламентаризму як політичного інституту мала під собою принципові положення, що впливали як з політичної практики, так і з правових доктрин.

Отже, представлений огляд сучасних підходів до умов створення консенсусу демократичного розвитку дозволяє зробити висновок, що нині у царині політики утвердилося *бачення консенсусу не тільки як фактичної наявності згоди, а передусім як динамічного процесу*, як методу прийняття колегіальних рішень на основі вільного порозуміння.

Література

1. Зиммель Г. Истина и личность // Лики культуры. Альманах. М., 1995. Т.1.
2. Вебер М. Про деякі категорії соціології розуміння // Вебер М. Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика / Пер. з нім. О.Погоршого. – К.: Основи, 1998. – С.104-156.
3. Горбатенко В. Ціннісні аспекти реформування політичної системи України / Володимир Павлович Горбатенко // Політичний менеджмент. – 2007. - №3. – С.9-12.
4. Дарендорф Р. У пошуках нового устрою: Лекції на тему політики свободи у ХХІ столітті / Анастасія Орган (пер. з нім.). – К.: Видавничий Дім «Києво-Могилянська академія», 2006. – 110 с.
5. Amstutz M.R. An Introduction to political science. The management of conflict. Scott., 1982. P. 3-16.
6. Лейпхарт А. Демократия в многосоставных обществах: сравнительное исследование / Б.И. Макаренко (пер. с англ.). – М.: Аспект Пресс, 1997. – 287 с.

Мадрига Т. Б.

*кандидат політичних наук,
доцент кафедри політичних інститутів та процесів
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»*

МАНПУЛЯТИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПОЛІТИЧНОЇ МОВИ

Зростання наукового інтересу до вивчення проблем політичної мови пов'язане, перш за все, із загостренням конкурентної боротьби між політиками і політичними силами, що й зумовило необхідність здійснення цілеспрямованого впливу на формування громадської думки. Сфера мовних відносин дедалі частіше перетворюється на арену мовних спекуляцій. Політична мова – це інструмент впливу у процесі завоювання влади, який спонукає до певних дій або, навпаки, їх гальмує і навіть

дестабілізує. Мова виступає дієвим засобом комунікативного впливу, що забезпечує не тільки можливість описувати певні об'єкти чи ситуації зовнішнього світу, а й інтерпретувати їх, задаючи необхідне адресату світосприйняття політичної боротьби і нав'язуючи політичним реципієнтам їх позитивну чи негативну оцінку.

Різним аспектам питання застосування мовно-інформаційних методів впливу на громадськість присвячені праці зарубіжних дослідників – Р. Барта, Р. Бахема, Л. Блакара, Д. Болінджера, Т. А. ван Дейка, М. Еделмана. В Україні цей аспект досліджують Б. Базилєв, Т. Бережна, К. Горюнов, І. Рогозіна, А. Стриженко. Значний внесок у розробку проблеми мовного маніпулювання здійснили А. Баранов, В. Бебик, Т. Белт, О. Бойко, І. Генералюк, С. Кара-Мурза, М. Клинцева, Л. Нагорна, В. Петренко, Я. Підстригач, Г. Подшивайлова, Г. Почепцов, О. Сисун, А. Стриженко, О. Шавардова, Е. Шейгал, Г. Яворська та інші.

Багатогранність феномена політичної мови породжує і неоднозначність його трактування. На думку В.В. Петренко, політична мова – це сукупність вербальних структур, які використовуються у мові політики і здійснюють вплив на політичну свідомість індивідів та їх участь у перебігу політичних процесів [3]. Дослідниця Л. П. Нагорна визначає політичну мову як сукупність дискурсивних практик, що формують сферу політичної комунікації [2, с. 72]. За визначенням А. П. Чудінова, політична мова – це «особлива підсистема національної мови, призначена для політичної комунікації, тобто для пропаганди тих чи інших ідей, емотивного впливу на громадян, вироблення суспільного консенсусу» [4, с. 3].

Політична мова завжди охоплює не тільки повідомлення про політичну дійсність, а й її інтерпретацію. Вона орієнтована на те, щоб викликати бажану для суб'єкта мовну чи поведінкову реакцію з боку об'єкта комунікації. Особливо яскраво її роль проявляється під час передвиборчих кампаній, оскільки мова не здатна виступати суто нейтральним засобом передачі інформації. Мовні маніпулятори використовують «мовні пастки», коли за допомогою мови можна виділити не лише значущі питання чи вирази, але й очікувані відповіді. Це, в першу чергу, відображається у своєрідній «грі» між політичним суб'єктом і виборцем, основними елементами якої є необґрунтовані обіцянки з їх подальшим невиконанням, уникнення дієвих програм і планів, швидкий темп обговорення важливих проблем, активізація стереотипів. З іншого боку, політична свідомість, яка часто віддає перевагу емоціям над тверезим розумом, і виступає об'єктом політичної комунікативної технології. Кожен кандидат, за допомогою прихованого емоційного впливу, намагається переконати електорат у тільки йому вигідних ідеях та цінностях [1, с.222-223].

Саме тому політична мова забезпечує навіювання на масову аудиторію певних думок, оцінок, ідей, поглядів, виступаючи, по суті, засобом формування і управління суспільною свідомістю та інструментом

завоювання і утримання влади.

Отже, мета мовної маніпуляції полягає в тому, щоб схилити об'єкт, яким маніпулюють до того, щоб прийняти певні висловлювання суб'єкта за істинні та правдиві. За допомогою мовного маніпулювання можна змусити адресата некритично сприймати мовне повідомлення і сформувавши у нього певні потреби, переваги, стереотипи та уявлення, вигідні маніпулятору. Вивчення механізму маніпулювання з допомогою мовних засобів дасть змогу виробити стратегії фільтрування інформації та уникнути мовної демагогії.

Література

1. Купрій Т. Г., Тарнавська А. В. Політична мова у виборчій кампанії як засіб впливу та маніпуляції / Т. Г. Купрій, А. В. Тарнавська // Гілея: науковий вісник (121(6)). – С. 222-226.
2. Нагорна Л. П. Політична мова і мовна політика: діапазон можливостей політичної лінгвістики / Л. П. Нагорна. – К.: Світогляд, 2005. – 315 с.
3. Петренко В. В. Особливості визначення політичної мови / В.В. Петренко [Електронний ресурс] / Режим доступу до тексту: <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=1&n=69&c=1588>.
4. Чудинов А. П. Политическая лингвистика [учебн. пособие] / А. П. Чудинов. – М. : Флинта; Наука, 2007. – 256 с.

Ломака І.І.

*кандидат політичних наук,
доцент кафедри політології
ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника»*

ПОЛІТИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ: МОДЕЛІ ТА ТЕОРЕТИЧНЕ ОСМИСЛЕННЯ

Теорія транзитології, як спеціальна теорія, інтенсивно почала розроблятися в 70-ті роки ХХ сторіччя, особливо у вигляді теорій "держави перехідного періоду" і "процесу переходу від капіталізму до соціалізму".

У першому випадку були більш активні західні вчені. У другому випадку - марксисты, що намагалися не лише обґрунтувати закономірність загальної трансформації світу від капіталізму до соціалізму, але й представити як новий зразок суспільного розвитку перехід від родоплемінного устрою (в Африці), феодалізму (в Азії й Африці) до соціалізму, минаючи стадію капіталізму. У другому випадку навіть ігнорувалася класична марксистська теорія суспільно-економічних формацій або ж висувалася концепція такої собі "азіатської" суспільно-

економічної формації, де перехід такого типу цілком допустимий і навіть закономірний. При цьому ігнорувалися й всі інші основні ідеї К. Маркса й Ф. Енгельса: про економічні передумови політичного перевороту, про роль робітничого класу (пролетаріату) як гегемона соціалістичної революції, про соціалістичну революцію, передусім, у технологічно розвинених країнах, тощо. Марксистська догма, надто в ленінсько-сталінському варіанті, підганялася під події: іде родоплемінна війна в Африці, де одне плем'я вирізує інше, - значить, це "націонал-революційний рух соціалістичної орієнтації", скинули радянські радники і їхні тимчасові союзники короля або змінили політичний режим, значить почалася соціалістична революція (Афганістан, Ангола, Лаос, Камбоджа, Ефіопія, Єгипет, Сирія, Гвінея, Бірма, Лівія, Алжир, Судан, Сомалі, Нікарагуа, Куба, Чилі, Індонезія тощо).

Однією з найгрунтовніших спроб розробки теорії "політичного транзиту" слід вважати модель відомого політолога Д. Растоу, який намагався доповнити, поліпшити теорію політичної модернізації, перебороти її недоліки за рахунок більш широкого її трактування, а не лишень розглядати її як теорію переходу від традиційного суспільства до сучасного. Він розмежовує "генетичний підхід" і "функціональний підхід" до політичної трансформації, наголошуючи на все більшій ролі змінних (нових і що розвиваються) факторів політичної динаміки: "Фактори, що забезпечують стійкість демократії, не обов'язково рівнозначні тим, які породили дану форму устрою політичної системи: при поясненні демократії необхідно проводити розмежування між її функціонуванням і генезисом" [1, с. 5]. Іншими словами, треба розрізняти, які сили забезпечили перехід до демократії, а які використовують демократію як ефективний інструмент влади або як ширму для не зовсім демократичних режимів. Д. Растоу також розмежовує модель "генезису демократії" під впливом внутрішніх механізмів розвитку держави (більшість країн Західної Європи й США), "поштовху ззовні" (у Німеччині і Японії після Другої світової війни), у результаті імпорту емігрантів (Канада, Нова Зеландія, Австралія тощо).

У цілому ж прихильники "політичної транзитології" вирізняють дві головні передумови переходу до демократії: наявність відповідного рівня національної єдності та волі до демократичного переходу й реальна боротьба за демократію. На матеріалі порівняльного аналізу досвіду переходу до демократії двох відмінних країн - Швеції (1890-1920) і Туреччини (1940-1960 р.) Д. Растоу виділяє три основні фази перехідної динаміки: 1) підготовча фаза, що характеризується визріваючим конфліктом основних соціальних сил; 2) фаза прийняття рішень на основі вирішення конфлікту (мирним або революційним шляхом), коли виробляється політична формула "великого компромісу між основними акторами" і основних історичних правил демократичної гри; 3) фаза утвердження нових форм спілкування людей і нових демократичних інститутів. [2, с. 7]. Тобто, через досягнення національної єдності,

соціальне протиборство й історичні компроміси до становлення інститутів демократичної держави й закріплення нових правил гри на загальнонаціональному рівні.

В 1980-1990-ті рр. ряд дослідників розробляють моделі демократичного переходу відповідно до нових історичних умов, коли стало, очевидно що соціалістична система перебуває в стані глибокої кризи й може розпочатися її трансформація швидкими темпами.

Дослідник А. Пржеворскі вважає, що перехід до демократії не суперечить марксизму й залежить від динаміки співвідношення соціальних сил. На першому етапі "лібералізації" відбувається зміна співвідношення сил між правлячими й опозиційними угрупованнями, що впливає з посиленням тиску на правлячий режим "знизу" та розколом правлячого угруповання "нагорі". У цій ситуації може посилитися конфронтація правлячих сил і опозиції. Правлячий режим може вдаватися до репресій і піти на зміцнення авторитаризму, або ж на лібералізацію політичних відносин. Якщо здійснюється лібералізація на основі компромісу між помірною верствою правлячої еліти й опозицією, то можливе динамічне просування демократизації за рахунок посилення позицій реформаторів, а згодом і включення в процес конструювання демократичних інститутів і сил опозиції, що дістає усе могутнішу підтримку "знизу" [3, Ch. 2].

На близьких позиціях стоять відомі транзитологи Ф. Шміттер і Г. О'доннел, які проте більше наголошують на інституціональних аспектах політичних змін і механізмах включення громадян у систему нових політичних інститутів та нових політичних цінностей, де авторитарна влада окремих лідерів і груп бюрократів замінюється пануванням надперсональних процедур і конституційних норм.

Більш оригінальнішою виглядає концепція С. Хантінгтона, котрий вважає, що перехідні процеси усередині окремих країн відбуваються унаслідок глобальних політичних змін, світових "хвиль демократизації". Він твердить, що таких хвиль в ХХ сторіччі було три. Пік першої хвилі припадає на кінець Першої світової війни, коли зникло багато абсолютистських режимів і розпалися Австро-Угорська, Німецька, Російська й Османська імперії. Згодом відбулось повернення до авторитаризму (СРСР, Німеччина, Італія, Угорщина тощо). Невдовзі після Другої світової війни розпочалася друга "хвиля демократизації". Проте до 70-х років ця хвиля "відкочується", і число авторитарних режимів збільшується. У середині 70-х років настає третя "хвиля демократизації", що триває й у дев'яності роки. Під її впливом внутрішня демократизація прискорюється. Можливі три шляхи демократизації: 1) трансформація, при якій усе ще сильне правляче угруповання диктує опозиції умови пакту про демократизацію країни; 2) перегрупування, коли існує паритет сил між правлячим режимом і опозицією, внаслідок чого заміна урядів відбувається в результаті переговорів; 3) заміна правлячого режиму опозицією, що опирається на підтримку мас "знизу".[4, С. 12].

Моделі модернізації багатовимірні, отже повинні враховувати різні

сторони процесу зміни характеру суспільних відносин та соціальних структур. Реалізація ж цих моделей може породити нові суспільні протиріччя, підсилити старі. Наприклад, модернізаційні проекти в постсоціалістичних країнах породжують або ж підсилюють протиріччя між багатими й бідними, між містом і селом, між молоддю й людьми похилого віку, які сформувалися в умовах тоталітаризму. Тому сьогодні "у ціні" гнучкіші багатофакторні моделі модернізації, які враховують синтез традиційної специфіки розвитку, насамперед цивілізаційної й національної, із сучасними прогресивними зразками розвитку, що виявляється в більшій стійкості інституціональних та духовних структур, які характеризують суспільство, що модернізується.

Література

1. Растоу Д. Переходы к демократии: попытка динамической модели /Д. Растоу // Политические исследования. – 1996. - №5. – С.5-11.
2. Растоу Д. Переходы к демократии: попытка динамической модели // Политические исследования /Д. Растоу // – 1996. - №5. – С.5-11.
3. Przeworski A. Democracy and Market: Political and Economics Reforms in Eastern Europe and Latin America / A. Przeworski // – Cambridge, 1991. – 453 p.
4. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций / С. Хантингтон // — М.: АСТ, 2003.

УДК 32.323

Швець С. Л.

*аспірант кафедри політичних наук і права
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського»*

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ТА КРИТЕРІЇ АНАЛІЗУ МІГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ

Необхідність управління, контролю, запобігання та керування міграційними потоками призводять до формування міграційної політики. Теоретична розробка основних критеріїв аналізу міграційної політики та міграційного законодавства потребує серйозної наукової роботи та імплементації отриманих результатів у практичному політичному просторі. Для цього, перш за все, варто визначити теоретико-методологічні засади та критерії аналізу, що має не тільки теретичне, але і практичне значення.

Концепція, програма та безпосередньо, сама державна міграційна політика має забезпечувати ефективне державне управління міграційними процесами, разом із прогнозуванням та управлінням міграційними потоками, сталий демографічний та соціально-економічний розвиток країни, підвищення рівня національної безпеки шляхом створення умов для скорочення еміграції, повернення та реінтеграцію емігрантів, зокрема, працівників-мігрантів, репатріацію, запобігання виникнення

неконтрольованих міграційних процесів та ліквідації їх наслідків, узгодження національного законодавства у сфері міграції за міжнародними стандартами тощо.

Для політичного аналізу міграційної ситуації можна використати типологію аналізу У. Данна, який пропонує розрізнення аналізу міграційної ситуації за вектором часового континууму та проведення його за трьома формами:

- проспективною (оцінка міграційної ситуації заздалегідь до проведення політичних дій та рішень. Це дозволяє спрогнозувати майбутній розвиток подій, певне загострення або покращення ситуації, зміна поведінки міграційних спільнот тощо. Незважаючи на базування та оперування конкретними даними та фактичним матеріалом форма є недосконалою через відсутність повних гарантій щодо обраного вектору майбутнього розвитку ситуації);

- ретроспективною (проводиться оцінка вже минулих політичних дій, дається характеристика не міграційної ситуації, а аналізується ефективність політичних рішень щодо її вирішення. Така форма дозволяє провести певну «роботу над помилками», виробити концепцію подальшої роботи для політичних інститутів та громадських організацій, що вирішують питання міграційної політики, але також є недосконалою через неможливість практичної реалізації зміни міграційної ситуації через раніше прийняте політичне рішення);

- інтегрованою (аналіз та оцінка минулої, реальної та майбутньої міграційної ситуації, необхідність прийняття/неприйняття певних політичних рішень тощо. Ця форма поєднує в собі найкращі досягнення двох попередніх форм та підтверджує ідею У. Данна про те, що в жодному політичному дослідженні ці форми не існують в чистому вигляді, кожна з них доповнює одна одну при цьому маючи певне домінування) [1, с. 14-16].

Генерація розробки концепції, програми та безпосередньо міграційної політики відбувається в декілька етапів. Перший етап – це формування вимог, а саме факторів та умов, що впливають на уряд та владу, другим етапом є артикуляція та агрегування, проекти вирішення проблем, що об'єднують громадянське суспільство. На цьому етапі прийняті політичні проекти є найбільш широкими та повними для задоволення більшості населення, та таких, які не дозволяють виникнення вертикальних та горизонтальних конфліктів. І третій етап – це прийняття політичного рішення та затвердження проекту, прийнятого на попередньому етапі на державному рівні [2, с. 89–90].

Специфіка методології проведення політичного аналізу міграційної ситуації для впровадження міграційної політики пов'язана з розмежуванням емпіричного та нормативного підходів до аналітичної роботи. Слідуючи емпіричному підходу в прикладному дослідженні міграційної ситуації для визначення певних дефініцій, необхідно спиратися на факти, даючи опис, пояснення та передбачення розвитку тієї

або іншої міграційно-політичної ситуації. На перший план виходить завдання збору, обробки й узагальнення фактів, що дозволяє проникнути в ключові тенденції функціонування і зміни міграційної ситуації та поведінки. Що стосується другого, нормативного, підходу, то тут необхідно спиратися на існуючі базові цінності і норми, використовуючи їх в якості орієнтирів та регуляторів в дослідницькій роботі.

Завдання полягає не стільки в тому, щоб описати, пояснити або спрогнозувати перебіг міграційної ситуації, скільки в тому, щоб дати їй оцінку, спираючись на певні ціннісні критерії, а також далі дати розпорядження (прескрипцію), рекомендацію до дії тощо. Тобто поєднання двох підходів дозволяє не лише оцінити міграційну ситуацію в цілому (що є однією з умов формування міграційної політики), а також дозволяє конкретизувати подальші дії та переходити до вирішення відповідних теоретичних завдань практично (формувати безпосередньо міграційну політику держави).

Література

1. Dunn, William N. Public policy analysis: an introduction / William N. Dunn. - New Jersey, 2012 —360 p.
2. Дегтярев А. А. Прикладной политический анализ / А.А. Дегтярев. – М.: МГИМО, 2010. – 546 с.

УДК 316

Шишименко І.М.

*аспірант кафедри політичних наук і права,
Південноукраїнський національний
педагогічний університет ім. К.Д. Ушинського*

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТЬ "ПОЛІТИЧНИЙ ЕКСПЕРТ" ТА "ПОЛІТИЧНА ЕКСПЕРТИЗА"

Експертиза, як зазначено у Сучасному словнику іноземних слів, у перекладі з латинської означає "досвідчений" і є дослідженням "будь-якого питання, що вимагає спеціальних знань, з поданням мотивованого висновку". Експерт - це "фахівець у будь-якій області, що робить експертизу" Таким чином, політичний експерт повинен мати спеціальні знання в області політології й суміжних спеціальностей, що дозволяють провести науково аргументований аналіз і оцінку дій та подій у політичній сфері суспільства, і прогнозувати їхній розвиток.

Італійський філософ Норберто Боббіо вважає, що «Експерти - ті, хто, вказуючи на найбільш потрібні знання, здатні привести до певної мети, діють таким чином, щоб відповідні дії могли називатися раціональними

щодо мети». У експертів, на його думку, акцент на засоби.

А. Ахрименко вважає експерта людиною, яка володіє "інформацією і навичками аналізу в рамках певної проблемної області" В експертній оцінці, відзначає А. Ахрименко, є свої плюси й мінуси. Плюс у тому, що експерт при оцінці політичної ситуації вловлює ті тонкі нюанси, які не завжди враховуються навіть у ході якісного емпіричного дослідження. Мінусом можна вважати відсутність чіткого критерію визначення правильності політичної експертизи. В цілях підвищення рівня довіри до результатів політичної експертизи, до її виконання залучається кілька експертів.

Однак, гадаємо, що навіть це не є гарантією якості політичної експертизи. Аналіз експертних оцінок в українському політичному дискурсі показує, що думки політичних експертів часто бувають суб'єктивними і тому, украй відмінними одна від іншої. Тому погодимось з думкою С. Братченка про те, що "Експертиза завжди має складну природу й містить у собі елементи як суб'єктивного ("особистісного") знання, так і об'єктивних даних".

В науковості експертних суджень політологів сумнівається О. Філіппов, який вважає, що в строгому значенні політолог, як і будь-який інший експерт, вченим не являється, хоча може ним бути. Вчений, на відміну від експерта, не є учасником. Він - спостерігач, реєстратор і аналітик того що відбувається. Політичний же експерт є активним учасником подій. Саме тому, на думку дослідника, політична експертиза заангажована й необ'єктивна.

Безсумнівний науковий інтерес для нас представляє порівняльний аналіз діяльності політичного аналітика і політичного експерта, проведений

Віктором Рубановим, який порівнює природу методів і процедур, необхідних для досягнення поставленої мети. Якщо політичний аналітик використовує кількісні методи і процедури дослідження, то політичний експерт - якісні. Якщо політичний аналітик в основному в процесі збору інформації використовує первинні дослідження, то політичний експерт - лише іноді. Якщо політичний аналітик, на думку В. Рубанова, уособлює собою науку, то політичний експерт - мистецтво політичного аналізу

Проаналізував і узагальнив ряд наявних визначень політичної експертизи

О. Єленський: "Експертиза - це дослідження фахівцем (експертом) тих або інших сторін життя суспільства, що вимагає спеціальних наукових знань і досвіду для одержання необхідної інформації про досліджуваний предмет, з метою виявлення проблеми, яка цікавить суб'єкт керування".

Л. Волинкіна досліджує політичну експертизу як процедурний процес "актуалізації суспільно значимих проблем, заснованої на об'єднанні наукових, етичних, повсякденних знань про предмет експертизи. При цьому вона не просто один з елементів процесу прийняття політичних рішень, а саме самостійний фактор, двигун демократичного процесу".

Аналіз наукової літератури показав розмаїтість дослідницьких точок зору щодо співвідношення понять "політична експертиза" й "прийняття політичних рішень". Одні дослідники вважають ці поняття тотожними, інші думають, що політична експертиза є одним з етапів процесу прийняття політичних рішень (С. Митрошенков).

Л. Волинкіна дотримується думки, яку розділяємо і ми, що політична експертиза є самостійною процедурою. Дослідник указує на те, що політична експертиза, будучи самостійним механізмом, готова до самостійної роботи, до інтеграції в інші політичні механізми.

На думку Т. Нувахова, найважливішою метою експертизи в політичному процесі є "установлення відповідності діяльності органів державної влади, інших соціальних інститутів соціальним інтересам громадян і завданням соціальної політики, а також формування пропозицій по досягненню цієї відповідності".

Політична експертиза відіграє провідну роль у прийнятті найважливіших для суспільства політичних рішень. Особливе значення політична експертиза надобуває в період політичної нестабільності, в якому вже довгий час перебуває Україна.

Порівняння політичної й правової експертиз показало, що перша - більш суб'єктивна. Якщо критерієм правової експертизи є, у першу чергу, відповідність законодавству, то політична експертиза такого чіткого критерію не має, а будується на припущеннях експерта. Правильність прогнозу політичних наслідків залежить від рівня професіоналізму експерта.

Русиняк А. І.

аспірант кафедри політичних інститутів та процесів, директор телерадіокомпанії "РАІ"

НОРМАТИВНА ТЕОРІЯ ВЗАЄМВІДНОСИН МЕДІА ТА ПОЛІТИКИ: СУТЬ ТА ОСНОВНІ МОДЕЛІ

В еволюції теоретичного осмислення мас медіа та їх ролі в політичному житті суспільства окремо слід виокремити нормативну теорію мас медіа, яка мала на меті відповісти на запитання: яку роль повинні виконувати ЗМІ, як вони мають працювати та чого від них чекати. Ціннісний акцент – преса відображає форми та забарвлення тієї соціально-політичної структури, в якій вона функціонує. Основа нормативних теорій не в емпіричних спостереженнях, а в прогнозуванні ідеальних варіантів функціонування ЗМІ у суспільно-політичному просторі.

Варто зауважити, що дослідження теоретичних аспектів медіа та політики на сьогодні є досить актуальним, зважаючи на те, що зміни політичного життя в українському суспільстві постійно вносять нові

корективи у взаємності ЗМІ та влади. Вивченням цих питань займалися такі вітчизняні дослідники як С. Денисюк, Н.Виговська, О. Гриценко, Л. Губерський, В. Іванов, Н. Костенко, Є. Макаренко, А. Москаленко та інші. Однак, дана проблематика є ще не достатньо досліджена.

В межах нормативної теорії Ф. Зіберт, В. Шрамм і Т. Петерсон описують чотири головні типи преси, які стали класичними. Вони розкривають логіку функціонування чотирьох пресових макроструктур, які належать до різних соціополітичних систем. Авторитарна модель передбачає лояльність преси до влади, журналісти не мають незалежності від своїх медійних організацій. Вільна преса функціонує в умовах вільного ринку ідей, журналісти та медіапрофесіонали є незалежними. Модель соціальної відповідальності виходить із того, що вільний ринок не виправдав сподівань щодо свободи преси. Наголошує на важливій ролі медій в суспільстві та високих професійних стандартах. ЗМК повинні саморегулюватися. Відповідно радянська (тоталітарна) преса повністю підпорядкована державі та ідеології марксизму-ленінізму [1, с. 21].

Головна мета авторитарної моделі преси – підтримувати та проводити визначений курс уряду, що знаходиться при владі. «На ранніх стадіях розвитку засобів масової інформації ця задача вирішувалась більш негативним шляхом через обмеження, з метою уникнути втручання, що перешкоджає досягнення цілей, що стоять перед нацією. Пізніше прослідковується більш конструктивний підхід, при якому держава активно бере участь в процесі комунікації і користується засобами масової інформації як одним із найважливіших інструментів досягнення своїх цілей» [2, с. 38], зазначено в праці «Чотири теорії преси». Найбільш поширеними методами контролю над пресою в авторитарних державах автори теорій визначили наступні: патентна система, що «дозволяла вибраним особам займатися видавничою справою», ліцензування окремих друкованих робіт, відома під терміном «цензура», «судове переслідування за порушення загальноприйнятих чи установлених правових норм», введення соціальних податків, призначених для «урізання як тиражів, так і доходів від друкованих видань, особливо газет, які прагнуть завоювати масового читача».

Лібертаріанська модель взаємодії ЗМІ та влади головний акцент ставить на принципі «основна функція суспільства – відстоювати інтереси його індивідуальних членів» [2, с. 68]. Найголовніші характеристики такої моделі полягають в наступному: інформаційний, розважальний характер преси, відносини із владою базуються за схемою допомагати «відкривати правду» та контролювати дії уряду, преса належить переважно приватним особам. Засоби масової інформації за такої моделі виступають головним політичним інструментом, який має на меті забезпечити суспільний розвиток та стабільність. Однак, найбільша загроза при такому порядку функціонування ЗМІ – підконтрольність одній чи кільком впливовим соціально-економічним групам, що не завжди може відстоювати інтереси більшості.

Згідно теорії соціальної відповідальності ЗМІ є так званим посередником між суспільством та владою. Кожен, хто має що сказати, може використовувати трибуну ЗМК. Уряд не просто має дозволяти свободу, але й активно її розвивати. В той же час традиційна теорія вчить, що «однією з функцій держави є збереження порядку і особистої безпеки громадян». А «свобода вираження думок заснована на моральному обов'язку людини дотримуватися своїх переконань, своєї совісті» [2, с. 143].

Щодо тоталітарної моделі, то основна роль ЗМІ, згідно їх переконань – бути пропагандистсько-агітаційно-організаційним виразником правлячого режиму. Найбільш характерні ознаки медіа при тоталітарному режимі наступні: всі ЗМІ знаходяться під контролем партії та підчиняються державним органам влади, політичні проблеми не виступають об'єктом уваги медіа повідомлень, преса відіграє позитивну роль у формуванні суспільства, водночас здійснюючи соціалізацію, мобілізацію та неформальний суспільний контроль, частково або навіть повністю обмежений діапазон особистої інтерпретації інформації.

Пізніше у межах нормативної теорії ЗМІ з'явилися дві нові моделі – теорія демократичної участі та теорія медіа розвитку. Якщо остання була спрямована на те, щоб розвивати сферу передачі інформації разом із іншими галузями суспільного розвитку держави, або в іншому випадку ЗМІ мають підтримувати всі зусилля існуючої влади для забезпечення економічного розвитку та розвитку суспільства в цілому, то теорія демократичної участі виникла нещодавно як доповнення до всіх чотирьох моделей розвитку ЗМІ.

Модель демократичної участі передбачає, що місце центральних інформаційних організацій повинні зайняти громадські органи теле- і радіомовлення, газети з акціонерним складом власників. Заперечуються інституційні централізовані інформаційні корпорації, які мають тенденцію до монополізації новинарного ринку. У провінціях передбачається існування множини регіональних видань, які обслуговують інтереси місцевих спільнот. Завдяки такій організації медіа-простору утворюється горизонтальна (а не вертикальна, як раніше) модель інформаційного ринку, створюються умови, за яких стає неможливою інформаційна монополія, а отже, і підстави для маніпуляції громадською думкою [3].

Багато сучасних дослідників відкидають моделі, розроблені Ф. Зіббертом, В. Шраммом і Т. Петерсоном. Наприклад, Л. Беннет [4], відкидаючи вище зазначені чотири моделі поділу вважає більш прийнятним розглядати взаємини засобів масової інформації та політичної влади через оцінку впливу засобів масової інформації на суспільство. Дослідник розглядає три типи сприйняття політичної влади у суспільстві: підтримка політичних заходів, що впливає на їх легітимність; протест діям влади та бездіяльність, пов'язана із безсиллям соціуму. В свою чергу, роль ЗМІ, враховувати ці концепції, може виражатись трьома способами. По-перше, засоби масової інформації можуть контролювати владу,

стимулюючи її до дій, перешкоджаючи чи критикуючи її. По-друге, носії передачі інформації можуть бути вибірковыми у висвітленні інформації, підтримуючи деяких політиків чи політичні позиції, ігноруючи при цьому інших. І нарешті, засоби масової інформації важливі для формування цінностей, визначення проблем соціуму, що забезпечує розуміння людьми оточуючої їх реальності та стосунків із владою. Останнє визначення ролі ЗМІ є особливо важливим у перехідному суспільстві чи країні, в якій був авторитарний режим і де демократичні інститути ще слабкі.

К. Спарк [5] наводить на думку, що всі аргументи про роль державних ЗМІ напроти комерційних ЗМІ не мають сенсу. Він стверджує, що роль засобів масової інформації у суспільстві та механізми їх взаємодії залежать виключно від того, хто контролює засоби масової інформації.

Американський професор Д. Грабер [6] теоретизувала щодо ролі ЗМІ дещо іншим чином, класифікуючи їх відповідно до того, як вони висвітлюють новини. Вона виділяла чотири моделі функціонування медіа: дзеркальну, оперативну, політичну та професійну. Відповідно, дзеркальна модель роботи медіа – це відображення реальності. У організаційній моделі робота медіа залежить від цілей медіа-організацій та організаційних процесів загалом. Політична модель показує, що новини відображають ідеологічні упередження окремих журналістів та їх медіа-організацій. І нарешті, професійна модель має на меті створити новини, що вражають споживачів та громадян.

На сьогодні більшість дослідників, характеризуючи взаємовідносини медіа та політики посилаються на запропоновані Д. Галліном та П. Манчіні три моделі відносин ЗМІ та політики. Праця «Сучасні медіасистеми: три моделі відносин ЗМІ та політики» [7] є продовженням чи навіть уточненням вже на сьогодні класичного поділу преси, запропонованого Ф. Зіббертом, В. Шраммом і Т. Петерсоном. Зіставляючи багато фактів і явищ 18 країн світу кількох регіонів автори виокремили **середземноморську, або модель поляризованого плюралізму, північно/центральноевропейську, або демократичну корпоративістську модель та північноатлантичну, або ліберальну модель.**

Література

1. Денисюк, С. Комунікологія : навчальний посібник / С. Г. Денисюк. — Вінниця : ВНТУ, 2015. — 102 с.
2. Сиберт Ф. Четыре теории прессы / Ф. Сиберт, У. Шрамм, Т. Питерсон. — М.: «Багриус» 1998 с.
3. Михалин І.Л. Основи журналістики : Підруч. для студ. вищ. навч. закл. / І. Л. Михайлин. — 3-тє вид. — К. : ЦУЛ, 2002. — 284 с.
4. Bennett, L.W. (2000) 'Media Power in the US'. In Curran, J. and Park, M-J. (eds) *De-Westernizing Media Systems* (pp. 202–20). London: Routledge
5. Sparks, C. (2000) 'Media Theory after the Fall of European Communism: Why the Old Models from East and West Won't Do Anymore'. In Curran, J. and Park, M-J. (eds) *De-Westernizing Media Systems* (pp. 35–49). London: Routledge

6. Graber, D. (2005) Mass Media and American Politics, 7th edn. Washington, DC: Congressional Quarterly Books. - Режим доступу: https://books.google.com.ua/books?hl=ru&lr=&id=WGMXBAAAQBAJ&oi=fnd&pg=PT25&dq=%D0%B4.+%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%B1%D0%B5%D1%80+%D0%BC%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D0%BB%D1%96+%D0%BC%D0%B5%D0%B4%D1%96%D0%B0&ots=L1ssKwDm6g&sig=a1fFhBhys-MTwxemCIqaw06SLY&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false

7. Hallin D. Comparing Media Systems: Three Models of Media and Politics / D. Hallin, P. Mancini. – Cambridge: Cambridge University Press, 2003.

УДК 329.05(477)

Манайло-Приходько Р.Ю.,

*аспірантка кафедри політології і державного управління
Ужгородського національного університету*

НАЦІОНАЛІЗАЦІЯ ПАРТІЙНОЇ СИСТЕМИ

Дослідники партійних систем, як правило, фокусують свої дослідження на генезі партійних систем, їх акторній структурі, конкурентності, інституціалізації. При цьому така важлива характеристика партійних систем як націоналізація залишається поза увагою дослідників.

Під процесом націоналізації партійних систем розуміють уніфікацію електоральної підтримки політичних партій в різних адміністративно-територіальних частинах держави. Сутність процесу націоналізації полягає в територіальній гомогенізації електоральної поведінки з точки зору як електоральної участі, так і підтримки партій і партійних кластерів.

Партійну систему можна вважати націоналізованою, коли частина голосів, отриманих кожною окремою партією в різних адміністративно-територіальних частинах держави приблизно однакова. І навпаки, якщо електоральна підтримка партій є не однорідною, то йдеться про ненаціоналізовану партійну систему.

В зарубіжній політичній науці високий рівень націоналізації партійної системи трактується як ознака її зрілості та консолідованості. При досягненні певного рівня націоналізації електоральний простір стає гомогенним, що свідчить про формування загальнонаціональної партійної системи, яка здатна інтегрувати у свій склад периферію. Тобто партії не тільки розмежовують суспільство, а й інтегрують його, оскільки вони зацікавлені в отриманні загальнонаціонального статусу і повсюдної підтримки. Вони таким чином стають інструментами територіальної інтеграції.

Отже, поняття «націоналізація» можна трактувати як явище, і як процес.

В зарубіжній літературі націоналізація розглядається як результат історичного процесу, який пов'язаний з націєтворенням, стадіальним

формуванням державності. Прийнято вважати, що на першому етапі, який пов'язує з ХІХ ст., партійна підтримка мала локальний, фрагментарний характер і різнилася від регіону до регіону. В подальшому процесі формування національних держав такий хаос змінювався більш-менш рівномірним розподілом. Іншими словами, націоналізація як процес являє собою тривалу історичну еволюцію в напрямку утворення національних електоратів і партійних систем. В результаті партії стають більш централізованими структурами, їх діяльність починає охоплювати всю країну, а регіональна специфіка голосування стає не такою помітною.

В дослідженні націоналізації можна виокремити американський і європейський напрями. Американський напрям пов'язаний з вивченням особливостей становлення американської державності. Утворення загальнонаціональних партій у США відбувалося в кінці ХІХ ст., особливо в 1880–1896 рр. Ця тенденція була викликана укріпленням інституту президенства і підвищенням ролі партій у висуненні і підтримці кандидатів на цей пост, що в свою чергу потребувало зміцнення партійних комітетів, і, відповідно, подолання попередньої фрагментації, коли партійні структури захищали локальні і регіональні інтереси. Кінцевий результат націоналізації – утворення стійкої двохпартійної системи конкурентних партій: Демократичної і Республіканської.

Активно в політичних дослідженнях використовується досвід націоналізації партійних систем і країн Європейського Союзу. В даному випадку дослідники апелюють до праць С.Роккана і його колег, які вивчали вплив соціально-політичних розмежувань на еволюцію партійних систем.

Дослідників у галузі націоналізації партійних систем перш за все цікавлять фактори, які сприяють/заважають націоналізації партійних систем. На думку російського дослідника Г.Голосова до факторів, які мають суттєвий вплив на рівень націоналізації партійної системи слід віднести:

1. Особливості пострадянського транзиту. Комуністичний режим не сприяв становленню структур громадянського суспільства, що сприяло високому рівню електоральної волатильності. Відсутність партійної ідентифікації змушувала виборців звертатися до інших чинників електорального вибору, насамперед, особистісних та загальнонаціонального масштабу. До особистісних чинників відносять: патронажні зв'язки, матеріальні ресурси, харизму тощо. До загальнонаціональних – ті проблеми, обговорюючи які, політичні партії мобілізують електорат (економічні питання, зовнішня політика тощо). Головним механізмом мобілізації стають ЗМК (насамперед, телебачення).

Особливість переходу до демократії на пострадянському просторі характеризується непартійним характером установчих виборів, які в свою чергу обумовили організаційну нерозвинутість партій і домінування особистісного компонента у політиці.

2. Федералізм. Децентралізація. Регіоналізм. Досить часто у

політологічному дискурсі антитезою націоналізації виступає регіоналізація. Аналіз регіоналізації партійних систем включає: феномен регіональних партій, їх стратегії, участь у регіональних виборах, участь у загальнонаціональних виборах (самостійно чи у коаліціях з загальнонаціональними партіями).

3. Президентіалізм. Президентські вибори мають суттєвий вплив на електорат, оскільки завжди апелюють до загальнонаціональних проблем. Відтак він позитивно впливає на націоналізацію партійної системи, особливо коли президентські і парламентські вибори проводяться на протязі нетривалого терміну.

4. Електоральні правила та нормативно-правова основа функціонування політичних партій. Йдеться про одну із догм електоральної компаративістики, яка перевірена на масиві емпіричних даних, і сутність якої в тому, що місцева політична активність більш розвинута в виборчих системах з округами малої величини, тобто в плюральних виборчих системах.

5. Етнічна фрагментація. Суттєвий вплив на фрагментацію партійних систем має етнічна гетерогенність суспільств, оскільки етнічність відносять до тих характеристик індивіда і групи, які найлегше піддаються політизації.

6. Особливості політичного режиму. Несприяють націоналізації партійної системи електоральний авторитаризм і електоральна демократія. Електоральний авторитаризм – це політичний режим, який за формами розподілу і відтворення влади є диктатурою, але в той же час допускає існування інститутів, які асоціюються з демократією: вибори, легіслатура, партії.

Похідним від процесу націоналізації партійних систем є утворення регіональних політичних партій. Регіональні політичні партії – феномен загальносвітовий. У традиційних суспільствах такі організації захищають підвалини партикуляризму, відособленості своїх територій в культурному, господарському і політико-правовому вимірі. Вони зазвичай виникають в періоди змін звичної ідентичності, стрімких соціокультурних зрушень. Тому вони і виявляють традиціоналізм як захисну реакцію периферії від незрозумілих нововведень центру.

Аналізуючи феномен регіональних партій, слід означити відмінність між регіональною і регіоналістською партією. Л. Девінтер вважає ключовою ознакою, котра вирізняє регіоналістські партії з-поміж інших, їхню вимогу «політичної реорганізації існуючої в державі структури влади на користь регіонів шляхом надання їм права на самоуправління». Натомість регіональні партії вирізняються тим, що їхня активність не поширюється на всю територію країни, а обмежена певною територією (регіоном), або ж територіально обмеженим є рівень їхньої електоральної підтримки (рівень націоналізації партії). Синонімом регіональної партії можуть бути поняття субнаціональна та периферійна партія. Таким чином, регіональна партія не завжди є регіоналістською, тоді як регіоналістська

партія зазвичай є регіональною. Тому прийнято вважати, що регіоналістські партії є найбільш поширеним підтипом регіональних партій.

Прикладами регіональних партій можуть бути Християнсько-Соціальний Союз у Німеччині, діяльність якої організаційно обмежується Баварією, а також в значній мірі Партія демократичного соціалізму, електоральна підтримка якої (електоральне ядро) знаходиться в східних землях Німеччини.

До доголовних чинників виникнення етнорегіональних партій можна віднести такі: а) реакція малих народів на процеси європейської інтеграції і глобалізації; б) страх втратити свою мову, культуру, національну ідентичність і розчинитися у безликому «світовому середовищі»; в) зміна парадигми державного устрою – перехід від централізації до деволюції; г) нерівномірність економічного розвитку, збільшення диспропорцій між різними регіонами держави; д) спотворення національної політики; ж) розпад старих та утворення нових держав; з) боротьба за утворення власних автономій, держав.

Відповідно до статті 3 закону «Про політичні партії в Україні», партії можуть створюватись і діяти лише з всеукраїнським статусом. Таким чином, закон не передбачає можливості реєстрації та діяльності регіональних партій. Ці норми були критично оцінені Венеціанською комісією. Остання, зокрема, відзначила, що відповідне положення «є юридичною перешкодою на шляху утворення партій, які зосереджували б свою діяльність на питаннях регіонального значення».

Крім того, у Кодексі належної практики у сфері політичних партій (12-13 грудня 2008) Венеціанська комісія наголосила на тому, що державні органи не повинні обмежувати право утворення політичних партій як на національному, так і на регіональному та місцевому рівнях [4, с. 370]. На думку експертів Венеціанської комісії громадяни мають право об'єднуватись в групи, обмежуючи сферу своєї діяльності до регіонального або місцевого рівнів та до місцевих та регіональних виборів.

У 2010 р. голова Харківського обласного відділення Комітету виборців України М. Камчатний виступив з ініціативою створення легального інституту регіональних політичних партій в Україні, які могли б брати участь тільки в місцевих виборах. Але ідея широкої підтримки не знайшла. Однак де-факто такі партії існують. До головних причини виникнення регіональних політичних партій в Україні можна віднести:

- 1) Регіональний поділ України на Захід – Схід. Фундаментальний поділ України уособлює мовне та етнічне розмежування. На Заході і в Центрі найбільша питома вага належить власне титульній нації, а на Сході і Півдні зосереджено мешкає багатомільйонна меншина генераційно укорінених етнічних росіян [5].
- 2) Етномовне розмежування та компактне проживання національних меншин на певній території. Виокремлюють такі типи етнічних партій – партії титульних етносів, партії корінних народів та партії

національних меншин. Роль етнічних партій може бути різною, зокрема, у стабільних демократичних країнах вони доповнюють етнополітику держави, найчастіше захищаючи права національних меншин, а в перехідних суспільствах етнічні партії можуть сприяти виникненню та загостренню міжетнічних конфліктів. Позитивним прикладом діяльності етнічних партій у країнах сучасної Європи можна назвати партії угорців у Словаччині та Румунії, албанців у Македонії, поляків у Литві [3, с. 56].

- 3) Бажання відомих особистостей (політиків, підприємців) створити власні партійні структури для того щоб мати можливість приймати участь у політичному житті суспільства;
- 4) Створення «адміністративних партій» (партії влади) керівниками областей, міст тощо;
- 5) Не бажання балотуватись як від провладних партій, так і від опозиційних. А такими є «місцеві партії», які захищають партикулярні територіальні інтереси;
- 6) До однієї з причин піднесення регіональних партійних структур можна віднести розмежування у часі проведення місцевих і парламентських виборів. До 2010 р. місцеві і парламентські вибори проводилися в один і той же термін. Починаючи з 2010 р. місцеві вибори проводяться окремо від парламентських;
- 7) Нормативно-правова основа діяльності та участі політичних партій України у виборчому процесі. Політичні партії в Україні є жорстко централізованими, а відтак досить часто місцевим політикам важко знайти спільну мову щодо виборів з керівниками партії у столиці.

Регіональні політичні партії стали яскравим феноменом місцевих виборів в Україні 2010 та 2015 рр. Малі (регіональні) партії необхідні політикуму з декількох причин. По-перше, вони потрібні кандидатам, які схильються більше до опозиційних сил, але відкрито не можуть цього зробити. По-друге, вони необхідні тим, хто готовий працювати з владою, але політична кон'юнктура не дозволяє цього робити відкрито: на їхній території провладна партія не популярна. По-третє, до послуг малих партій звернулись безпартійні мери міст, які після заборони самовисунення змушені були шукати нейтральні політичні сили, щоб балотуватися на посади міських голів.

Охарактеризувавши регіональні політичні партії в Україні, можна зробити таку їх типологізацію: а) ідеологічні партії; б) політичні партії-проекти відомих особистостей; в) етнічні партії; г) «адміністративні» партії.

Електоральна функція є головною функцією таких партій. Регіональні партії в Україні, як правило, мають вплив в межах однієї чи декількох адміністративно-територіальних одиниць.

Корнелюк І.Д.
*Аспірант кафедри
політичних інститутів та процесів
ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника»*

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАКРІПЛЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ СОЦІОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Розвиток України як незалежної, демократичної держави, процеси, що відбуваються у сфері різноманітних суспільних відносин, пов'язані з необхідністю своєчасного отримання та аналізу повної, достовірної інформації про результати соціологічних досліджень щодо соціальних, політичних, економічних, демографічних, екологічних та інших суспільних явищ. Важливу роль у цьому процесі відіграють різноманітні центри соціальних та маркетингових досліджень. Метою яких є не тільки вивчення суспільних настроїв з різної проблематики, а й забезпечення суспільства достовірними даними задля вирішення нагальних для сучасної України завдань державного будівництва. Ефективне функціонування центрів соціальних та маркетингових досліджень в Україні неможливе без наукового обґрунтування їхньої діяльності, чіткого визначення термінологічних елементів цієї важливої сфери.

Крім того, ефективне функціонування центрів соціальних та маркетингових досліджень в Україні за сучасних умов державного будівництва вимагає чіткого нормативно-правового закріплення.

З моменту реєстрації списків кандидатів розпочинається найбільш активна фаза виборчої боротьби. І учасники, котрі серйозно налаштовані на перемогу, активно намагатимуться вивчити та проаналізувати рівень популярності партій та кандидатів в останні тижні цієї швидкоплинної кампанії – щоб мати час реагувати на виклики та корегувати виборчу стратегію. Тож виборчі штаби активно починають співпрацювати з різноманітними центрами соціальних та маркетингових досліджень. Проте, в окремих випадках дослідницькими даними свідомо маніпулюють політтехнологи, штампуючи рекламні матеріали.

Політолог О. Новосад поділяє їх на три види: професіоналів, аматорів та шарлатанів.

Щодо останніх, дослідник вказує, що перші так звані "фірми-кульбабки" з'явилися в Україні ще у 1994 році. Тоді з легкої руки керівника виборчого штабу Леоніда Кучми Дмитра Табачника був застосований метод міфічних організацій для публікації "потрібних результатів". Пізніше до подібних "організацій" часто вживався вислів "фірми-одноденки". Проте такий вислів не зовсім доречний, бо найчастіше такі "фірми" навіть не зареєстровані.

Поширення інформації про результати досліджень громадської думки регулюється 53-ю статтею закону України "Про місцеві вибори".

Підприємства, заклади, установи та організації, що проводять опитування громадської думки, мають право оприлюднювати результати такого опитування, пов'язаного з виборами, з обов'язковим зазначенням часу його проведення, території, яку охоплювало опитування, розміру та способу формування соціологічної вибірки опитаних, методу опитування, точного формулювання питань, можливої статистичної похибки.

Засоби масової інформації, інформаційні агентства, інші суб'єкти у разі поширення результатів опитування громадської думки, пов'язаного з виборами, зобов'язані зазначити повну назву організації, що проводила опитування, замовників опитування.

Також забороняється поширювати інформацію про опитування громадської думки протягом останніх двох днів перед днем голосуванням.

У Законі України «Про інформацію» вказано, що соціологічна інформація – це будь-які документовані відомості про ставлення до окремих осіб, подій, явищ, процесів, фактів тощо.

Також у статті 2 Закону України «Про інформацію» вказано, що основними принципами інформаційних відносин є достовірність і повнота інформації.

Згідно Кодексу професійної етики соціолога, соціолог має чесно і своєчасно (до підписання угоди або укладання контракту) попередити замовника, що у випадках оприлюднення соціологом результатів емпіричного дослідження він має вказувати спонсора проекту, а отже, згодою на оприлюднення отриманої інформації замовник скасовує можливість конфіденційності організації, яку він презентує.

Якщо соціолог дізнається про неправильне використання або неправильне подання своєї роботи, він має вжити заходів для виправлення ситуації або мінімізації наслідків цього неправильного використання або неправильного подання.

Соціолог також має попередити замовника, що в тих випадках, коли замовник планує сам публікувати або якимось іншим шляхом подавати дані соціологічного дослідження для оприлюднення, він має як інформацію, що супроводжує результати, вказувати ім'я соціолога, котрий здійснює керівництво соціологічним проектом, або соціолога - відповідального виконавця соціологічної частини проекту (автора програми), а також назву організації, що здійснює збирання первинної соціологічної інформації.

Якщо соціолог дізнається про неправильне використання або неправильне подання своєї роботи, він має вжити заходів для виправлення ситуації або мінімізації наслідків цього неправильного використання або неправильного подання.

Проте, в Україні немає законодавчо закріпленої відповідальності за поширення недостовірних даних щодо результатів соціологічних досліджень.

Законодавством України також не встановлено переліку методів збору інформації у процесі опитування громадської думки,

пов'язаного з місцевими виборами, порядку визначення статистичної оцінки можливої помилки такого опитування і не забороняється застосовувати методи соціологічного дослідження, автором яких є окрема особа.

Тож оприлюднення вигаданих (неправдивих) результатів соціологічних досліджень щодо можливості громадян бути обраними безпосередньо не визначається законодавством України, як застосування обману чи будь-яких інших дій, що перешкоджають вільному формуванню волі виборця.

УДК 329 (477+(4-11/17): 321/7

Мирослав Лешанич,
*аспірант кафедри міжнародних відносин
факультету міжнародних економічних відносин
Ужгородського національного університету*

МОДЕЛЬ СУЧАСНОЇ ПОЛІТИЧНОЇ ПАРТІЇ В УМОВАХ ДЕМОКРАТИЧНОГО ТРАНЗИТУ

Постановка проблеми. Характеристика будь-якого явища вимагає розуміння його природи (сутності) і сенсу функціонування. Таким чином ми розглядаємо явища у контексті структурно-функціональної парадигми.

Розглядаючи політичні партії як інститути слід враховувати: а) базові елементи, які є відображенням їхніх інституційних ознак: програма, організаційна структура, соціальна база тощо; б) особливості соціокультурного середовища в якому партії функціонують (наявні соціально-політичні розмежування, транзитне суспільство / усталена демократія і т. д.); в) особливості інституційного середовища (форма правління, виборча система).

Аналізуючи основні параметри політичної партії у транзитному суспільстві слід, перш за все, описати класичну модель політичної партії, яка сформувалась протягом ХХ ст. Парадигмальною установкою дослідників політичних партій було переконання, що партія як політична організація повинна розглядатися в системі відносин «громадянське суспільство – партія – держава», тобто як посередник між суспільством і державою. По-друге, партія розглядалася як політичний інститут головна мета діяльності якої – це боротьба за владу, участь у реалізації владних відносин. І. по-третє, партія розглядалась як організація, яка має мати програму (ідеологічний профіль), організаційну структуру (обумовлена статутом), соціальну базу (як правило фіксоване членство).

В 1970 – 1980 рр. в політичному житті західних країн відбуваються

процеси, сутність яких можна назвати як криза партійної демократії. Насамперед йдеться про соціальні зміни, серед яких необхідно виокремити зростання середнього класу, активність жінок у політичному житті, міграція населення тощо. Важливо також зазначити про кризу традиційних ідеологій і формування системи постматеріальних цінностей (пов'язаних з кар'єрою, культурними запитами, престижем тощо).

В той же час ряд дослідників вважає, що криза охопила старий тип партій – масові, і дала поштовх до появи нових форм партійного життя – всеохоплюючих і картельних партій.

Перехід до демократії у країнах Центрально-Східної Європи також сприяв появі нових партійних утворень в умовах трансформації соціальних і політичних структур. Нові політичні партії, як правило, організаційно будувались за принципом всеохоплюючих партій, а їх особливість функціонування була обумовлена особливостями демократичного переходу.

Розвиток і діяльність політичних партій у суспільствах, що трансформуються певною мірою визначаються процесом демократичного транзиту. Дослідженням демократичного транзиту займається окрема галузь порівняльної політології «теорія переходу», або транзитологія. Як правило дослідники виокремлюють три стадії переходу (Д. Растоу, Ф.Шміттер, Г.О'Доннел): лібералізації, демократизації, ресоціалізації (консолідації).

Таким чином, логіка становлення партійних систем підпорядкована вказаній вище логіці політичного транзиту. Закінчується така еволюція консолідацією партійної системи.

Суттєвий вплив на еволюцію політичних партій в умовах трансформації має об'єктивний процес розвитку партійних структур в сучасному світі. Йдеться про історичні етапи інституціоналізації політичних партій. В політичній науці виокремлюють наступні етапи; 1) аристократичні угруповання; 2) політичні клуби; 3) масові політичні партії; 4) всеохоплюючі політичні партії; 5) картельні політичні партії. Відтак політичні партії, які утворюються в нових демократіях будуть діяти і діють, як правило, на принципах функціонування всеохоплюючих і картельних партій.

Універсальні партії (електорально-професійні партії або «партії-хапай-всіх») вже не претендують на інтелектуальне і моральне домінування, орієнтуючись на безпосередній успіх на виборах. Ці «інтеркласові» організації вважають другорядним зростання своїх лав, але намагаються об'єднати навколо себе максимальну кількість виборців різноманітної соціальної, етнічної та іншої приналежності для вирішення головних питань поточного моменту. Такі партії утворюються навколо прагматичного лідера (лідерів), частіше всього загальнонаціонального масштабу, котрий пропонує суспільству ідеї злагоди, компромісу, балансу інтересів.

Універсальні партії є свого роду синтезом партій класичних типів –

кадрових і масових, вони намагаються за допомогою неідеологізованої програми мобілізувати якомога більшу кількість виборців різної соціальної та професійної приналежності. Для них притаманне: відсутність фіксованого членства, потенційний кількісний склад, особливий тип лідера-інтелектуала, який грає роль світоглядного символу, відсутність жорстко фіксованих соціальних інтересів. Логіка catch-all-party змушує шукати голоси де завгодно, відмовляючись від будь-якого спеціалізованого підходу (класового, конфесійного та ін.), хоча іноді він може зберігатися по заздальгідь заданих параметрах.

Процес перетворення ідеологічних партій в універсальні відбувається в напрямку укріплення їхнього безпосереднього зв'язку з державою, а також посилення зв'язків між партіями. На цій підставі виникає тип «картельних партій». Цей тип партій стає механізмом розподілу державних постів між професійними групами політиків. Такий механізм ґрунтується, в першу чергу, на безпосередньому зв'язку політика і виборця, без допомоги партійної організації. Крім того, він базується на широкій коаліційній основі та на скороченні дистанції між виборцями і політичними лідерами. Одним із його ресурсів є також значні державні субсидії для партійної діяльності. Виявлені тенденції призводять до того, що електоральна конкуренція стає більш керованою: партіями керує «колективна солідарність» і в деяких випадках «стимул до змагання... замінюється позитивним стимулом не конкурувати».

Звичайно, що для посткомуністичних країн можна говорити і про особливу специфіку становлення в них партійних систем. В. Меркель виокремлює 5 факторів, які впливають на конфігурацію партійних систем в посткомуністичних країнах:

1. *Характер трансформаційного конфлікту.* Йдеться мова про те, у якій формі відбувався трансформаційний конфлікт: як пакт укладений між елітами, чи як колапс старого режиму під тиском народних мас. Загалом же дослідники називають шість основних форм (ідеальних типів, які в реальності можуть пересікатися) зміни автократичних систем: а) поступова еволюція; б) зміна систем під керівництвом старої еліти; в) зміна системи під тиском знизу; г) пакт еліти; д) колапс режиму; ж) розпад держави і утворення нових держав. Особливості трансформації в Східній Європі були пов'язані з роллю старих еліт і правлячих комуністичних партій.

2. *Наявність «історичних» партій.* Такі партії мають суттєвий вплив на еволюцію партійних систем при умові, що «історичні» партії в достатній мірі інституціоналізовані, а період авторитарного / тоталітарного режиму тривав недовго.

3. *Вплив політичних інститутів.* Серед всіх інститутів найбільш суттєвий вплив на конфігурацію партійних систем мають форма правління (парламентська, президентська, чи їх модифікації) та виборча система. Їх поєднання дістало назву «інституційний дизайн».

4. *Наявність традицій клієнталізму.* Клієнталізм в поєднанні з різними формами регіоналізму і патерналізму характерний для не

модернізованих суспільств.

5. *Вплив соціетальних розмежувань.* Традиційні лінії соціетальних розмежувань доповнюються в Східній Європі лінгвістично-етнічними. Таке розмежування є актуальним для Словаччини в якій наявна велика угорська меншина. Крім того на початковому етапі трансформації головним є розкол по лінії – підтримка / непідтримка режиму.

Отже, для партогенезу країн нової демократії в силу неусталеної партійної системи притаманна тенденція формування партійних утворень з нестійкою електоральною базою, у яких провідну роль відіграє партійне керівництво. Даний процес пов'язаний з декількома обставинами. По-перше, партії вимушені звертатися до широкого кола виборців головним чином тому, що не можуть розраховувати на підтримку електорату із усталеною партійною прихильністю, оскільки при авторитарному правлінні подібна прихильність була відсутньою. По-друге, партії не прагнуть до збільшення кількості своїх членів, оскільки їх фінансові ресурси не залежать від кількості членів, а при меншій чисельності членів скорочується ймовірність потенційно міцних викликів існуючому партійному керівництву. По-третє, деполітизовані громадяни посткомуністичних країн не виявляють особливої схильності до ідентифікації з ідеологіями і партійними символами, вони скоріше надають перевагу сильним особистостям. Тому найбільші шанси в посткомуністичній політиці мають універсальні партії, де партійне керівництво грає домінуючу роль, а партійна організація – другорядну.

Висновки. В суспільствах, які перебувають в стані трансформації, реєструється велика кількість партій. Звичайно, що лише частина з них приймає участь в політичному житті суспільства, а відтак не всі з них можуть бути віднесені до партійної системи. На нашу думку до партійної системи слід відносити ті партії, які: а) виражають суттєві інтереси суспільства і користуються підтримкою громадян; б) дотримуються політичних і правових норм, що регулюють партійну конкуренцію; в) здобувають представництво в державних органах влади (насамперед, парламенті).

Основні чинники, які впливають на формування політичних партій і партійних систем у перехідних суспільствах є наступні: а) об'єктивні умови, які обумовлюють специфіку функціонування партійних систем у сучасному світі; б) логіка трансформаційного процесу в тій чи іншій країні; в) вибір форми правління; г) виборча система; д) суспільно-політичні поділи.

Охарактеризувавши особливості функціонування політичних партій у перехідних суспільствах, можна виокремити такі «ідеальні типи» партій: а) харизматичні партії; б) клієнтські партії; в) програмні партії; г) квазіполітичні партії.

Михайлиця К. В.
*Аспірантка кафедри політології
та державного управління
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича*

ДИНАМІКА РОЗВИТКУ ТЕОРІЇ ДРУГОГО МОДЕРНУ В СУЧАСНІЙ ПОЛІТИЧНІЙ НАУЦІ

У процесі наукового пізнання політики та сутності політичного формується система базових принципів, тих необхідних теоретичних основ, що мають різний ступінь універсальності, але виступають як методологічні регулятори і конструкти політичної науки, забезпечують наступність та цілісність наукового знання. Система принципів політичної науки, визнаних академічним співтовариством учених в сфері політичної науки, створює цілісний образ політичного – його поля, простору, часового, (поза)інституціонального, суб'єкт-об'єктного вимірів. Разом з тим, ототожнення картини політичного з об'єктивною політичною реальністю має свої межі, які окреслюються тоді, коли наукове пізнання стикається з об'єктами і процесами, що не вкладаються в рамки традиційних фундаментальних принципів пізнання політики і уявлень про природу і суть політичного. Саме така ситуація актуалізує необхідність вироблення нового категоріального апарату науки, враховуючи особливості нових типів об'єктів політики, її суб'єктів, структур, акторів та результатів їх взаємодії, що відображається у появі нових методологій, парадигм, теорій та концепцій.

Основними структурними елементами наукової теорії, зокрема і в сфері політичної науки, є вихідні ідеальні об'єкти і поняття; похідні об'єкти і поняття; вихідні твердження (аксіоми); похідні твердження (теореми, індекси); по-п'яте метатеоретичні основи (принципи дослідження). Виходячи з функцій та структури наукової теорії, наведених вище, проаналізуємо основні етапи формування теорії другого модерну як інструменту пізнання сучасної політичної науки. На нашу думку, процес формування, емпіричної перевірки та розвитку теорії Другого модерну може бути описаний за допомогою чотирьох етапів: (1) етап актуалізації оновленої суті соціального та політичного; (2) етап ствердження в науковому політологічному дискурсі; (3) етап розвитку; (4) етап емпіричного застосування та еволюції.

Перший етап становлення теорії другого модерну як інструменту пізнання політичного розпочинається з усвідомлення необхідності наукового вивчення тих змін в соціально-політичному просторі, які були спричинені процесами глобалізації, новими формами політичної комунікації, інноваційними технологіями політичного дискурсу. Поняття рефлексивної (другої) модерності було введено до наукового обігу як протипага поняттю постмодерну з метою здійснення більш оптимального й адекватного, вивчення суспільства та його політичного тут і зараз.

Заперечуючи ідею постмодерну про те, що модерн вже досяг свого кінця, представники теорії Другого модерну підкреслюють безперервність його розвитку та стверджують, що модерність продовжує розвиватися іншими, ніж перший модерн, шляхами. Якщо постмодерністи говорять про зміну парадигм, що призвела до радикальної трансформації модерну, то прихильники теорії другого модерну, що залишилися на позиціях раціоналізму, постулюють спадковість і незавершеність проекту модерну проекту, розпад організованого модерну і перехід до рефлексивної сучасності.

Виникнення теорії другого модерну та її інтеграція в сферу пояснення політичного відповідає суті процесу розвитку політичної науки як динамічної системи, що припускає безперервну зміну і зростання знання, відображаючи еволюції наукового знання, характеризує рух процесу пізнання політичного у напрямку вирішення складних і глибоких за змістом проблем, результатом пошуку інструментів пояснення тих нових форм та результатів політичної взаємодії, що породжуються сьогоденням.

Другий етап динаміки теорії Другого модерну – етап ствердження в науковому політологічному дискурсі – характеризується позиціонуванням її основних положень. Поширення теорії другого модерну серед дослідників політичного відбулося завдяки фундаментальним дослідженням Ю. Габермаса, Е. Гідденса та У. Бека. В рамках другого етапу відбулося твердження її основних положень в науковому політологічному дискурсі, зокрема: (1) розвиток суспільства та політичного позбавляються лінійної логіки; (2) політичні наслідки процесів глобалізації не вкладаються в просту схему пояснення політичного – схему засобів та цілей політики; (3) друга модерність є сучасністю (тут і зараз), для якої характерна численні побічних наслідки функціонування суспільства – рефлексивний рух, який до схеми аналізу політичного як аналізу причин і наслідків додає поняття «зворотної дії» як результату рефлексивності політичного; (4) політичне в епоху першого модерну визнається більш простим, насамперед через обмеженість кількості суб'єктів міждержавних відносин національними державами.

Третій етап – етап розвитку теорії другого модерну – позначений формуванням кола вчених, які підтримали та розгорнули ідеї теорії другого модерну, адаптували їх до потреб, насамперед політичної науки. Наголосимо, що чи не вперше, розвиток політичної теорії відбувався з урахуванням соціальної відповідальності наукового теоретизування щодо проблем розвитку суспільства та його політичної сфери. Послідовники і однодумці У Бека, Б. Адам та Ю. ван Лун наголошують, що теорії, які пояснюють політичне, виконують функції політичної інженерії (конструювання політичного порядку і контролю); інтерпретації (пояснення шляхів досягнення взаєморозуміння в політиці); політичної мобілізації (є основою для критики і рівноправного діалогу між політичними акторами). Оцінюючи процес інтеграції теорії другого модерну до української політичної науки, зауважимо, що воно він

відбувається у смислових рамках, закладених Г. Леманном, який пропонує мислити рефлексивну модерність не як епоху побічних наслідків, а як насамперед інституціоналізований зворотний вплив цих побічних наслідків на суспільство.

Останній, четвертий етап розвитку теорії Другого модерну ми оцінюємо як етап емпіричного застосування та еволюції його основних положень, який розгортається довкола емпіричних вимірів політичних ризиків, процесів глобалізації, розширення кола політичних акторів на внутрішньополітичному та міжнародному рівнях політики, зміни суті національної держави, процесів євроінтеграції та створення інших міждержавних об'єднань.

Вахняк Г.В.

*Аспірант кафедри політології
ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника»*

ЄВРОСКЕПТИКИ: НОВІ ВИКЛИКИ ДЛЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ СОЛІДАРНОСТІ

В останні роки на міжнародній арені стало помітним поширення негативного ставлення до європейської інтеграції — євроскептицизму. Крім загального несприйняття інтеграції в Європейський Союз, євроскептики виступають проти окремих сфер діяльності Спільноти, зокрема, проти введення єдиної валюти євро, побудови наддержавних утворень та федералізації. Найчастіше противники євроінтеграції виступають з позицій підтримання національних держав, їх суверенітету та висловлюють побоювання, що подальша інтеграція знівелює національний суверенітет держав-націй. В цілому, на початку ХХІ століття євроскептицизм став одним з найзначніших явищ суспільно-політичного життя Європи [2].

Українська дослідниця Є. Артьомова вважає, що однією з причин виникнення євроскептицизму є панічний страх перед глобалізацією. На її думку, він виступає в контексті реакції на глобалізацію з боку політичних партій, що сповідують ліву ідеологію. В такому контексті євроскептицизм постає як форма захисту національної ідентичності. Таке припущення заслуговує на увагу хоча б через те, що питання національної безпеки та ідентичності було важливим не тільки у повоєнний час, але й нині залишається пріоритетним для більшості держав [1, с. 11].

На початку нового тисячоліття очевидним було те, що Європа змінюється загрозливо зростаючими темпами, питання загальної політики, які віддавались раніше на вирішення елітам, тепер хвилюють широкі маси населення, а національні інтереси знову стали виходити на передній план у порівнянні з наднаціональними. Ці зміни почали поступово сковувати т.зв.

«вирішуючий консенсус» і принесли нові тенденції в політичне життя Європейського Союзу [3, с. 243].

Вибори до Європейського парламенту, які відбулись у 2014 році, підтвердили цей факт. Вони засвідчили значне посилення позицій євроскептиків у їхніх країнах, і, як наслідок, в Європейському парламенті.

До партійних груп, які протистоять політиці проєвропейських сил, відстоюють позиції євроскептицизму та антифедералізму належать: Європейські консерватори і реформатори, Європа свободи і прямої демократії, Європа націй і свобод.

Той факт, що євроскептики отримали більше 100 місць з 751 у Європейському парламенті, в той час як в 2009 році було у два рази менше і з кожним роком ця кількість зростає, засвідчує, що в Європейському Союзі є значна кількість проблем, які не сприймаються населенням, в тому числі і недовіра до політики, яку проводить Спільнота. Хоча і кількість євроскептиків у Європарламенті майже у 5 разів менша від проєвропейських партій, однак вони все таки впливають на політику ЄС.

У зв'язку з цим, найбільші та найвпливовіші фракції Європейського парламенту - Європейська народна партія, Прогресивний альянс соціалістів і демократів спільно з Альянсом лібералів і демократів за Європу створили парламентську коаліцію, у якій тепер 472 з 751 депутатських мандатів, для протидії політичним групам, які відстоюють позиції євроскептицизму і антифедералізму.

В залежності від ступеню та причин заперечення інтеграції, дослідники П. Таггарт та А. Щерб'як поділяють євроскептицизм на два типи: «твердий» «hard» та «м'який» (soft). Перший має на увазі повне заперечення Європейського Союзу як явища, тобто принципова опозиція проекту європейської інтеграції, заснованої на поступку та передачі повноважень наднаціональним органам. Такі євроскептики, як правило, виступають за вихід країни з ЄС або відмова від вступу в нього.

Представники «м'якого» євроскептицизму займають непринципову опозицію до передачі повноважень наднаціональним органам, таким як ЄС, але в той же час опозицію поточної або майбутньої інтеграції, заснованої на подальше розширення повноважень. Для більшості партій євроскептицизм - лише частина програми. Конкретні вимоги залежать від політичної орієнтації партій [4].

Яскравим прикладом сучасного «жорсткого» євроскептицизму є останні події, які відбулись у Великій Британії. Мова іде про референдум щодо членства країни в ЄС, який відбувся 23 червня 2016 року. Головна євроскептична сила - Партія незалежності Сполученого Королівства стала очільником кампанії виходу з Європейського Союзу. Партія бачить майбутнє Великої Британії як незалежної і конкурентоспроможної нації. І як результат – 51,9 % населення Великої Британії проголосували на референдумі за вихід з ЄС.

Таким чином, на сьогоднішній день євроскептицизм охоплює всі політичні сили, як ліві, так і особливо праві, які не підтримують або

європейську ідею, або її інституційне втілення.

Бурхливе зростання популярності євроскептиків обумовлене цілою низкою негативних тенденцій в Європейському Союзі. По-перше, в останні кілька років в більшості економік об'єднання проявилися кризові явища. По-друге, під загрозою опинилася національна ідентичність європейців. Крім того, істотну роль в зниженні популярності європейського проекту грають недостатня демократичність керівних органів ЄС та передача частини державних повноважень в наднаціональні органи.

Література

1. Артёмова Є.С. Євроскептицизм у сучасному геополітичному дискурсі Європейського Союзу: автореф. дис.... канд. політ. наук: 21.03.03 / Є.С. Артёмова //; Дніпропетр. нац. ун-т ім. О. Гончара. – Дніпропетровськ, 2014. – 20 с.
2. Гатамов Р. Евроскептицизм и «правый поворот» в странах ЕС [Електронний ресурс] / Р. Гатамов // Newtimes.az – Інформаційно-аналитический портал, Режим доступу: <http://newtimes.az/ru/geopolitics/3676/>.
3. Brack N., Startin N. Introduction: Euroscepticism, from the Margins to the Mainstream / N. Brack, N. Startin // International Political Science Review. – 2015. –Vol. 36. №. 3. Pp. 239-249.
4. Szczerbiak A., Taggart P. Theorising Party-Based Euroscepticism: Problems of Definition, Measurement and Causality [Electronic Resource] / A. Szczerbiak, P. Taggart // Access Mode: <https://www.sussex.ac.uk/webteam/gateway/file.php?name=epern-working-paper-12.pdf&site=266>

Годоріко А. Д.

здобувачка кафедри політології

та державного управління

Чернівецький національний університет

імені Юрія Федьковича

КОНЦЕПТ ПОЛІТИЧНОЇ ДОВІРИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСІВ ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ

У сучасному світі при розгляді демократичних принципів та ідеалів політична довіра займає вагоме місце. Адже вона являє собою насамперед довіру до політичної влади та влади загалом, пов'язує громадян із політичними інститутами, підвищуючи як легітимність цих інститутів, так і їх ефективність. Це надзвичайно актуалізує дослідження феномену політичної довіри як інструменту дослідження процесів демократизації в умовах глибинних соціально-політичних змін, яких зазнає сучасне українське суспільство.

На початковому етапі трансформаційних перетворень у політичній системі України – в кінці 80-х – на початку 90-х рр. ХХ ст., який збігся у часі з формуванням ринкових механізмів в економіці й актуалізацією ідеї громадянського суспільства, рівень довіри до новостворених інститутів демократії був невисоким. Проте, в українському суспільстві тих часів

сформувалася певна соціально-психологічна єдність, яка символізувала відчуження населення від існуючого тоталітарного режиму. Д. Растоу охарактеризував цей момент переходу від авторитаризму до демократії як наявність національної єдності, що означає тільки те, що значна більшість громадян потенційної демократії не повинна мати сумнівів або подумки обмежувати те, до якого політичного співтовариства вона належить. Національна єдність передбачає не стільки те, що більшість населення буде оперувати однаковими політичними стереотипами та установками, скільки неусвідомлену віру у перемогу демократичної альтернативи, яка базується на кризі довіри до політичних інститутів тоталітаризму, а на поведінковому рівні перетворюється на орієнтацію громадян на активне використання протестних форм політичної участі. Довіра може бути як причиною, так і наслідком демократичних перетворень, адже вона є двоєдиним соціальним явищем, у якому причина і наслідки підсилюють один одного.

Важливість довіри для демократизації змісту політичного процесу й особливо для забезпечення ефективності політичних перетворень визнана давно. Дж. Локк вважав довіру *vinculum societatis* — сполучною силою суспільства. У більшості дискусій про довіру, навіть якщо в них висловлюються різні думки про межі й особливо про джерела довіри, вважається аксіомою, що довіра є необхідною умовою співробітництва між людьми, яка формує очікування стосовно поведінки інших, засноване на загальноновизнаних нормах. Цієї точки зору дотримується К. Ерроу, визначаючи роль економічних факторів у формуванні довіри до всього спектра соціальних інститутів, на яких ґрунтується демократія та Р. Роуз, досліджуючи фактори, що впливають на рівень довіри до політичних інститутів у постсоціалістичних країнах. Завоювати й втримати довіру і мас, і окремої людини важче, ніж втратити її: умовою збереження довіри є тільки постійність, і додамо, послідовність. Довіра об'єднує між собою різні верстви суспільства, а їх — з політичними інститутами. Вона не з'являється сама по собі. На думку М. Уоррена, співвідношення між демократією та довірою далеко не однозначне. Конфлікти вказують на те, що довіра відсутня, але, тим не менш, будь-які спроби розв'язати їх за принципом гри з нульовою сумою будуються на постулатах про те, що (а) конфлікт стримується іншими відносинами (та інститутами), які включають у себе довіру, і (б) сам процес врегулювання конфлікту формує довіру. За відсутності такої можливості демократія у кращому випадку виявляється нестійкою.

Перехідна політична система особливо потребує підтримки, яка з боку громадян формується шляхом накопичення досвіду використання різних форм політичної участі, що сприяють формуванню того чи іншого типу довіри. Зокрема, дифузної довіри — довготривалої підтримки політичної системи, заснованої на вірі в легітимність її основних інститутів; специфічної довіри — інструментальної, короткострокової, загалом свідомої підтримки влади та її способів дій, зорієнтованої на

результат; дифузно-специфічної довіри, заснованої на ідеологічній оцінці конкретних результатів діяльності владних структур; специфічно-дифузної довіри, що ґрунтується на інструментальній оцінці соціальних наслідків діяльності влади та поширюється не тільки на дії конкретного уряду, а й на всю політичну систему. На нашу думку, постійне відтворення довіри першого та другого типів визначається наявністю стабільних політичних інститутів, які забезпечують використання всіх моделей політичної участі громадян у виробленні політичного курсу. Вони формуються там, де влада реагує на вимоги громадян та забезпечує збереження балансу між економічно ефективним розвитком та соціальною справедливістю. Вищий рівень довіри формується в ситуації, коли обіцянки влади збігаються із соціальними очікуваннями, а практичні рішення в економіці – з реальним приростом національного багатства. Третій та четвертий типи довіри є характерними для перехідних політичних систем і більш інтенсивно продукують орієнтації на використання протестних моделей політичної участі. Це зумовлюється чинниками звернення до протесту, зокрема показниками соціального самопочуття та динамікою соціальних очікувань громадян, які в кризових умовах переходу на особистому рівні формують суб'єктивне почуття невдоволення стосовно свого теперішнього – стан депривації, а на інституційному – живлять модель несумісності одночасних економічних та політичних змін. Отже, ймовірність реалізації цієї моделі демократизації була більш імовірним варіантом перебігу трансформаційних процесів в Україні, де довіра, будучи однією з найбільш синтетичних сил у суспільстві, не змогла утворити континуум від особистого до абстрактного.

Україна не належить до суспільств, в яких інститути політичної системи користуються широким радіусом довіри у громадян. Подоланню кризи довіри не сприяє відсутність єдиного розуміння функцій держави та інших політичних інститутів у трансформаційних процесах. Зокрема, з національно-демократичних позицій держава є не тільки формальним началом соціального порядку і стабільності, а й повноцінним і остаточним виразником ідеї нації, яка прагне до свого благоденства через державність. Ліберально-демократична позиція зводиться до розуміння держави як формального інструменту перетину порушень обмеженої кількості законів суспільного співіснування вільних індивідів, що переслідують власні цілі та взаємовигідно використовують державу.

ТИПОЛОГІЯ СЕПАРАТИЗМУ У СУЧАСНОМУ ПОЛІТОЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ

Сучасні глобалізаційні тенденції за своєю іманентною суттю вступають у протиріччя з етноконфесійними спільнотами, тому сприяють підвищенню конфліктної напруги у їх середовищі, адже останні стурбовані збереження своєї ідентичності. Подекуди це призводить до сепаратизму як дієвого захисту від глобального поглинання у сучасному світі. З іншого боку, глобалізаційні тенденції, іноді, слугують для місцевих еліт вдалою нагодою використати сепаратизм як засіб реалізації політичних амбіцій, задоволення економічних інтересів тощо.

Аналіз сутнісних ознак сепаратизму свідчить про те, що походження сепаратизму є тісно пов'язаним з функціонуванням державно-владних ієрархій, а його діаметральною протилежністю являються процеси інтеграції. Сепаратизм передбачає прагнення різних спільнот до виходу із політичної структури через кардинальні зміни політико-юридичного статусу функціонування структури, на основі усвідомлення групами своєї ідентичності, яке супроводжується руйнуванням існуючої політичної структури та творенням нової державності. Незграбна внутрішня політика державної структури стає каталізатором росту конфліктного потенціалу та прояву сепаратистських тенденцій в середині структури. Основними ознаками сепаратизму, на наш погляд, виступають наявність конфліктності між різними групами в умовах множинності ідентичностей політичної структури, несприйняття спільнотами пропонованого центральною владою концепту подвійної ідентичності тощо.

Підґрунтям суперечностей стає протиставлення ідентичностей за ознакою “свої” – “чужі”. При цьому, суперечності часто мають конфронтаційну спрямованість, основою якої є непродуктивна радикалізація суспільства за відсутності діалогу та комунікації. Сепаратизм характеризується також наявністю політичної організації, що бере на себе відповідальність за реалізацію сепаратистських цілей.

Найбільш поширеним сьогодні типом сепаратизму є етнічний. Прояви етнічного сепаратизму мають місце в поліетнічних державних утвореннях, де важливу роль відіграє фактор компактності проживання не титульних етносів. Необхідною умовою прояву цього типу сепаратизму є усвідомлення іншими етнічними групами неможливості подальшого співіснування в межах єдиної держави. Сучасні дезінтеграційні процеси, свідчать про унікальну роль етнічного сепаратизму у світовій практиці, адже останній базується на винятковому праві етнонаціональних спільнот на самовизначення, яке закріплене міжнародно-правовими нормами. Ключовою причиною значущості етнічного сепаратизму є, перш за все,

висока мобілізаційна ініціативність етносів, які стали на шлях здобуття власної державності, а отже усвідомили себе нацією.

Надзвичайно важливу роль у процесі розвитку сепаратизму можуть відігравати також і конфесійні конфлікти між окремими групами суспільства та пов'язаний із ними релігійний сепаратизм. Релігійний сепаратизм виникає через релігійні відмінності між регіонами однієї держави та загрозу безпечному існуванню меншини, яка сповідує іншу конфесію. Особлива роль релігії у розвитку сепаратизму зумовлена тим, що остання є одним з найважливіших консолідуючих та інтеграційних чинників суспільства, та характеризується винятковим фанатизмом у протиставленні ідентичностей різних конфесійних груп. Радикальні організації конфесійної спрямованості, часто, оперують релігійним чинником для дестабілізації внутрішньополітичної ситуації, яка характеризується не тільки активними сепаратистськими процесами але й руйнуванням, в цілому, існуючої політичної стабільності.

Цікавим типом сепаратизму є політичний, суб'єктами котрого є представники тієї самої етноконфесійної ідентифікації, яка представлена й у центральній владі. Цей тип сепаратизму часто вдається до спекуляцій та пошуку форм дискримінації, які регіон зазнає з боку центральної влади (культурної, мовної, економічної тощо). Цей тип сепаратизму можна дефініціювати як регіональний, адже він спирається на регіональну еліту та у своїй сутності слабо спирається на ключову систему конфліктності сепаратизму – «свій – чужий». В інституціоналізації сепаратизму важливу роль відіграють і міжцивілізаційні маркери більш високого рівня, які визначають суть і зміст сучасних геополітичних процесів, що виступають, насамперед, під виглядом цивілізаційних викликів та геополітичних зламів. Тому, сьогодні маємо необхідність говорити про ще один тип сепаратизму – міжцивілізаційний, який за своєю суттю користується системою ідентифікацій усіх попередніх типів сепаратизму, адже є щільно пов'язаним за своїми характеристиками з етнонаціональними чинниками, конфесійними відмінностями, політичними та іншими мотивами. Однак, міжцивілізаційний тип сепаратизму, залучивши множину мотивуючих ідентифікацій сепаратизму та їх комбінацій утворив унікальний тип сепаратизму, який проходить етапи інституціоналізації у відмінній системі координат – глобалізованому світі.

Отже, сучасний політологічний дискурс передбачає дослідження сепаратизму через призму таких категорій, як політичний процес, оцінка внутрішньополітичних процесів у етноконфесійних і державних утвореннях, впливу зовнішніх чинників на стан і тенденції розвитку ключових ідентифікацій сепаратизму тощо. Важливим чинником, що впливає на процеси сепаратизації є глобалізація. З огляду на окреслені категорії політологічного аналізу явища сепаратизму, виділяємо наступні його типи: етнічний, релігійний, політичний та міжцивілізаційний.

ЕТАПИ РОЗВИТКУ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІДЕЇ У ПЕРІОД «НАЦІОНАЛЬНИХ ДЕРЖАВ»

Ідея об'єднаної Європи має багатовікові традиції. Першим фактором, що сприяв ідеї політичної та духовної єдності народів Європи стала віра, а якщо більш конкретніше, римо-католицька церква, яка на кілька століть взяла на себе роль головного інтегратора європейської єдності. Але у зв'язку із стрімким розвитком національно-державних тенденцій, швидке зростання чисельності міст та розвитку в них науки та світської культури сприяли тому, що у XII-XV ст. вплив церкви став стрімко падати, але не дивлячись на це, саме християнство стало одним із витоків гуманістичного та пацифістського тлумачення майбутньої європейської єдності.

У 1648 р. ідея Об'єднаної Європи втілювалась у Вестфальському трактаті, який уперше визнавав рівноправність всіх європейських держав, установлював колективні заходи безпеки проти можливої агресії та надавав гарантії мирного співіснування.

Серед прихильників єдиної Європи також можна виділити Джона Локка та його «Два трактати про правління» 1689 р.. В першій частині праці, філософ спростовує ідеї Роберта Філмера, який стверджує, що основою влади монарха виступає воля Бога. Дж. Локк категорично не погоджується з тезисом вченого. Він пропонує розрізняти те, що встановлено Богом, і те, що залежить від людської волі. У другій частині своєї роботи вчений розмірковує про сутність і походження держави. Локк вважав, що держава повинна функціонувати для досягнення тієї єдиної мети, заради якої вона спочатку і була створена, а саме для захисту життя, свободи і власності. Він зазначає у роботі: «Коли якийсь число людей таким чином погодилося створити спільноту або державу, то вони тим самим уже об'єднані та складають єдиний політичний організм, у якому більшість має право діяти і вирішувати за інших».[2, с. 201]

Джон Беллерс розвиває свою власну версію об'єднаної Європи. Модель для майбутньої Європи він побачив у «Акті про унію» Англії та Шотландії. Він обстоює прийняття будь-якого геополітичного устрою, що постане по війні за Іспанську спадщину. Після чого має бути заснований Європейський Парламент, щоб перенакреслити політичну карту Європи. Мета має полягати у створенні «100 рівних кантонів чи провінцій, або ж стількох, щоб кожен суверенний князь чи суверенна держава могли послати до Сенату принаймні одного представника. Такий устрій довелося б запроваджувати поступово, але коли б його було довершено, від кожного кантону вимагалось б надання людей та ресурсів для спільної європейської

армії. Лише за рахунок такої раціональної реорганізації європейської політичної географії можна було б уникнути у майбутньому війни: «Адже ніщо не робить держави та народи варварськими більше, ніж війна; тому мир має стати першим кроком людства у піднесенні до Релігії». Двома роками пізніше, під час переговорів про укладення Утрехтського миру, інший француз, абат Сен-П'єр, створив значно розширений варіант «Великого задуму Сюллі» з Сен-П'єрового педантичного, сповненого добрих намірів стилю жорстоко глузували його сучасники, а один із сучасних авторів назвав його «великою нудьгою Франції XVIII століття». Як і в Сюллі, ідея Сен-П'єра була подібна до рівноваги сил, але він стверджував, що рівновагу сил слід підтримувати шляхом парламентського діалогу, а не періодичними війнами. Як і його сучасники, Сен-П'єр запрошував Росію до європейського дому і прихильніше за Сюллі ставився до мусульманського світу. Фрідріх Великий саркастично писав Вольтеру, що «абат де Сен-П'єр надіслав мені гарну роботу про відновлення миру в Європі. Ця річ вельми практична; їй бракує для успіху лише згоди всієї Європи та ще декількох дрібниць».[1, с. 48]

Упродовж XVIII ст. національні кордони на карті Європи більш чітко закарбувалися в географічній уяві народів континенту. Центральне місце Європи на карті світу підкріпилося появою ще одного «нового» континентального обшару, Австралазії, який несподівано з'явився на нових картах. Вирішальне значення мало виникнення культурної (або «цивілізаційної») геополітики. Її прототипом був уже образ європейського союзу, створений Сюллі, але справжнього розвитку вона набула у XVIII ст., як додаток до наявних ідей стосовно натури та відмінності Європи, а іноді їм на заміну.

Першими прикладами стали кліматичні та природничі теорії, висунуті Шарлем Луї де Секондантом, бароном де Монтеск'є, щоб пояснити морально-політичну відмінність Європи від «деспотичного» Сходу. В той час як помірний клімат та різноманітні природні умови створювали лад та рівновагу в людських стосунках, за більш суворих умов Азії, де холодні та спекотні країни співіснували без природних бар'єрів, сильніші та енергійніші народи мали змогу підкоряти слабші та менш енергійніші народи силою зброї. В Європі держави були порівняно невеликі за розмірами, а відтак сприятливіші до норм права та справедливого врядування; в Азії держави були великі й контрольовані лише за допомогою сили. Відтак азійський клімат став живильним середовищем «східного деспотизму».

Незважаючи на різноманітність європейських проектів, вони були подібними за певними складовими:

- ~ Об'єднання держав у наднаціональне об'єднання;
- ~ Підпорядкування рішенням європейського Сенату або Сейму;
- ~ Арбітражне вирішення конфліктів;
- ~ Утворення армії для застосування санкцій та ведення зовнішніх воєнних дій, насамперед проти Оттоманської імперії.

Література

1. Геффернен Майкл Значення Європи. Географія і геополітика./ Пер. з англ. – К.: ДУХ І ЛІТЕРАТУРА, 2011. – 464 с.
2. П. Ю. Буряк, О. Г. Гупало Європейська інтеграція та глобальні проблеми сучасності / П. Ю. Буряк, О. Г. Гупало. – К.: Хай-Тек Пресс. 2007.- 316 с.

УДК 165.72:327.29](4-6ЄС)(045)

Тарнавський О.Р.

*аспірант кафедри політології
та державного управління
ЧНУ імені Юрія Федьковича*

ФЕДЕРАЛІЗМ І ФУНКЦІОНАЛІЗМ ЯК НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ ЄВРОСКЕПТИЦИЗМУ

Євроскептицизм став предметом наукового аналізу наприкінці ХХ століття. З того часу інтерес світової наукової спільноти до даного феномену з кожним роком зростає. Для того, щоб достеменно зрозуміти, який зміст доречно вкладати у поняття євроскептицизму, ми проаналізуємо сам термін та різні підходи до вивчення цього концепту, базуючись на теоретичних засадах ранніх підходів до вивчення процесів євроінтеграції.

Поняття «євроскептицизм» складається з трьох частин: «євро», «скептис» та «изм». На думку британських вчених Р.Хармсена і М.Спірінга, префікс «євро» стосується євроінтеграції та Європейського Союзу [3, с. 17]. Щодо суфікса «скептис», абсолютна більшість дослідників європейських студій згодні, що воно означає певний сумнів – тобто, буквально розуміння слова скептичний – сумнів в істинності чогось. Закінчення «изм», як зазначає англійський політолог Кріс Флуд, засвідчує науковість цього поняття.

Євроскептицизм, на наш погляд, є негативною реакцією противників євроінтеграції на даний процес, який, будучи спочатку із самого початку суспільним феноменом, завдяки увазі багатьох дослідників також став науковим концептом.

Оскільки більшість науковців, які досліджують чи досліджували євроскептицизм (наприклад, П.Тагарт, М. Спірінг, Е.Фостер та ін.), вважають, що даний феномен безпосередньо стосується саме Європейського Союзу та євроінтеграційних процесів, а не Європи загалом, то логічним є його вивчення з позицій різних підходів до дослідження євроінтеграції. Серед них в цій доповіді ми проаналізуємо саме федеративний та функціональний підходи як «класичні» у вивченні європейської інтеграції.

Федеративний підхід до європейської інтеграції є першим із них за часом виникнення та тривалістю наукової традиції. Він трактує

європейську інтеграцію як процес і стан політичного об'єднання держав, які поступаються власним суверенітетом задля досягнення спільної мети. Згідно цього підходу, об'єднана федерація повинна створити спільний для всіх країн-учасниць уряд та інші органи управління, які матимуть значно ширші повноваження, аніж національні установи. Це, на думку італійського політичного теоретика, засновника та лідера Європейського руху федералістів Альтьєро Спінеллі, пояснюється тим, що національні держави втратили свої права власності, оскільки вони не спроможні гарантувати політичну та економічну безпеку своїх громадян [2, с. 3].

З огляду на певні федеративні елементи у реалізації проєктів Європейських Співтовариств, а згодом і Європейського Союзу, не дивним стає одне із пояснень виникнення євроскептицизму – як прояву страху втрати суверенітету та суверенності влади. Адже дійсно, рішення, прийняті на рівні ЄС в окремих сферах, є важливішими та першочерговими у порівнянні з рішеннями національних установ країн-членів ЄС. Крім того, прихильники федеративного підходу до вивчення європейської інтеграції бачили об'єднану Європу як нову форму союзу з центральним органом, в якому одиниці зберігають деякі повноваження. В кінці кінців федералізм став однією з теоретичних основ євроінтеграції та ЄС загалом, на критику/проти чого спрямовані власне зусилля євроскептиків. Тому цілком раціональною, на наш погляд, є можливість вивчення євроскептицизму крізь призму, в тому числі, цього підходу.

Як відомо, федералізм передбачав створення наднаціональної держави, що не задовольняло багатьох діячів минулого століття. Особливо це стосується англійського дослідника румунського походження Девіда Мітрані. Тож на противагу федеративному підходу до євроінтеграції, він розробив функціональний підхід. Його основна ідея полягала у запобіганні політичних суперечностей шляхом розширення мережі міжнаціональних агентств, спрямованих на інтеграцію інтересів усіх держав. Залежність держав та їх громадян від функціональних агенств, стверджував Д. Мітрані, у повсякденній діяльності сприяла би деполітизації міжнародних відносин, притупленню національних почуттів свідомості та зближувала б держави і гарантувала мир.

Оскільки функціональний підхід теж передбачав створення організації, у якій основні функції виконували би наднаціональні агенства, а також поетапну економічну та політичну інтеграцію країн, то цілком виправданим є вивчення євроскептицизму з позиції даного підходу. Адже цей феномен став, в тому числі, результатом, по-перше, власне створення наднаціональних європейських інституцій у рамках євроінтеграційних процесів, по-друге, до певної міри, реакцією на недостатньо ефективну діяльність саме структурних елементів організації – агенств. Зрештою, ці явища призвели до «дефіциту демократії» всередині ЄС [1]. Окрім того, функціональний підхід передбачав комбінацію негативної (скасування бар'єрів) і позитивної (створення спільних політик) форм інтеграції.

У цьому контексті варто згадати, що план Ж. Моне став втіленням

федеративного та функціонального підходів водночас. Це, безумовно, було подвійним ударом для опонентів проектів євроінтеграції, які застережливо ставились до будь-яких спільних політик і наднаціональних інституцій, що мотивувало їх об'єднувати зусилля в опозиції до ЄС.

Отож, незважаючи на те, що проаналізовані підходи були протилежними один одному і, відповідно, пропонували різні шляхи об'єднання Європи, їх часткова практична реалізація, за нашим баченням, неабияк вплинула на виникнення явища євроскептицизму. Це означає, що при дослідженні євроскептицизму ми можемо застосовувати федералізм і функціоналізм як підходи, які сприяють розумінню даного явища.

Література

1. Abts K. Sources of Euroscepticism: Utilitarian Interest, Social Distrust, National Identity and Institutional Distrust [Electronic resource] / K. Abts, D. Heerwegh, M. Swyngedouw // World Political Science Review. – 2009. – Access mode to resource: https://www.researchgate.net/journal/1935-6226_World_Political_Science_Review
2. Bergmann J. Theories of European Integration and their Contribution to the Study of European Foreign Policy / J. Bergmann, A. Niemann. // The European International Studies Association. – 2013. – №7. – 22 p.
3. Harmsen R. Introduction: Euroscepticism and the Evolution of European Political Debate / R. Harmsen, M. Spiering // Euroscepticism: party politics, national identity and european integration / R. Harmsen, M. Spiering. – Amsterdam, New York: European Studies, 2004. – 290 p.

Свищ Оксана

студентка групи П-2М-з

*ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника»*

«УКРАЇНСЬКЕ ПИТАННЯ» У ПОЛІТИЧНИХ ПОГЛЯДАХ ЮЛІУША МЄРОШЕВСЬКОГО

На сьогодні проблема міжнаціонального примирення є важливим складовим елементом міжнародної політики. Головним завданням світової спільноти сучасності є мирне розв'язання конфліктів та сприяння порозумінню – так званий «мирний процес». З огляду на реалії історичного минулого та з урахуванням сучасних геополітичних тенденцій, постерігається потреба у дослідженні основних віх українсько-польських відносин, необхідність з'ясувати безпосередні причини міжнаціональних суперечностей та конфліктів, розкрити суть і зміст українсько-польського примирення.

У другій половині ХХ ст. в середовищі українських та польських інтелігентів розпочалося жваве обговорення потреби співпраці обох народів, що було зумовлено усвідомленням спільності інтересів, політичними змінами, які відбувалися у Центрально-Східній Європі тощо. Значне місце в обґрунтуванні проблеми українсько-польського

примирення належить польському еміграційному часопису «Культура», де систематично висвітлювалося так зване «українське питання».

Вказана проблематика займає ґрунтовне місце у політичних поглядах Ю. Мєрошевського, який оцінюючи перспективи розвитку політичних процесів дійшов до висновку про те, що здобуття незалежності Польщею можливе за умови співпраці з східними сусідами – українцями, литовцями та білорусами, які в перспективі повинні також стати незалежними. Погляди Ю. Мєрошевського значною мірою вплинули на зовнішню політику незалежної Польщі та на розвиток відносин з Україною, а також здійснили позитивний вплив на процес національного примирення українців та поляків. Ідейна спадщина дослідника лягла в основу провідних принципів сучасної міжнародної політики, особливо країн Центрально-Східної Європи та не втратила своєї актуальності з огляду на проблеми та виклики сучасності.

Наукове обґрунтування цієї проблеми відбувалося як на теренах України, так і на території Польщі. Значний внесок у її розробці належить колективу польського еміграційного видання «Культура», яке на чолі з головним редактором Є. Гєдройцем та рядом польських інтелектуалів, таких як Ч. Мілош, В. Гомбрович, Ю. Мєрошевський, Ю. Чапський та ін. Часопис відіграв значну роль у примиренні поляків з українцями, білорусами та литовцями, оскільки одним із перших захищав право східних сусідів Польщі на незалежність. На основі «Культури» відбувалась співпраця прогресивних інтелектуальних кіл України та Польщі, зокрема це стосується українських еміграційних діячів Б. Осадчука, Ю. Лаврінєнка, Ю. Шевельова, І. Лисяка-Рудницького та ін.

Враховуючи велику актуальність проблеми українсько-польського примирення, ця тематика залишилася в полі зору науковців навіть після здобуття Польщею, Україною, Литвою та Білорусією незалежності. Велику увагу цій проблемі приділили в Україні Л. Зашкільняк, Ю. Зайцев, Х. Чушак, М. Генік, Р. Вольчук та ін., в Польщі – А. Ю. Мадєра, М. Зюлковського, Т. Ольшанського, Г. Цімека та ін.

Це питання займає чільне місце у поглядах публіциста Юліуша Мєрошевського, який одним із перших підняв питання про співпрацю Польщі з країнами так званого ULB простору, задля досягнення спільної мети – незалежності. На його думку, поляки повинні назавжди відмовитись від претензій на Вільнюс та Львів, оскільки гарантією могутності держави є не територія, а добросусідство. Не менш важливою є відмова від польського імперіалізму, який позбавлений сенсу та тільки посилює напругу. Важливим є те, що створення незалежних України, Білорусії та Литви є гарантом незалежності Польщі та безпеки Європи. Важливим елементом українсько-польського примирення було і залишається подолання міжнаціональних стереотипів, які закріпилися на ґрунті соціальних, політичних, культурних суперечностей тощо.

Основою нового геополітичного устрою Центрально-Східної Європи, на думку Мєрошевського, повинне стати партнерство між

поневоленими СРСР народами, які повинні отримати незалежність. Ключовою ідеєю виступає також потреба відмови від будь-яких форм імперіалізму у регіоні. «Як поляки, так і росіяни мають зрозуміти, що тільки неімперіалістична Росія і неімперіалістична Польща мали б шанси на встановлення й упорядкування своїх взаємовідносин». Тобто, за концепцією Мєрошевського, коріння наявних протиріч вбачається в постійному прагненні контролювати території України, Литви та Білорусі з боку або Росії, або Польщі. Для усунення цих протиріч концепція передбачає відмову Росії та Польщі від намагання контролювати ці держави, надання їм реальної незалежності і всебічної підтримки.

Аналізуючи політичні процеси тогочасної Центрально-Східної Європи Мєрошевський доходить висновку, що всі, навіть невеликі народи, здобувають право на самовизначення і свободу (наприклад, визвольний рух у Чехословаччині). Головне прагнення поляків – це здобуття незалежності і їх природними союзниками у цьому процесі є саме українці, литовці, білоруси та революційно налаштовані росіяни. Шанси на здобуття самостійності цими народами зумовлюється достатньо слабкими позиціями СРСР у Центрально-Східній Європі, який так і не зумів здобути тут справжніх прихильників. З цього приводу Мєрошевський додає, що «Польща не потребує нових міст чи територій – натомість потребує бодай мінімальної незалежності».

Ю. Мєрошевський неодноразово наголошує на тому, що в контексті політичних та геополітичних переваг дедалі більшу роль відіграють не суто території, а народи, які їх населяють, а також їх взаємовідносини. З огляду на це відпадає потреба претензій на територію Східної Галичини, на Львів чи Вільнюс. «Якщо на теренах Східної Європи запанує свобода, то тут нема місця жодному імперіалізму. Ми не можемо вимагати від росіян, щоб вони віддали українцям Київ, водночас волаючи, що Львів має повернутись до Польщі». І відповідно на зміну територіальних переваг пріоритетність відводиться партнерству та добросусідству в ULB-просторі.

Таким чином проблема національно примирення є актуальною для України у контексті відносин із Польщею, що зумовлено численними українсько-польськими конфліктами, які найбільш повне вираження знайшли у XX столітті та перетворилися на національну трагедію для українського та польського народів. На сьогодні ця проблема активно досліджується вітчизняними та зарубіжними науковцями. Прагнення до національного примирення між українцями та поляками знаходить своє втілення у різноманітних політичних діях, зокрема підписанні обопільних заяв та договорів, сприянні історико-культурному діалогу. У цьому контексті цікавим є те, що пори ряд серйозних суперечностей саме Польща була однією з перших країн, які визнали державний суверенітет України. Це значною мірою свідчило про готовність до діалогу та пошуку консенсусу щодо складних питань національної історії обох народів. Варто зазначити, що національне примирення як складовий елемент мирного процесу відзначається складністю та часовою тривалістю. Однак попри це воно є

найефективнішим методом вирішення етнонаціональних конфліктів та на сьогодні достатньо часто застосовується у світовій практиці мирного врегулювання суперечностей.

Оскільки процес міжнаціонального примирення є складним явищем політичної динаміки, він не припинився зі здобуттям Україною та Польщею незалежності, а триває досі. Це проявляється через підписання відповідних міждержавних домовленостей, ведення політики, наукові дискусії тощо. Теоретичне обґрунтування українсько-польського примирення значною мірою вплинуло на формування сучасної політики Республіка Польща. В першу чергу це стосується концепції ULB простору Ю. Мерошевського, яка лягла в основу зовнішньополітичної доктрини цієї держави.

Розділ II
СУТЬ, ТЕНДЕНЦІЇ ТА СПРЯМУВАННЯ СУЧАСНИХ
ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ

УДК 342.3 – 048.44

Наумкіна С. М.

*доктор політичних наук, професор, завідувач
кафедри політичних наук і права
Державного закладу «Південноукраїнський
національний педагогічний університет імені
К. Д. Ушинського» (м. Одеса)*

Маслов Ю. К.

*доктор політичних наук,
професор кафедри*

**ОСНОВНІ ПІДВАЛИНИ ІСНУВАННЯ ІНСТИТУТУ
МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В СИСТЕМІ ВЛАДИ
СУЧАСНИХ ДЕРЖАВ**

У статті визначаються основні підвалини діяльності інституту місцевого самоврядування в системі влади сучасних держав. Підкреслюється, що демократичні перетворення неможливі без дотримання діалектики рівноваги між демократизацією держави і демократичною розбудовою структур. Місцеве самоврядування аналізується як владний інститут, який є структурним елементом діючих систем влади демократичних держав. Показано, що серед представників політичної науки немає чіткої відповіді на питання про природу даного політичного інституту, тому виникає потреба в дослідженні даного явища та з'ясування його ролі та місця в демократичній системі влади.

***Ключові слова:** місьцеве самоврядування, система влади, демократичні перетворення, владний інститут, політичний інститут, сучасні держави.*

The article defines the main foundations of the work of the institution of local self-government in the system of power of modern states. It is emphasized that democratic transformations are impossible without observing the dialectic of the balance between democratization of the state and democratic building up of structures. Local government is analyzed as a power institute, which is a structural element of the functioning systems of power of democratic states. It is shown that among representatives of political science there is no clear answer to the question about the nature of this political institution, therefore, there is a need to study this phenomenon and ascertain its role and place in the democratic system of government.

***Key words:** local self-government, system of government, democratic*

transformations, power institute, political instytut, modern states.

Так звана «третя хвиля демократизації», яка спричинила структурні зміни в діючих на той час системах влади країн пострадянської Європи та ознаменувала початок широкомасштабної демократизації в країнах Центральної та Східної Європи, одним з своїх напрямів реформування бачила створення дієвого інституту місцевого самоврядування як повноправного структурного елементу національних систем влади.

Дійсно, демократичні перетворення неможливі без дотримання діалектики рівноваги між демократизацією держави і демократичною розбудовою структур, які замкнуть на собі виконання величезного комплексу завдань із розвитку територій та надання різних послуг населенню. Вони можуть функціонувати на засадах самоуправління й саморегуляції, а їхня розгалуженість допоможе реалізувати визначені завдання на добровільних засадах самоорганізації.

Гострота питання щодо побудови дієвої системи місцевого самоврядування в цих країнах підкріплювалася й вимогами Європейського Союзу, до складу якого вони прагнули увійти. Саме ці обставини спонукали до масштабних демократичних реформ, які в результаті призвели до формування системи органів місцевого самоврядування Європейського зразку в кожній із зазначених країн. Саме це і обумовлює актуальність цього напрямку як у теоретичній, так і практичній площині.

Зазначена проблема не є новою як для вітчизняних, так і зарубіжних учених. Значну увагу приділяли у дослідженні цього напрямку приділяли М. Баймуратов, О. Лазор, М. Лендбел, Г. Музиченко, Т. Сінюшкин, В. Ребкало, В. Толкованов та інші. Однак, прогалин для вивчення є ще немало, особливо з урахуванням суттєвих змін у внутрішніх і зовнішніх політичних реаліях.

Метою статті є розгляд місцевого самоврядування як владного інституту, який є структурним елементом діючих систем влади демократичних держав. Наразі серед представників політичної науки немає чіткої відповіді на питання про природу даного політичного інституту, тому виникає потреба в дослідженні даного явища та з'ясування його ролі та місця в демократичній системі влади.

Дослідження наукових поглядів щодо сутності місцевого самоврядування у країнах Європи можливе тільки під кутом зору історичної та логічної послідовності їх виникнення.

Поняття «самоврядування» в муніципальній науці Європи характеризує ступінь участі соціальної спільноти у відносинах управлінського характеру. Воно є формою публічно-владного регулювання групою індивідів, об'єднаних спільними інтересами внаслідок компактного проживання на певній території, власної життєдіяльності на тому рівні, який не може бути забезпечений централізованим державним управлінням.

Європейські учені впевнені, що територіальна громада як суб'єкт

соціальних, економічних і правових відносини може бути наділена лише правами, а не повноваженнями. У країнах ЄС регламентація діяльності суб'єктів місцевого самоврядування з боку держави здійснюється шляхом використання загально дозволеного типу правового регулювання. Держава визначає правові межі діяльності самоврядування, надає йому фінансові ресурси та застосовує, у разі потреби, механізми примусового виконання своїх рішень.

З огляду на зарубіжний досвід розвитку місцевого самоврядування, Н. Л. Шпортюк пропонує під місцевим самоврядуванням розуміти обумовлену державою в рамках чинного законодавства систему органів і посадових осіб (у першу чергу, виборних), що здійснюють місцеве самоврядування на конкретній території, для якої загальнодержавним законодавством встановлено ступінь автономії й самостійності щодо органів державної влади. Самоврядні органи володіють необхідною компетенцією у вирішенні переданих їм основних державних справ і місцевих питань [1].

Вони діють із урахуванням специфіки території, її економічних, соціальних, національних, географічних, історичних й інших особливостей, коли слід поповнювати місцевий бюджет шляхом збирання місцевих податків та встановлення різних зборів, а також під час управління муніципальною власністю на основі національного законодавства й власних установчих та інших нормативно-правових актів.

Законодавці, які створюють правову основу для функціонування місцевого самоврядування, виходять із того, що участь громадян в управлінні суспільними справами безпосереднім чином може бути реалізованою лише на місцевому рівні. При цьому очевидно, що існування місцевих співтовариств, наділених реальними управлінськими повноваженнями, уможливорює забезпечити таке управління, яке було б найбільш ефективним і максимально наближеним до потреб населення даного територіального колективу, забезпечуючи не лише здійснення політичної волі, але й узгодження і баланс інтересів. В демократичному суспільстві такими механізмами є громадянське суспільство, демократична держава, місцеве і регіональне самоврядування. В своєму органічному і збалансованому поєднанні вони складають систему політичної демократії.

Як відомо, демократія будується лише знизу і ніколи зверху. Багавтовікова політична історія людства чітко продемонструвала аксіоматичне положення, що якщо держава управляється королем без участі парламенту, але в ній існує місцеве самоврядування й міське самоуправління, то в таких державах існує демократія. І навпаки, якщо в державі функціонує парламент, а на місцях управління знаходиться в руках чиновників, то ні про яку демократію в таких державах не може йти і мова.

Пріоритет місцевому самоврядуванню при побудові демократії в сучасних державах віддає і весь цивілізований світ. Це знайшло своє відображення і в науковій думці, і в міжнародних нормативно-правових

актах. Так, ще в 1948 р. прийнято Загальну декларацію прав людини ООН, ст. 21 якої, як відомо, зазначає, що кожна людина має право брати участь в управлінні своєю державою як безпосередньо, так і за допомогою вільнообраних представників. У 1969 р. ГА ООН схвалила Декларацію Суспільного прогресу та розвитку, підкресливши необхідність втілення в країнах-членах ООН законів, гарантуючих ефективну участь усіх елементів суспільства в підготовці та здійсненні національних планів і програм соціально-економічного розвитку.

Виходячи з цього, можна зробити висновок про публічну природу місцевого самоврядування і визнати його самостійним видом публічної влади. Ця теза має принципове значення, оскільки вона, по-перше, визнає місцеве самоврядування владою, по-друге, протиставляє його державній владі та визначає її самостійність в системі влади сучасних країн [Див. : 2].

Таке визнання місцевого рівня публічної влади закріплено в Європейській Хартії місцевого самоврядування. Найбільш важливі підвалини – сама ідеологія – такого європейського підходу до місцевого самоврядування зазначені в преамбулі Хартії. Зокрема, тут говориться про те, що місцеві власті є однією з головних підвалін будь-якого демократичного режиму; що надбанням Європи є децентралізація і демократичне управління, засноване на праві громадян брати участь в державних справах; а також те, що «існування місцевих властей, наділених реальними функціями, може забезпечити ефективне і близьке до громадянина управління» [3]. Поняття «під свою відповідальність і в інтересах місцевого населення» передбачає, що ці структури не можуть бути простими управляючими державними справами на місцевому рівні, що підпорядковуються якись вищій структурі влади.

У наукову термінологію для розкриття сутності інституту теоретичних засад публічної самоврядної влади дослідники вводять окремі поняття «публічна самоврядна влада» – вид публічної влади, яку самостійно і під свою відповідальність здійснює територіальна громада та обрані нею самоврядні органи і посадові особи у межах чинного законодавства для вирішення питань місцевого значення в інтересах спільності у визначеному локально-просторовому вимірі, та «інституціоналізація публічної самоврядної влади». У широкому розумінні «інституціоналізація публічної самоврядної влади» розглядається як становлення та розвиток інститутів – сукупності взаємопов'язаних соціальних норм, що регулюють суспільні відносини у сфері місцевого та регіонального самоврядування, і самоврядних інституцій, які спрямовують свою діяльність на задоволення потреб місцевого населення та розвиток відповідної території; у вузькому – як упорядкування та формалізацію взаємовідносин між структурними компонентами внутрішнього та зовнішнього середовищ інституту публічної самоврядної влади [4].

З огляду на це варто звернути увагу на досить складний механізм

взаємодії державної і самоврядної форм публічної влади. По-перше, самоврядна влада функціонує на території держави, система органів якої здійснює публічну державну владу. Тому в питаннях генези, конституювання та легалізації самоврядної влади вирішальну роль відіграє державна влада. По-друге, у питаннях зміцнення, стабілізації, підвищення дієвості та ефективності державної влади важливе місце відводиться владі самоврядній. Остання, за словами В. Григор'єва, «розвантажує» державну владу, забираючи у неї суттєву частину соціально-економічних питань і проблем, які стосуються інтересів мешканців певних територій держави. Водночас самоврядна влада спроможна суттєво підвищувати суспільну активність цих мешканців, сприяти посиленню процесів її самовираження за допомогою самоврядування локальними справами, що мають колективне значення [5].

Включення місцевого самоврядування до системи публічної влади в країні дає змогу органам державної влади перекласти більшу частину проблем на місцевий рівень, переміщаючи на цей же рівень і невдоволення громадян владою. Також на місцевому рівні формуються політичні амбіції лідерів, починається їхня активна участь у політиці, тому що це є рівень, найближчий до населення. Крім того, й громадяни, які беруть участь у вирішенні місцевих питань, й накопичуючи відповідний політичний досвід, будуть більш лояльними до державної влади й політичної системи загалом.

Отже, місцеве самоврядування має усі ознаки політичної влади. По-перше, – це влада публічна, тому, контролюючи місцеві ресурси, вона має право на здійснення влади від імені населення; по-друге, вона має право збору податків у межах певної території. Якщо порівняти функції, які виконують державні органи й органи місцевого самоврядування, то можна зробити висновок, що вони подібні. Різниця полягає лише у масштабах розв'язуваних завдань і межах території, на яку поширюється влада органів місцевого самоврядування.

В сучасних країнах Центральної та Східної Європи створюється система публічної влади, в якій органи місцевого самоврядування виконують функцію розподілу важливих для суспільства цінностей. Процес еволюції системи публічної влади – це процес поступового підвищення взаємовідповідності її елементів й завдяки цьому знаходження внутрішньої цілісності, а згодом і зниження якісної й функціональної визначеності за рахунок послаблення, деградації й розпаду базових елементів і взаємозалежних відносин.

Однак, незважаючи на те, що самоврядні і державні начала в управлінні на локальному рівні фактично об'єднуються у єдиному інструментально-нормативному комплексі публічної влади і синергетично спільно беруть участь у реалізації публічно-владних повноважень, що на практиці інтегрує їх у єдиний, але вже інституційно-нормативний комплекс публічної влади, ці дві підсистеми публічної влади повністю самостійні та рівноправні. Фактично, їх взаємозалежність допускає розгляд

в теоретичному плані в якості відокремлених і взаємопов'язаних – в межах однієї системи, проте такою системою обґрунтовано слід вважати не механізм держави, а суспільство, систему суспільної (публічної) влади [Див.: 6].

Займаючись координацією, інтеграцією та інноваціями, система органів місцевого самоврядування в сучасних умовах займає досить міцне положення в системі публічної влади і з подальшим розвитком демократії покликані відігравати все більш важливу роль у визначенні загальнонаціональної політики та вирішення загальнонаціональних проблем.

Однією з найскладніших проблем при формуванні системи місцевого самоврядування є питання про його базові цінності, найбільш значущі для нинішнього етапу суспільного розвитку. Значення місцевого самоврядування в житті країни далеко не вичерпується управлінськими функціями. Виступаючи в ролі найбільш важливої сполучної ланки між громадянським суспільством і державною владою, воно є невід'ємною сутнісною характеристикою демократичного суспільства.

Будучи тією оптимальною точкою, де сходяться інтереси місцевих співтовариств, окремого громадянина, держави, політичних партій, груп інтересів, саме інститут місцевого самоврядування має величезні потенційні можливості щодо гармонізації взаємовідносин між ними, зміцнення різного роду соціальних зв'язків. Однак ця ж обставина призводить до того, що на даному рівні з найбільшою гостротою виявляється і весь комплекс соціальних, політичних та економічних проблем даного суспільства, стикаються інтереси не тільки місцевих, а й регіональних та загальнонаціональних політичних еліт.

Здійснення демократичних перетворень неможливе без дотримання діалектики рівноваги між демократизацією держави і демократичними перетвореннями суспільного характеру. Їх можна забезпечити в рамках громадських організацій, що функціонують на засадах самоуправління й саморегуляції. Діалектика цих взаємовідносин органічно пов'язана, коли йдеться про формування дотичного структурного балансування, що дало б змогу урівноважити діяльність державних структур, систему органів самоврядування і широко розгалужену систему інститутів громадянського суспільства.

Це дає змогу, з одного боку, перетворити громадянське суспільство на суспільство активних громадян, з другого боку – є відповідно новим способом вияву взаємодії влади й суспільства, інституції якого можуть співпрацювати, а в разі потреби й протистояти одна одній, захищаючи інтереси відповідних верств населення [Див.: 7].

Як наслідок, громадянське суспільство стає конкретним засобом інституалізації демократії та сферою для добровільного об'єднання громадян з метою реалізації їхніх інтересів. Місцеве самоврядування набуває іншого рольового статусу: з виконавця державно-владного замовлення надання відповідних послуг самоврядні осередки стають

організаторами відповідної управлінської системи, що розв'язує проблеми місцевого значення через громадські структури. Саме в такий спосіб діють структури місцевої демократії у розвинених країнах світу.

Саме інститут місцевого самоврядування сприяє розвитку соціально-політичного та економічного потенціалу територіальних громад у суспільстві, поєднанню інтересів населення з державними інтересами.

Відтак, місцеве самоврядування має усі ознаки політичної влади. Перш за все, це влада публічна, тому, контролюючи місцеві ресурси, вона має право на здійснення влади від імені населення. З іншого боку, інститут місцевого самоврядування відбувається у тісному зв'язку з органами державної влади. Сучасна політико-правова думка накопичили чимало знань про їх оптимальне поєднання, розробивши чимало моделей їх взаємодії. Наразі найбільш відповідаючою потребам часу та стану розвитку владних відносин всередині національних систем публічної влади є концепція «доброго місцевого та регіонального врядування», яке уявляє собою демократичне, відповідальне, ефективне, прозоре та підзвітне управління на місцевому і регіональному рівнях.

Література

1. Шпортюк Н. Л. Концептуальне осягнення місцевого самоврядування в європейській муніципальній науці [Електронний ресурс] / Н. Л. Шпортюк. – Режим доступу: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/apdu/2014-2/doc/3/05.pdf>
2. Дунаєва Л. М. Влада і самоврядування: еволюція діалогу : [Монографія] / Лариса Миколаївна Дунаєва / Одеський національний університет імені І. І. Мечникова. – О. : Поліграф, 2009. – 356 с.
3. Голубь В. Політико-адміністративні реформи як реалізація нової управлінської парадигми: європейський вимір і Україна : навч.-метод. матер. для слухачів / В. Голубь. – К. : НАДУ, 2009. – 49 с.
4. Лазор О. Д. Публічна самоврядна влада в Республіці Італія та Україні: особливості організації та функціонування : монографія / О. Д. Лазор, І. П. Шелепницька ; за заг. ред. О. Я. Лазора. – К. : Дакор, 2008. – 172 с.
5. Григор'єв В. А. Публічність і самостійність самоврядної (муніципальної) влади [Електронний ресурс] / В. А. Григор'єв. – Режим доступу: <http://radnuk.info/statti/228-konst-pravo/3496-2010-01-22-22-17-41.html>
6. Музиченко Г. В. Концептуалізація державної політики країн пострадянського простору в умовах глобалізаційних змін: Монографія / Г. В. Музиченко. – Одеса: Друкарський дім, 2012. – 394 с.
7. Бондар О., Шаповалова А. Місце та роль інституту самоврядування в структурах громадянського суспільства [Електр. ресурс] / Олег Бондар, Алла Шаповалова // Віче. – 2009. - №17. – Режим доступу: <http://www.viche.info/journal/1622/>

Зварич І. Т.,
професор Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника

ПОЛІТИКА “НОВОГО РЕГІОНАЛІЗМУ” ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ У ЄВРОПЕЙСЬКИХ ДЕРЖАВАХ

На основі ретроспективного аналізу поліаспектних процесів регіоналізації економічного та політичного просторів зарубіжних держав з'ясовуються сутність та виклики явища “нового регіоналізму” у контексті пошуку ефективних інтеграційних механізмів реалізації регіональної політики України.

Ключові слова: *регіон, регіональна політика, регіоналізація, “новий регіоналізм”, оптимізація інтеграційних процесів.*

In the turn out the essence and the complications of the phenomenon “of regionalism” on the basis of retrospective analysis of constitutionalization processes of economic and political space regionalization of foreign countries in the context of effective integration mechanisms of realization of Ukrainian regional policy.

Key words: *region, regional policy, regionalization, “new regionalism”, optimization of integration processes.*

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями. Предметом нашої уваги визначимо насамперед ті чинники, які й дотепер перебувають в **епіцентрі політичної боротьби** та суттєво впливають на політичне структурування сучасного українського суспільства. Йдеться про **етнічний** чи, власне, етнополітичний чинник, з одного боку, і **регіональний** – з іншого. А поскільки вони нерідко перетинаються є усі підстави пов'язувати їх з умовами етнополітичної стабільності у державі як однієї з ключових характеристик нинішнього стану суспільного організму України. Водночас, позаяк етнічний чинник у, так би мовити, чистому вигляді не артикулюється, тобто наголос робиться не на суто етнічному протистоянні, а швидше на загостренні деяких ознак етнічності у тісному поєднанні із регіональним чинником, не менш обґрунтовано вести мову про **нові виклики** не лише політичній стабільності, а і певним чином існуванню самої України у тих географічних межах, що склались на час проголошення її державної незалежності [5, с. 320].

Аналіз останніх досліджень та публікацій і мета цієї статті. На наше переконання, наводити окремі праці щодо регіоналізації світового політичного простору з їх широкого загалу, які давно увійшли у вітчизняний науковий простір, який активно поповнюється особливо в

останній час, потреби немає. Одночасно деталізований аналіз її впливу на трансформаційні процеси у європейській країнах є не лише актуальним, а і своєчасним, особливо у контексті сучасних подій в Україні та світі, що і стало ключовою метою цієї наукової розвідки. *І методичним підґрунтям* для розуміння характеру впливу цих процесів є *висновок Л. Нагорної* про те, що Україні важливо йти шляхом апробованого у Європі “нового регіоналізму” – на основі поєднання централізованого та децентралізованого підходів до розв’язання проблем регіонального розвитку, поважаючи при цьому ідентифікаційний вибір кожного сегмента багатоскладового українського соціуму і не забуваючи про те, що регіоналізм може виявитися (за певних обставин) джерелом неабиякого соціального й економічного напруження [7, с. 39].

Виклад основних результатів та їх обґрунтування. Досвід новітньої історії державотворення засвідчує, що сучасному європейському співтовариству важливі не уніфікація чи невілювання регіонів, а забезпечення умов для оптимальної реалізації кожним із них своїх специфічних переваг та особливостей. Це і стало визначальним чинником змін наприкінці 80-х – на початку 90-х років ХХ ст., коли переважна більшість країн Європи перейшла до *нових принципів регіональної політики*. Головними з них, на думку фахівців, є концентрація фінансових ресурсів у проблемних регіонах, перехід від проектних до програмових засад регіонального розвитку, *впровадження принципу субсидіарності*. Саме у цей період утвердився і термін “*новий регіоналізм*” як ідеологія європейського регіонального розвитку, яка ґрунтується на використанні їх внутрішнього потенціалу.

Слід нагадати, що власне на європейському континенті було створено *офіційну регіональну структуру “Euregio”*, яка до сьогодні пройшла цілий період своєї еволюції. “*Європа регіонів*” з початкового гасла, орієнтованого на перспективу, трансформувалась у реальне явище. Тож, цілком закономірно у Декларації Асамблеї Європи “Про регіоналізм у Європі” (1966 р.) зазначено, що саме регіони є найважливішим і незамінним елементом подальшої побуту Європи та процесу європейської інтеграції. Відзначимо і ту особливість, що “*новий регіоналізм*” спочатку набув поширення у регулюванні розвитку макрорегіональних структур, а вже потім – на національному рівні. Така стратегічна спрямованість зумовлена і тим, що у самому процесі реалізації різних соціально-економічних, політичних і гео економічних завдань на чільне місце завжди виходить власне загальний рівень регіонального розвитку та пропорційне співвідношення потреб і ресурсів окремих регіонів.

Наукові основи регіональної політики індустріального етапу розвитку суспільства формувались на Заході, починаючи із 20-30 рр. ХХ століття. Саме на цей час припадає розробка *теорії державного регулювання економіки*, основні принципи якої сформульовані Дж. Кейнсом. Окремі її ключові положення були переглянуті та розвинені у подальшому представниками *неокейнсіанства і посткейнсіанства*. На

зміну посткейнсіанській прийшла *неокласична* теорія, яка відстоювала принципи та методи регулювання *міжрегіональних нерівностей* на основі використання виключно *ринкових інструментів*, стимулювання *інвестицій* та залучення приватного капіталу у слабозвинені регіони. Водночас її ідеологи усі процеси аналізували у концептуальних межах індустріального суспільства, тож здобутки вчених Західної Європи і сьогодні мають актуальне значення для формування регіональної політики тих країн, які знаходяться на перехідному етапі свого розвитку. При цьому представники *сучасних регіоналістичних концепцій* орієнтуються на пошук дієвих механізмів *оптимізації територіально-організаційної системи держави*, що цілком співзвучно із тими визначальними завданнями, які окреслюються у відповідних розділах Щорічних Послань Президента до Парламенту, зокрема, також і “Про внутрішнє та зовнішнє середовище України в 2017 році” [9].

Перехід країн Європейського Союзу від неокейнсіанської до *неоліберальної моделі економіки* по суті ознаменував відмову від повної гомогенізації регіонів. А головною метою регіональної політики в ЄС на період 2007-2013 років визначено їх *конвергенцію*, стимулювання розбудови інфраструктури, посилення європейської кооперації тощо [8, с. 77]. Особливої уваги у цьому контексті при дослідженні зарубіжного досвіду регіональної політики, зокрема, “нового регіоналізму”, заслуговує праця В. Барнза і Л. Ледебура “Нові регіональні економіки”, [1] де висвітлено *основні характеристики нової економічної парадигми, базованої на регіональній структуризації національної економіки*, коли регіональні утворення європейських країн поступово трансформуються із одиниць адміністративно-територіального устрою у по суті *політичні регіони*. Така тенденція набула стійкого і послідовного характеру та притаманна як федеративним, так і унітарним державам, зумовлюючи їх розвиток у регіональному форматі. Сьогодні *європейський регіоналізм* наполегливо відстоює прагнення регіонів утвердитись автономними суб’єктами політичних процесів, перебрати на себе частину владних повноважень центральних органів державної влади. Така політика передбачає *модифікацію ролі регіону* вже не у рамках держави, а загалом в усій інституційній архітектоніці Європи, його перетворення на партнера європейських інституцій. Все це своєю чергою характеризує *виклики “нового регіоналізму”* насамперед засадам державного суверенітету і територіальній цілісності держави [8, с. 39].

Дуже важливим принципом сучасного регіоналізму є налагодження міжрегіональних економічних зв’язків у межах єдиного ринкового простору, забезпечення територіальної недоторканості та єдності країни. Тож, зроблений М. Долішнім висновок про те, що теорія про регіони має будуватись на *системних засадах* [2, с. 9], є досить актуальним і для сучасних етнополітичних досліджень. При цьому, *якщо кінець минулого століття увійшов у політичну історію України як час національного самовизначення і державотворення, то початок двадцять першого*

проходить під знаком регіоналізації політичного простору нашої держави. Її прояви значною мірою мають об'єктивний характер, зумовлені не тільки бажанням регіональних еліт і політичних партій розіграти "**регіональну карту**", а і глибинними процесами та тенденціями економічного, соціального і культурного тощо розвитку суспільства. Більше того, як свідчить досвід європейських країн, які є взірцевим прикладом для такого аналізу, **регіоналізм** дедалі гучніше заявляє про свої права і як одна із найбільш впливових науково-прикладних концепцій західної демократії.

Значні досягнення в оптимальному поєднанні **процесів регіоналізації та інтеграції** належать західній етнополітології та практиці розв'язання регіональних проблем у країнах Європейського Союзу. По-перше, здійснення зваженої етнонаціональної політики, по-друге, поєднання децентралізації, автономізації та федералізації на рівні окремої держави, а також ЄС і, по-третє, застосування принципу субсидіарності, суть якого у тому, що влада має бути максимально наближеною до громадян, а на її "верхні поверхи" добровільно передається лише стільки повноважень, скільки потребує забезпечення етнополітичної стабільності у сучасному багатонаціональному суспільстві. **Відповідно до цього принципу європейське співтовариство є класичною триступеневою системою: регіон (земля, кантон, провінція) – держава – співтовариство держав.** На кожному цьому рівні створені законодавчі та виконавчі органи, повноваження яких чітко розмежовані. При цьому за регіонами закріплені саме ті функції, які необхідні для здійснення самоврядування, зокрема, значно розширені їх фінансові можливості.

Сьогодні є всі підстави стверджувати про **інституціоналізований характер регіоналізму у західноєвропейських країнах**, який набув законодавчого оформлення як "**Хартія регіоналізму**", ухвалена Європейським парламентом у листопаді 1988 р. (саме тут вперше зустрічаємо і конструкт "Європа регіонів", який став по суті **офіційною моделлю ЄС**) і **Європейської хартії регіональних мов або мов меншин** (Страсбург, 5 листопада 1992 р.) та інші. Щодо практичної реалізації ідеї регіоналізму свідчить функціонування у Західній Європі відповідних інституцій. За показовий приклад можна навести діяльність **Асамблеї Європейських регіонів**, яка має мету всіляко сприяти регіональній інтеграції та співробітництву у Європі поза існуючими державними кордонами. Тобто, використанням у Європейському Союзі такого поняття, як "Європа регіонів", підкреслюється і та обставина, що статус їх територій визначають не тільки державні кордони, а і прикордонні смуги, транскордонне співробітництво набуває дедалі більшого значення для тих народів, які там проживають. Усе це змушує всерйоз поставитись до регіональних процесів на європейському просторі, віддати належне певним тенденціям, які там розвиваються, звертати увагу на ще цілу низку міжнародних документів, і не тільки ухвалених та проголошених у рамках Європейського парламенту, що теж є свідченням інституалізації європейського регіоналізму [7].

Водночас варто зазначити, що *явище європейського регіоналізму* має у своїй суті подвійну природу. По-перше, воно відзеркалює поглиблення демократичних процесів у системі державного управління і супроводжується децентралізацією влади, посиленням ролі та впливу на життя територіальних громад місцевого самоврядування. Цей різновид регіоналізму умовно визначають як *“адміністративний”*, тобто такий, що переймається переважно проблемами оптимізації системи управління із посилення ролі місцевих спільнот. По-друге, він у окремих випадках набуває політичного характеру, вже не задовольняючись рамками децентралізації влади та самоуправління, а спрямовується, власне, на переформатування територій традиційних держав, які формувались у минулому внаслідок певних геополітичних процесів. Саме такий регіоналізм, назвемо його *“політичним”*, несе у собі реальну загрозу територіальній цілісності країн, *перший його різновид* має, на наше переконання, конструктивний потенціал як такий, що *відповідає викликам політичної та адміністративної модернізації*. *Другий же*, як правило містить у собі деструктивний заряд руйнівного характеру, *провокує політичні конфлікти*, які дестабілізують ситуацію як всередині країни, так і за її межами.

Якщо саме з цієї позиції аналізувати процеси регіоналізації у Західній Європі, тобто у тих державах, які відносяться до класичних державних утворень, територіальні межі яких сформувались переважно у XVIII-IX ст., то побачимо, як тісно переплелись тут обидва різновиди регіоналізму, хоча *домінує поки що все ж адміністративний*. *Характерним прикладом є Франція*, де у 1982 р. прийнято закон про свободу комун, департаментів та регіонів, згідно з яким регіон є окремою адміністративно-територіальною одиницею, що об'єднує декілька департаментів, тобто округів, які є основними одиницями адміністративно-територіального поділу у цій країні. Нині тут нараховується 20 регіонів, якими керують відповідні регіональні ради, що обираються на 6 років. Їх компетенція чітко визначена законом і стосується виключно проблем економічного та соціальної політики на своїй території. При цьому їх діяльність контролюється центральною владою, що належить до функцій призначеного урядом Комісара Республіки. Таким чином, жодної політизації, яка б несла загрозу стабільності держави або ж її цілісності, за регіональною владою законодавство Франції не передбачає. Тим не менше, це зовсім не означає, що навіть у цій країні, як і у цілій низці інших європейських держав, взагалі немає проявів ознак, регіоналізму іншого типу – політичного.

Так, *переважно політичний регіоналізм характерний для Італії*, де, як відомо, історично склався поділ на економічно розвинену Північ та аграрно-відсталі Південь. *Час від часу дається взнаки політична складова того ж французького регіоналізму*, пов'язана з окремими проявами *“корсиканського сепаратизму”*. *Подібне не оминає і Великої Британії у вигляді шотландського, а останнім часом і валійського*

автономізму. Проте, якщо тут ці процеси, хоч і дедалі активніше, лише набувають політичного характеру, то в Іспанії, як показали і останні події у цій державі, політичний регіоналізм давно перейшов у активну фазу відвертого сепаратизму та супроводжуються терористичними актами бакських бойовиків. Фактично прямим викликом цілісності держави став сепаратистський регіоналізм також і для Бельгії. Тобто, залежно від країни, її економічного розвитку та національних традицій **рівень політизації регіональних процесів є різним**, так само, як і її причини. В одних випадках вони спричиняються переважно економічними чинниками, наприклад, в Італії, в інших – історико-культурними (Іспанія, Франція). Іноді на економічні причини накладаються мовно-культурні (Бельгія) або ж у процесах політичної регіоналізації переважають тенденції, пов'язані з частковим відродженням етнічної та культурної ідентичності, історичної пам'яті тощо, як це має місце в Великій Британії [6, с. 11-18].

Отже, можна зробити висновок, що регіоналізм у провідних державах Європи має різні причини, зазвичай комбінованого характеру, коли одні чинники накладаються на інші, підсилюючи один одного. У такому разі, як видно, йдеться про **регіоналізм особливого ґатунку**, який не зводиться до транскордонного співробітництва і не вписується у схему “Європи регіонів”, позаяк характеризується відчутною політичною домінантою, за якої провідну роль відіграють сепаратистські мотиви. Саме про такого роду регіоналізм йтиметься далі, поскільки **це досить актуально і для сучасної України**.

При цьому ми дотримуємось тієї думки, що **регіоналізм не є явищем однозначно негативним чи деструктивним**. Навпаки, вважаємо, що його вітчизняні прояви мають загалом об'єктивні підстави і зумовлюються процесами демократизації суспільного життя у нашій країні. Водночас переконані, що він володіє і значним потенціалом конструктивізму, якщо поєднується із інтересами усєї держави і переймається також загальнодержавною проблематикою, а не зациклюється виключно на місцевих проблемах та інтересах. Саме тому категорично проти того, щоби політичні суб'єкти спекулювали на труднощах реформаційного періоду у час модернізації інститутів демократії, керуючись не так національними, як регіональними мотивами.

Провідний на сьогодні у суспільних науках **системний підхід** за його застосовування до реалій розбудови держави, до **процесів націєтворення** не залишає сумнівів у тому, що **країна – це не арифметична сума її частин, тобто регіонів, а цілісних феномен**, коли кожний елемент, будучи неповторним і самобутнім, функціонує у межах цілісної системи вищого рівня. Якщо такої цілісності немає, держава рано чи пізно потерпатиме від міжетнічного і міжрегіонального протистояння, руйнівних процесів відцентрового характеру, **втрачаючи найголовніше – внутрішню єдність, сутнісно притаманну тій органічній цілісності, якою є і має бути нація-держава**.

Аналізуючи досвід європейських країн, чимало з яких безпосередньо

зіткнулись з *викликами політичного регіоналізму* і порівнюючи його з вітчизняними реаліями, приходимо до висновку, що відмінності між регіонами є лише приводом для формування відповідної ідеології та запитів до влади, передусім центральної, яка у трактуванні регіональних еліт будь-якого гатунку мимоволі стає втіленням диктатури державної бюрократії у ставленні до територій і населення, яке там проживає. У такий спосіб вибудовується досить хитка, але доволі приваблива, на перший погляд, *політологічна конструкція за принципом жорсткої дихотомії “центр-периферія”*. У цьому разі йдеться про державну владу як таку, що уособлює *політичну єдність держави, а також про місцеву, яка, як відомо, має виконувати управлінські, а не політичні функції*. Відтак, у переході від домінантно вертикальних способів взаємодії держави із суб'єктами місцевого і регіонального розвитку до переважно горизонтальних, *від моноцентричної моделі державної регіональної політики до поліцентричної та самоорганізації місцевого і регіонального врядування* вітчизняні дослідники і вбачають *логічний зв'язок між розвитком концепцій влади, формуванням елементів інформаційного суспільства та виникненням та розповсюдженням теорії “нового регіоналізму”*.

Враховуючи особливу складність як соціально-економічних, так і етнополітичних процесів в окремих регіонах України політика регіональної безпеки повинна передбачати розробку відповідних стратегій та програм стосовно проблемних регіонів і, що дуже важливо – *чітко визначити організаційно-правові та фінансові механізми їх реалізації та відстеження критичних показників*. У цьому зв'язку буде не зайвим нагадати, що вітчизняні фахівці з етнодержавознавства вказують на невідкладну *необхідність державної програми системних наукових досліджень стану та особливостей етнополітичних процесів у різних регіонах України із ретельно розробленим прогнозуванням їх майбутнього розвитку* [3, с. 479].

Розгляд джерельної бази дослідження особливостей етнополітичних процесів в Україні у контексті зарубіжного регіоналізму і новітніх його вимірів (“нового регіоналізму”) передбачає звернення до офіційних матеріалів *із актуальних питань регіональної політики держави* – до законодавчих та інших нормативно-правових актів, які регламентують правові відносини у сфері її регіонального розвитку. Незаперечний науковий інтерес становлять матеріали міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференцій щодо теорії та практики регіоналізму, *що ставлять за мету розробку ефективних механізмів оптимізації інтеграційних процесів та регіоналізації* [4], *тож вже і цим наша конференція заслуговує на пристальну увагу*.

І насамкінець – висновки. Розглянувши різні аспекти “нового регіоналізму” і його вітчизняні прояви, приходимо до переконання, що *це явище є неоднорідним та неоднозначним у політичній історії різних країн*. При цьому вважаємо, що в європейських умовах він, за рідкісними випадками, не є загрозою територіальній цілісності держав, сприяє

посиленню ролі територій і громад в управлінні країною. **Що стосується України**, то надмірна політизація регіонального чинника несе у собі певні загрози та виклики, здатні руйнувати державні підвалини. Із метою нейтралізації такого сценарію слід **розробити цілісну концепцію регіональної політики з врахуванням процесів політичної модернізації та інтеграції нашої держави у європейський економічний та політичний простір, на чому наголошується і у Щорічних посланнях Президента до Парламенту, зокрема, “Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2017 році”** [4].

Перше, що необхідно зробити, це здійснити адміністративно-територіальну реформу, поклавши в її основу власне природно-економічні характеристики регіонів, не забуваючи при цьому, що регіон – не самоціль, а засіб більш ефективного управління. *Друге* – перевести науковий дискурс щодо “нового регіоналізму” з політичної площини в адміністративну, зробивши наголос на децентралізації управління, але з чітким контролем з боку центрального керівництва. *Третє*. Влада – і центральна і місцева, має нарешті всерйоз зайнятися проблемою подолання нерівності у соціально-економічному розвитку територій, яка створює умови для соціального та політичного напруження. *Четверте* – слід здійснювати активну, а, головне, виважену гуманітарну політику, спрямовану на формування національно свідомої особистості, компетентного громадянина, професіонала нового покоління. Без розв’язання цих і низки інших, пов’язаних із ними, проблем на політичному просторі нашої держави і надалі розігруватиметься “регіональна карта” із етнополітичним забарвленням та непередбачуваними для України наслідками.

Література

1. Барнз Вільям. Нові регіональні економіки: Спільний ринок США і глобальна економіка / Вільям Барнз, Ларрі Ледебур; пер. з англ. А. Пехніка. – Л.: Літопис, 2003. – 189 с.
2. Долішній М. І. Регіональна політика на рубежі ХХ-ХХІ століть: нові пріоритети / Долішній М. І. – К.: Вид-во “Наукова думка”, 2006. – 512 с. – (НАН України; Ін-т регіональних досліджень).
3. Етнос. Нація. Держава: Україна в контексті світового етнодержавного досвіду: Монографія / за заг. ред. Ю. І. Римаренка. – К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2000. – 516 с.
4. Зварич І. Т. Деформації в розміщенні продуктивних сил регіонів та їх вплив на розвиток економіки / І. Т. Зварич, Г. В. Васильченко // Наук. вісті Івано-Франківського ін-ту менеджменту та економіки “Галицька академія”. Матер. 1-ї наук.-техн. конф. за міжнар. участю “Еколого-економічні проблеми Карпатського євро регіону”, 24-29. 05. 2004. – Івано-Франківськ, 2004. – № 1 (5). – С. 28-35; Зварич І. Т. Модель впливу інвестиційної політики на економічне зростання / І. Т. Зварич // Теорія і практика сучасної економіки. Матер. VI міжнар. конф.: Черкаси, 28-30. 09. 2005 р. / Відпов. ред. Хомяков В. І. – Черкаси: ЄДТУ, 2005. – С. 376-379; Зварич І. Т. Проблеми і перспективи реформування економіки України / Ігор Зварич // Україна: державність, історія, перспективи. Матер. регіон. наук. конф. – Івано-Франківськ: Плай, 1999. – С. 17-25. Зварич І. Т. Регіон як мезоекономічна система / І. Т. Зварич // Матер. Всеукраїнської наук.-проект. конф. “Теорія і практика стратегічного управління розвитком регіональних

супільних систем” (зб. тез доп.), 6-8. 12. 2007. – Івано-Франківськ. – “Міжнаціональні взаємини в Україні: питання інформаційного простору” (Київ, 14. 02. 2006 р.) Упоряд. С. Бугаєв. – К.: УНЦДП, 2006. – 72 с.; Сенюшкіна Т. О. Інституційні перетворення – передумова ефективного використання ресурсного потенціалу регіону. Матер. щоріч. загальноінст. наук.-практ. конф. (24. 04. 2003 р.) / Т. О. Сенюшкіна // УАДУ при Президентові України; Одеський регіон. ін-т держ. управління – Одеса: ОРІДУ УАДУ, 2003. – С. 350-358.

5. Кіссе А. І. Етнічний конфлікт: теорія і практика управління: Політологічний аналіз / Кіссе А. І. – К.: Логос, 2006. – 376 с.

6. Мицик В. В. Права національних меншин у міжнародному праві / Мицик В. В. – К.: ВПЦ “Київський університет”, 2004. – 287 с.

7. Нагорна Л. П. Регіональна ідентичність: український контекст / Нагорна Л. П. – К.: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2008. – 405 с.

8. Семиноженко В. П. Новий регіоналізм / Семиноженко В. П., Данилишин Б. М. – К.: Наукова думка, 2005. – 160 с.

9. Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України “Про внутрішнє та зовнішнє становище України у 2017 році” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: wwwpresident.gov.ua.

УДК 316.334

Ростецька С. І.

*кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри політичних наук і права Державного закладу
«Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського»*

ТЕХНОЛОГІЇ СИМВОЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ЛОКАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Проведення адміністративних кордонів формально, без належного урахування широкого культурно-історичного контексту, може привести до виникнення когнітивного дисонансу у представників місцевого населення. Соціокультурні або ментальні контексти регіонів, що мають різні можливості і умовами для формування місцевих, локальних ідентичностей, але в окремих випадках можливо спостерігати соціокультурне і соціоментальне уподібнення між регіональною ідентичністю і локальною ідентичністю. У деяких випадках (при наявності регіональної поліментальності) можлива часткова або повна розбіжність цих понять, що призводить до когнітивного дисонансу у представників локальної ідентичності.

У наші дні зміна геополітичної структури світу викликає поява складних соціокультурних наслідків, в тому числі і радикальних трансформацій ідентичності. Цей процес породжує нові конфлікти і сприймається багатьма національними спільнотами як загроза їх політичного суверенітету, економічної безпеки і культурної самобутності.

Особливо чітко подібні трансформації простежуються при розгляді «заморожених» конфліктів на пострадянському просторі та пов'язаних з ідентичністю процесів, що розвиваються в невизнаних державах. Дані конфлікти дійсно важко піддаються врегулюванню. Британський вчений Д. Френсіс порівнює ідентичність з культурою, яка також багатогранна. На його думку, ворожість, незалежно від природи її походження, посилюється культурними відмінностями, внаслідок чого іншій стороні приписуються мотиви домінування, які змушують вважати «несхожість» загрозою [1].

Як показують чисельні дослідження локальні колективні ідентичності суттєво впливають на розвиток міста, виступаючи основою для самоорганізації спільноти. «Об'єднувальні» цінності колективної ідентичності створюють мережі довіри і збільшують можливості місцевих громад.

При цьому значущі для спільноти символи лягають на мапу місця, відновлюючи і посилюючи наявну зв'язок, або прив'язуючись до референта. Пошуки і створення таких символів породжує символічний простір, а конкуренція символів породжує символічну політику.

С точки зору комунікативної практики символічна політика реалізується в рамках суб'єкта-об'єкта та суб'єкта-суб'єкта моделі.

В першій моделі, що є характерною для національного рівня, влада, виступає як одноосібний суб'єкт, що здійснює своєрідне символічне насилля над не отримавшими ще статус суб'єкта соціуму. Друга модель, характерна для рівня регіональної та локальної символічної політики, яка передбачає формально символічну рівність щодо семіотичного конструювання політичного дискурсу.

Технології символічної політики є важливими засобами досягнення ідеологічних та інформаційно-комунікативних цілей в політиці. Сучасні технології взаємодії влади та суспільства, такі як електронні прийоми, портали обговорення законопроектів, блоги політиків створюють образ прозорої та ефективної влади. Деякі технологічні засоби символічної політики, наприклад, організація масових акцій через мережу Інтернет, стають важливими інструментами в процесі мобілізації населення. Такі технології як зміна символів, створення та відновлення пам'яток, організація святкових заходів виступають як засоби формування різних групових ідентичностей, і в першу чергу локальних.

Залучаючи значущі для суб'єкта культурно-історичні, соціально-економічні та геополітичні смисли в політичне життя регіону, органи влади здатні конструювати локальну та регіональну ідентичність, використовувати підтримку жителів в політичних цілях.

Таким чином, структуру локальної ідентичності доцільно представити у вигляді наступних базових елементів:

- 1) звернення до локальної географії (де знаходиться населений пункт);
- 2) значимі місця населеного пункту (символічний центр тощо);

3) символічні цінності локальної ідентичності (предмети гордості, значимі історичні події);

4) пантеон героїв – реальних і міфічних;

5) уявлення про структуру співтовариства;

7) ритуали відтворення ідентичності (загальні свята, регулярні спільні масові заходи).

Символічні засоби – особливий ресурс, що дозволяє конструювати єдину спільноту, легітимізувати існуючий порядок речей і мобілізувати громадян на спільні дії за допомогою формування почуття спільності і важливих для всіх політичних завдань. До символічних вимірах політики ідентичності по праву можуть бути віднесені топоніміка, міські культурні ландшафти, міські пам'ятники, державні ритуали, символи, -словом, все те, що може бути наочно сприйнята громадянами у повсякденному житті, те, що конструє смисли повсякденності соціального світу і втілює політичну пам'ять спільноти. Певний тип репрезентації минулого знаходить своє відображення в особливих практиках комеморації, а «загальноприйняті» уявлення про минуле є однією з головних опор ідентичності сучасних політичних спільнот.

Пам'ять у політиці ідентичності виступає як комплекс комунікативних структур, синхронізуючих соціальні очікування (структурні зразки смислового фокусування соціальних очікувань). Такий комплекс підтримується символічним дизайном, створюють для трансляції політики пам'яті «символічний контейнер» соціальної ідентифікації або, іншими словами, ряд символічних комплексів.

Отже, наразі актуально є не лише побудова привабливого образу своєї території опираючись, в тому числі символічну політику, але і конкретно-наукове вивчення змістовних особливостей локальних та регіональних ідентичностей (які перебувають у процесі внутрішньої динаміки), вивчення процесів притаманних внутрішньому стану сучасних регіонально-локальних соціокультурних товариств.

Література

1. Francis D. Culture, Power Asymmetries and Gender in Conflict Transformation/ - Режим доступу: // http://www.berghof-handbook.net/std_page.php?LANG=e&id=11

Матвієнків С.М.
*кандидат політичних наук,
доцент кафедри політичних інститутів та процесів
ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника»*

ВПЛИВ СОЦІАЛЬНИХ МЕДІА НА ФОРМУВАННЯ НОВОГО ТИПУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Самоорганізованою та саморегульованою сферою публічно-правових відносин у державі є громадянське суспільство, яке об'єднує чимало інститутів – суб'єктів, що в процесі своєї діяльності формують суспільні відносини, спрямовані на утвердження громадянського суспільства. Одним із таких інститутів є засоби масової інформації (ЗМІ).

Комунікаційні засоби еволюціонували від усних, друкованих до електронних. Завершилася (за словами М. Маклюєна) «ера Гутенберга» [3] – книжково-документальної комунікації; ми – очевидці принципової зміни комунікаційної моделі, адже кожен користувач може стати «маленьким медіа». Електронні технології створили нові можливості відтворення образу або тексту [4]: об'єднано знак, звук, рух, зображення, текст. Дедалі частіше висловлюється думка, що головним трендом сучасного глобалізованого світу стають прояви громадянської активності за допомогою інформаційно-комунікативних каналів [2]. Сучасне суспільство часто називають медіакратичним, а контроль за соціальними медіа та їх можливостями впливати на громадян – цікавлять уряди, адже сьогодні кібертехнології використовують як зброю проти політичних опонентів.

ЗМІ виступають потужними інститутами громадянського суспільства: інформувати суспільство про актуальні події, максимально об'єктивно оцінювати події є їх призначенням, кінцева мета якого – сприяння громадському контролю за владою. Взаємодія медіа та громадянського суспільства є об'єктом дослідження вітчизняних: Є. Вартанова, О. Коцарева, Ю. Костигова, К. Коцюруби, М. Шваб, В. Горового, С. Даниленка, Н. Мороз, О. Маліса, О. Онищенко, Є. Пілата, В. Попик та західних дослідників: Д. Бойд, Л. Вебер, М. Гуревич, Д. Зарела, Є. Морозов, А. Палмер.

Потреба дослідження теми зумовлена тим, що електронні ЗМІ дедалі впевненіше займають свою нішу в інформаційному просторі поруч із друкованими й аудіовізуальними.

Комунікаціям належить особливо важлива роль у становленні, функціонуванні та еволюції громадянського суспільства та його інституцій. Віртуальний інформаційний простір дедалі більшою мірою перетинається з реальним, соціальним простором; мережеве життя перетворюється на значиме соціальне явище, що помітно впливає на життя суспільства [1, с.4].

Соціальні медіа є особливим новітнім типом ЗМІ (зароджуються

орієнтовно у 1995 р., а термін виник у 2004 р.), які з'явилися у результаті онлайн-технологій на принципах Веб 2.0, завдяки яким споживачі інформаційного вмісту сайту (контенту) через свої дописи є співавторами та можуть взаємодіяти, брати участь у будь-якій іншій соціальній активності з іншими користувачами певного сервісу. Соціальні медіа призначені для масового розповсюдження вмісту, створеного самими користувачами; автором може бути кожен, на протипагу традиційним медіа, де авторами є попередньо відібране й обмежене коло людей. У системі соціальних медіа виділяють; соціальні мережі, блоги та мікроблоги, форуми, сайти відгуків, фото- та відеохостинги, геосоціальні сервіси.

Соціальні медіа за своєю природою більш децентралізовані та розпорошені, менш ієрархічні порівняно з традиційними ЗМІ. Вони відносно недорогі, а то й безкоштовні; їх безумовною перевагою є швидкість оприлюднення інформації (миттєво). Публікація чи телерадіопродрама після оприлюднення не можуть бути змінені, а соціальні медіа видозмінюються через редагування та додавання коментарів. Оскільки соціальним медіа характерна самоорганізація, то результат діяльності користувача може бути невідомим навіть йому самому. Доступ до нових медіа можливий з усіх електронних пристроїв із виходом в інтернет. Їх переваги для громадянського суспільства порівняно з традиційними друкованими й аудіовізуальними ЗМІ: можливість зворотного зв'язку; прозорість; дискусії в коментарях до повідомлень; низький фінансовий поріг входження; створення контенту в режимі реального часу; можливість поєднання кількох форм подачі інформації (аудіо, відео, текст); висока періодичність публікації, практично відсутня цензура. Соціальні медіа стають одним із інструментів горизонтального структурування суспільства і є, по суті, відображенням процесу формування громадянського суспільства на базі розвитку електронних інформаційних технологій [5, с.217]. Соціальні медіа як система горизонтальних інформаційних обмінів між членами суспільства сприяють об'єднанню громадян за інтересами і цим самим сприяють розвитку громадянського суспільства, поширюють соціальний досвід. Використання соціальних медіа з метою накопичення і передачі знань є економічно рентабельним (для генерування ідей, опрацювання великих обсягів інформації).

Виходячи з визначення громадянського суспільства як: 1) сфери спілкування та солідарності; 2) спонтанної самоорганізації і самоврядування вільних індивідів на основі добровільно сформованих асоціацій громадян, яка захищена необхідними законами; 3) сфери, вільної від прямого втручання і регламентації з боку держави, автори монографії «Соціальні мережі як чинник розвитку громадянського суспільства» доводять наявність у мережевому середовищі Інтернет потенціалу для сприяння розвитку громадянського суспільства [5, с.75]. Тенденція формування громадянських ініціатив за допомогою сучасних технологій

проникла в усі важливі сфери соціального життя, а зброєю активістів стають блоги, сайти та соціальні мережі. Віртуальна мережа перетворилася на майданчик для відстоювання громадянами власних прав і свобод. Цей спосіб прояву громадянської активності є найоперативнішим і наймасовішим, адже за короткий проміжок часу дописувач може донести власну думку до багатомільйонної аудиторії та отримати її підтримку та схвалення. Звісно, активізації таких процесів сприяє свобода слова, а також можливість доступу до інформації для будь-якої аудиторії. Це робить соціальні медіа потужним інститутом побудови демократії.

Інформаційна технологізація соціального життя породила якісно нову концепцію громадянського суспільства. Мережеве суспільство є новим типом громадянського суспільства третього тисячоліття, породженого інформаційно-комунікаційною революцією. Інформація персоніфікує владу, а громадянське суспільство є суспільством «громадської думки», формування й вираження якої перетворюється у засіб завоювання й утримання влади. Формується принципово новий тип політичного спілкування; громадянські ініціативи людей перетворюються на каталізатор діалогу у системі «громадянин – громада – влада».

Таким чином, соціальні медіа є важливим інструментом сприяння становленню і розвитку громадянського суспільства (публічні дебати, вільний обмін думками), інструментом мобілізації спільноти для колективних, суспільно значущих дій. Їх можливості як платформи консолідації розрізнених соціальних груп і громадян залежать від широти охоплення ними населення. Завдяки соціальним медіа громадяни отримують ще одну форму захисту й реалізації власних потреб, контролю влади, що у підсумку створює гарантії для функціонування правової держави, формується новий рівень соціокультурної реальності.

Література

1. Даниленко С. І. Громадянський вимір інформаційно-комунікаційної революції: концептуально-теоретичні та політико-прикладні аспекти : автореф. дис. ... д-ра політ. наук : 23.00.03 / Сергій Іванович Даниленко. — К. : Б.в., 2011. — 36 с.
2. Куцюруба К. О. Вплив сучасних інформаційно-комунікаційних технологій на розвиток громадянської протестної активності [Електронний ресурс] / К. О. Куцюруба // Вісник Київ. міжн. ун-ту (Сер.: «Міжн. відносини»). — 2014. — Вип. 8. — Режим доступу : <http://www.kytmu.edu.ua/vmv/v/p08/08.pdf>
3. Маклюэн М. Галактика Гутенберга: становление человека печатающего / М. Маклюэн. — К. : НИКА- Центр, 2004. — 432 с.
4. Моїсеєва Н. Електронна епоха соціальних комунікацій: структурно-діяльнісні трансформації / Н. Моїсеєва // Вісн. Книжкової палати. — 2014. — № 3. — С. 49–52.
5. Соціальні мережі як чинник розвитку громадянського суспільства: [монографія] / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. — К., 2013. — 220 с.

Цікул І.В.
*кандидат політичних наук,
асистент кафедри політології та державного управління
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича*

КОМУНІКАТИВНІ СТРАТЕГІЇ РЕГІОНАЛЬНИХ ПОЛІТИЧНИХ АКТОРІВ: ОСОБЛИВОСТІ ТА ПРИНЦИПИ РЕАЛІЗАЦІЇ

Політична комунікація є важливою ланкою та показником специфіки політичних процесів, стійкості політичного розвитку, відображаючи особливості взаємодії між суб'єктами і об'єктами політики. Від рівня комунікації залежить вирішення та врегулювання політичних конфліктів і запобігання появі кризових тенденцій у політичній сфері. Виступаючи своєрідним соціально-інформаційним полем політики, політична комунікація орієнтована на пропаганду ідей, думок, здійснення впливу, результатом якого є прийняття відповідної системи оцінок з метою вироблення суспільної злагоди.

У сучасних умовах спостерігається тенденція до зміни моделей політичної комунікації і переходу від передачі інформації до справжнього діалогу, основою якого виступає мова. Мова є потужним засобом впливу на аудиторію і така її властивість повною мірою проявляється в політичному дискурсі. Дана функція мови реалізується в політичному дискурсі через застосування комунікативних стратегій.

Комунікативну стратегію можна визначити як сукупність заходів щодо реалізації комунікативних намірів промовця, в процесі розробки яких враховуються умови, в яких протікає комунікація. Комунікативну стратегію також розглядають як певну спрямованість мовної поведінки в даній ситуації в інтересах досягнення мети комунікації [2].

Реалізація тієї чи іншої стратегії відбувається шляхом застосування тактик, що представляють собою конкретний етап реалізації комунікативної стратегії, для якого характерний певний набір прийомів, які визначають використання тих чи інших мовних засобів. В сучасному науковому дискурсі існують різні підходи до класифікації комунікативних стратегій.

Регіональні політичні актори використовують комунікативні стратегії, які можуть бути досліджені в рамках двох основних підходів: реляційного і тематичного. Стратегії реляційного підходу описують мовні дії комунікантів з позиції їх відношення до попередніх/наступних мовних дій політичного суперника (атака, захист, продаж, ігнорування, перехоплення ініціативи (я також... я краще) тощо) [1; С. 91-93]. Їх можна розділити на ініціальні та відповідні. До класу ініціальних (тобто таких, які ініціюються, або йдуть від самого комуніканта) відносяться стратегії атаки та продажу. До класу відповідних (тих, що проводяться у відповідь на дії політичного суперника) – стратегії, в аргументах яких дається оцінка попередніх мовних дій опонента, зокрема захист, ігнорування та стратегія

«я також... я краще».

Тематичний підхід передбачає опис змістовної спрямованості комунікативних стратегій [1; С. 94-95]. Тематичні стратегії підрозділяються на позиційні і конфронтаційні. До позиційних тематичних стратегій регіональних політичних акторів ми відносимо наступні: створення «поставлених подій», створення псевдоподій, стратегію призначення на керівні посади, стратегію розподілу державних або суспільних прибутків, стратегію маніпулювання соціально-економічними проблемами, звеличення успіхів або критика на адресу інших тощо. До конфронтаційних тематичних стратегій відносяться: критика діяльності опонентів, наступальна позиція в полеміці, заклики до позитивних змін, підкреслений оптимізм, виступ на захист традиційних цінностей, імідж центриста та делегування критики з метою відсторонення від демагогічної риторики.

Сучасні дослідники політичного дискурсу виділяють й інші різновиди комунікативних стратегій. Найбільш цікавою з позиції аналізу комунікативних стратегій, які використовуються регіональними політичними акторами для максимального досягнення своїх цілей, на нашу думку, виступає класифікація, запропонована О.Л. Міхальновою, відповідно до якої у політичному дискурсі виділяють (1) стратегію на зниження, (2) стратегію на підвищення та (3) стратегію театральності [3, С. 57]. Метою стратегії на зниження є розвінчання позицій політичного супротивника та його дискредитація. Дана стратегія передбачає використання тактик, що імпліцитно й експліцитно виражають негативне ставлення до предмету комунікації. Стратегія на підвищення характеризується бажанням промовця представити себе у вигідному ракурсі, збільшити значимість власного статусу в очах громадськості. Стратегія театральності дозволяє зробити політичну комунікацію особливо видовищною. Це стосується перш за все політичних діалогів і дебатів, в яких у політика є прямий опонент. Вплив на адресата в даному виді стратегії відзначається високою емоційністю та театральним підходом до ситуації.

Підсумовуючи зазначимо, що здійснення мовленнєвих дій в умовах політичного дискурсу реалізується за допомогою певних стратегій, тактик і лексико-синтаксичних засобів. У той же час не всі комунікативні стратегії і тактики досліджені, описані та детально проаналізовані. Також доречно зауважити, що у ряді випадків відсутні дані про фактори, які обумовлюють вибір тієї чи іншої стратегії і тактики комунікації політичних акторів.

Література

1. Зернецька О. В., Зернецький П. В. Політичний дискурс: комунікативні стратегії інформаційної доби / О. Зернецька, П. Зернецький // Вісник Львівського університету. Серія журналістика. – 2004. – Випуск 25. – С. 90-96
2. Макаров М. Л. Основы теории дискурса / М. Л. Макаров. – М.: ИТДГК «Гнозис», 2003. – 280 с.
3. Михалева О. Л. Политический дискурс. Специфика манипулятивного воздействия: монография / О. Л. Михалева. – М.: Книжный дом «Либроком», 2009. – 256 с.

Жекало Г.І.
*кандидат політичних наук,
ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника»*

ІНСТИТУЦІЙНІ МЕХАНІЗМИ ВРЕГУЛЮВАННЯ ПОЛІТИЧНИХ КОНФЛІКТІВ

Дослідження проблематики врегулювання та вирішення політичних конфліктів на сьогодні є надзвичайно актуальним, зважаючи на руйнівні наслідки військового протистояння на Сході України, його гібридний та невідомий світовій спільноті характер. Нищівний потенціал конфлікту в Україні несе серйозну загрозу не лише стабільному розвитку нашої держави та мирному співіснуванню населення, а й цілій системі міжнародної безпеки. Це зумовлює необхідність акумуляції всіх зусиль для розробки оптимальних та ефективних політико-правових та інституційних механізмів припинення протистояння та відновлення справедливості.

Актуальність цієї проблеми зумовила значне зростання в останні роки рівня дослідженості питання сутності політичного конфлікту, етапів його проходження, способів та методів впливу на конфлікт. Про це свідчить кількість нещодавніх досліджень визначеної проблематики, зокрема, наукові роботи І. Станкевич, О. Батрименка, у І. Кіянки, Ю. Мацієвського, В. Котигоренка, Я. Короход, Л. Збрицької, С. Тихонюк, С. Ростецької, Г. Сасин, А. Слюсаренко, Є. Магди, Г. Зеленько та інші. Однак, гібридний та недостатньо зрозумілий характер конфлікту в Україні, як і більшості сучасних конфліктів потребує нових підходів до усвідомлення його природи та способів врегулювання й вирішення. Що в науковому полі є недостатньо представленим.

Переходячи до безпосереднього розгляду питання зауважимо, що варто вирізняти стадію врегулювання конфлікту від інших стадій впливу на нього, тобто попередження, розв'язання, вирішення чи регулювання. Так, на початковому етапі боротьби завдяки впливу на конфлікт можна попередити ескалацію чи генералізацію конфлікту (використовуючи засоби побудови довіри та забезпечення безпеки у відносинах, раннє попередження, превентивну дипломатію, превентивну підтримку миру та виховання в дусі миру тощо) або навпаки, сприяти трансформації протиріч у конфлікт. На етапі ескалації конфлікту важливо застосовувати стратегію врегулювання, що в основному полягає в примиренні сторін, припиненні насильства, проте, не вирішує глибинних причин конфлікту. За для повного вичерпання конфлікту, відновлення чи переформатування відносин необхідно використовувати тактику розв'язання чи вирішення конфлікту, що спрямована на виявлення джерел і вияснення причин останніх і містить набір дій для їх викорінення.

Якщо говорити про мирне врегулювання політичного конфлікту (бо окремо існують і силові способи його припинення), то основна роль тоді відводиться процесу інституціоналізації. Сам факт інституціоналізації

політичного конфлікту передбачає формування інститутів та організацій, створення та імплементація нормативних основ та правил для регулювання конфліктних відносин та проблем, які постають поряд із такими проявами.

Початком реалізації стратегії інституціоналізації конфлікту безсумнівно слід вважати інституційно-ментальні передумови, які передбачають закріплення у свідомості сприйняття конфлікту як сторонами конфлікту, так і суб'єктами управління. Разом із цим відбувається легітимація конфлікту у суспільній думці. Важливим на цьому початковому етапі розвитку інституціоналізації є те, що в суспільній свідомості має бути присутня специфічна конфліктна парадигма мирсприйняття [1, с. 235]. Важливим на початковому етапі конфлікту, на нашу думку, є оцінювання сторонами конфлікту конструктивної складової його наслідків.

Для того, щоб конфлікт набув легальних рамок і ним можна було б управляти та впливати на нього, необхідною умовою є виявлення та визнання сторін конфлікту, формування ними груп інтересів, вивчення їх силового, матеріального та ресурсного потенціалу, їх ролі та статусу у суспільній ієрархії а також чітке бачення вимог сторін та їх цілей й інтересів у розгортанні конфлікту.

Третім компонентом інституціоналізації політичних конфліктів можна вважати створення формальних правил, норм та процедур, які регулюють взаємовідносини протидіючих сторін. Як вдало зазначає Д. Фельдман, правила і норми участі в конфлікті інституціоналізуються, якщо вони складають систему так чи інакше зафіксованих і закріплених варіантів свідомої, організованої і регульованої поведінки [2, с. 225]. Інституційними нормами та правилами можуть виступати як вже існуючі традиції, закони, принципи, так і сформовані виключно для врегулювання й вирішення окремого конфлікту. Їх ефективність в управлінні конфліктами залежить від того, наскільки вони визнаються і дотримуються всіма учасниками конфлікту.

Важливим є створення та функціонування інституцій для врегулювання конфлікту. Стабільні та прозорі інституції забезпечують нормальну роботу управлінських механізмів, вони важливі для успішної та результативної реалізації всіх поставлених завдань регулювання конфлікту. Слабке та невизначене інституційне середовище гальмує дії регуляторів, не дозволяє застосовувати легальні механізми впливу, не продукує реформ.

До важливих процедур врегулювання конфлікту необхідно віднести переговори, посередництво та арбітраж. Використання переговорів, як способу врегулювання та вирішення конфлікту вимагає певних вимог: по-перше, бажання сторін конфлікту знаходити спільні рішення для вирішення конфлікту; по-друге, наявність такого фактора, як гнучкість, тобто «відносно стійкий рух від заявленої позиції до компромісної» [3, с. 48], по-третє, врахування загальних чинників, які важливі як в процесі організації переговорів, так і в цілому процесі управління конфліктом. На

нашу думку, найбільш вдало таку схему чинників подав А. Кіссе [4, с. 167], який включає наступні: інституціональний, консенсуальний, кумулятивний, чинник рівноваги сил, психологічний чинник, чинник історичного досвіду, соціокультурний і етнічний.

Посередництво вважається найбільш загальною формою впливу на конфлікт третьої сторони. Це процес у якому незадіяна третя сторона сприяє проведенню переговорів, налагодженню співробітництва з метою мирного врегулювання конфлікту між двома чи більше задіяними у конфлікті сторонами з погляду їх потреб та інтересів. Посередництво є важливою процедурою, що має здатність регулювати відносини у конфлікті, при цьому «заохочуючи сторін до виокремлення їх потреб та інтересів, створюючи варіанти для того, щоб забезпечити потреби кожної сторони за для максимального досягнення інтересів і створюючи свої власні шляхи розв'язання конфлікту» [5, с. 10]. Однак, запропоновані посередником шляхи вирішення конфлікту та пропозиції не є обов'язковими для виконання сторонами.

Підсумовуючи, зауважимо, що інституціоналізація політичного конфлікту виступає, по-перше, як цілісний та складний процес, який складається із певних взаємопов'язаних етапів та компонентів, без яких неможливе конструктивне управління конфліктом, а по-друге, як стратегія управління, тобто як набір цілей за для встановлення чіткої процедури управління конфліктом і безпосередньо його врегулювання та розв'язання.

Література

1. Глухова А. В. Политическая конфликтология между старыми и новыми подходами / А. В. Глухова // Современная конфликтология в контексте культуры мира : сб. науч. тр. – М.: Эдиториал УРСС, 2001. – С. 71–85.
2. Фельдман Д. М. Политология конфликта: учеб. пос. / Д. М. Фельдман. – М., 1997. – 287 с.
3. Абгаджав Д. Переговорно-диалогический подход в регулировании социально-политических конфликтов / Д. А. Абгаджав, А. Г. Пинкевич // Конфликтология. – 2013. – № 2. – С. 38–52.
4. Кіссе А. І. Роль переговорного процесу при залагоджуванні етнічних конфліктів / А. І. Кіссе // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Історія. Філософія. Політологія. – 2011. – Вип. 3. – С. 167-171.
5. Alexander N. M. Global trends in mediation. Riding the third wave [Електронний ресурс] / Nadja Marie Alexander. – The Netherlands : Kluwer Law International, 2006. – 103 p.

MAIN APPROACHES TOWARDS PERCEPTION OF SECURITY IN THE MODERN WORLD

The main approaches of security perception in a modern world were critically deliberated. Modern global challenges have been explored. The importance of further analysis of the main actors activity in the system of international relations was underlined. The overlook of globalization impact on security dimension has been realized. That stresses necessity of following collective security research in a context of political interests of Ukraine.

The challenges of regional and global security mean the problems of international terrorism distribution, questions of mass defeat facilities distribution (nuclear, biological, chemical weapon) and ecological damage of the world.

The basic task of the analysis of collective security on global and regional levels is a problem of threats identification, that influence on transformations in the system of international relations. Thus, the aim of this scientific project is the problem of threats identification on global and regional levels. Understanding the mechanism of occurrence and identifying threats for modern society and basic leading countries in the international political area can give an opportunity to prevent destructive processes on global and regional levels.

Conducting research of the role of collective security in the process of prevention and deescalation of conflicts, it's worth to pay attention to the fact that structure of development and course is completely altered. Changes that need the detailed analysis in the system of international relations can be conditionally divided into global and regional. It should be marked, that the researches of security on global levels in time of "cold war" were sufficiently pressing for those days. In fact, through opposition in the international arena between the USA and USSR simplified possibility of analysis of world threats, because of existence of two motion vectors in the system of international relations.

Ukraine nowadays faces the threats of national security, too and during the last years is in the state of "hybrid war". In terms of these conditions the ensuring of the collective security from NATO and introduction of regional security will allow the prevention of further conflict escalation and stabilize a present situation.

Ukraine remains a participant in a number of international organizations, among which there are the UN, EU NATO, UNESCO, WTO, CE, OSCE, et cetera. In this context it is worth to remember many Ukrainian political and public actors who after events in Georgia of 2008 stressed disability of military conflict between Ukraine and Russia. However, it didn't guarantee the peace.

Moreover, actually process of military formation and mobilization intensified opposition which passed on Eastern Ukraine, annexation of the Autonomous Republic of Crimea, that was accompanied also by the increase of conflict in a region of Black sea.

Nowadays we observe, that from the further intensifying or deescalation of conflict on territory of Ukraine will depend changes in the whole system of international relations. We can notice, that the question of further reformation of all institutes that provide security in the system of international relations will depends on efficiency of solving of a line of regional problems and conflict related to Ukraine.

Thus, Ukraine in the modern world passes the process of the transformations related to the reformation of realization approaches of the system of internal and external security. In spite of the regional measuring of conflict on territory of East of Ukraine, that causes considerable influence on whole system of international relations and formation of the new collective security. We bravely suppose, that Ukraine will play a leading role in the system of international security of the modern world, if this country overcome threats and challenges of "the hybrid war".

Altogether, the collective form of security with the usage of modern counteractions to distribution of international terrorism and effective campaign against economic, ecological and technogenic challenges is able to prevent the existent threats of the modern world. It worth to underline that dynamic development of humanity, mass migration of population, will form the new challenges and threats for modern humanity.

Thus, collective security is inalienable part of the modern states existence. Challenges and threats in the system of international relations are the components of societies' development and transformation. Effectiveness of threats' reduction and states counteraction correlates with principles of collective security realization.

УДК 323.2(477):796.332

Кулик С.М.

*кандидат політичних наук, доцент кафедри
міжнародних відносин та регіональних студій
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки*

ОСОБЛИВОСТІ ДЕКОМУНІЗАЦІЇ ФУТБОЛЬНОГО КЛУБУ «ІЛЛІЧІВЕЦЬ»

Історія з перейменуванням футбольного клубу «Іллічівець» (Маріуполь) почалася у 2015 р., коли це питання було підняте на хвилі декомунізації. Воно активізувалось у зв'язку з тим, що клуб став

переможцем сезону 2016/17 в Першій лізі й достроково оформив право на підвищення в класі.

Футбольна команда на маріупольському заводі імені Ілліча була створена у 1936 р. Свій перший офіційний матч вона провела у 1/64 фіналі Кубка СРСР 18 липня 1936 р. Футбольний клуб навіть за радянських часів не називався «Іллічівець», а йменувався «Азовсталь», «Азовець», «Локомотив», найдовше він був «Новатором» і «Металургом».

Футбольній команді у кінці 1990-х рр. фінансову допомогу надавали металургійні гіганти – комбінат імені Ілліча та «Азовсталь». Саме з цієї причини клуб називався «Металург» та ідентифікував себе як «команда сталеварів». 17 грудня 2002 р. команда змінила назву на «Іллічівець», коли генеральним спонсором ФК став ВАТ «Маріупольський металургійний комбінат імені Ілліча». Назву для клубу обрав «червоний директор» Володимир Бойко (1938–2015), який за життя був почесним президентом «Іллічівця».

Звернемо увагу на такі особливості декомунізації у спорті: 1) відповідно до регламентних норм ФІФА, УЄФА та ФФУ, клуб може змінити свою назву тільки у міжсезоння. Чемпіонат України 2016/17 завершився 01 червня, тобто до літа 2017 р. маріупольський ФК клуб не можна було перейменувати; 2) відбувається декомунізація не команди, а саме клубу – тобто усієї його інфраструктури.

Таблиця 1

Особливості проведення декомунізації клубу ФК «Іллічівець» [1-5]

Ідеї	Практична реалізація	Дата
Змінити назву клубу	Вимоги закону України про декомунізацію	травень 2015 р.
	Заява прес-служби клубу: перейменувати ФК до початку наступного сезону	січень 2017 р.
Пропозиції щодо назви клубу	Повернути стару назву: «Локомотив» (1974–1975), «Новатор» (1976–1992), «Металург» (1971–1974, 1996–2002). Нові назви: «Маріуполь», «Приазов'я», «Кальміус», «Меотида» [1]. Для того, щоб не політизувати процес декомунізації, не заиклювати його на назві однойменного добровольчого батальйону, в конкурсі не брала участь історична назва ФК – «Азовець» (1966–1971). Хоча серед уболівальників такий варіант назви був досить популярний.	2015 – 2017 рр.
Позиція щодо перейменування:		
фанів	Перед матчем з ФК «Буковина» провели марш з вимогою перейменувати і повернути історичну назву клубу – «Металург». Підстави: ультрас ФК принципово ніколи не використовували назву «Іллічівець», називаючи його «Металургом»; «Клуб належить не одному підприємству, а всьому місту. Маріуполь – це місто металургів, а не іллічівців» [4]. Під час маршу лунав заклик «Вимога нації – декомунізація». Акцію підтримали фани «Буковини».	01 жовтня 2016 р.
почесного (довічного) президента	В. Бойко: «Поки я живу – буде «Іллічівець»!	до червня 2015 р.
керівництва клубу	Моніторинг ситуації, проведення консультацій з фахівцями, представниками спорт. громадськості і фан-середовища, ветеранами футболу, журналістами, вболівальниками.	протягом року

	Заява про наміри змінити назву на ФК «Маріуполь» після вимог фанатів. Не погодилося з думкою фанатів про те, що колишню назву «Металург» можна вважати історичною, адже під такою назвою ФК виступав дев'ять років, тоді як інші назви існували довше або з'явилися раніше.	06 жовтня, 2016 р.
тренера	О. Севідов: Нове ім'я команди – це рішення болільників. Футбол існує для болільників [3].	31 травня 2017 р.
акціонерів	Врахування всіх думок і побажань, без політичного підґрунтя в цьому питанні	протягом року
гравців	Назва – не найголовніше, головне – результати на футбольному полі	
громадськості	Голосування вболівальників на офіційному сайті ФК і міському порталі Маріуполя щодо нової назви клубу. Найпопулярніші – «Маріуполь» і «Металург»	
Зміна назви:		
клубу	Назву ФК «Маріуполь» підтримали 41,18%учасників голосування; «Металург» – 40,92%; ФК «Приазов'я» – 9,09%[1]	до 20 квітня 2016 р.
	Рішення затверджено на зборах учасників Прем'єр-ліги	02 червня 2017 р.
	ФК «Іллічівець» оголосив про перейменування	14 червня 2017 р.
зміна логотипу клубу	ФК запропонував фанатам вибрати нову емблему з трьох варіантів 14-18 червня шляхом голосування на сайті клубу[2]. Зміна кольорової гама емблеми – на синій і помаранчевий.	18 червня 2017 р.

Таким чином, ФК отримав нову назву, звільнену від натяків на неприпустимі ідеології. Позитивні сторони декомунізації: місто і клуб отримали ідентичну назву – Маріуполь; фанати позитивно сприйняли, ініціювали та прискорили процес декомунізації клубу; до перейменування були залучені різновікові групи болільників клубу. Отже, декомунізували назву команди і частково його інфраструктуру, недекомунізованими залишили: назву стадіону, спорткомплексу, фан-клубу «Ілліч-сталь».

Наголосимо, що у квітні 2016 р. ММК змінив трактування назви – комбінат почали називати на честь радянського вченого-металурга Зота Ілліча Некрасова, а не Володимира Ілліча Леніна. Тому, крім традиційних назв фанів ФК «Маріуполь» – «азовці», «маріки», що вказували на географічне розташування, залишились історичні та ідеологічні – «іллічі», «внучата», «внучата Ілліча», «ленінці» [5]. Важливо, що ультрас ФК «Іллічівець» не сприйняли ребрендинг, тому продовжують використовувати назву «Металург», старий логотип (або лише чайку) та помаранчевий із темно-синім кольори у своїх банерах та розтяжках.

Література

1. Для ФК Ильичевец ищут новое название от Мариуполя до Меотиды [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://strana.ua/news/9522-futbolnomu-klubu-ilichevec->. – 20.04.2016 р.
2. Роман Грицун. Футбольна декомунізація. Клуб УПЛ «Іллічівець» змінив назву [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://tribuna.pl.ua/news/futbolna-dekomunizatsiya-klub-upl-illichivets-zminiv-nazvu/>. – 14.06.2017 р.
3. Севідов: благодаря Владимиру Бойко мы многих обогнали по урону

инфраструктуры [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://fcmariupol.com/news/?id=7675>. – 31.05.2017 р.

4. Ультрас «Іллічівця» соромно за назву своєї команди [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://plussport.com.ua/news/201610/872-ultras-illichivcya-soromno->. – 01.10.2016 р.

5. Фанатські прізвиська українських клубів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://spy-football.com/relax/30d10m4257ba.html> / – 30.08.2014 р.

УДК 342.511

Москалюк М. Ф.

*кандидат політичних наук,
доцент кафедри політології
ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника»*

ІНСТИТУТ ПРЕЗИДЕНТСТВА В СИСТЕМІ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ: ПОРІВНЯЛЬНО- ПОЛІТОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

У статті на основі комплексного підходу здійснено спробу компаративного аналізу інституту президентства в системі органів державної влади. До уваги взяті теоретичні напрацювання західних та вітчизняних вчених – Дж.Сарторі, М.Шугарта і Дж.Кері, С.Пареченової, С.Бостана, М.Кармазіної, В.Сухоноса та ін. З'ясовано залежність між реальним статусом глави держави та відповідною моделлю президентського правління. Виокремлено проблемні аспекти функціонування інституту президентства у вітчизняній системі державних владних інститутів.

Ключові слова: *президент, президентура, інститут президентства, президентська, парламентська, напівпрезидентська, президентсько-парламентська, парламентсько-президентська та прем'єр-президентська республіки.*

Пропонована тема наукової розвідки, на наш погляд, є важливою з огляду на роль та місце глави держави взагалі та інституту президентства зокрема у владній системі політичних інститутів сучасних держав. Також державотворчі процеси в Україні актуалізують проблему ефективності політичних інститутів, а серед них, насамперед, інституту президентства як важливого чинника модернізації країни на шляху демократичного поступу. Тому дана спроба порівняльно-політологічного аналізу покликана виокремити підтвержені практикою ефективні моделі президентури та з'ясувати можливості її оптимізації в сучасних українських політичних реаліях.

На нашу думку, інститут президентства доцільно розглядати в політологічному та юридичному науковому дискурсі. Такий

міждисциплінарний підхід, незважаючи на певні труднощі у його застосуванні, дозволяє системно аналізувати даний феномен, виокремити різні, не бачені в рамках тільки однієї науки аспекти, а це, в свою чергу, сприяє комплексному фаховому аналізу президентури.

У наукових колах інститут президентства розглядається як один з різновидів інституту глави держави. Зокрема, в руслі правових концептів він характеризується як “сукупність конституційно-правових норм, що регулюють формування і функціонування президентської влади” [8, с. 11].

Попри різноманітні підходи серед фахівців набула поширення думка, що інститут президентства в політичній системі виступає, насамперед, як владна інституція. За твердженням білоруської дослідниці, вченої-політолога С.Паречиної, він, в першу чергу, повинен розглядатися як сукупність владних повноважень президента в сфері державного управління [6, с.13]. Сам термін “президент” має латинське походження – “*praesidens*”, дослівно означає “той, що сидить попереду”.

Інститут президентства аналізують в контексті статусу президентів. Ці поняття співвідносяться між собою як форма (інститут) та зміст (статус). У цьому випадку інститут президентства найповніше розкривається саме через його статус. Вітчизняний вчений-правознавець В.Сухонос розрізняє три статусні різновиди президентури: структурний (положення в системі органів державної влади), функціональний (функції, повноваження та відповідальність) і організаційний (формування та припинення повноважень президента) [8, с. 12]. Вони тісно між собою пов’язані, формують політико-владну, елітно- рольову та авторитетно-легітимну основу президентства як політичного та соціального інституту.

У контексті структурного статусу президент може бути тільки главою держави із здебільшого представницькими повноваженнями, главою держави та виконавчої влади, главою держави з можливостями впливу на законодавчу і виконавчу владу та участі у формуванні судової влади.

В межах функціонального статусу за главою держави конституційно закріплені певні повноваження. Вони фактично є обсягом прав, якими він володіє. Натомість функції – це діяльність глави держави в контексті реалізації своїх повноважень. Серед різноманітних підходів виділяють представницькі повноваження, а також ті, що пов’язані з реалізацією законодавчої, виконавчої та судової влади. Важливими є також повноваження у зовнішньополітичній та військовій сферах. У рамках їх реалізації президент може володіти правом розпуску парламенту, ініціювати відставку уряду, користуватися правом законодавчої ініціативи, призначати суддів, оголошувати референдуми, укладати, ратифікувати і денонсовувати міжнародні договори, бути верховним головнокомандувачем, оголошувати військовий стан тощо. Окремими є так звані дискреційні (вибіркові) повноваження, які президент, з огляду на конкретну політичну ситуацію, може використовувати на власний розсуд.

Важливо зазначити, що функції глави держави мають формальний та неформальний вимір. Якщо в формальному зрізі президентські функції мають чітке конституційно-правове окреслення, то під неформальними слід розуміти такі, що де-юре не належать президенту, але де-факто ним успішно реалізуються. До неформальних практик відносимо “телефонне право”, блат при призначеннях на відповідні посади, патронажно-клієнталістські відносини, репресії проти інакодумців, корупцію, клановість, непотизм, “інститут чорного ринку” тощо. На думку відомих політологів – теоретиків неформальної інституціоналізації В. Меркеля та А. Круассана, вона переважає в умовах “дефектного”, недемократичного політичного устрою, а самі неформальні практики є результатом еволюції інститутів авторитарних політичних режимів [5, с. 20].

Організаційний статус президентури охоплює способи здобуття владних повноважень. Як правило, це здійснюється через вибори. Організаційною статусною складовою є також способи припинення повноважень. Мова йде про процедуру імпичменту, втрату повноважень у зв’язку з недієздатністю президента або його добровільною відставкою.

Статусна характеристика інституту президентства в межах наукових досліджень як західних, так і вітчизняних вчених, а також політична практика дозволяють виокремити різні моделі президентури. За найбільш поширеним підходом виділяють президентські, парламентські та напівпрезидентські системи [3, с. 13]. У кожній із них інститут президентства займає характерне місце в політичній системі [4, с.35]. Ряд дослідників названі моделі ділять на підвиди або пропонують іншу типологізацію. Зокрема, вчений-правознавець С. Бостан виділяє поліархічні форми правління з відповідним розподілом їх на парламентську, президентську та змішану поліархію [1, с. 15].

Президентська модель пов’язана з виникненням США, де вона функціонує у класичному варіанті. Головними рисами президентської республіки є: 1. загальні вибори глави держави, який одночасно є носієм виконавчої влади. 2. Чітко визначений термін владних повноважень глави держави незалежно від рівня симпатій / антипатій населення. 3. Виключне право глави уряду призначати уряд та корегувати його склад [9, с. 200]. Особливостями президентської системи є жорсткий розподіл влади на три незалежні гілки із дієвою системою стримувань і противаг. При цьому глава держави, обіймаючи одночасно посаду глави уряду, не має права законодавчої ініціативи, розпуску парламенту, сумісництва президентства з депутатською діяльністю. Для вказаної моделі відсутні інститути парламентської відповідальності та контрасигнування актів глави держави, натомість збережене право вето (для президента) та можливість реалізації процедури імпичменту (для парламенту). Тільки в США ця модель функціонує ефективно. Як стверджує Бостан, в умовах відсутності відповідної соціально-економічної бази та демократичного типу політичної культури вона може набувати розбалансованих та перекручених форм, як це характерно для країн Латинської Америки, Азії та Африки [1, с. 17].

Парламентська модель, на відміну від президентської, заснована на м'якому принципі розподілу влади. Вона набула поширення насамперед в Європі (Греція, Італія, ФРН, Угорщина, Чехія). Уряд у парламентській республіці формується законодавчим органом за підтримки парламентської більшості. Тільки парламент може відправити уряд у відставку. Виконавча влада відокремлена від глави держави і належить уряду. Повноваження президента та глави уряду здійснюються різними особами. Президент володіє правом розпуску парламенту, але існує процедура контрасигнування. За таких обставин провідне місце в системі органів державної влади належить не президенту, а парламенту. Тому правовий статус глави держави є слабкий, його функції суттєво обмежені, а можливостей для значного впливу на уряд немає.

Цікавим є спосіб обрання президента. Як правило це відбувається у парламенті або за участю депутатів та представників від органів місцевого самоврядування, як виняток – всенароднім шляхом. Останній спосіб притаманний для Австрії, Ірландії, Ісландії. Власне це формує проблему їх типології. Дж. Сарторі відносить вказані держави до парламентських, М. Дюверже – до напівпрезидентських. Схожа ситуація притаманні для вітчизняної політичної науки [3, с. 15].

Що стосується напівпрезидентської республіки, - у наукових колах немає єдності щодо з'ясування її суті [2, с. 95]. Це пов'язано з різними методологічними підходами, що їх застосовують дослідники. Зокрема, Дж. Сарторі виокремлює п'ять рис напівпрезидентської республіки: 1. Всенародні вибори президента прямим чи непрямым голосуванням на визначений термін. 2. Глава держави розділяє виконавчу владу з прем'єром у такий спосіб, що це призводить до її двоїстої структури. 3. Президент незалежний від парламенту, однак він не уповноважений управляти один чи безпосередньо, тому його воля повинна передаватися через уряд. 4. Глава уряду і його кабінет є незалежними від глави держави в тому, в чому вони є залежними від парламенту (необхідність парламентської більшості). 5. Структура двоїстої влади допускає різноманітні види рівноваги [7, с. 125].

У цьому контексті, зважаючи на домінування президентських чи парламентських рис, можна виділити президентсько-парламентські та прем'єр-президентські республіки. В обох випадках існують всенародні вибори глави держави, але в прем'єр-президентській моделі президент не має права урядового вето, а уряд відповідальний перед парламентом. У президентсько-парламентській системі президент за певних умов може розпустити парламент, а уряд перебуває під подвійним (збоку президента і парламенту) контролем.

У вітчизняних дослідженнях зустрічається також поділ на президентсько-парламентські та парламентсько-президентські республіки. М. Кармазіна такий підхід критикує як необґрунтований [2, с. 92].

З огляду на українські політичні реалії, у нас існує напівпрезидентська модель. За часів Л.Кучми та В. Януковича

президентура функціонувала в режимі президентсько-парламентського правління, за В. Ющенка – прем'єр-президентського. Ці риси є домінуючими в діяльності сучасної президентури. Якщо оперувати термінами “президентсько-парламентська” чи “парламентсько-президентська” республіки можна побачити еволюцію вітчизняної владної моделі. У її межах з грудня 1991 – по травень 1996 рр. інститут президенства формально корелювався з президентсько-парламентською республікою. Варто зазначити, що з 8 червня 1995 р. до 28 червня 1996 р. вітчизняна президентура максимально наблизилася до президентського зразка, оскільки глава держави володів виключним правом самостійно призначати та звільняти главу уряду та його склад. З прийняттям 28 червня 1996р. конституції і до 1 січня 2006р. (вступ у дію конституційної реформи 2004 р.) інститут президенства функціонував в умовах парламентсько-президентської республіки. Президентство В. Януковича (2010-2014 рр.) ознаменувалося поверненням до президентсько-парламентської системи. Сучасний стан президентури за П. Порошенка характеризується відновленням основ парламентсько- президентського правління.

Як бачимо, Україна не визначилася із тим, яка модель президенства є найбільш оптимальною. У вітчизняних політичних реаліях кожен із різновидів функціонував та функціонує на тлі розбалансованої системи розподілу влади, гострого протистояння між основними владними акторами, широкого використання неформальних практик та нижчого у порівнянні з іншими демократичними країнами рівня політичної культури. Потребує вдосконалення також практична реалізація процедури імпичменту глави держави. Кожна із реалізованих моделей президенства, попри певні позитивні сторони, мала суттєві вади та недоліки як в структурному, функціональному так і організаційному статусному вимірі. Вказані обставини впливають на стан легітимації президентури у вітчизняних політичних процесах та стоять на заваді реалізації євроінтеграційних прагнень України.

Література

1. Бостан С.К. Класифікація поліархічних форм державного правління / С. К. Бостан // Влада. Людина. Закон. – Міжнародний науковий журнал. – 2012. – №1. – с.14-18].
2. Кармазіна М. Президентство: український варіант / М. Кармазіна. – К., 2007. – 365 с.
3. Кулик Ю. Моделі інституту президенства / Ю.Кулик // Віче. – 2009. – №12. – с.13-15].
4. Кулик Ю. Місце та роль інституту президенства в політичній системі суспільства / Ю. Кулик // Український науковий журнал “Освіта регіону“. – 2010. – №3. – с.35-38.
5. Меркель, В., Круассан А. Формальные и неформальные институты в дефектных демократиях / В. Меркель, А. Круассан // Политические исследования. – 2002. – №2. – с.15 – 23.
6. Паречина С.Г. Институт президентства: история и современность / С.Г.Паречина / Под. общ. ред. Е.В. Матусевича. – Мн: ИСПИ, 2003. – 163 с.
7. Сарторі Дж. Порівняльна конституційна інженерія: Дослідж. структур, мотивів і результатів. Пер. з 2-го англ. вид. – К.: АртЕк, 2001. – 234 с.

8. Сухонос В.В. Інститут глави держави в конституційному праві: монографія / В.В. Сухонос. – Суми ДВНЗ“УАБС НБУ“, 2011. – 339с.
9. Шугарт М., Дж. Кери. Президентские системы М.С. Шугарт, Дж. М. Кери // Современная сравнительная политология. – М.: МОНФ, 1997. – 320 с.

УДК 352.077

Садикова Є. О.

*кандидат політичних наук, викладач
кафедри політичних наук і прав ДЗ
«Півенноукраїнський національний
педагогічний університет імені
К. Д. Ушинського»*

ФЕНОМЕН ПРЕДСТАВНИЦТВА ІНТЕРЕСІВ ЯК МЕХАНІЗМ КОРЕЛЯЦІЇ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ СУСПІЛЬСТВА

Політичне представництво як феномен існує на протязі всіх етапів розвитку людського суспільства, має місце в усіх сферах соціального життя і на всіх рівнях її організації. Система представництва покликана чітко відображати соціальний устрій і господарсько-економічний розвиток суспільства в конкретний період його еволюції.

Пряма політична участь людей можлива в невеликих громадах, де рішення приймаються на зборах більшістю голосів. Самоврядування вимагає фізичної присутності учасників плебісциту, який, як форма вираження і здійснення влади, зберігався в усі часи в невеликих соціальних утвореннях. Однак в сучасній державі та її політичних інститутах найбільшого поширення набули опосередковані форми реалізації владних повноважень, при яких один політичний суб'єкт виконує роль представника іншого політичного суб'єкта. Відносини, що виникають між цими суб'єктами, дозволяють виступати одному з них в якості представника іншого (інших), тобто здійснювати від імені першого владні повноваження та іншу політичну діяльність. Такі відносини є відносинами політичного представництва.

Історія розвитку політичних відносин знає різні способи виникнення відносин політичного представництва: в результаті узурпації, насильницького захоплення влади (наприклад, при встановленні будь-яких типів диктатур); шляхом традиції (наприклад, при передачі владних повноважень в спадковій монархії); шляхом делегування владних повноважень, яке може здійснюватися в авторитарній формі (як, наприклад, намісництво) і в демократичній формі (вибори президента, парламенту); нетрадиційним шляхом, при певних обставинах (наприклад, призначення регента, який здійснює вищі владні повноваження до повноліття монарха, або фаворитизм, коли вищі владні повноваження в державі здійснює людина, що не має на те формальних підстав) [1].

Найбільш поширеним в сучасних державах способом формування

політичного представництва залишається делегування влади. Це основний механізм реалізації відносин політичного представництва, без якого не може функціонувати державний організм.

Завдяки своїм представникам соціальна спільність усвідомлює себе як така і може виступати в якості єдиної консолідованої політичної сили. Тому вихідною ознакою політичного діяча є його положення як представника спільності, від імені якої він виступає.

Політичне представництво має певну якісну характеристику – інституціоналізацію відносин представництва. Політик, який здобув довіру соціальної спільноти, виявляється включеним в політичний інститут і стає представником пануючої еліти. Він змушений підкорятися не тільки інтересам соціальної спільності, яку він представляє, а й законам і нормам, які розповсюджують вплив на діяльність політичного інституту.

Через систему представництва сучасне суспільство прагне вирішити проблеми, які мають найбільший інтерес для різних соціальних спільнот. Через неї індивіди й соціальні спільності отримують можливість переносити свої вимоги в сферу прийняття політичних рішень. В такий спосіб система представництва виступає як посередник між державою і суспільством і призначена для вираження та захисту інтересів різних соціальних груп і спільнот. Вона служить механізмом кореляції політичної системи, оберігаючи її від стагнації і застою, а також виконує функції політичної освіти та формування громадської думки.

Таким чином, під політичним представництвом інтересів слід розглядати всю сукупність інститутів і комунікаційних каналів артикуляції, агрегування і просування соціально-політичних інтересів, що забезпечує участь різних соціальних груп і прошарків суспільства в процесі прийняття політичних рішень на всіх рівнях політичного управління.

Надзвичайно вагомим аспектом політичного представництва є така його ознака, як легітимність. Поширюючи цей принцип на систему відносин політичного представництва можна стверджувати, що легітимним є таке представництво, яке приймається більшістю населення, а не просто нав'язується йому. В сучасних демократичних державах світу легітимна влада заснована на вільному волевиявленні громадян та виборності всіх центральних органів влади народом. Центральною ланкою цих правил і механізмів є демократичні вибори, як найбільш легітимний спосіб делегування відносин представництва.

У більшості країн з демократичним режимом влади вироблений дієвий механізм запобігання відчуженню політиків від виборців. Формуючи парламент як інститут представництва, вільні індивіди проявляють себе в процесі його становлення та функціонування як сукупного суб'єкта. Без загальнонародного представництва немає народу як політичного суб'єкта. Без репрезентації усього народу немає і народу як політичної єдності. Становлення громадянина, а потім і народу як політичного суб'єкта за допомогою загальнонародного представництва призвело європейські

народи до формування громадянської нації і становлення сучасних європейських держав.

Література

1. Павко А. Місцеве самоврядування в структурі політичних систем: вітчизняний і зарубіжний досвід [Електронний ресурс] / А. Павко. – Режим доступу: <http://www.viche.info/journal/1006/>.

УДК 32:316.77

Стоцький В. В.

*кандидат політичних наук, доцент кафедри
політичних наук і права ДЗ
«Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені
К. Д. Ушинського»*

СУЧАСНІ ЗМІ ЯК КАТАЛІЗАТОР ТА ІНДИКАТОР СУСПІЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ

Процес утворення національної системи ЗМІ, що почався після здобуття незалежності України, супроводжувався переходом державних ЗМІ у нові форми власності: приватну та комунальну. Процес роздержавлення ЗМІ мав свої позитивні й негативні наслідки. Поступово утворилось конкурентне середовище національних, мультирегіональних та регіональних ЗМІ, що, безумовно, сприяло альтернативності та плюралізму інформування громадян про політичні події. Але процес утворення системи суспільних ЗМІ залишився на рівні декларацій різних політичних парламентських сил, а потужна, з технічної точки зору, система державної телерадіокомпанії практично unikнула реформування. Можна стверджувати, що з часом, десь наприкінці 90-х років минулого століття в нашій країні утворилась авторитарна модель відносин між владою та представниками ЗМІ, основні ознаки якої у наступному: 1) провідні ЗМІ суспільно-політичного спрямування належать державі, або знаходяться під впливом невеликої кількості фінансово-промислових груп, які є залежними від влади; 2) влада продовжує використовувати протекціоністські заходи щодо підтримки власних або лояльних до неї ЗМІ; 3) держава здійснює адміністративний тиск та пряме втручання у діяльність ЗМІ; 4) більшість ЗМІ заангажовані, не надають повної та об'єктивної інформації про політиків та значущі політичні події, не забезпечують комунікаційного діалогу між населенням та владою, а є інструментом маргіналізації та управління масами в руках можновладців; 5) такі функції як кореляція, артикуляція, соціалізація, критики та контролю, що визначають демократичний характер ЗМІ, спотворені на користь функціям обслуговування, реклами та розважання; 6) наявна нерівність можливостей доступу до інформації між різними групами

населення [Див. детал.: 1, с. 13].

Безумовно, можна вважати, що після подій 2004 року ситуація із рівнем свободи слова у ЗМІ покращилась, тим не менше і владі, і суспільству, і представникам ЗМІ необхідно здійснити цілий комплекс заходів задля утворення демократичних відносин між політичною системою та ЗМІ. І хоча події кінця 2013– початку 2014 років надавали надію на це, але з часом у практичній площині ніяких позитивних змін не сталося.

Формування політичного дискурсу ЗМІ, логіка його становлення і розвитку у нашій країні обумовлена, з одного боку – вимогами політичного простору, тиском владних інституцій та економічних груп і кланів, а з іншого – суспільними функціями, які виконують ЗМІ і без яких ця інституція стає одним із багатьох політичних гравців.

У цьому контексті ЗМІ виконують у суспільстві так звану «функцію посередництва», медіатора між владою та суспільством, особливо останнім часом, після набуття найпоширенішої популярності комунікативних технологій, що довели свою ефективність у сприянні діалогу влади та суспільства у демократичних країнах. На жаль, у нашій країні (і не тільки), разом із позитивним боком комунікативних технологій знаходить місце і намагання їх використання з метою маніпуляції громадською думкою, компрометації опонентів, ведення інформаційної війни.

І хоча для представників різних теорій дискурсу не існує високих і низьких комунікативних жанрів і/або високих і низьких дискурсивних практик, проте для країни, яка знаходиться у процесі переходу до формування демократичних відносин між суспільством, владою та ЗМІ, дуже важливим є вивчення демократичного політичного дискурсу, звернення до досвіду демократичних країн зі створення системи суспільних ЗМІ. Дискурсивна теорія виходить з того, що не існує «ідеологічно стерильних» або ідеологічно не обтяжених текстів, саме тому відхід українських ЗМІ від колоніального, антиколоніального та авторитарного політичних дискурсів є необхідною передумовою демократичного розвитку країни. Критичний аналіз дискурсивних практик сучасних ЗМІ неминуче породжує запитання: чи можливий альтернативний дискурс і, відповідно, альтернативні організаційні структури, здатні його конструювати.

Не можна сказати, що існуючі дослідження не усвідомлюють проблем, пов'язаних з впровадженням у ЗМІ альтернативного дискурсу. Так, Р. Фаулер, критикуючи існуючі журналістські практики, визнає, що, якщо журналіст спробує вийти за межі домінантного дискурсу та сконструює іншу дискурсивну практику, читачі її просто не приймуть: новий стиль буде відкинутий як такий, «що не відповідає темі», а аргументи визнані непереконливими. Більш того, він розуміє, що від співробітників, орієнтованих на отримання прибутку приватних ЗМІ, і не слід чекати таких рішучих, зухвалих і високо усвідомлених кроків [Цит. за: 2, 46]. На відміну від Р. Фаулера, інші дослідники виходять з того, що для

появи альтернативного дискурсу необхідні альтернативні ЗМІ, не пов'язані ні з державою, ні з ринком і які б мали горизонтальну структуру, що дозволяє забезпечити активну участь в діяльності медіа членів аудиторії.

Перешкодами для розвитку українських ЗМІ виступають: політична та ідеологічна неструктурованість суспільства, затяжна криза фактично в усіх сферах життєдіяльності, тиск на опозиційні думки тощо. Але ЗМІ повинні насамперед здійснювати ще одну важливу в умовах демократії функцію – бути вартовим суспільних інтересів, інакше вони, як це було за тоталітарного режиму, стануть лише знаряддям впровадження політики правлячої верхівки.

Література

1. Онуфрив С. Т. Політичний дискурс ЗМІ України у світовому інформаційному просторі: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.08 / С. Т. Онуфрив; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2005. – 20 с.

2. Трахтенберг А. Д. Дискурсивный анализ массовой коммуникации и парадоксы левого сознания / А. Д. Трахтенберг // Политические исследования. – 2006. – № 4. – С. 44-52.

УДК-373

Годован Ю.В.

аспірант кафедри політології

*Миколаївського національного університету
імені В.О. Сухомлинського*

ВПЛИВ СОЦІАЛЬНОЇ МОБІЛЬНОСТІ НА ПРОЦЕС ПОЛІТИЧНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ МОЛОДІ

Політична соціалізація передбачає всебічне включення громадянина в систему політичних відносин, що забезпечує йому вміння орієнтуватись у політичному просторі й виконувати в ньому певні владні функції. Це, в свою чергу, максимально сприяє активізації процесу соціальної активності серед молоді. Необхідною умовою засвоєння індивідом політичних цінностей і стандартів, правил поведінки є добровільність цього процесу, формування позитивної психологічної установки, неприпустимими є силові методи нав'язування політичних поглядів, моделей поведінки, ставлення до існуючої влади.

У процесі соціалізації індивід засвоює основні політичні цінності, норми, ідеали, політичний досвід суспільства, тим самим забезпечуючи відтворення й функціонування політичної культури суспільства. Під впливом цього процесу формується політична свідомість, необхідна для подальшої політичної діяльності, становлення громадянина та його громадянської позиції, створюється внутрішній план його життєдіяльності. Отже, політична соціалізація передбачає формування політичної позиції індивіда, в поняття якої включаються: «емоційне ставлення до політичних явищ і процесів;

переконання щодо політичних явищ, системи політичних цінностей; схильність до політичної діяльності» [3, с. 69].

Процес політичної соціалізації відбувається паралельно зі з'ясуванням молодого людиною своєї етнічної та національної ідентичності. Зростання етнічної свідомості зумовлює формування таких позитивних цінностей як патріотизм, толерантність, терпимість, стабільність, злагода. «Національна ідентичність - це не вроджена риса народу, а результат суспільного виховання. У поєднанні з етнічною ідентичністю вона може перетворитися на рушійну силу суспільно-політичних перетворень».

Соціальна ж мобільність, будучи важливим соціальним феноменом, є необхідною передусім для посилення динамічності суспільства в цілому та його окремих елементів – індивідів, соціальних груп. В політичному контексті мобільність відіграє подібну роль, сприяючи динаміці засвоєння людиною політичного досвіду, цінностей, набуття певних політичних ролей тощо. Взаємозв'язок соціальної мобільності й політичної соціалізації зумовлюється схожістю функцій, приналежністю до єдиного соціального організму – суспільства, а також залежністю від тих чи інших факторів функціонування та закономірностей діючої політичної системи.

Соціальна мобільність залежить не тільки від об'єктивних, але й від суб'єктивних факторів, свідомості і волі, цілей та інтересів особистості. В основі механізму мобільності лежить структура ціннісних орієнтацій щодо характеру і змісту праці, побуту і відпочинку, матеріальних і духовних благ, прямо чи опосередковано з ними пов'язаних. Схожі фактори є чинниками й соціалізації [1, с.93].

Що стосується впливу соціальної мобільності на соціалізаційні процеси, то його можна передусім схарактеризувати як взаємний, той, що відбувається з обох боків. З одного, соціалізація сприяє реалізації людиною своїх власних суспільно-політичних прав, включає її у політичну сферу, впливає на формування політичної свідомості; з іншого – соціальна мобільність надає соціалізації розширеного вигляду, збагачує його різноманіттям формацій, концепцій, варіацій розвитку з погляду багатоманіття соціальних верств, груп, вираження їх інтересів шляхом суспільного консенсусу та інтеграції.

Соціальна мобільність сама по собі є однією з найважливіших характеристик суспільства, ступеня його відкритості чи закритості, сучасності чи традиційності, демократичності чи недемократичності, ліберальності чи консервативності, а також його здатності до саморозвитку або до застійності. Все залежить від типу мобільності, її факторів і каналів. Демократичне відкрите сучасне суспільство характеризується високим динамізмом висхідної й вільної горизонтальної мобільності. Закриті, традиційні, консервативні системи істотно обмежують соціальну мобільність. Домінуючу роль у них грають приписні статуси, протекціонізм, багатство. Превалювання спадаючої соціальної мобільності — свідомство глибокої соціальної кризи й деградації суспільства [2, с.112-

113].

У демократичних відкритих суспільствах фактори соціальної мобільності різноманітні. Серед них особливе місце займає вища освіта. Однак вона не є винятковим і забезпечує позитивну вертикальну мобільність у сполученні з іншими факторами, насамперед з інтелектуально-вольовими якостями індивіда. У випадку групової мобільності (наприклад, молоді) особливе значення має державна підтримка, а також підтримка різних суспільних фондів. Особливо на стартових життєвих позиціях.

Соціальна мобільність необхідна індивідові для нормального співіснування з іншими членами суспільства, отримання доступу до духовних і матеріальних цінностей, задоволення власних потреб, продуктивної взаємодії із системою, забезпечення її функціонування. Вона передбачає, насамперед, прийняття індивідом вимог соціальної чи політичної системи та їхнього дотримання. Сучасне суспільство має низку інститутів, що контролюють особистість на її різних життєвих етапах і забезпечують певний рівень її адаптації: родина, освіта, церква, армія, юриспруденція та інші. Випробовуючи їхній вплив, особистість одержує інформацію про вимоги суспільства й адекватно або неадекватно реагує, тим самим пристосовуючись до системи. Кінцевим результатом цього виступає соціалізація [4, с. 69].

Взаємодіючи з повсякденністю соціальної реальності, індивід перебуває в стані перманентної адаптації, оскільки в поточний період історії різко зростає рівень соціально-політичних змін. Ці зміни змушують індивіда шукати нові методи для забезпечення власного нормального існування. Тобто завдяки саме механізму мобільності (індивідуальній / колективній; висхідній або спадній) у соціальному середовищі актор і формує реальні комфортні умови свого існування в ньому [5, с.248].

Література

1. Анурин В. Ф. Проблема эмпирического измерения социальной стратификации и социальной мобильности // Социологические исследования — 1993. — № 4. — С. 87–96.
2. Загородній Ю. І. Політична соціалізація студентської молоді в Україні: досвід, тенденції, проблеми / Ю. І. Загородній, В. С. Курило, С.В. Савченко. — К. : Генеза, 2004. — 144 с.
3. Максименко С. Соціально-психологічний вимір демократичних перетворень в Україні / С. Д. Максименко, В. Т. Циба, Ю. Ж. Шайгородський та ін. // — К.: Український центр політичного менеджменту, 2003. — 512 с.
4. Пазенок В. Національна гідність як цінність культури /В. Пасенюк // Віче. — 2002. — № 8. — С. 69-71.
5. Ромашов О. Социология труда // О.В. Ромашов / [Навч. посібник] — М. : Гардарики, 2001. — 320 с.

ПЕРЕДУМОВИ АВТОРИТАРИЗМУ У ПОСТКОНФЛІКТНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Суспільство, яке зазнало впливу конфлікту – пригночене, травмоване та розрізнене, на етапі постконфліктного відновлення має швидко переорієнтуватися та стати надійним фундаментом для відбудови та оновлення території. При напрацюванні управлінських практик, безумовно, першочерговим завданням для суб'єктів політики управління постконфліктними територіями має стати відновлення довіри у соціумі та стабілізація психологічного стану місцевого населення.

Першочергово, конфлікти впливають на стан впевненості людини у власній безпеці. Відчувши страх внаслідок безпосереднього впливу збройного протистояння, в подальшому особа буде відчувати можливість повернення до такого стану. Внаслідок цього, можна передбачати, що рівень довіри особи до органів та організацій, які представляють владу та позиціонуються як такі, що покликані забезпечувати безпеку, буде невисоким.

В той же час, існує висока можливість обернення такого стану незахищеності певними владними суб'єктами на власний бік. Найтрагічніший приклад такої маніпуляції відчуттям небезпеки був проаналізований Еріхом Фроммом у «Втечі від свободи». В обмін на захист та стан психологічного комфорту населення Німеччини після Першої світової війни привело до влади тоталітарного лідера. Німецька політика після Першої світової війни продемонструвала, що внаслідок стану розрізненості суспільства поділ на «своїх» і «чужих» з використанням певних інформаційних наративів може бути поглиблений, що в подальшому призводить до нового витку кризи.

Аналіз низки сучасних постконфліктних практик так само продемонстрував, що за певних підстав травмоване війною суспільство тяжіє до авторитарних лідерів. Такі авторитарні лідери, здебільшого, з'являються внаслідок їх впливу (реального або показного) на розв'язання конфлікту та закінчення бойових дій. Внаслідок такої позиції «миротворця» політичний діяч здобуває певний кредит довіри в населення.

Ситуація може поглиблюватися самими умовами, створеними процесом управління постконфліктними територіями. Управління у цей період потребує швидких та масштабних рішень. У такій ситуації політичний діяч, готовий взяти на себе повну відповідальність за постконфліктну територію, має всі умови для концентрації управління в одних руках для запобігання бюрократизації. Кредит довіри від населення та концентрація більшості важелів управління в одних руках у постконфліктний період мають всі перспективи створити необхідні

передумови для авторитаризму на тривалий час.

Для демонстрації прикладу тенденцій, описаних автором, пропонується звернутися до досвіду Руанди і Таджикистану.

Руандійський Патріотичний Фронт на чолі з Полем Кагаме поклав край геноциду в Руанді. На ранніх етапах постконфліктного управління Кагаме обіймав ключові позиції віце-президента та міністра оборони Руанди. Кагаме отримав перемогу на перших постконфліктних виборах Президента у 2000 році. З того часу і по цей день він залишається на своєму посту. Президентські вибори 2010 року продемонстрували методи політичної діяльності Кагаме – використання лояльних до Кагаме кандидати в якості супротивників та вчинення злочинів проти політичних опонентів, що не були належним чином розслідувані.

Так само, як і Поль Кагаме, свою непохитну монополію на владу в Таджикистані Емомалі Рахмон сформував у постконфліктний період. В результаті мирного процесу в руках Емомалі Рахмона як президента республіки опинилася значна частина повноважень з затвердження рішень Комісії національного примирення (ключового органу з формування постконфліктної політики), хоча формально цей орган очолив представник опозиції. Поступова монополізація влади та підтримка населення на виборах на сьогодні залишає владу в руках у Рахмона вже 23 роки. Усі альтернативні кандидати – лідери обох таборів часів громадянської війни, або зазнали фізичних розправ, або засуджені, або імігрували.

Постконфліктний період народжує нову політичну еліту. Для ефективного управління постконфліктною територією легітимація нової влади є вкрай необхідним процесом. Тому населенню можуть запропонувати лідера, який забезпечить безпеку та стабільність. Такий лідер, в свою чергу, може використати високий рівень травматизації населення для монополізації влади. Збудувати модель управління, яка зможе запобігти таким процесам, є викликом для усіх суб'єктів політики управління постконфліктними територіями.

Дрогомирецька В. К.

Аспірант кафедри політології

*ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»*

РОЛЬ ЖІНКИ В СУЧАСНІЙ СВІТОВІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ ПОЛІТИЦІ

Так склалося історично, що роль жінки і чоловіка в політичній та соціальній галузі завжди суттєво відрізнялася. Ще з давніх часів існує думка, що чоловік – це годувальник, а жінка – берегиня роду. В суспільстві завжди точилися суперечки про «правильне» місце жінки і її

роль в політиці. Не завжди жінки мали однакові права з чоловіками, так склалося історично, що жінки мають набагато менше можливостей ніж чоловіки до вияву свого потенціалу, розвитку своїх здібностей, втілення в життя планів та ідей.

Перша згадка світовій історії про жінку в політиці, яке дійшло до наших днів, відноситься до далекого п'ятнадцятого сторіччя до нашої ери. Першою жінкою-політиком була єгипетська цариця Хатшепсут. Період правління цариці характеризується небувалим економічним, соціальним і культурним піднесенням. Єгипетський народ сприймав тільки чоловіка в якості правителя державою. З-за цього Хатшепсут доводилося одягатися тільки в чоловічі вбрання. Пізніше, жінки на чолі держав зустрічаються все частіше – цариці, імператриці, королеви, княгині.[3]

Все частішим і поширенішим стало те, що жінки обіймають високі державні посади, стають депутатами, прем'єр міністрами, президентами.[2]

У світі на сьогоднішній момент є жінки - президенти: президент Мальти Марі-Луїз Колейро Прека, президент Швейцарії Доріс Лойтхард, президент Хорватії Колінда Грабар-Кітарович, президент Литви Даля Грибаускайте, канцлер Німеччини Ангела Меркель.

Беручи до уваги українську політику, тут можна сказати, що участь жінок в політичному житті значно активізувалася порівняно з іншими роками. Участь жінок у політичному житті виявляється в їхній електоральній поведінці, представництві у різних політичних партіях і фракціях Верховної Ради України. Зросла громадська активність жінок, про що свідчить збільшення чисельності жіночих громадських організацій. Сьогодні в Україні діє більше 30 всеукраїнських жіночих організацій, 5 жіночих партій. В областях та районах створено більше тисячі жіночих об'єднань [1].

Таким чином, як показує світовий досвід, жінки-політики можуть скласти конкуренцію будь-якому чоловіку-політику. В даному випадку все залежить не від статевої приналежності, а від ділових якостей, інтелектуальних здібностей, лідерських задатків, які і формують образ сучасного політика та впливають на результативність роботи не зважаючи на статеvu приналежність.

Література

1. Кремешна Т. Статус жінки в суспільстві як дзеркало його цивілізованості //Політичний менеджмент. – 2004. - №3. – С.75
2. Каспрук В. Участь жінок у світовій політиці та українські реалії/ В.Каспрук// Сучасність. – 2007. - №4/5. – С.120-121
3. Tyldesley. J. Hatchepsut: The Female Pharaoh /J.Tyldesley/- Penguin Books, 1998.-617p.

Новосельський Іван
*аспірант кафедри політичних інститутів та процесів
ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника»*

РОЛЬ СОЦІАЛЬНИХ МЕДІА У ВИБОРЧИХ ТЕХНОЛОГІЯХ

Актуальність даної теми зумовлена тим, що виборчі кампанії двохтисячних років, класифіковані Норрісом в основному як «постмодерні», в наші дні визначені з більшою точністю в напрацьованій, спеціалізованій літературі, проте, якій бракує ще системності. [9] Об'єктом дослідження є роль соціальних медіа та цифрових технологій у виборчих кампаніях. Зокрема, дослідження зосереджується на можливості застосування міжнародного досвіду використання соціальних медіа та цифрових технологій під час виборчих кампаній. Слід зауважити, що комунікація он-лайн являється лише частиною цілісного процесу.

Основною метою дослідження - є вплив соціальних медіа та цифрових технологій на організаційні форми політики, взаємозв'язок між онлайн та офлайн комунікаціями в контексті виборчих кампаній, аналіз найбільш актуальних, (зарубіжних), тенденцій.

Вибори президента США в 2008 і 2012 роках, без сумнівів, стали поворотним моментом, який продемонстрував широку гамму досліджень на цю тему, серед яких слід виділити К. Кенскі, Б. Харді, К. Г. Джемісон, Д. Строммер-Галлі, Д. Аксельрод, Д. Плауф, М. Кастельса, Е. Чедвіка, В. Даттона, Й. Бенклера, Б. Бімбера, Д. Ліллекера, С. Оутс, Н. Янковські, Дж. Строммер-Галлей та ін. Проявляють інтерес до цієї проблематики й українські вчені: Г. Почепцов, В. Бебик, В. Коляденко, О. Зернецька, В. Недбай, С. Даниленко, Т. Моторнюк, О. Яцунська та ін.

«Мережева політика» («Networked Politics») за Крейсом, в дослідницькому полі куди вписуються і сучасні виборчі кампанії, репрезентує зміну парадигми в їх проектуванні і реалізації.[5] Оцифрування комунікативних процесів, спровокувало радикальні трансформації у виборчих комунікаціях. Водночас цифрові технології визначили більш значні зміни організаційних та реляційних аспектів політики. Звідки і впливає зміна комунікаційних інструментів, а відповідно, і стратегій комунікації виборчих кампаній. Проте важливішою, є зміна, власне, і політичних структур, які призводять їх в дію: мається на увазі криза партій, хронічна недовіра громадян до політичних інститутів, проблеми демократичного представництва, зрештою, власне і питання які рішення потрібно передбачити та прийняти для вирішення даних проблем, маючи на увазі - «мережу», з однієї сторони, в ролі фактору самої кризи, з іншої, в ролі інструменту для її вирішення.

Роблячи акцент на «мережі» в політичному полі, - означає підкреслити її роль у флюїдних формах політичної організації, мобілізації

та участі, а отже колективної дії. Що властиве як для організації протестів (Захопи Волл-стріт (Occupy Wall Street)), так і для інституалізації альтернативних традиційним політичних пропозицій, (Подемос в Іспанії (Podemos), Рух 5 Зірок в Італії (Movimento 5 Stelle)), а також для підтримки дій уряду за президенства Обами (Organization for Action). Девід Крапфт впроваджуючи концепцію "MoveON effect", чітко обгрунтував та пояснив цей феномен. Йдеться про так звані «легкі структури» організації консенсусу, які ефективно мобілізують захисну риторику (advocacy) і підтримку для інституційної (урядової) політики в моменти тиску прийняття певного рішення. Що власне не означає неорганізований політичний процес, а навпаки добре організований через різні структури.[4] Політична імплікація, та політична участь на даному етапі представляють об'єктивні труднощі: цифрові технології можуть викликати непередбачувані ускладнення, дозволяючи формувати (соціальні) групи повністю новими способами, наприклад використовуючи тільки прості функції такі як, - «поділитися, поширити» (Share) як основу для, власне, їхнього створення. Саме тому, сценарій зменшення медіації та посередництва у відносинах між партіями та громадянами, змушує перших переглянути свою структуру та функції. Можливо, навіть оновити ті, які здавались не такими актуальними, як функція політичної соціалізації, наприклад. Проте, більше всього, цей процес заставляє партії переглянути власне нові способи медіації та посередництва, у відносинах з громадянами. Невипадково у побудові суспільної мережі соціальних груп («Network Society»), партії, більше не являються монополістичним актором інституційної політики. На сьогодні інтернет, зі швидкою технологічною еволюцією поєднує і активує навкруг партій соціальні мережі (групи), які партійна структура, (без веб-технологій), не змогла б мобілізувати. Ендрю Чадвік відзначає як в середині гібридних екосистем типові репертуари колективної дії різних політичних акторів (партій, груп інтересів, соціальних рухів) інтегуються та визначають нові форми політичної організації та політичної участі.[1] Цей процес проявився в основному в США, але в подальшому також спостерігався в усіх демократичних контекстах з надлишковою медіацією, про що відзначають - Джансане, Моска та Ваккарі.[2; 8] Мережа - інтернет, як вже вище зазначалося, визначає зміну парадигми також крізь зміну фаз і способів агітації та комунікації виборчої кампанії: стратегія кампанії більше не є просто сфокусована на кандидатові, чи навіть не на його оточенні. Передвиборчі активності, мобілізація електорату та організація підтримки кандидата, - складають основні комунікаційні та реляційні ресурси, необхідні для бажаного результату. Сайт "MyBarackObama.com", - був інструментом який дозволив мобілізувати 15 мільйонів активістів з усіх куточків світу, структурувати 15 000 активних територіальних груп на місцях, реалізувати 200.000 подій і заходів. Під час президентських виборів 2012 року Обама зміг в такий спосіб розраховувати на підтримку 2.200.000 волонтерів трансформуючи, відповідно, виборчу кампанію (campaigning) в США:

основний фокус на «мережі» фактично підтверджує перевагу організаційної перспективи над медіаційно-комунікативною в моделях використання соціальних медіа та цифрових технологій у виборчих кампаніях. [7]. Соціальні платформи сформували організаційну інфраструктуру виборчої кампанії, яка базується на самоорганізації і активній участі офлайн в прихильників демократів. Проте американська модель демонструє, що традиційні медіа все таки залишаються потужним носієм та ресурсом виборчої кампанії, водночас веб сфера, або ж нові (соціальні) медіа, демонструє більш потужний інструмент для організації дій офлайн. Обамівська модель мобілізації електорату в рамках технології «від дверей до дверей» через створення мережі (networking) фіксується також і в європейському політичному полі деякими успішними прикладами: Ліідже, Мюллер і Понс описують про 5 мільйонів дверей, стукаючи в які 4 місяці, намагалися завоювати голоси абстенціоністів для підтримки виборчої кампанії Франсуа Олланда під час президентських виборів 2012.[6] Наступні експерименти з цією моделлю мали місце і відбуваються сьогодні в Великій Британії і Італії, а також під час виборів президента США 2016 та презедента Франції 2017. В Україні цю модель також намагалися використати кандидати в президенти під час виборів 2014 року.

Американська модель політичних «веб-відносин», в одній прямій, яка поєднує експериментальну онлайн компанію Говарда Діна та дві Обамівські, які призвели до зміни парадигми, демонструє, що мережа чи мережі не обесцінюють, та не обмежують традиційних форм організації політики. Навпаки, вибудовують інструменти для раціоналізації спонтанної мобілізації що в свою чергу є ефективним аспектом в стратегіях побудови консенсусу. [5]

Ще одним важливим пунктом на який опираються під час використання соціальних медіа та цифрових технологій у виборчих кампаніях є великі данні (Big data), які є доступними, завжди в більш масовій кількості для вироблення стратегії. Джерелами збору даних є веб, соціальні мережі, а також «data mining», тобто здобуті дані (волонтерами) завдяки технології «від дверей до дверей». Логікою якою керуються «data driven» (керовані даними) кампанії, згідно американської традиції відтвореної Іссенбергом, є дані прогресивного наукового аналізу в процесі прийняття рішень під час кампанії в контексті обмеження логіки яка базується на основі ієрархічних позицій і внутрішнього статусу персоналу виборчої кампанії.[3] В даному контексті, який генерується логікою техніки та логікою політики народжується багато труднощів які зустрічаються за певних обставин при перших спробах стверджувати автентичну «культуру даних».

Висновки

Роль соціальних медіа та цифрових технологій характеризуються:

1. Флюїдністю політико-організаційних структур;

2. Поверненням до прямих, безпосередніх відносин з виборцями, шукаючи нові способи гармонізувати «внутрішній і зовнішній» медійний контекст, пошук прямих, персоналізованих стосунків з громадянами;
3. Нова логіка прийняття рішень, яка базується, все менше на основі індивідуальної інтуїції або ж набутого досвіду, і все більше на основі професійних аналізів великих даних (hard data).

Піднята тема, яка залишилася в спадок від комунікаційної та організаційної «машини» Обама, є можливістю для використання величезного реляційного капіталу, назбираного під час виборчої кампанії для підтримки дій уряду. Особливі аспекти даної проблематики є критичними та контрверсійними. Як забезпечити продовження ефективних комунікаційних та організаційних моментів при переході від виборчої кампанії до урядування, а також від одного кандидата до іншого, без сумніву є актуальною проблемою, яка заслуговує подальших досліджень.

Список використаних джерел:

1. Chadwick A. Digital Network Repertories and Organizational Hybridity. *Political Communication*, 24 (3), 283-301, 2007
2. Giansante G. *La comunicazione politica online. Come usare il web per costruire il consenso e stimolare la partecipazione*. Roma: Carocci, 2014
3. Issenberg S. *the victory Lab. The Secret Science of Winning Campaigns*. New York: Broadway Books, 2012.
4. Karpf D. *The MoveOne Effect. The Unexpected Transformation of American Political Advocacy*. Oxford New York, Oxford University Press, 2012
5. Kreiss D. *Talking Our Country Back. The Crafting of Network Politics from Howard Dean to Barak Obama*. Oxford-New York: Oxford University Press, 2012
6. Liegey G., Muuler A., Pons V. *La comunicazione politica online*, Roma, Carroci Editore S.p.A, 2014
7. McKenna E., Han H. *Groundbreakers How Obama's 2.2 Million Volunteers Trasformed Campaigning in America*. Oxford-New York: Oxford University Press, 2014
8. Mosca L., Vaccari S. *Nuovi media, nuova politica? Partecipazione e mobilitazione online da MoveOne a Movimento 5 Stelle*. Milano: FrancoAngelli, 2011.
9. Norris A. *Virtuas Circle. Political Communication in Postindustrial Societies*. Cambridge: Cambridge University Press, 2000

УДК 327.5

Зельманович І.І.

*аспірант кафедри політології
ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника»*

«ЗАМОРОЖЕНІ» КОНФЛІКТИ ПОСТРАДЯНСЬКОГО ПРОСТОРУ ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА ГЕОПОЛІТИЧНОГО ПРОТИСТОЯННЯ

Процеси, пов'язані із закінченням холодної війни, попри надії на подолання істотних світових суперечностей, спричинили формування

нових викликів у системі міжнародної безпеки. Ліквідація біполярної ідеологічної схеми, що визначала світовий устрій, не усунула конкуренції більш досконалих осучаснених доктрин і стратегій, спроможних конструювати власні порядки реальності. Загострення боротьби за домінування моделей інтерпретації сучасності призводить до виникнення нових суперечностей, що зрештою мають наслідком і нові збройні конфлікти. Проекцією геополітичного суперництва та боротьби великих держав за ресурси і зони політичного впливу на регіональному та локальному рівні є стимулювання місцевих конфліктів. Хоча сучасні конфлікти мають переважно внутрішній характер і їхньою основою є міжнаціональні, міжетнічні або міжконфесійні протиріччя, зовнішнє втручання з боку великих потуг дуже часто не стільки владжує, скільки загострює конфлікти [2, с. 35; 36].

Напрошується логічне питання: чи могли б існувати державні утворення без офіційного визнання, по суті, нелегально, в повній ізоляції, не маючи будь якої підтримки? Звичайно – ні. Чи могли б вони створити ефективний управлінський апарат, налагодити функціонування економічної системи території без певної допомоги інших держав? Навряд чи це було б можливим. Отже, на нашу думку, ключовим моментом вироблення стратегії щодо вирішення проблеми самовизначених країн є насамперед чітке розуміння, сателітами яких провідних держав вони є. Ні для кого не секрет, що сьогодні на Європейському континенті присутні три досить потужні гравці, які намагаються посилити свої позиції в умовах процесу зміни геополітичних зв'язків минулого. Це США, ЄС та Росія. Взявши за основу цю початкову розстановку полюсів впливу на політичній карті Європи, можна визначити роль самопроголошених держав у сучасній геополітичній боротьбі в Європі. По суті, вони є зручними плацдармами для поширення впливу певних провідних держав. Також вони є джерелом тиску на «неслухняних» держав – сусідів, засобом для повернення їх у простір політичного впливу колишніх метрополій [3, с. 290].

Як свідченням даних тез є територія пострадянського простору, і позиція, яку тут займає РФ.

Як потужний центр сили, безпосередньо задіяний у врегулюванні «заморожених» пострадянських конфліктів, Росія виходить із необхідності розв'язання їх із вигодою для себе. За відсутності такої можливості застосовується формула: ані остаточного врегулювання, ані одностороннього визнання. У цьому руслі задіяні різноманітні політичні прийоми:

1. формуються так звані «пастки для діалогу», проведення повторних референдумів у Придністров'ї та Південній Осетії щодо незалежності, які об'єктивно ускладнюють переговорний процес;
2. зміцнюються політичні режими в «невизнаних державах»;
3. підтримується поступова, так звана «часткова суверенізація» Придністров'я, Південної Осетії, Абхазії та Нагірного Карабаху. Ідеологічно обґрунтовуючи свою підтримку НД прагненням їхніх народів

до політичного самовизначення, Росія інтенсифікує процес включення кожного з них в орбіту свого політичного впливу [1, с. 23].

Проте, слід зазначити, що геополітичні інтереси РФ не обмежуються тільки пострадянським простором. Цілі РФ набагато далекоглядніші, їхньою метою є підрив загальносвітової, а особливо загальноєвропейської системи безпеки. Зокрема це проявляється в підтримці ліво та право радикальних рухів по всій Європі. Значні зусилля були покладені РФ для дестабілізації ситуації на Балканах, зокрема під час останніх виборів в Чорногорії.

З іншого боку слід відмітити, що сама Європа в певній мірі виявилась неготовою до тієї агресивної політики, яку здійснює РФ. З цього приводу слід зазначити, що країни ЄС, які виступають за зняття чи послаблення санкцій стосовно РФ показують, що для них сьогодні набагато важливішими є економічні та політичні вигоди, які вони отримують від співпраці з Росією, ніж ті ідеї та ідеали, що закладені в статуті ООН та інших міжнародно-правових актах. При цьому, країни ЄС, які підтримують Росію сьогодні, повинні пам'ятати про наслідки такої підтримки завтра, тримаючи в пам'яті трагічні не тільки для Європи, але й для всього світу наслідки, до яких призвела політика гітлерівської Німеччини та сталінського імперіалізму.

Проаналізувавши причини виникнення «заморожених» конфліктів і всю складність їхнього врегулювання, напрошується наступний висновок, їхня наявність вигідна провідним геополітичним гравцям, які за рахунок даних територій намагаються посилити сферу свого впливу в тому чи іншому регіоні та втілити в життя свої імперські амбіції. Яскравим свідченням цього є пострадянський простір і політика, яку тут здійснює РФ. В прагненні зберегти сферу свого впливу в регіоні, вона вдається до «консервування» конфліктів, руйнуючи таким чином всі аспекти міжнародного ладу та підриваючи безпекову стабільність у всьому світі.

Література

1. Власюк О. Проблеми врегулювання «заморожених» конфліктів у контексті розбудови нової архітектури безпеки в Чорноморському регіоні / О. Власюк // Науковий вісник Дипломатичної академії України. - 2007. – Вип. 13 : Зовнішня політика і дипломатія: історичний та сучасний вимір. – С. 20 – 24
2. Горбулін В. Донбас і Крим: ціна повернення : моногр. / за заг. ред. В. Горбуліна, О. Власюка, Е. Лібанової, О. Ляшенко. – Київ : НІСД, 2015. – 474 с.
3. Кошелюк В. Самопроголошені держави як інструмент геополітичної стратегії провідних держав на Європейському континенті / В. Кошелюк, Т. Гринюк // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. - 2008. – Вип. 37. – С. 287 – 292

Семеняка Є.І.

Студент 4-го курсу кафедри філософії та політології Навчально-Наукового інституту міжнародних відносин та соціальних наук ПрАТ “Вищий навчальний заклад “Міжрегіональна Академія управління персоналом”

ІНФОРМАЦІЙНИЙ ТЕРОРИЗМ ЯК ІНСТРУМЕНТ СУЧАСНОЇ ПОЛІТИЧНОЇ ПРАКТИКИ

Інформаційний тероризм постає як неминучий та закономірний продукт сучасного суспільства. Тож, вивчення й оцінка інформаційного тероризму є природним і необхідним кутом зору на сучасну політичну практику. Безсумнівно, що сам факт посилення уваги з боку дослідників до проблеми інформаційного тероризму, активізації теоретичних розробок в цьому напрямку зумовлені об'єктивними факторами, реальними умовами та потребами сьогоденної соціально-політичної дійсності. Проблема інформаційного тероризму має не лише академічний, але й суспільно-політичний характер, містить в собі величезний практичний смисл. Вона торкається корінних інтересів людини, націй, держав.

Як відомо, у політичній практиці використовуються найрізноманітніші засоби та інструменти для досягнення політичних цілей й виконання управлінсько-організаційних функцій. Враховуючи специфіку сучасного суспільства, політики дедалі частіше в якості основного інструменту використовують інформаційний тероризм, за допомогою якого досягаються різні цілі: від дискредитації конкурента на передвиборчих перегонах до маніпулювання свідомістю усього суспільства.

Сутність та специфіку інформаційного тероризму як інструменту сучасної політичної практики можливо розкрити, якщо звернутися до розгляду кількох моментів. Один з них пов'язаний з тим, що інформаційний тероризм варто розглядати як новітній вид соціально-політичного насилля.

В сучасній політичній практиці інформаційний тероризм як вид соціально-політичного насилля має прояв, по-перше, в ініціюванні страху, тобто формування стану стурбованості, депресії, апатії у громадян, появи у них страху перед реальною або нереальною загрозою, невідомістю. По-друге, у маніпуляції суспільною свідомістю за допомогою міфів. В сучасній політичній практиці за допомогою політичних міфів досягаються ті ефекти та цілі, яких неможливо досягнути звичайними методами політичного насилля. З цього приводу відомий німецький дослідник Е.Касирер пише: «Сучасні політичні міфи...починають з того, що санкціонують або забороняють певні дії. Вони спочатку змінюють людей, щоб потім мати можливість регулювати

та контролювати їх дії. Політичні міфи діють так само, як змія, котра паралізує кролика перед тим, як атакувати його. Люди стають жертвами міфів без серйозного спротиву. Вони переможені та підкорені ще до того, як виявляються здатними усвідомити, що насправді відбулося» [1, с.99 - 100]. Сучасні політики чітко засвоїли, що масами легше управляти силою уяви, ніж грубою фізичною силою та активно використовують це на практиці. По-третє, у викривленні інформації. Відомі кілька найбільш ефективних методів викривлення інформації, які з успіхом використовуються у політичній практиці. Серед них, методи «великої брехні», напівправди, імітації правдивості. Особливого поширення, в результаті розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, набув метод імітації правди. Провідна роль у здійсненні імітації правди належить ЗМІ, які є носіями та поширювачами «іншої реальності». Відомий німецький соціолог Н.Луман свого часу зауважив, що «все, що ми знаємо про наше суспільство і навіть про світ, в якому живемо, ми дізнаємося від мас-медіа...З іншого боку, про самі мас-медіа ми наслухалися такого, що не можемо довіряти цьому джерелу. Ми чинимо опір їх діям, підозрюючи, що нами маніпулюють, але по суті це нічого не змінює, тому що знання, отримані нами від мас-медіа немовби самі складаються у замкнений каркас, елементи якого зміцнюють один одного» [2, с.8-10]. В свою чергу французький філософ-постмодерніст Ж.Бодріяр, визначаючи сучасність як «гіперреальність», тобто симуляцію реальності, наголошує: «Ми входимо у світ псевдоподій, псевдосторій, псевдокультури.....» [3, с. 203]. Тож, ЗМІ як цілісний апарат, котрий уводить від реальності, активно використовується у сучасній політичній практиці. Не даремно, вочевидь, навіть існує таке поняття як «телевізійний тероризм», котрий визначається як система механізмів, що сприяють підтримці в суспільстві різних деструктивних процесів.

Інформаційний тероризм як інструмент політиків також може використовувати диверсифікацію громадської думки. Йдеться про те, що політики розпорошують увагу громадян на різні штучно створенні проблеми з метою відволікання від вирішення першочергових, актуальних проблем та завдань суспільства.

Можна констатувати, що інформаційний тероризм є новітнім видом соціально-політичного насилля, а його використання має вкрай негативні наслідки як для окремої людини, так і суспільства в цілому. Особливий негатив криється у тому, що саме морально-психологічний вплив, втручання у людську свідомість, що підриває не лише фізичний, але, перш за все, духовно-психологічний стан людей, позбавляє їх можливості здійснювати раціонально-критичне оцінювання усього, що відбувається.

Література

1. Кара-Мурза С.Г. Манипуляция сознанием. – М.: Алгоритм, 2000. – 464 с.

2. Луман Н. «Реальность масмедиа» / Н. Луман / Пер. с нем. А.Ю.Антоновского. – М.: Праксис, 2005. – 256 с.
3. Бодрийяр Ж. Общество потребления. Его мифы и структуры / Ж.Бодрийяр. – М.: Культурная революция, Республика, 2006. – 269 с.

Стасюк Д.С.

Студент 4-го курсу кафедри філософії та політології Навчально-Наукового інституту міжнародних відносин та соціальних наук ПрАТ “Вищий навчальний заклад “Міжрегіональна Академія управління персоналом”

ПОЛІТИЧНИЙ ДЕКАДАНС ЯК КУЛЬТУРА СУЧАСНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

Говорячи про сучасні політичні процеси в Україні в контексті декадентства слід, перш за все, чітко розуміти що цей термін собою являє і чи доцільно ототожнювати його з проявами сучасної політичної культури України.

Термін «**декадентство**» або «**декаданс**» прийшов до нас із французької мови і у буквальному перекладі означає: «занепад» або «занепадницький». Але це лише етимологічне тлумачення. У широкому сенсі декаданс являє собою цілу філософію бачення естетики в занепаді та регресі. Цей термін використовується у контексті культурних явищ і у культурології є цілим етапом розвитку культури як перехідної форми від класицизму та романтизму до модернізму і характерний для проявів культури західної Європи у кінці XIX – початку XX століть. Тому я вважаю що доцільно і актуально провести паралелі між цим культурологічним поняттям і сучасними політичними процесами в Україні та виявити спільні ознаки. Тому що будь-який прояв політичної активності нерозривно зв'язав із настроями та культурним рівнем суспільства, яке споживає політичну ідеологію як духовний хліб.

Декаданс виник наприкінці XIX століття у богемному середовищі тогочасної Європи як протест на реалії того часу, зокрема урбанізацію та індустріалізацію, яка вирувала у той час. Ідеологи декадентства того часу ставили собі за мету розкрити мораль, скуту консерватизмом аристократії. Вони виступали проти старих, форм мистецтва, шукали нові форми самовираження, більш гнучкі і більш відповідні світовідчуттям сучасної людини. Отже ми бачимо протест, як корінь виникнення цього явища. І тут є перша паралель української політики із культурологічним декадансом, яка зумовлена історичними особливостями нашого суспільства, яке впродовж усього часу свого існування було під володарюванням сусідніх держав, але не бажало цьому коритися і всіляко боролось.

Аналізуючи практичний прояв політичної думки та її вираження в діях посадових осіб держави можна відразу побачити, що думка та теорія сучасних політичних процесів виникла, здебільшого, на засадах протидії політиці радянської влади та русифікації. Але враховуючи той чинник, що Україна, на відміну від багатьох інших країн які також пішли шляхом відмови від радянського минулого, є полінаціональною, полікультурною та полірелігійною виявилось неможливим здобуття політичного успіху шляхом універсальних політичних рішень та вчинків, які б задовольняли потреби усіх прошарків населення з урахуванням національної, релігійної, ментальної потреб населення. Таким чином питання об'єднання суспільства одним лозунгом та однією метою було майже не можливе. І якщо з 1991-го по 2004-й роки політичні процеси в країні мали відносну стабільність та виступили буфером під час переформування мислення громадян від радянського до національно-свідомого, то з початком, «Помаранчової революції» дамоклов меч зірвався та розподілив Україну на два ідеологічних табору, які, нажаль, ще й досі не об'єдналися, а навпаки, засади розбіжності поглядів та потреб суспільства стали прогресувати та призвели до того, що після, «Революції гідності» ми отримали громадянську війну та окупацію Криму. Тобто проаналізувавши динаміку розвитку України з 1991 року та по сьогодні ми бачимо регрес майже в усіх основних галузях внутрішньої політики і, найголовніше, в галузі об'єднання населення в єдину націю.

У якості другої паралелі чітко простежується еволюція політичної думки, яка умовно поділяється на три етапи: «минуле», «сьогодення» і «майбутнє», де *минуле* – це комплекс подій та історичних факторів, які формували теорію політичної думки сучасності в умовах неможливості її втілення; *сьогодення* – сучасні реалії політичного становлення, які направлені на досягнення майбутнього; *майбутнє* – лозунг, примара та химера Едему для українського суспільства, який візуалізований у набутті членства в Євросоюзі та НАТО. Так само як декаданс є переходом від класицизму до модернізму, так політичний декаданс в Україні є перехідною ланкою від радянського минулого до умовного майбутнього в ЄС та НАТО. Але проблема полягає в тому, що набуття членства в цих організаціях, все ж таки, є тактичним завданням для розвитку країни, а стратегія полягає в тому, щоб розуміти і усвідомлювати що Україна буде робити та як функціонувати у тому ж ЄС та НАТО, з урахуванням відповідальності та зобов'язань члена союзу та альянсу. На жаль в жодного із сучасних українських політиків немає чіткої стратегії діяльності держави після досягнення цієї жаданої мети. Більш того, спільною рисою, що об'єднує більшість українських політиків, є відвертий популізм та фанатичний і нерозбірний відхід від усього що нагадує про радянське минуле, дуже часто не пропонуючи заміни соціальним програмам для населення. Дуже гостро це можна простежити в реформуванні Збройних Сил України за останні п'ятнадцять років до початку війни, коли комплекс реформ являв собою відверте скорочення.

Наприклад, переформування дивізій у бригади в структурі ЗСУ скоротило чисельність особового складу та техніки в тричі. Тут полягає криза реформ, що являє собою неефективну заміну усього, від чого країна так тікає.

Окремим явищем, суто національним, можна відокремити шляхи досягнення влади політичними силами та окремими політичними діячами та ставлення їх самих та суспільства в цілому до цього. Їх, незалежно від ідеологічних міркувань та політичної позиції об'єднують «три голови змія»: корупція, популізм, неефективна бюрократія. І якщо в більшості країн, які ми беремо собі за приклад, ці явища є ганебними та такими, яких прийнято соромитись, то в українській політиці це буденність, а іноді навіть сама сутність політичного стилю деяких політиків та їх професіональна мотивація. І, нажаль, цьому явищу ще не скоро прийде кінець. Особливо гостро цей чинник простежується саме в наш час – час інформатизації, коли кожне слово чи обіцянка, сказане політиком одразу фіксується та публікується завдяки мас-медіа. І тут дуже доречно буде пригадати Платона який реагував на оманливі промови афінської демократії зборів. Він називав її «театрократією» (theatrokratia), формою правління, громадяни якої нагадують галасливих відвідувачів театрів, які постали в позу обивателів, сп'янілих думкою, що їм дано право публічно говорити про всілякі предмети, кидаючи виклик непохитним законам філософського знання. Звісно Україна не єдина країна, яка страждає від популізму політиків і таких явищ як корупція, інфляція та територіальні проблеми із сусідами. Але спробуйте подивитися на ці проблеми крізь призму реалій нашої країни 1991 року. Складно, наприклад, уявити що могла статися анексія території третьої в світі ядерної держави.

Отже, якщо умовно взяти здобуття незалежності як початок відліку нашого політичного існування, то ми примудрилися форсованими темпами втратити дуже багато і інерція цієї динаміки ще не один рік нас буде тягнути вниз.

Враховуючи такі відверті паралелі із культурним явищем декадансу вже давно слід припинити лицемірство і зізнатися самим собі, що в нас є політична культура, яка, зважаючи на історико-соціальні фактори є регресуюча, але поки що не деградує. Складно назвати її ефективною. В цій системі вже укорінилися традиції корупції і популізму. І назва цій культурі – український політичний декаданс.

Ніконович В.О.,
*магістрант кафедри міжнародні відносини,
суспільні комунікації та регіональні студії
Міжрегіональної Академії управління персоналом*

СПІВПРАЦЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ З НАТО

Становлення Спільної безпекової та оборонної політики Європейського Союзу було б неможливим без тісної співпраці з Північноатлантичним альянсом та США.

На Гельсінському саміті ЄС у грудні 1999 року основним завданням Союзу проголошувалося створення самостійного потенціалу в прийнятті рішень і проведення військових операцій під керівництвом ЄС, проте особлива увага зверталася на потребу уникнення дублювання функцій НАТО. Водночас проблема розподілу повноважень між двома організаціями (як у географічному, так і у функціональному вимірах) залишається невизначеною до сьогодні. Так, на перший погляд досить слушним здається розподіл повноважень за географічним принципом: НАТО та США як наддержава беруть на себе глобальну відповідальність, ЄС - регіональний центр сили, що опікуватиметься європейськими справами. Це може розглядатися як глобальна угода між атлантичними партнерами: побудова ефективних європейських військово-політичних структур може слугувати тилом та підтримкою у проведенні глобальної політики Вашингтона в інших регіонах (Корейський півострів, Перська затока, Близький Схід). Але проблемою поки що залишається неготовність ЄС самостійно взяти на себе відповідальність навіть у межах європейського регіону. [1]

Певні непорозуміння викликає й функціональний вимір розподілу повноважень у питаннях безпеки, головний з яких – уникнення і дублювання їх функцій. Юридичне невизначенням залишається питання пріоритетності організацій, хоча формально діє принцип, сформульований свого часу міністром оборони США У. Коен як право “першої відмови”: право першості альянсу на проведення чи відмову від проведення військових операцій. Можливістю для поділу праці міг би стати поділ повноважень у питаннях важких та м'яких ризиків безпеки (hard – soft security), проте фактично й операції НАТО, і військові операції ЄС опікуються питаннями підтримки миру та миротворства.

Юридичне закріплення співробітництва між ЄС та НАТО сталоможливим з укладанням 16 грудня 2002 року Декларації ЄС – НАТО щодо Європейської безпекової та оборонної політики, в якому була зроблена спроба поділити повноваження двох організацій: проведення операцій ЄС із врегулювання криз, включаючи військові операції, передбачено в ситуаціях, коли НАТО у повному складі не задіяна. В тексті Декларації враховувалися претензії щодо усунення дискримінації, висунуті свого часу США та Туреччиною: ЄС визнав повну можливість залучення

країн НАТО, які не є членами ЄС, до операцій у рамках СБОП. НАТО, у свою чергу, надала ЄС гарантований доступ до власних можливостей планування та проведення операцій (доступ до штабних структур альянсу, процесу планування, інформаційних та розвідувальних ресурсів, логістики). Підписання цього документа відкрило шлях до запровадження двосторонніх домовленостей НАТО - ЄС у рамках так званого пакета “Берлін плюс” - комплексу домовленостей між НАТО та ЄС щодо співпраці у сфері попередження конфліктів та врегулювання кризових ситуацій, що забезпечує можливість залучення ресурсів та потенціалу НАТО в операціях під егідою ЄС.

Усі пакетні рішення ЄС - НАТО включені до рамкової угоди від 17 березня 2003 року, оформленої у вигляді обміну листами між Високим представником зі спільної зовнішньої політики та політики безпеки ЄС Х. Соланою і Генеральним секретарем НАТО Дж. Робертсоном.

Пакет “Берлін плюс” включив такі домовленості щодо співпраці організацій у проведенні операцій із врегулювання криз у випадку, коли НАТО у повному складі в операції не задіяна: 1.) Угода про обмін секретною інформацією між НАТО та ЄС; 2.) надання Європейському Союзу гарантованого доступу до оперативного планування НАТО під час операцій з кризового врегулювання під приводом ЄС; 3.) надання ЄС доступу до можливостей і ресурсів НАТО (штабні структури, засоби зв'язку, логістика) у процесі проведення операцій; 4.) ухвалення процедур управління майном та потенціалом НАТО (процес передачі контролю, повернення та відкликання); 5.) визначення меж компетенції для європейського командування НАТО під час операцій ЄС (командувачем операцією ЄС є заступник Верховного головнокомандувача об'єднаних збройних сил НАТО в Європі (європейський генерал); 6.) адаптація системи військового планування ЄС та НАТО, взаємо доповнення і процесу зміцнення обороноздатності двох організацій. Ухвалення цих пакетних домовленостей відкрило шлях для проведення перших військових операцій ЄС. [2]

Набрання чинності Лісабонського договору створило юридичні та політичні засади для поглиблення співпраці в межах ЄС у сфері зовнішньої політики, безпеки та оборони. Отже, залишилося багато “сірих зон”, не врахованих у договорі, тому ефективність СБОП залежатиме в більшому мірі від його емпіричного розвитку, подальших домовленостей держав-членів та здатності виробляти консенсус. Нині найсерйознішими викликами для СБОП залишаються міждержавний характер співпраці; брак згоди всередині ЄС через позицію нейтральних країн і розбіжності між атлантистами та європейцями; залежність ЄС від потенціалу НАТО.

Лісабонський договір, незважаючи на всі його новації, лише посилив міждержавний характер спільної зовнішньої політики та політики безпеки ЄС і спільної безпекової та оборонної політики ЄС. Так, повноваження наднаціональних органів (Комісія та Парламент) обмежуються лише адміністративними та бюджетними функціями. Показовим є прийняття в

доповнення до Договору двох декларацій щодо спільної зовнішньої політики та політики безпеки ЄС. Перша декларація засвідчує, що нові положення Договору не зачіпають повноваження країн-членів у формулюванні та проведенні зовнішньої політики та їх національного представництва у третіх країнах і міжнародних організаціях; не завдають шкоди особливому характеру безпекової та оборонної політики країн-членів, пріоритетній відповідальності Ради безпеки ООН та її членів за підтримання міжнародного миру та безпеки. Друга декларація не лише визначає сферу відповідальності та повноваження кожної країни-члена у питанні формулювання та проведення її зовнішньої політики, а й зазначає, що жодні повноваження у цій сфері не передаються Комісії чи Парламенту.

Очевидною є й фізична неготовність ЄС до запровадження альтернативних НАТО проектів. Колосальний розрив у фінансуванні військових бюджетів і відставання ЄС від США у сфері військових НДОКР ставлять під сумнів спроможність європейців проводити повномасштабні військові операції власними силами, отже, залишають їх залежними від США у військово-стратегічному плані. У 2008 році витрати на оборону країн-членів Європейського оборонного агентства (26 країн ЄС, окрім Данії) разом становили 42,5 % від витрат на оборону США: 200 млрд євро - ЄС, 466 млрд євро - США: за майже рівного ВВП США та ЄС американські військові витрати дорівнювали 4,7 % ВВП, у ЄС у середньому - 1,63 % ВВП (лише у чотирьох країнах ЄС витрати перевищили 2 % ВВП: у Франції - 2,32 % ВВП, Великій Британії - 2,32, Греції - 2,55, Болгарії - 2,34 % ВВП); військові витрати Німеччини становили 1,27 % її ВВП. Показовою є й десятилітня тенденція до скорочення військових бюджетів країн-членів ЄС, достатні кошти не спрямовуються навіть у такі пріоритетні сфери, як транспортні засоби та космічна розвідка.

Небажання європейців збільшувати військові бюджети пов'язане як з реакцією суспільної думки, так і зі зростанням фінансового тягаря в процесі одночасного розширення та поглиблення інтеграції: побудови Економічного та валютного союзу ЄС, розвитку соціальних програм.

Єдиним виходом може бути навіть не збільшення військових бюджетів, що в умовах жорстких критеріїв конвергенції в рамках ЄВС неможливо, а підвищення ефективності використання ресурсів, включаючи зростання внесків у високотехнологічні проекти (стаття "дослідження та розвиток" - R&D), проте і за цим критерієм ЄС значно поступається США: витрати ЄС - 8,6 млрд євро (4,3 % від загального військового бюджету), витрати США - 54,1 млрд євро (11,6 % від загального військового бюджету). Неспроможність Європи розв'язати цю проблему може призвести до розвитку в ЄС малоефективної військової структури з обмеженими військово-політичними завданнями. На сьогодні подібний розрив США та ЄС вже призводить до того, що європейські сили можуть використовуватися тільки у миротворчих операціях і гуманітарних місіях. При широкомасштабних операціях вони повністю залежатимуть від

НАТО, насамперед від американської високоточної зброї, авіації, систем космічної розвідки та авіаційних засобів транспортування важкого обладнання.

Головною внутрішньою проблемою ЄС залишається брак єдності в самому Союзі. Крім традиційно відмінних підходів атлантистів і європеїстів, протилежними полюсами яких є французьке та британське бачення майбутнього СБОП та ролі США в Європі, трохи згладжених покращанням американо-французьких відносин за президенства Н. Саркозі та поверненням Франції до військових структур НАТО у 2009 році, серйозні виклики для успішного втілення проекту становить також позиція нейтральних країн і нових членів ЄС, що нині робить невизначеною кінцеву мету європейської оборонної інтеграції – формування системи колективної оборони. [3, с. 2]

Сучасні виклики безпеці включають в себе безліч складних і мінливих загроз, включаючи міжнародний тероризм, поширення зброї масового знищення (ЗМЗ), недієздатні держави, ускладнені і невичерпні конфлікти, організована злочинність, кібер-загрози, нестача енергії, погіршення стану навколишнього середовища і пов'язане з ним ризики безпеки, природні і техногенні катастрофи, пандемії тощо. Щоб ефективно боротися з цими загрозами потрібне широкомасштабне партнерство і співпраця між НАТО і Європейським союзом (ЄС).

Обидві організації повинні прийняти комплексний підхід до питань безпеки і працювати разом в області оборони. На сьогоднішній день ці організації не спроможні повноцінно співпрацювати через внутрішню неузгодженість і брак фінансування країн-членів Європейського Союзу.

Література

1. Мінгазутдінов І. Розширення НАТО та ЄС: парадокси взаємозалежності. // Вісник “Міжнародні відносини”. – К.: “Київський університет”, 1999. – Вип. 11.
2. EU-NATO Declaration on ESDP. Press Release (2002) 142. – 2002. – 16 December.
3. European-United States Defence Expenditure in 2008. Defence facts. – Brussels : European Defence Agency, 2009. – 23 December. – P.2.

Коломейко Н. Л.

Студентка 4-го курсу кафедри філософії та політології Навчально-Наукового інституту міжнародних відносин та соціальних наук ПрАТ “Вищий навчальний заклад “Міжрегіональна Академія управління персоналом”

ПОЛІТИЧНА КОРУПЦІЯ ЯК ЗАГРОЗА ДЕРЖАВНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ

Визначаючи основні напрями боротьби з корупцією на сучасному етапі розвитку держави та суспільства, слід зважати на те, що корупція є наслідком, а не причиною негараздів у реформуванні економіки держави.

Не варто забувати ще той факт, що корупція є основною загрозою соціально-економічному розвитку суспільства. Це не лише основна причина бідності країни, але і перешкода для її подолання. Корупція може загрожувати економічній безпеці держави, існуванню нації, оскільки корупційні дії та їх наслідки можуть уплинути на життя наступних поколінь.

Пошук найбільш ефективних шляхів подолання цього явища треба здійснювати на основі удосконалення законодавства держави та державного регулювання економічного життя суспільства. Головні зусилля потрібно спрямувати на профілактику корупційних діянь, з огляду на вимоги сьогодення та прогнози на найближчу перспективу, усунення причин та умов поширення корупції в Україні, а також притягнення до відповідальності корупціонерів.

Загальносвітова фінансова криза призупинила економічне зростання та зменшила обсяги промислового виробництва в Україні, що призвело до знецінення національної валюти та зниження ділової активності загалом.

Останнім часом Верховна Рада та уряд України здійснили значні кроки у реформуванні системи протидії корупції. Окрім того, в Україні сталося багато важливих політичних та економічних подій, які вплинули на сприйняття громадянами корупції. Отже, потрібно визначити стратегічні й тактичні цілі протидії корупції, поставити завдання перед конкретними органами державної влади, вибрати засоби протидії корупції.

Ефективна боротьба проти корупції в Україні, крім наявності відповідної політичної волі, вимагає належного законодавчого забезпечення (комплексу нормативно-правових приписів, що регулюють механізми запобігання корупції, а також відповідальності за вчинення корупційних порушень), формування ефективної системи державних органів, забезпечення належного координування напрацювання та реалізації антикорупційної політики, заходів запобігання корупції, а також її подолання. Побудова такої інституційної системи повинна відповідати міжнародним стандартам (зокрема, конвенціям ООН та Ради Європи проти корупції, а також рекомендаціям ГРЕКО та Стамбульського плану дій антикорупційної мережі ОЕСР) і передовій світовій практиці, а також враховувати особливості української юридичної системи.

Високий рівень корупції в Україні зумовлює низка факторів, а саме: непрозорість діяльності й невідповідність органів державної влади; відсутність політичної волі щодо боротьби з корупцією, неефективна участь у цій боротьбі правоохоронних структур і органів національної безпеки держави; надзвичайна розгалуженість дозвільно-регуляторної системи; надмірний вплив окремих олігархічних груп на прийняття державних рішень і кадрові призначення; нерегульованість конфлікту інтересів; відсутність правил професійної етики на публічній службі;

низький рівень забезпечення захисту прав власності; недотримання законодавства у сфері боротьби з корупцією, а також недосконалість законодавства з цих питань у цілому; недосконалість системи судоустрою; відсутність системності в роботі з виявлення корупції в органах державної влади; відсутність публічного контролю за доходами та видатками вищих посадових осіб держави, а також ефективних механізмів участі громадянського суспільства у формуванні та реалізації антикорупційної політики.

Сучасна динаміка суспільних процесів в Україні й світі зумовлює необхідність створення ефективної системи протидії корупції, спроможної забезпечити поступ суспільства і держави на шляху до спільноти розвинутих демократичних країн. Стратегічною метою антикорупційної політики є протидія корупції на рівні державної влади та місцевого самоврядування способом підвищення прозорості їх діяльності, дотримання прав і свобод людини і громадянина, створення умов для розвитку економіки, забезпечення європейських соціальних стандартів і добробуту населення.

Досягнення цієї мети можливе шляхом реалізації антикорупційної політики, яка передбачає поступове зниження рівня корупції в державі та налагодження ефективного механізму із запобігання та протидії корупції в Україні.

Економічна доцільність протидії корупції передбачає, що антикорупційні заходи повинні бути економічно обґрунтованими як з точки зору їхньої економічної ефективності, так і можливих негативних побічних наслідків, а також реальної економічної можливості їх впровадження в життя. Плануватися і розроблятися можуть лише ті заходи, які на сучасному етапі держава спроможна здійснити, з огляду на свій економічний стан. Проте, економічний раціоналізм не означає мінімізації витрат на протидію корупції, їх повинні обумовлювати економічні можливості держави і водночас вони мають бути достатніми.

Основними заходами протидії корупції та здійснення антикорупційного контролю є:

- 1) спостереження за поведінкою, службовими контактами державних службовців тощо;
- 2) періодичне вивчення документів щодо діяльності державного службовця за певний період;
- 3) визначення кола посадових осіб та громадян, з якими державний службовець з корисливих мотивів контактує в процесі роботи, встановлення осіб, з якими такі контакти здійснюються систематично;
- 4) проведення співбесід із державним службовцем, його керівником та іншими працівниками органу виконавчої влади з певного кола питань;
- 5) проведення планових перевірок діяльності державного службовця, оцінка законності та обґрунтованості його дій;
- 6) аналіз даних оперативного, статистичного та інших видів обліку;

7) моніторинг конкретних управлінських процедур, прийняття рішень, у зв'язку з якими найчастіше вчиняються корупційні правопорушення, поведінки посадових осіб, які відіграють певну роль у прийнятті таких рішень.

Основними напрямками діяльності щодо усунення причин та умов, що сприяють вчиненню корупційних діянь та інших правопорушень, пов'язаних із корупцією, є:

— постійний аналіз стану дотримання антикорупційного законодавства в органі державної влади, визначення управлінських процедур, під час яких найчастіше вчиняються корупційні діяння та інші правопорушення, пов'язані з корупцією, розробка додаткових спеціальних заходів запобігання корупції;

— розробка пропозицій стосовно проведення антикорупційних організаційних заходів у кадровій політиці (систематичні перевірки, своєчасна ротація кадрів тощо);

— систематичний нагляд за поведінкою державних службовців, виявлення фактів учинення корупційних діянь та інших правопорушень, пов'язаних із корупцією, та вжиття заходів щодо притягнення до відповідальності винних осіб;

— створення каналів отримання від громадян, підприємств, установ та організацій інформації про корупційні діяння та інші правопорушення, пов'язані з корупцією, вчинені посадовими особами органу державної влади, місцевого самоврядування;

— проведення спеціальних занять із державними службовцями, спрямованих на формування знань, морально-психологічних установок щодо неприпустимості вчинення корупційних діянь та інших правопорушень, пов'язаних із корупцією.

— висвітлення в засобах масової інформації виявлених фактів корупційних діянь в органах державної влади і управління, місцевого самоврядування з метою налагодження співробітництва з населенням щодо отримання інформації з цих питань.(43 с.)

Отже, оцінюючи різноманітні випадки політичної корупції, ми доходимо висновку, що в розвинених демократіях корупція викорінюється самою політичною системою, яка здатна до самооновлення, самореформування та ротації еліт. Однак попри всю складність ситуації, кожен національний випадок корупції залежить від того, наскільки ефективно працює у країні механізм стримувань і противаг, чи існує політична воля еліти до здійснення антикорупційних реформ, тиск громадськості знизу і публічний запит на прозорість і добросовісність політичної системи. Однією з передумов цього процесу є розроблення й апробація нових методик оцінювання політичної корупції, вимірювання ефективності державних антикорупційних програм українськими вченими для розроблення рекомендацій державним органам влади і вдосконалення державної політики у сфері запобігання та протидії корупції.

Література

1. Дудоров О. О. Посадові злочини : Метод. вказівки до вивчення глави Особливої частини Кримінального кодексу України / Олександр Олексійович Дудоров. - Бердянськ : ВЦ «АРГУ», 1997. -43 с.
2. Ємельянов В. М. Політична корупція в сучасній Україні / В. М. Ємельянов, Д. А. Степанюк. - 2008 — 105 с.[Електронний ресурс]. - Режим доступу:<http://lib.chdu.edu.ua/pdf/naukpraci/politics/2008/93-80-17.pdf>
3. Жданов І. Корупція в Україні: спроба аналізу / І. Жданов // Незалежний культурологічний часопис «І». - 2004. - № 32.- С. 18-23 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.korupzia.org.ua/papers.html>

Розділ III
РЕГІОНАЛЬНІ ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ В УМОВАХ
ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ВПЛИВІВ

УДК 329(52)(045)

Хома Н. М.
*доктор політичних наук,
доцент кафедри теорії та історії політичної науки
Львівського національного університету імені Івана Франка*

**ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ ПАРТІЙНОЇ СИСТЕМИ
ЯПОНІЇ**

Однією з партійних систем, яка нині проходить активний процес реформування, є японська – малодосліджена в Україні партійна система, що лише нещодавно стала предметом політологічних розвідок у вітчизняній науці. Водночас ця партійна система має достатньо тривалу історію та демонструє різноманітні модифікації партійного співіснування.

Партійна еволюція в Японії веде початок від 1874 р., коли була створена перша партія – «Айкоку кото» («Суспільство патріотів», також зустрічається переклад Патріотична громадська партія). Уже через шістнадцять років у країні були проведені перші загальні парламентські вибори; це була дуже прогресивна практика, враховуючи, що японський законодавчий орган був першим на теренах Азії. Фактично від зародження парламентаризму японські партії поступово починали утверджуватися як впливові політичні актори.

Упродовж багатьох років японські партії зміцнювалися у своїх позиціях, виникали партії нових ідеологічних напрямків, наприклад, у міжвоєнний період з'явилися соціалісти та комуністи. Однак військова диктатура загальмувала процес японського партійного будівництва у 1930–1949 рр. Диктатура вкрай руйнівню вплинула на розвиток політичних партій як значимого інституту прогресивної політичної системи. Партії лівого спрямування були заборонені, а за участь у їх діяльності передбачалася кримінальна відповідальність (санкція – каторжні роботи). Також різко звузилися можливості парламентських партій вплинути на політику країни через мінімізацію функцій парламенту.

З початком Другої світової війни в Японії формується «нова політична структура», яка передбачила саморозпуск усіх партій та об'єднання їхніх лідерів в Асоціацію допомоги трону – державну структуру, що фінансувалася урядом і була підконтрольною йому.

І лише в поствоєнний період відбувся партійний реверс, почали відроджуватися старі та засновуватися численні нові партійні структури. Серйозного впливу в післявоєнний період набирають соціалістична та комуністична партії Японії, що змушує в 1955 р. дві потужні партії

(консервативну та ліберальну) об'єднатися в єдину Ліберально-демократичну партію Японії (ЛДПЯ), яка в післявоєнний період стає правлячою. Незважаючи на майже сорокарічний період домінування ЛДПЯ мала труднощі в площині партійної монолітності. Партія представляла інтереси великого капіталу, була організатором економічного піднесення, підвищення життєвого рівня населення. Але зі завершенням економічного буму на початку 1970-х років, потуга партії зменшилася: загострилися внутріпартійні фракційні суперечності, а на базі відламків ліберальних демократів утворилися нові структури (Новий ліберальний клуб, Консервативна партія та ін.).

Великим у Японії є вплив на політику буддизму. Зокрема потужним починаючи від 1950–1960 рр. був вплив «Сака Гакай» («Суспільство встановлення цінності»): його найменше підтримував той прошарок селян, які мігрували в міста. Оскільки Конституція Японії забороняє політичну діяльність релігійних організацій, то «Сака Гакай» створила окрему партію – Комейто (Партія чистої політики).

Упродовж кількох десятиліть соціалісти були в опозиції до ЛДПЯ, але через внутрішні суперечності в Соціалістичній партії Японії (СПЯ) ця партія розділилася на дрібніші та перестала бути противагою ЛДПЯ. Так, у 1960-х рр. від правого крила СПЯ була утворена правоцентристська Партія демократичного соціалізму (ПДС); цю партію можна порівняти з британськими лейбористами. Опорою ПДС була права профспілка «Домей», котра увиразнювала інтереси «робітничої аристократії» великих технологічно сучасних виробництв.

Отже, у період 1955–1993 рр. партійна система Японії була відповідна типу «система з домінуючою партією» (за Дж. Сарторі): цією силою була ЛДПЯ. У 1993 р. однопартійне домінування було порушене в Японії. Розпочалася ера коаліційних урядів і несподіваних міжпартійних альянсів. Досвід коаліційної влади Японія уже мала, але ці спроби у повоєнний час успішними не були.

Особливостями сучасної японської партійної системи є: обмежена кількість партій, які мають реальний доступ до влади (перевага залишається за великими партіями); фракційність, притаманна партійним утворенням; відсутність чітко визначених ідеологічних відмінностей у різних партіях. Характерною рисою японських партій є те, що з самого початку вони створювалися не як інструмент для протесту та відстоювання певних індивідуальних інтересів, а як один із механізмів влади, направлений проти опозиції. Партії в Японії є, перш за все, інструментом впливу в парламенті, тому отримання парламентського представництва є їх основною метою.

У процесі трансформації партійної системи Японії помітні дві ключові події: 1) крах «системи-55» у 1993 р. із приходом до влади семипартійної коаліції без ЛДПЯ (ліберал-демократи втратили можливість одноособово домінувати в політичному житті країни, почався період коаліцій); 2) прихід до влади Демократичної партії Японії (ДПЯ) у 2009 р.

(ця подія оживила процеси в партійній сфері – починають активно виникати нові партії, які впливають в політичне життя Японії). На виборах-2012 ЛДПЯ змогла повернути собі владу – це свідчить про те, що опозиційні партії наразі ослабли, щоб не просто прийти до влади, але й утримати її. Це підтвердили й дострокові вибори-2014, на яких ЛДПЯ з великим відривом випередила інших кандидатів (ДПЯ, Партію інновацій, Комейто, Комуністичну партія та ін.). Утім, на 22.10.2017 р. заплановані наступні (також позачергові) вибори, де електоральна палітра може видозмінитися.

Загалом в Японії на сучасному етапі зареєстровано кілька тисяч політичних партій, однак більшість із них малочисельні, діють виключно на регіональному рівні, жодного впливу на політичне життя країни вони не мають. Реальна влада знаходиться в обмеженій кількості партій, які мають своє представництво у парламенті, але трансформаційні процеси у традиційній консервативній Японії стають дедалі стрімкішими.

УДК 328.185:321.64(479.25)

Кушнар'ов І. В.

*кандидат юридичних наук,
докторант відділу правових проблем політології
Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України
м. Київ, Україна*

ПОЛІТИЧНА КОРУПЦІЯ ЯК ЗАГРОЗА НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ ТА РОЗВИТКУ РЕСПУБЛІКИ ВІРМЕНІЇ

Досліджено особливості політичної корупції у Вірменії. Визначено напрямки необхідних інституційних перетворень, які вплинули б на зниження політичної корупції. Звернено увагу на системний характер корупції та її загрозу національній безпеці та розвитку Вірменії.

Ключові слова: корупція, політична корупція, Вірменія.

POLITICAL CORRUPTION AS A THREAT TO NATIONAL SECURITY AND DEVELOPMENT OF THE REPUBLIC OF ARMENIA

The peculiarities of political corruption in Armenia are explored. The directions of the necessary institutional reforms, which would have influenced the reduction of political corruption, were determined. The attention was paid to the systematic nature of corruption and its threat to the national security and development of Armenia.

Key words: corruption, political corruption, Armenia.

Вірменія є серед тих держав, які демонструють тривожні тенденції у збереженні корупційних практик у політиці. Цим вона різко відрізняється від Грузії, з якою сусідить у регіоні Північного Кавказу. Про значні

проблеми корупційного характеру свідчать доволі посередні позиції Вірменії у Індексі сприйняття корупції: 113-е місце за результатами 2016 р. Сучасна Вірменія відноситься до держав із неоавторитарним режимом: Ю. Нісневич у своїй класифікації відносить режим цієї держави до неавторитарного підвиду «корпоративний» (на чолі якого стоять політико-економічні групи) [8, с. 116]. А для таких держав традиційно характерний високий рівень політичної корупції. Тут корупція слугує основним механізмом функціонування режиму; вона набуває всеохоплюючого характеру аж до корупційного «захоплення держави». Правлячі політико-економічні угруповання повністю приватизують публічну владу, використовують її можливості, адміністративний ресурс для досягнення своїх корупційних цілей. Добросовісна, транспарентна політична конкуренція витіснена монополізмом (партійним, персональним). Усі законодавчі новації декларативно пропагують антикорупційні цілі, всеохоплюючу демократизацію, але насправді закладаються передумови для обмеження політичної конкуренції, можливості для легальної діяльності опозиції чи її ліквідації узагалі; створюються передумови для домінування певних політичних сил. У неоавторитарній Вірменії політична корупція тісно переплітається з економічною.

Корупція у Вірменії є системною і становить загрозу національній безпеці та розвитку вірменської державності в цілому. На цьому наголосив і Ф. Фукуяма, який убачає одну з найбільших проблем Вірменії – у державних інститутах, якості держави; корупція та патронаж у Вірменії, на думку мислителя, становлять істотну небезпеку [2]. Для цієї держави характерний дефіцит прозорості діяльності уряду; корупція існує на усіх рівнях влади; обмежена незалежність судової влади; звужені можливості громадян щодо зміни влади.

Вірменський політолог, директор Інституту Кавказу О. Іскандарян привертає увагу до ситуації, характерної для Вірменії: «в умовах крайньої мізерності природних ресурсів неминуче формується коаліція представників торгового та виробничого капіталів, регіональних князьків і держслужбовців» [6, с. 19]; «фактично на політичному полі діють не партії, а елітні групи, в першу чергу бізнес-групи, і законодавчі збори поступово стають полем для представництва економічних інтересів» [6, с. 26]. Аналітик Р. Гірагосян вважає саме корупцію головною перепоною для реформ і розвитку Вірменії [3, с. 7]. Також він звертає увагу на «відсутність вільних і справедливих виборів як механізму мирних перетворень у Вірменії [4, с. 18].

Сьогодні у Вірменії діє Рада по боротьбі з корупцією (це вже шоста антикорупційна структура в історії незалежної республіки) та Коаліція по боротьбі з корупцією. Персональний склад Ради при її створенні викликав великий резонанс, позаяк, на думку громадськості, окремі члени Ради самі далекі від «чистоти рук», тому така антикорупційна боротьба видається штучною. Критики, особливо вірменська блогосфера, навіть назвали новостворену Раду «комітетом із розширення корупції».

Боротьба з корупцією найбільш помітна за останні два роки у вірменській армії. Після воєнних дій у квітні 2016 р. (т. зв. «Чотириденна війна») розпочалася кампанія, яка показала розтрати державних коштів, виділених на безпеку держави. До цього часу корупція не сприймалася власне як загроза національній безпеці Вірменії, а як ледве не частина звичаєвого права. Останню тезу розвиває вірменський етнограф А. Тадевосян: причиною поширення корупції у Вірменії є металітет; більшість залучених у корупційні ланцюжки не сприймають свої дії як злочинні, громадяни не виявляють готовності повідомляти про корупційні дії, якщо стають дотичними до них; корупційні схеми сприймаються як найпростіший шлях до вирішення будь-яких питань [7].

У Вірменії формально існує процедура декларування майна на доходів державних службовців. Ці декларації не стають (вочевидь, в силу їх «ідеальності») предметом уваги компетентних органів, адже все майно записано на родичів, третіх осіб. Це дає привід на «чорні жарти» у блогосфері щодо організації віртуальних зборів пожертв для матеріальної підтримки політиків [5].

2 квітня 2017 р. у Вірменії пройшли останні парламентські вибори. Вони викликали в контексті політичної корупції багато питань. ОБСЄ розкритикувала їх прозорість, заявивши про випадки підкупу голосів і втручання [12]. Під час моніторингу цих виборів Антикорупційний центр Transparency International зафіксував випадки незвичних розподілів виборців за місцями проживання, коли дуже багато адрес візуалізувалися як велелюдні помешкання, де проживало по 10–15 виборців [11]. Водночас при проведенні цих виборів були запроваджені нові процедури, які мали антикорупційну мету, наприклад, уперше застосовано сканери для зняття відбитків пальців виборців, які прийшли на дільниці. Мотивація нововведення – запобігання корупційній практиці повторного голосування. Цей досвід був не надто вдалим через часті відмови техніки, яка не могла розпізнати виборця за його відбитками (не було ідентифіковано навіть президента Вірменії С. Саргсяна, экс-президента Л. Тер-Петросяна та ін.). Правозахисники висловили підозри, що проблема зі сканерами могла бути частиною використаного на цих виборах адмінресурсу.

Серед антикорупційних новацій, внесених до Виборчого кодексу у 2016 р. напередодні парламентських виборів-2017, були: оперативне оприлюднення на сайті Центровиборчкому списків усіх, хто проголосував; постійна відеозйомка на дільницях із онлайн-трансляцією; запровадження кримінального покарання від 2 до 5 років ув'язнення за голосування за іншого виборця та ін. Незважаючи на значну кількість новацій, Transparency International представлено факти зловживання адмінресурсом, підкуп виборців та ін. порушення. Констатовано, що це відбувається через слабкість партійної системи Вірменії, кволість (організаційну та фінансову) опозиції [9].

Окремим питанням у площині політичної корупції є фінансування політичних партій. Вірменське законодавство передбачає надання

державного фінансування політичним партіям. Його отримують лише ті партії, які набрали на останніх парламентських виборах не менше 3 % голосів виборців. Ще у 2006 р. Венеціанська комісія прийняла заключення про заборону на фінансові внески політичним партіям із іноземних джерел. Законодавство Вірменії узгоджено з міжнародними стандартами, забороняючи партійне спонсорство іноземців. Але водночас згадаємо про великі розміри вірменської діаспори, яка майже втричі перевищує кількість вірмен, які проживають на батьківщині. На перший погляд, представники діаспори як іноземці є вилученими з політичного процесу. Але конституційні поправки 2005 р. дозволили подвійне громадянство. Особи з подвійним громадянством мають політичні права, можуть бути рівноправними членами партії, матеріально підтримувати її. Така практика є нечастою у світі.

Необхідною умовою забезпечення прозорості є вимога до партій Вірменії оприлюднювати свою фінансову звітність, включно з інформацією про банківські займи, договори з фондами, об'єднаннями, пов'язаними з ними. Наразі у Виборчому кодексі містяться норми про звітування перед Контрольно-ревізійною службою на 10-й, 20-й дні після початку виборчої кампанії та за 3 дні до офіційного оголошення результатів виборів. Але, видається, що цього механізму недостатньо: потрібен належний і незалежний контроль за фінансуванням передвиборчих кампаній, контроль за фінансуванням партій силами незалежного органу, який здійснював би нагляд за такими фінансами, проводив розслідування і вирішував питання санкцій. На останньому акцентовано в Стамбульському плані дій із боротьби з корупцією (третій раунд моніторингу) [1].

Боротьба з політичною та іншими формами корупції у Вірменії проявляється у форматі законодавчих змін, інколи – гучних арештів (зазвичай, у нижчих ешалонах влади), але у керівництва державою відсутня головна компонента антикорупційного успіху – політична воля, а також не здійснюється системна профілактика корупції, формування культури нетолерування корупційним діям. На часі – створення незалежного антикорупційного органу, який виконуватиме слідчу, освітню, превентивну функції. Обговорення створення такого органу ведеться у Вірменії не один рік.

Певні позитивні антикорупційні зміни очікуються після переходу у 2017 р. країни до парламентської форми республіки (збільшення повноважень уряду, обрання глави держави парламентом). Але на сьогодні населення незадоволене антикорупційною політикою влади Вірменії: в опитуванні, проведеному Transparency International наприкінці 2016 р., 65 % опитаних заявили про це [10].

Як показало наше дослідження, політична корупція залишається проблемою Вірменії, як і більшості держав пострадянського простору. Вона здійснюється з метою монополізації влади у цих державах шляхом: усунення політичних опонентів; імітації реального розподілу влади; прийняття законів із метою легалізації владних зловживань; використання

адміністративного ресурсу; фаворитизму; вибіркового правосуддя; тиску на громадянське суспільство тощо.

Політична корупція у Вірменії широко сприймається як ендемічне і глибоко інституціоналізоване явище, яке проникло у всі сфери суспільно-політичного життя за допомогою укоріненої мережі політичного патронажу, тісно пов'язаної з політичною елітою. Для більшості населення цієї держави на сьогодні характерне збереження патріархального типу політичної культури. Воно не настільки модернізувалося, щоб проігнорувати в ім'я демократичних цінностей кланові зв'язки. Викривальні матеріали антикорупційних організацій, представників медіа зазвичай завершуються максимум зміщенням із посади високопосадовця-корупціонера, але не притягнення його до відповідальності. Можна констатувати збереження у населення культури корупційної толерації та водночас відсутність політичної волі у керівництва аналізованих держав. Громадянське суспільство в обох державах ще є слабким. Це й виступає головними причинами відсутності істотного прогресу Вірменії у боротьбі з корупцією загалом, і політичною корупцією, зокрема.

Література

1. Антикоруptionные реформы в Армении. Третий раунд мониторинга Стамбульского плана действий по борьбе с коррупцией (2014). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.oecd.org/daf/anti-bribery/Armenia-Round-3-Monitoring-Report-RUS.pdf>
2. «Армения, в отличие от Грузии, не может расширить связи с Европой». Отповедь Фрэнсиса Фукуямы. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.armenianreport.com/pubs/165222/>
3. Гиригосян Р. Армения: Испытания, изменения и избранники // EaP Think Bridge. – 2017. – № 1. – С. 6–7.
4. Гиригосян Р. Преобразования в Армении: поворотный момент или критическая точка? // EaP Think Bridge. – 2017. – № 1. – С. 17–21.
5. Декларации о доходах чиновников стали мишенью для критики. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.azatutyun.am/a/25357394.html>
6. Искандарян А. Армения между автократией и полиархией / Pro et Contra. – 2011. – № 3–4. – С. 19–28.
7. Мартиросян Т. Борьба с коррупцией в Армении. Миф или реальность. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://jam-news.net/?p=21073&lang=ru>
8. Нисневич Ю. Современный авторитаризм и коррупция // Мировая экономика и международные отношения. – 2017. – Т. 61. – № 1. – С. 108–120.
9. Октянян В. 65 % опрошенных недовольны политикой властей Армении в борьбе против коррупции. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.armenianreport.com/pubs/143173/>
10. Октянян В. При слабой оппозиции трудно рассчитывать, что злоупотреблений не будет. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://golosarmenii.am/article/55413/varuzhan-oktanyan-pri-slaborj-oppozicii-trudno-rasschityvat--chto-zloupotreblenij-ne-budet>
11. Hoktanyan V. Electoral commissions worked at lightning speed. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://en.alplus.am/1258827.html>
12. International Election Observation Mission Page: 2 Republic of Armenia, Parliamentary Elections, 2 April 2017 Statement of Preliminary Findings and Conclusions.

УДК 327(44)

Мітрофанова О.О.

кандидат політичних наук,
старший науковий співробітник
відділу трансатлантичних досліджень
Державна установа «Інститут всесвітньої історії» НАНУ

АНАЛІЗ ПІДХОДІВ ФРАНЦІЇ ТА НІМЕЧЧИНИ ЩОДО ЄВРОПЕЙСЬКОЇ БЕЗПЕКИ ТА РОЛІ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИХ ПРОЦЕСАХ

Стаття присвячена дослідженню підходів Франції та Німеччини до питань європейської безпеки. Аналізується французько-німецьке співробітництво у безпековій царині. Вивчається еволюція та розвиток концепцій Франції та Німеччини щодо України та врегулювання ситуації в Україні. Виокремлюється вплив історичного чинника на становлення співробітництва двох європейських держав з Україною.

Ключові слова : вибори, Макрон, Меркель, Німеччина, Україна, Франція.

The article is devoted to investigation of the French and German approaches towards European security issues. The French-German cooperation in security sphere is analyzed. The evolution and development of the concepts of France and Germany regarding Ukraine and the settlement of its situation are analyzed. It is underlined the influence of historical factor on the establishment of cooperation of these European countries with Ukraine.

Key words: elections, Macron, Merkel, Germany, Ukraine, France.

У політологічній літературі теза щодо важливості французько-німецького тандему для досягнення позитивних зрушень в інтеграції Європи вже стала класичною. Зокрема, її палким прихильником був заступник шефа штабу з міжнародних справ у Штабі збройних сил Франції Алан Фопан, котрий наголошував, що французько-німецька співпраця, яка становить важливу складову європейського співробітництва, суттєво посилилася і створила спільне поняття безпеки та оборони, що свідчить про спільну долю двох народів з центру Західної Європи [6, с. 98].

Отже дослідження підходів Франції та Німеччини до безпекових питань та їхнє співробітництво в цій сфері є актуальною темою. Для України дана співпраця має особливу значущість у зв'язку з участю двох країн у нормандському форматі. Діяльність лідерів об'єднаної Європи з метою врегулювання ситуації в Україні та зупинення агресії Росії суттєвим чином впливає на безпековий клімат в Європі.

Німецький чинник у французькій зовнішній політиці має неабияке значення. Економічний лідер Європи – об'єднана Німеччина, значною мірою визначає клімат європейського інтеграційного простору. Проте у стратегічному вимірі Німеччина не володіє ядерним потенціалом Франції, не є постійним членом Ради безпеки ООН. Через те поєднання ресурсних складових двох європейських потуг може стати запорукою формування надійного підґрунтя для спільної політики безпеки та оборони Євросоюзу.

За французькими підходами, Німеччина в економічній сфері є третьою світовою потугою, тому французько-німецькі відносини слід вважати відносинами між двома великими державами, і взагалі доцільно посилити роль Німеччини у сфері безпеки шляхом надання їй місця постійного члена Ради безпеки ООН.

Як зауважує відомий французький аналітик Філіп Моро Дефарж, особливу роль у французько-німецькому порозумінні відіграв атлантичний чинник, а саме - присутність США в Європі. Якби США не були після другої світової війни своєрідним опікуном Західної Європи, ймовірно, Франція не звернулася б до німців. Отже, США виконали позитивну роль у закладенні підвалин французько-німецького співробітництва, що, у свою чергу, позитивно вплинуло на процес європейської інтеграції і, зрештою, на встановлення європейцями партнерських відносин з Америкою [10, с. 7].

Водночас слід підкреслити, що країни ЄС неоднозначно ставилися до “французько-німецького директорату” в цій структурі. З поглибленням європейської інтеграції проти цього чинника виступали Велика Британія, Данія, Швеція, Португалія, Фінляндія. Зокрема, спільна зовнішня політика і політика безпеки ЄС викликала сумніви Швеції та Фінляндії з огляду на їхній нейтральний статус. В той же час, Франція та Німеччина, впливові потуги ЄС, мають багато спільного у підходах до проблем безпеки [8, с. 122,124].

Кардинальні зміни у Центральній і Східній Європі та об'єднання Німеччини відіграли роль каталізатора втілення концепції політичного об'єднання Європи. У квітні 1990 р. в Дубліні Європейське Співтовариство вперше прийняло офіційний документ щодо політичного об'єднання членів Співтовариства, що значною мірою засвідчило співпадіння інтересів Франції та Німеччини. Як зазначає французький дослідник Бертран Гале, стартовим пунктом Союзу було спільне послання президента Ф. Міттерана і канцлера Г. Коля, що обстоювало нагальну потребу прискорення формування “Дванадцятки” в політичному вимірі. У посланні йшлося про своєчасність трансформування Європейського Співтовариства в Європейський Союз. Автори документу обрали за мету забезпечити об'єднання ЄС в економічній, монетарній та політичній сферах, визначити засади спільної зовнішньої політики і політики безпеки ЄС [7, с. 74].

Практичним втіленням французько-німецького співробітництва у безпековій царині є утворення 2 жовтня 1989 року французько-німецької бригади. Командування відбувається по чергово французьким та німецьким

генералами. З німців і французів порівну складається штаб бригади та батальйон забезпечення.

Конкретизацію програми забезпечення європейських сил власною транспортною авіацією зафіксовано у декларації французько-німецької Ради з оборони та безпеки від 9 червня 2000 року (Мейанс). У документі було підтверджено тезу про потребу посилення європейської потуги у сфері військового авіатранспорту, чим пояснюється вибір Франції і Німеччини на користь аеробуса A400M, як майбутнього європейського військово-транспортного літака. Франція і Німеччина, підтверджуючи це рішення, підкреслили, що на їхні потреби було призначено відповідно 50 та 75 апаратів. Втілення програми формування загальноєвропейського військового авіатранспорту визнано за рішучий крок у розвиткові європейської політики безпеки та оборони.

У той же час, увага приділялася європейській системі супутникового спостереження. Франція і Німеччина зафіксували свій намір створити незалежну європейську систему супутникового спостереження. З цією метою Німеччина впроваджуватиме постійний супутник-радар, а Франція зробить внесок своєю системою оптичного супутникового спостереження. Таким чином, ця двостороння ініціатива закладатиме базу європейського супутникового спостереження, відкрити іншим європейським партнерам.

На сучасному етапі президент Франції прагне суттєво змінити ЄС. 26 вересня 2017 р. Е. Макрон, виступаючи у Сорбоні, оголосив свою програму реформування Євросоюзу. Показово, що безпекова царина стала важливою складовою реформ. Французький президент наголосив на необхідності спільного оборонного бюджету та спільної воєнної доктрини. Згідно нього ЄС повинен бути об'єднаним у боротьбі з тероризмом, необхідно створити єдину антитерористичну прокуратуру та європейську академію розвідслужби.

Прикордонний контроль на кордонах ЄС треба посилити та створити спільну прикордонну поліцію. Залишати тільки тих мігрантів, які дійсно потребують допомоги, а інших - депортувати. Створити єдину базу всіх, кому не дадуть притулку.

А. Меркель на загал підтримала ініціативи Е. Макрона, втім реакція не всіх німецьких медіа була оптимістичною. Зокрема, оглядач Deutsche Welle Барбара Везель закидає президенту Франції, що судячи з усього, дехто хотів би стати новим королем Європи. Принаймні такий висновок можна зробити з промови французького президента. А говорити він вмів ... Ангела Меркель за всю свою політичну кар'єру жодного разу не робила таку промову, присвячену Європі. Пишномовна риторика - не її коник. На думку журналістки, проект майбутнього Макрона частково скидається на політичний капелюх фокусника: в ньому знаходиться місце чи не будь-якій ініціативі з реформування ЄС, яка обговорювалася в останні роки [5].

Втім, лондонський аналітик Майкл Бініон по-іншому розглядає ситуацію. Він вважає, що Німеччина не прагне бути лідером Європи. Ця країна хоче співпрацювати з європейськими партнерами, особливо з

Францією, з якою підписала угоду про дружбу. Але німці мають куди більш потужну економіку, ніж французи, і Меркель, доведеться постаратися, щоб запевнити Макрона в тому, що він також буде важливим лідером Європи. [1, с. 31].

Формуванню стратегії західноєвропейських країн щодо незалежної України були притаманні особливості, пов'язані з минулим цих держав. Історичний чинник відіграв свою роль: Франція здавна мала зацікавленість у російській культурі та розглядала Росію як потужну державу, тоді як Україна була просто невідомою французьким політичним колам; її зринення на європейській мапі викликало певну розгубленість у французького істеблішменту. Втім, існували окремі підходи французьких науковців стосовно України, які, ймовірно, не було оцінено належним чином. Приділимо увагу позиції французької дослідниці Еви Кулеші-Метковської. Вона у середині 90-х років ХХ ст. підкреслювала, що відсутність узгодженої політики західних потуг саме до незалежної України матиме згубні наслідки, бо поява суверенної держави спричинила ризик виникнення криз у Криму, де гостро стоїть національна проблема, або у Донбасі, де соціальна ситуація є небезпечною. Що в такому випадку робитимуть росіяни? Що повинні зробити або не зробити західні потуги? Дослідниця наголошувала на необхідності спільно обмірковувати ситуацію вже зараз, починаючи разом виробляти заходи щодо поліпшення політичного, економічного та соціального становища України, інакше західні держави ризикують знезацька зіткнутися з непередбачуваними подіями. Проте, саме цього тверезого підходу якраз і бракувало західним керівникам, через те дослідниця вважала за найбільш вірогідний наступний сценарій розвитку подій: у випадку раптового спалаху кризи Захід розділиться. Ймовірно, нездатність Заходу випереджати події, тобто спільно аналізувати і прогнозувати можливі наслідки, призведе до утворення нової моделі “холодної” війни. Зрештою, як зауважувала Є. Кулеші-Метковська, можливо, дехто на Заході потайки сподівається віднайти свою ідентичність завдяки поверненню великого супротивника [9, с. 79].

Скидається, що Франція вважала, що Україна становила традиційний регіон впливу Росії, а від країн ЄС цікавитися Україною, на думку французьких політичних кіл, належало Німеччині через її активну позицію в Центральній та Східній Європі та кращу обізнаність з Україною, тоді як Франція була зацікавлена у збереженні свого впливу на африканському континенті та посиленні ролі та ваги ЄС.

Незаперечно, Німеччина виявила себе достатньо активною в Україні. Свідченням цьому є діяльність німецьких фондів К. Аденауера та Ф. Еберта, які стали спонсорами численних конференцій та досліджень ситуації в Україні та її зовнішньополітичної стратегії. Тоді як Франція зосередилася на поширенні своєї сучасної культури та вивченні французької мови через мережу Альянс франсез.

У своїх передвиборчих виступах Макрон підтримував розширення

санкцій проти Росії, якщо не буде жодного прогресу у втіленні Мінських мирних угод на сході України, він також вважав за важливе підтримувати постійні переговори з Росією.

Обрання Е. Макрона було позитивно сприйнято українськими оглядачами в контексті його позиції щодо Мінських угод та продовження відповідних санкцій стосовно Росії. 5 квітня 2017 р. в інтерв'ю RFI Е.Макрон зазначив, що він не розділяє з В.Путіним одні й ті ж цінності і що він не з тих кандидатів, на яких справляє враження сила. Ле Пен, Фійон, Меланшон вже висловили своє зачарування Путіним, але це не його випадок [3].

Німеччина на відміну від Франції не є підписантом Будапештського меморандуму, проте вона стала активним учасником нормандського формату разом з Францією. Канцлер А. Меркель зазначала, що українське питання є найскладнішим для неї [4]. Навіть у складний період підготовки до виборів у бундестаг вона знаходила час для обговорення з В. Путіним гіпотетичного питання миротворців в Україні.

І ці перемовини були важливими, тому що після них Путін погодився, щоб миротворців було розміщено в усьому Донбасі для охорони представників ОБСЄ.

Уповноважений уряду ФРН із питань співпраці з Росією, Центральною Азією та країнами Східного партнерства Гернот Ерлер, характеризуючи тактику Німеччини відносно врегулювання ситуації в Україні, зазначив, що розстановка пріоритетів свідчить про розуміння, що в разі обтяжування переговорного процесу ще й темою Криму шанси на успіх стають ще меншими. Тому потрібні послідовність дій, визначення пріоритетів. А найвищим пріоритетом є відсутність цивільних жертв у конфлікті на Сході України. І вже потім на порядок денний переговорів можна конкретно виносити тему Криму[2, с. 15].

Треба зазначити, що позиція канцлера А. Меркель та колишнього президента Франції Ф. Олланда, та теперішнього президента Е. Макрона не є позицією усіх політичних кіл їхніх країн. Президентські вибори 2017 року у Франції показали, що декілька фаворитів передвиборних перегонів наголошували на доцільності зняття санкцій з Росії та переоцінці ситуації з Кримом.

До того ж від санкцій потерпають економіки Німеччини та Франції, тому керманічі двох країн мають дилему - продовжувати наполягати на дотриманні міжнародного права та суверенітету в Україні та втрачати зиски від торгів із Росією чи йти на поступки офіційній Москві задля захисту суто національних економічних інтересів. Узгоджена позиція найпотужнішої економіки ЄС – Німеччини та третьої ядерної потуги світу – Франції становить неабияку значущість для нормандського формату. Прихід до влади у Франції іншого кандидата, а не Макрона, цілком міг би змінити нормандський формат. Перемога саме Е. Макрона та переобрання А. Меркель є позитивними для України з огляду на їхню діяльність у нормандському форматі.

Таким чином, французько-німецьке співробітництво суттєво визначає загальний стан функціонування ЄС та, зокрема, безпекову царину. Практичним втіленням стала співпраця двох країн у нормандському форматі. Україна не становила найпріоритетнішого регіону для партнерства цих європейських потуг. Але дві країни приділяють значну увагу врегулюванню ситуації в Україні тому, що війна в Україні є викликом усій системі європейської безпеки та міжнародного права.

Література

1. Бініон М. Вимушене лідерство / М. Бініон // Тиждень №3(515) 29.09. – 5.10.2017 с. 30-31.
2. Ерлер Г. Для Німеччини беззаперечним є той факт, що без виконання всіх пунктів Мінська не може бути повного припинення санкцій / Г. Ерлер // Тиждень №3(515) 29.09. – 5.10.2017 с. 14-15.
3. Макрон: Очарование Путиным – не мой случай [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://news.liga.net/news/world/14728257-makron_ocharovanie_putinum_ne_moy_sluchay.htm
4. Меркель назвала війну в Україні самым сложным для нее вопросом // [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://lb.ua/world/2017/09/19/376939_merkel_nazvala_voynu_ukraine_samim.html
5. Семушин Д. Реакция в Германии на предложения Макрона: «Высокопарная риторика» / Д. Семушин // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://eadaily.com/ru/news/2017/09/29/reakciya-v-germanii-na-predlozheniya-makrona-vysokoparnaya-ritorika>
6. Faupin A. Strategiczne zjednoczenie kontynentu / A. Faupin // Wojsko i wychowanie. - 1998. - №4. - S. 97-98.
7. Gallet B. La Politique étrangère commune. – Paris: Economica, 1999. - 158 p.
8. Gryż J. Unia Zachodnio-europejska / J. Gryż // Bezpieczeństwo Polski w zmieniającej się Europie. - Warszawa – Toruń: Adam Marszałek, 1997. - S.110- 131.
9. Kulesza-Mietkowski E. Europe du Centre et de l'Est: la frustration / E. Kulesza-Mietkowski // Ramses. – 1995. – P. 76-87.
10. Моżliwości i granice wspólnych interesów Francji, Niemiec, Polski i Ukrainy. Dyskusja polityków // Przegląd zachodni. – 1999. - №1. - S. 7-32.

323.172 (477) “312”

Кривицька О. В.

*кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник Інституту політичних
етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*

РЕГІОНАЛЬНИЙ КОНТЕКСТ КОНЦЕПТУ ПОРУБІЖЖЯ

В статті показано, що в ареалах пограниччя ідентифікаційні процеси відбуваються на символічному рівні. Створюється регіональний універсум, формуються транскордонні ареали із особливою ідентичністю, коли локальна ідентичність домінує над іншими. Проаналізовано можливі виклики конструювання спільної ідентичності українських громадян на сучасному етапі.

Ключові слова: порубіжжя, прикордонні регіони, ідентичність пограниччя, консолідація.

The author stressed that identification processes on a borderland space occur at a symbolical level. The regional symbolical space is created, crossborderland regions with own identity in which local identification dominantes over others are formed. The article represents peculiarities of identification society border, causing challenges of forming a common identity of Ukrainian citizens.

Key words: borderland, frontier, common identity, consolidation.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Сучасні трансформаційні процеси спричинили формування ареалів пограниччя, які знаходяться на кордоні поділу культур і держав. Прикордонні ареали займають особливе місце в ментально-географічній картографії: з одного боку, вони є периферією країни, але, з іншого, вони стають центром особливого регіону, процеси в якому визначаються чинником кордону. Феномен пограниччя полягає в тому, що в його просторі взаємодії виникають нові форми солідарності спільнот, формуються транскордонні соціокультурні мережі, в яких пограниччя - умова та чинник необхідної кооперації. У прикордонних територіях відбуваються процеси "нашарування" різних соціокультурних маркерів, що впливає на їх "привілейований" статус, забезпечує можливість різного роду комунікацій. Пограниччя з елементу просторової організації перетворюється на чинник впливу, забезпечуючи нову якість розвитку пограничного соціокультурного простору. "Символічна переінтерпретація кордону", на думку О. Фісуна, дозволила вийти на розуміння того, що "кордон це не просто край, рубіж певного географічного простору, території, а певний край простору влади, тобто території, стратифікованої за допомогою владних технологій, а з іншого боку, це зона дотику, перетину, накладання часто різнотипних просторів і зіткнення структур влади" [10, с. 5].

У вітчизняній гуманітаристиці фактор пограниччя (порубіжності), який обумовлює особливості соціокультурних трансформацій у регіонах, не часто береться до уваги. Однак на пограниччях, в зоні різних геополітичних і культурних впливів, формується особливий феномен "серединної культури". На жаль, суспільство не повною мірою усвідомлює ризики, пов'язані з існуванням у прикордонних ареалах різних ментальностей, культурних настанов, поведінкових стереотипів. Образ ворога, породжений нездатністю зрозуміти "іншого", призводить до його "відторгнення" та поляризує соціум.

Автор ставить за мету дослідити пограниччя, перше, як соціокультурний феномен із локальною регіональною ідентичністю; по-друге, як ареал, де відбуваються процеси взаємотяжіння/взаємовідштовхування культурних традицій та "чужих" ціннісних матриць.

Виклад основного матеріалу. Трансформаційні процеси охопили й пограничні ареали: розширилися можливості суб'єктів, зростає

інтенсивність міжгрупових контактів, посилилася культурна взаємодія. Для суб'єктів пограниччя вельми актуальним стало усвідомлення локальної ідентичності. Внаслідок мобільності соціуму на пограниччі збільшилася спокуса “запозичити” модель “іншого”, “чужого” суспільства. А це спричиняє деформацію традиційних маркерів ідентифікації.

Здебільшого пограниччя розглядаються як стиковий культурний простір, в якому культури взаємодіють за алгоритмом: зіткнення/конфлікт/сусідство/контакт [7]. Пограниччя – своєрідний “міст” між цінностями своєї культури та культур, які функціонують у центрі. На цій основі виникає своєрідна ідентичність пограниччя і регіональна субкультура, що має, за Є. Свенхом, особливу філософію та ідеологію “приватної вітчизни” [2, с. 72]. Просторова ідентичність батьківщини (території, ареала) формується з комплексу маркерів ідентичностей: етносів, релігій та соціальних верств, які у процесі соціо-культурної взаємодії створюють нові матриці культури. Тобто ідентичність пограниччя виникає в ареалі взаємовпливу (обміну) декількох ідентичностей: етнічної, релігійної, регіональної, національної, історичної, культурної, які формують “впорядковану комбінацію” локальних ідентичностей [6, с. 29]. Порубіжна ідентичність є тим уявним маркером, який актуалізує кордон як символічний простір культур на межі між “своїм” та “іншим”. На відміну від ідентичності релігійної, культурної чи етнічної, вона (ідентичність пограниччя – *Авт.*) миттєво реагує на зміни адміністративних кордонів, на ступінь економічних й соціальних трансформацій.

Українське пограниччя – простір, де питання європейської (західної) та проросійської (східної) ідентичності активно артикулюється в соціумі. В умовах наявного конфлікту ідентичностей в українському порубіжжі вибудовується модель альтернативної ідентичності. В просторі прикордоння особливої ваги набувають ідеологічні переорієнтації від норм та ідеології центру, формується культурний простір, який вписується в межі кількох цивілізаційних моделей та окремих форм ідентичності. Пограниччя та культурний полілог набувають “мультикультурних цінностей, що є альтернативою офіційним, домінуючим дискурсам „центру” [8, с. 11]. Мешканці пограниччя здатні до зближення з “іншою” культурою, вони більшою мірою залежні від “інших”, “реалізують власну ідентичність” в межах кількох соціокультурних моделей.

Можна припустити наявність таких соціо-культурних альтернатив для людини пограниччя: повна ідентифікація з домінуючою культурою і втрата власної; «ізоляція» - активний чи пасивний опір асиміляції, переважно демонстративне несприйняття “чужої” культури; маргіналізація, коли людина мириться з «проміжним» станом, відчуваючи себе “неорганічною складовою різних культурних традицій” (формула В. Кочан). Найприйнятнішою, на думку Я. Верменич, є інтеграція: “Це в міру гармонійна, “подвійна” ідентифікація як зі старою, так і з новою культурними матрицями... Цілі, інтереси й потреби індивіда та соціальних груп узгоджуються без втрати ними традиційної ідентичності” [2, с. 72].

Так би мовити, “двовекторність співіснування” – взаємодія соціокультурної та регіональної ідентичностей – одна з особливостей ідентичності “особи пограниччя”. Це зумовлює типологію ідентичностей пограниччя:

- Ідентичність, яка ґрунтується на символах кордону як закритого рубежу. Пограниччя в цьому разі виступає як “бастіон”, “останній рубіж”, “щит батьківщини”;
- ідентичність, формула якої розкривається через символ “околиці”, через розуміння прикордоння як провінційно-периферійного;
- ідентичність, що спричинена впливом матриці “ворота” - комунікація спільнот у межах пограниччя;
- “кризова ідентичність” пограниччя, яка формується у межах простору “свій-чужий”.

Ідентитети на пограниччі зумовлені впливом кількох кордонів, перш за все державних, а головне – соціокультурних. Але під впливом ”ефекту маргінальності” (формула Я. Верменич) особа пограниччя змушена виробляти новий модуль культурної адаптації. В умовах змін соціокультурної ситуації, в тому числі й трансформації суспільства, це спричиняє формування ліній демаркації в соціумі, призводить до конфлікту ”плаваючих” ідентитетів. Це проявляється у ”з’ясуванні відносин”, що призводить до наростання напруги та визначення “своїх” і “чужих” в ареалі пограниччя.

Ми стали свідками того, коли за умов змін ціннісних матриць суспільства комунікація в ньому будується з відкиданням потенціалу порозуміння, на основі конструкту “ми”/”вони”. В порубіжжі утворюється специфічна матриця простору відносин, яка формується як “своїми”, так і “чужими” у стикових зонах культур. При цьому найчастіше формується якісно нестійкий перехідний континуум, простір, в якому ”багатобарвність домінує над єдністю й одноманітністю” [1, с. 112]. Гетерогенність порубіжжя здатна зумовлювати розбалансованість соціокультурної системи, “зіткнення” традицій, спричиняти негативну ідентичність. Тут з категорії “своїх” часто виключаються й ті, для яких регіональна та локальна ідентичність не є пріоритетною в системі цінностей. Це призводить до проявів визнання/ невизнання та опозиції “ми”/”вони”. Ставлення до ”інших” як до “чужинців” означає наявність кордонів, які втілені в цінностях, способах поведінки, традиціях, ментальних матрицях. На демаркаційну лінію ці кордони перетворюються, коли відбувається “накладання” культурних відмінностей на історичні, ідейно-політичні, конфесійні та лінгвістичні особливості розвитку спільнот.

Сьогодні, не зважаючи на зростаючу уніфікацію соціокультурних маркерів суспільства, актуалізуються прагнення різних сегментів соціуму до збереження традиційних маркерів ідентичності, насамперед, культурної. Особистість намагається визначити соціально-культурні межі свого існування, долає межі свого “я”, ототожнюючи себе з будь-якою

спільністю. Такий стан часто виникає за умов соціокультурної трансформації в суспільстві. За її умов потенціал ідентичності використовується етнічними елітами в боротьбі за владу, сприяючи посиленню впливу культурних відмінностей за ознакою “свій”/“чужий”. Етнічний кордон перетворюється на лінію “зіткнення” спільнот, в інструмент “відчуження іншого” та дезінтеграції в суспільстві. На основі соціально-перцептивних механізмів, що регулюють міжгрупове спілкування, накопичується негативна інформація, вибірковість сприйняття, зменшення внутрішньогрупових і посилення міжгрупових відмінностей, “генералізація емоцій” за етнічною ознакою, переоцінка та актуалізація культурних відмінностей [9, с. 230].

Отже, багатокультуральні соціуми порубіжжя є зонами ризику. На рівновагу в них впливає дисонанс маркерів сприйняття “ми”/“вони”, а штучно вибудовані кордони між “своїми”/“чужими” просторами обертаються ізоляціоністськими настроями, спричиняють виникнення дилеми “прийняття/неприйняття” в соціумі. Прагнення титульного етносу до закріплення “своїх” цінностей загрожують консервацією “я”, актуалізацією дихотомії “свої”/“несвої” у просторі соціокультурної дистанції. Кордони зумовлюють наявність стереотипів, впливають на геополітичні та статусні уявлення спільнот. Вони зумовлюють конструювання гібридних ідентичностей, коли регіон постає виключно як власна екзистенційна цінність особи. Тут створюється регіональний символічний універсум, формуються транскордонні області, де регіональна ідентифікація домінує над іншою.

Багатовікова бездержавність і тривале перебування регіонів України у складі різних, часто ворогуючих між собою держав, не могли не вплинути на формування порубіжної ідентичності. Українське пограниччя (українсько-польське, українсько-російське, українсько-румунське) становить пограниччя культур, спільнот, традицій, пограниччя ціннісно-свідомісного ландшафту.

Упродовж століть на українських просторах співіснували території підпорядковані різним державам, що спричинило феномен українського “розділення”, стан роздвоєної лояльності, дихотомію ментальності. Так, А. Міллер звертає увагу на те, що низка ареалів на окраїнах імперій (таких, як імперія Романових – *Авт.*) являють собою “складні пограниччя”, де стикалися впливи різних держав [4, с. 89]. Питання у тому, якою мірою регіони України відрізняються за своїми соціокультурними особливостями. Цікавою є думка С. Кандрічина: “на територіях, розділених в минулому державним кордоном, продовжують специфічним чином функціонувати локальні співтовариства. Локальна специфіка виявляється, незважаючи на довгий період уніфікації цих територій у складі Російської імперії, а потім СРСР. Причому регіональні особливості не просто зберігаються, а демонструють свою силу, знаходячи втілення в нових історичних формах” [4, с. 89].

Формоутворюючою матрицею порубіжжя є культурна ідентифікація його соціуму. Звертаючи увагу на вагу просторового та соціокультурного маркера, О. Вишняк виокремлює регіони з елементами порубіжної культури:

1. Галичина і Волинь, де українська мова (виключно українська – *Авт.*) домінує, а російська є дуже мало поширеною.

2. Північна та Центральна Україна — Поділля та Полісся (українська мова суттєво переважає, але поширена й українсько-російська двомовність).

3. Південь та Південний Схід - Нижнє Подніпров'я, Причорномор'я та Слобожанщина (переважає російська мова, але поширена російсько-українська двомовність).

4. Донбас — де російська мова домінує у формі виключно російської одномовності [3, с. 33].

На нашу думку, за типами культурних ідентитетів можна виокремити такі ареали пограниччя:

- Галичина — де домінують українсько-європейські культурні ідентичності, а слов'янсько-радянські становлять явну меншість.

- Центральна та Північна Україна (Волинь, Поділля, Полісся) - де переважають українсько-європейські культурні ідентичності, але і слов'янсько-радянсько-російська близько 30% громадян.

- Південь та Південний Схід (нижнє Подніпров'я, Причорномор'я, Слобожанщина) — де переважають слов'янсько-радянські та російські ідентичності над українсько-європейськими, хоча і українсько-європейські становлять близько третини громадян.

- Донбас — де домінують слов'янсько-радянські культурні ідентичності й значну частину становлять ідентичності так званого "русского мира".

Доводиться констатувати, що порушення рівноваги у порубіжних територіях здатне викликати напругу та соціальні ускладнення. Коли змагання за ресурси переміщується в економічну, інформаційну, культурну сферу (як сталося частково на Донбасі), виникає загроза державному суверенітету. Процеси на таких прикордонних стиках здатні спричинити відцентрові тенденції розвитку, формувати вузли конфліктогенності. Ось чому в умовах трансформації суспільства зони пограниччя є ареалами нестабільності, оскільки перебувають у стані пошуку власних форм організації. У контексті з цим з'являються нові чинники відтворення внутрішніх кордонів та ліній демаркації, як у територіальному, так і символічному вимірі. Результатом цього є примноження образу ворога, негативне сприйняття позитивного соціального досвіду. А це здатне зруйнувати рівновагу взаємовідносин між “своїми” та створити “жорсткі кордони” в спілкування з “чужими”.

Висновки та рекомендації. В умовах трансформації українського суспільства, змін у системі суспільно-політичних цінностей маркер порубіжної культури набуває особливого змісту. Контури умовних кордонів (лінії демаркації, лінії розмежування) поділили наше суспільство за лініями протистоянь. На вітчизняних теренах це проявилось в протилежних ціннісних настановах соціуму, архетипах регіональної свідомості, негромадянських моделях поведінки, які унеможливають консолідацію українського соціуму та спричинили світоглядну кризу на Сході України. Сьогодні конче потрібна культура *транскультуральності, орієнтація на культурну трансцендентність, акцентування уваги на динаміці взаємопливів та розмежувань.* Найбільш оптимальною вбачається *стратегія послідовної децентралізації,* яка відбуватиметься як на рівні регіонів, так і місцевих громад. Влада має позбавитися політичної заангажованості у питаннях регіональної специфічності та порубіжності, своєчасно передбачати виклики регіоналізму, які спричиняють загрози державному суверенітету.

Література

1. Валлерстайн И. Геокультура развития или трансформация нашей геокультуры? [Електронний ресурс] / И. Валлерстайн. – Режим доступу : <http://www.geopolitics.ru/common/library.html>.
2. Верменич Я. Пограниччя як соціокультурний феномен: просторовий вимір / Я. Верменич // Регіональна історія України. – 2012. – Вип. 6. – С. 67-90.
3. Вишняк О. Історичні регіони України: критерії типологізації, соціокультурні відмінності та політична свідомість / О. Вишняк // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2015. - № 2. – С. 17-37.
4. Кандрычын С. Дифференциация социального пространства Украины и Беларуси как эффект столкновения цивилизаций / С. Кандрычын // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2008. - № 4. – С. 74-96.
5. Кравченко О. Концептуальні моделі ідентифікації національно-культурного простору України в сучасному публічному інтелектуальному дискурсі / О. Кравченко // Культура України. – 2014. – Вип. 47. – С. 13-23.
6. Олійник Н. Пограниччя Східної Європи, історична пам'ять та ідентичність [Електронний ресурс] /Н. Олійник. – Режим доступу: [http://www.2.polskieradio.pl/zagranica/il/news/artykull43430.html\(23.01.1\)](http://www.2.polskieradio.pl/zagranica/il/news/artykull43430.html(23.01.1))
7. “Поверх кордону”: концепція прикордоння як об’єкт дослідження // Україна модерна. Пограниччя. Окраїни. Периферії. – 2011. - № 18. – С. 47-77.
8. Сухомлинов О. Культурні пограниччя: новий погляд на стару проблему / О. Сухомлинов. – Донецьк: «ТОВ Юго-Восток, ЛТД», 2008. – 212 с.
9. Степико М. Українська ідентичність : феномен і засади формування / М. Степико. – К. : НІСД, 2011. – 336 с.
10. Фисун А. Демократия, неопатримонализм и глобальные трансформации А. Фисун. – Х.: Константа, 2006. – 356 с.

Новоскольцева Л.О.
*кандидат політичних наук,
доцент кафедри політології та правознавства
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»*

УКРАЇНА І СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

З початку ХХІ ст. стала реальною загроза тотальної силової глобалізації, тепер вона вже реально є головним законом світового розвитку. Для одних країн це несе нові перспективи, для інших – великі загрози. Не може залишитися осторонь цих процесів Україна у зв'язку з її розташуванням між Заходом і Сходом, а також історичними та політичними реаліями. Геополітичне положення України на межі двох великих цивілізаційних просторів – європейського та євразійського було і є одним із визначальних факторів її історичної та політичної долі. Географічно Україна завжди була і залишається центрально-європейською державою. Історично і політично тривалий період більша частина території України перебувала під впливом євразійської соціально-культурної традиції, перебуваючи у складі Російської, потім Радянської імперії. Національна ментальність виявилася розщепленою, відповідно, не було єдиних геополітичних пріоритетів, національних інтересів, єдиної національної стратегії. Наслідки глобалізації суттєво впливають на історичну долю народів усіх континентів. Пошук адекватної моделі розвитку кожної держави, у тому числі й України, вимагає системного підходу до вміння глобально мислити.

Розбудова Української держави потребує постановки питання щодо стратегії її геополітичного курсу, розвитку громадянського суспільства, організації самого державного життя, де суттєве значення має адаптація України до новітнього досвіду європейського державотворення, проведення зовнішньополітичного курсу, який має цілком відповідати ідеї створення сильної демократичної європейської країни з власною національною зовнішньою політикою. Завдання розробки й провадження ефективної національної стратегії визначення геополітичних пріоритетів і життєво важливих національних інтересів, стимуляції усвідомлення політичною елітою ролі й місця України в глобальному геополітичному просторі стають нині ключовими імперативами, визначальними чинниками її політичного майбутнього.

Україна стала на шлях соціального прогресу, стабільності, реалізує ідею забезпечення пріоритету прав і безпечної життєдіяльності людини. Більш чітко визначається її місце та роль на геополітичному та гео економічному просторі. Відстежуються основні тенденції розвитку українського суспільства в сучасній цивілізації, осмислюються конкретні цілі й завдання з урахуванням наявних фінансових і матеріальних ресурсів держави, осмислюються оптимальні шляхи їх досягнення. Суспільство все більше усвідомлює, що відсутність в Україні громадського консенсусу з політичних, економічних, соціальних питань – одна з головних причин не

тільки кризи в Україні, але й системної кризи пострадянських суспільств. Історія політичної глобалізації тісно пов'язана зі створенням перших міжнародних установ. Політична інтеграція капіталістичних держав сприяла поглибленню довгострокових світових відносин. Стрімке прискорення глобальних процесів стало результатом інтенсифікації низки економічних, політичних і технологічних факторів. Слід особливо відзначити, по-перше, засилля транснаціональних кампаній у світовому господарстві; по-друге, формування ринкової економіки на постсоціалістичному просторі; по-третє, підвищення ролі інформаційних, комунікаційних і комп'ютерних технологій та їх значення в економічній глобалізації світу.

Шанси на ефективний, конкурентоспроможний розвиток в Україні з'являться тільки тоді, коли державна влада належатиме народу, а не кланам і олігархам. Головна перешкода на шляху розвитку сьогодні – повна невідповідність рівня нинішніх державних лідерів масштабам і рівню сучасних завдань, що стоять перед Україною. Активізація процесів глобалізації за останні десятиліття призвела до того, що цей відносно новий світовий феномен перетворюється на головний чинник впливу на процеси розвитку. Незважаючи на масштаби і силу глобалізації цей процес продовжує свій тотальний розвиток, увійшовши у фазу глибокої кризи "глобального капіталізму". Зі сфери фінансів і економіки глобалізація перейшла у сферу соціальну, гуманітарну і політичну. Глобалізація за короткий час стала тотальним світовим процесом, усередині якого зародилася і розвивається внутрішня криза.

Одним з головних напрямів зовнішньополітичної активності України є регіональне співробітництво, співпраця з країнами найближчого оточення: встановлення рівноправних, дружніх відносин зі своїми безпосередніми сусідами на основі визнання територіальної цілісності один одного, непорушності існуючих кордонів, створення відповідної договірно-правової бази. Європейська інтеграція України передбачає налагодження добрих відносин з сусідніми європейськими державами. Країни Центрально-Східної Європи зацікавлені в розвитку взаємовідносин та всебічній підтримці України, оскільки підтримка демократичного розвитку в Україні є важливим чинником їх власної безпеки. Вельми важливим для України є сприяння у наближенні нашої держави до європейських інтеграційних структур. За двадцять чотири роки незалежності Україною було укладено угоди про співпрацю, взаємні капіталовкладення, створення спільних підприємств, ефективну транзитну торгівлю. В зовнішню політику України вносяться певні корективи відповідно до міжнародних реалій, однак Україна намагається здійснювати послідовний і прогнозований стратегічний курс, що характеризує її як надійного та стабільного партнера на світовій арені. Отримуючи можливість жити власним життям, Україна повинна була визначатись у таких напрямках: як і з ким укласти угоди і налагоджувати союзні відносини. Здобувши незалежність, Україна знову стоїть перед завданням визначення себе в тих

напрямах. У громадській думці йде боротьба між прихильниками західного й північно-східного напрямів. Визначення національного інтересу України у цьому питанні є стратегічним вибором, і сформовані рішення сьогодення позначаються на долі держави на десятиліття вперед. Геополітична ситуація України вимагає створення збалансованої системи відносин за всіма векторами. Глобальна доля України не може не викликати особливих побоювань, оскільки вона виявилась не готовою ні до глобальної конкуренції ні до глобальної інтеграції.

Майбутнє людства залежить від того, в якій формі і яким чином будуть вирішені основні протиріччя історичної епохи. Сучасна ситуація потребує знання основних тенденцій світового соціального розвитку, і насамперед тих, які спричинили й поглиблюють кризу світової цивілізації. Осмислення сьогодення і майбутнього розвитку суспільства є врахування загальнолюдських інтересів, подолання військового протистояння, формування цілісної взаємопов'язаної світової співдружності, гуманізація і екологізація сучасної цивілізації. Політика, яка дає змогу фіксувати особливості розвитку сучасної цивілізації активно впливає на цей процес. У вирішенні глобальних проблем сучасної цивілізації Україна має зайняти вагомe місце.

В складному і суперечливому сучасному світі інтенсивне наростання проблем у сфері глобальної політики в третьому тисячолітті підвело цивілізації до критичної межі. Історичний процес набув характеру відносної непередбачуваності. Складність ситуації у сучасному світі породжується загостренням світових соціально-політичних проблем, які пов'язані між собою і впливають на усі сфери життя суспільства. Відмова від використання сили, застосування ефективних гарантій економічної та екологічної безпеки, реалізація на практиці таких понять як: суверенітет, незалежність, рівні права, соціальний захист – це ті аспекти, які досліджуються політологами, соціологами, футурологами та іншими фахівцями. Всі країни світу, без виключення, пов'язані тією чи іншою мірою з різними аспектами існування суспільства. Україна також бере активну участь у цьому процесі.

Найвищою метою народ України проголосив побудову власної, справедливої у соціальному відношенні і економічно розвиненої держави, досягнення справжнього політико-економічного суверенітету на шляхах ефективної праці і повного забезпечення прав кожного громадянина. Досягнення Україною цілковитого суверенітету та ефективної державності на основі демократії як передумови і гарантії розвитку висуває щораз нові вимоги щодо адаптації та інтеграції нашої держави в сучасному глобалізованому світі. Нова держава прагне до реального народовладдя, справедливості і добробуту для всіх громадян. Для цього необхідно побудувати нове українське суспільство – солідарне суспільство духовності, знань, культури і добробуту, розбудовуючи соціальну державу і соціально-орієнтовану економіку, яка базуватиметься на економічній демократії і конкурентоспроможності, вирішуватиме проблеми нової

якості розвитку і принципово нової національної стратегії розвитку.

УДК 327

Боринська О.Л.
*кандидат політичних наук,
доцент кафедри міжнародних відносин
та суспільних комунікацій
Міжрегіональної Академії управління персоналом*

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ВИБОРУ ЕСТОНІЇ

Успіх Естонії зумовлений багатьма чинниками, основними з яких максимальне використання всіх форм співпраці з ЄС, навіть у випадках, коли реформування не було завершеним, Естонія демонструвала, що зроблено вже і що буде зроблено, цим ще раз і ще раз підтверджуючи незаперечність свого європейського вибору. Очевидно, що економіка Естонії на момент вступу в ЄС не дорівнювала країнам-членам, а проте, демонструвала один з найбільших темпів зростання, і разом із політичною стабільністю, послідовністю у виконанні необхідних реформ, зуміла переконати у своїй спроможності стати рівноправним партнером.

Важко порівняти Естонію із населенням трохи більше мільйона двісті тисяч осіб з Україною, але проблеми, що вона отримала після розпаду Союзу дуже схожі. Країни Прибалтики мусіли подолати ті самі труднощі: перебудову і модернізацію економіки, але окрім цього, необхідно було насамперед вивести окупаційні радянські війська з території своїх країн.

Перевагою стала консолідованість в середині країни стосовно зовнішньої політики. Країни Прибалтики одразу взяли курс на членство в НАТО, адже це був необхідний крок для забезпечення реальної незалежності держав. Всі кроки щодо досягнення поставленої мети були зваженими і послідовними.

Єврокомісія ще на початку 1997 р. оцінювали балтійські країни як такі, у яких функціонує реальний демократичний устрій із стабільними інститутами влади, що діяли на основі закону і забезпечували права людини. Новий державний лад спирався на підтримку більшості громадян. Протягом 1991-1997 рр. ці країни досягли величезного прогресу: успішного функціонування парламентської демократії, в основі якої демократична виборча система. Економічний розвиток країн проходив на принципах вільного ринку.

Одним із дискусійних питань стало надання громадянства. У прийнятих Конституціях передбачалось надання громадянства особам, що проживали у цих країнах і були їх громадянами до війни 1941-1945 рр., тобто до окупації радянськими військами. Звичайно, назріла конфліктна

ситуація в середині кожної країни, так як у разі недоведення проживання у довоєнний час, не були представниками титульних націй, претенденти на громадянство мали здати іспит на знання державної мови. Завдяки активній діяльності Єврокомісії напруга трохи знизилась, так як були внесені поправки до відповідних законів. Вже станом на 1999 р. понад 95 % дорослих мешканців Литви, 77 % Естонії та 75 % Латвії отримали громадянство.

Зміни в економічному житті призвели до різкого зниження рівня життя населення, виросло безробіття. Такі зміни були пов'язані передусім з тим, що майже 50 % ВВП складало виробництво агропромислового комплексу, а експортні товари йшли в основному до Росії (до 1990 –х рр. більш як 90 %), Тоді як у на 1993 р. експорт до країн СНД складав з Естонії 20 %.

Наполеглива орієнтація на країни ЄС принесла свої плоди: вже станом на 1997 р. країни ЄС стали основними торговими партнерами країн Прибалтики. Приватизація здійснена досить ефективно. На кінець 1990-х рр. понад 70 % ВВП вироблялося у приватному секторі. Основними торговими та інвестиційними партнерами стали Швеція, Фінляндія, Німеччина, США, Росія. З 1997 р. почалось поступове стабільне зростання економіки країн Балтії.

Основні фактори успіхів цих країн: консолідованість еліти щодо економічних, політичних, зовнішньополітичних перетворень, послідовний курс на запровадження строю західноєвропейських країн. Тісне співробітництво з країнами балтійського регіону – Німеччиною, Швецією, Данією, Фінляндією, Польщею. Врегулювання державних кордонів між Латвією і Естонією у 1997 р., між Латвією і Литвою у 1992 р. Нормалізація відносин з РФ, нормалізація відносин між Литвою і Польщею у 1991 р.

У травні 1997 р. відбулась зустріч президентів Естонії, Латвії, Литви, Польщі та України у Таллінні. Прийняті рішення щодо поглиблення співробітництва та національної безпеки і формування Балтійсько-Чорноморського співтовариства. У вересні 1999 р. зустріч у Ялті керівників цих держав, подальше поглиблення співробітництва у регіоні.

Відносини Прибалтики з РФ залишаються складними через географічне та історичне минуле. У РФ продовжувались ідеологічні мотиви на кшталт «Прибалтика наша», хоча у серпні 1991 р. і визнала незалежність кожної з трьох країн Балтії. Початково РФ хотіла бачити у Прибалтиці регіон «ближнього зарубіжжя», але після вступу країн в НАТО та ЄС концепція змінилась.

На сьогоднішній день Естонія є надійним партнером України, тому головування Естонії в ЄС у першому півріччі 2018 р. дає можливість Україні у повній мірі реалізувати зовнішньополітичний напрямок стосовно ЄС і отримати підтримку.

Література

1. Попик С. Держави Балтії та Україна: політико-правові аспекти взаємодії з питань європейської інтеграції / С. Попок // Історико-політичні проблеми сучасного світу. – Чернівці. – 2011. – С.91-95.

УДК 323.17

Ткачук Ю. В.

*кандидат політичних наук, доцент
кафедри політичних наук і права ДЗ
«Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені
К. Д. Ушинського»*

РОЛЬ ПРОФЕСІЙНИХ СОЮЗІВ У СИСТЕМІ «ДЕРЖАВА – ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО» (НА ПРИКЛАДІ УКРАЇНИ І ПОЛЬЩІ)

Розглядаючи питання рівноваги у системі «держава – громадянське суспільство» особливу увагу заслуговує визначення ролі прав і діяльності професійних союзів. В широкому розумінні профспілки забезпечують права їх членів, а ні суспільства в цілому. Враховуючи досвід Польщі, можна зауважити, що інші громадянські організації існують для охорони професійних прав та грають велику роль у соціальному забезпеченні своїх членів разом з формуванням державної економічної політики й трудового законодавства.

Сьогоднішня Україна демонструє неефективність діяльності профспілки через наявність пережитків Радянського Союзу. Ще з того часу ці формальні організації успадкували велику власність, експлуатація якої приносить більше доходів ніж членські внески. У цій ситуації профспілка, як організація, куди більшою мірою зацікавлена в збереженні контролю над власністю і свободи її використання, чим над тим, щоб захищати права своїх членів. Зараз відбувається відхід значної частини раніше активних людей від профспілкової роботи у бік нових соціальних рухів. Профспілки втрачають авторитет саме через те, що вплутуються в партійну гру і субординують свою діяльність під інтереси тих або інших політичних сил. Активні молоді люди, які готові боротися за свої соціально-економічні права, віддають перевагу саме новим соціальним рухам. Представники демократичної течії зацікавлені в становленні незалежних профспілок разом з посиленням їх ролі у нашій державі. Лише незалежні профспілки, створені самими працівниками для вирішення реальних проблем, зможуть реально протидіяти свавіллю з боку начальників і чиновників.

Зрозуміло, виникнення таких профспілок не вигідне ні власникам підприємств, ні владі. Українське законодавство передбачає право громадян України вільно об'єднуватися в профспілки, деклароване ст. 10

Закону України «Про професійні союзи, їх права і гарантії діяльності». Але на практиці – парадоксальне явище: будь-які спроби створення незалежної профспілки зустрічають серйозний опір. Ініціатори таких спроб стають об'єктом тиску з боку працедавців, а так само усілякими перепонами з боку чиновників, у тому числі і корумпованих тими ж законодавцями. Вирішити цю проблему можна через конкуренцію. Україні потрібна розгалужена мережа профспілок, які конкурували б між собою за залучення нових членів і збереження тих, що вже існують. Лише в цьому випадку існуючі «формальні» профспілки вимушені будуть змінитися, реально встати на захист прав своїх членів – або піти, поступитися місцем новим, незалежним профспілкам.

У цьому контексті варто порівняти відношення до діяльності профспілок у Польщі, як країни колишнього соцтабору, та в Україні на прикладі роботи експертів «круглого столу» на тему «Роль профспілок в умовах глобальної кризи». Боян Станіславський, заступник офіційного органу польських профспілок ОПЗЗ «Тигодник» на початку ХХІ століття, вважає, що криза в Польщі не настільки відчутна, як в Україні. І, головне, що у Польщі серйозно проходила мобілізація профспілок і активізація їх діяльності, у той час, як в Україні після розпаду Радянського Союзу діяльність профспілок була неактивна, достатньо деморалізована, хоча українські профспілки нараховували десять мільйонів чоловік, а польські – лише три. Але, на думку Б. Станіславського, проблеми профспілок в Україні, Польщі та деяких інших країнах Східної Європи фундаментально схожі [Цит. за: 1].

Після розпаду Радянського Союзу при виявленні розвитку економіки та державності, аналітики дійшли висновку, що альтернативи західним моделям суспільного розвитку не існує. І хоча ми запозичили польський досвід проведення реформ, але вони змогли, незважаючи на всі труднощі, провести «шокову терапію», а у нас тричі був шок без терапії. І в цьому головна відмінність цих двох суспільств.

Реформування в Польщі наприкінці 80-х років вивело державу на високий рівень, і в цьому варто визнати, насамперед, ефективність діяльності профспілок не тільки в економічних, але й в політичних справах. Польща стала першою посткомуністичною країною, що відновила дореформений рівень економічного розвитку. Темпи перетворень були стрімкими, вони проводилися жорстко і послідовно, але саме тому швидкими були і позитивні результати реформ. «Шокова терапія» Лешека Бальцеровича була планом швидкого переходу Польщі до капіталістичної ринкової економіки. Неможна сказати, що перетворення з держави, потопаючий у кризі, в сильну державу з політичної, економічної, соціальної точки зору, проходило плавно, без потрясінь для суспільства. Але більшість поляків були готові к різкому повороту до змін. Створений рух об'єднав широкі прошарки населення. Таким чином, у польському ще на той час комуністичному суспільстві створилась структура громадянського суспільства, яка діяла проти основної влади. Політика

нового руху була близька польському менталітету, тому підтримувалась все ширшими й ширшими верствами населення.

Лібералізація економіки відповідала індивідуалістичній природі польської ментальності, що інстинктивно відторгала нав'язаний офіційний колективізм. Природно, що найбільш сприйнятливою до нових ідей була саме молодь. В Польщі склалася психологічна атмосфера для реформаторського прориву, завдяки чому він став можливий. Діяльність профсоюзів стала еталоном опозиційних дій у період глобальної кризи і прикладом переходу влади до опозиція, яка була здатна її забрати (у гарному сенсі) і стати свого роду посередником (також у гарному сенсі) між державою і громадянським суспільством.

Література

1. Найдер З. Польсько-українські асиметрії / З. Найдер // Політика і культура. – 2012. – № 3. – С. 46–48.

УДК 94:327 (94)

Галаджій О.В.

*Аспірант відділу трансатлантичних досліджень
Державної установи «Інститут всесвітньої історії
Національної Академії наук України»*

ЕВОЛЮЦІЯ РЕГІОНАЛІЗМУ У ЗОВНІШНІЙ ПОЛІТИЦІ АВСТРАЛІЇ (КІНЕЦЬ ХХ СТ. – ПОЧАТОК ХХІ СТ.)

Анотація. В умовах біполярної системи, зважаючи на геополітичне положення Австралії, уряд звернувся до регіоналізму у зовнішній політиці. Австралія вміло скористалась географічним положенням для зміцнення економіки та збройних сил під час «холодної війни». Створення двосторонніх відносин та участь у регіональних організаціях забезпечили зростання політичного а економічного впливу. Розпад біполярної системи дав змогу Австралії стати регіональним центром та країною середньої сили в АТР.

Ключові слова: Австралійський Союз, зовнішня політика, середня держава, регіоналізм, міжнародні відносини, Азійсько-Тихоокеанський регіон.

Summary. Australian government, despite the bipolar system of international relations and the geopolitical position of country, turned to regionalism in foreign policy. Australia skillfully took advantage of geographical location to strengthen the economy and the armed forces during the "Cold War". Creation of bilateral agreements and participation in regional organizations provide greater political and economic influence. The collapse of the bipolar system has enabled Australia to become a regional center and a medium-power country in the APR.

Key words: Australian Union, Foreign Policy, middle power, regionalism, international relations, Asia-Pacific region.

Інтерес Австралії до співпраці з країнами Азії постійно зростає з середини ХХ століття. Проте, проведення регіональної зовнішньої політики в АТР, яка б спиралась на національні інтереси, відбулось лише на початку 80-х років ХХ ст. Після відбудови 50-60-х років, Австралія розпочала пошук власного місця у міжнародних відносинах. Зміни у політичному позиціонуванні австралійських урядів мали враховувати наслідки деколонізації, закінчення війни у В'єтнамі, зближення між США та КНР і розрядку міжнародної напруженості в Європі.

Поразка США у В'єтнамі та неприйняття війни значною частиною австралійського суспільства підштовхували уряди країни до регіоналізму та розрахунку на власну оборонну спроможність.

Політичний курс ліберального уряду М. Фрейзера (11 листопада 1975 - 11 березня 1983 р.) відзначився прагматичним підходом і реформами, спричиненими глобальною економічною депресією. З метою налагодження економічної співпраці М. Фрейзер відвідав КНР (1976 р.), а у якості основних партнерів Австралії в регіоні були проголошені Японія, Південна Корея та АСЕАН. Акценти у сфері безпеки було розставлено в ході зустрічі з президентом США Дж. Картером (грудень 1978 р.), присвяченій зміцненню двостороннього військового та військово-політичного партнерства.

У Стратегії національної безпеки, розробленій урядом М. Фрейзера, вперше вказувалося, що Австралія орієнтується на забезпечення власних інтересів у Індійсько-Тихоокеанському регіоні. В документі було обґрунтовано ключовий інтерес до співпраці з Індією, Китаєм та Японією – провідними державами регіону, на ринки яких передбачалося отримати доступ. Зоною особливих інтересів були Південно-Східна Азія та Південно-Західна Тихоокеанська акваторія [1., с. 5-6].

Виступаючи 11 вересня 1980 р. в парламенті М. Фрейзер визначив чотири «стовпи» зовнішньополітичної стратегії. Вони включали «союз з Заходом» (the Western alliance), регіоналізм, участь у Співдружності та зміцнення відносин з «середніми державами». Під союзом з Заходом насамперед мались на увазі США – цим М. Фрейзер свідомо дистанціювався від АНЗЮС й віддавав шану внеску Австралії та інших членів британської Співдружності у формування системи регіональної безпеки. Курс на регіоналізм передбачав розвиток партнерських відносин з регіональними державами та розширення впливу Австралії в Азійсько-Тихоокеанському регіоні [4].

Суттєвою ознакою зовнішньополітичного курсу 1980-х рр. став пріоритет розвитку відносин з країнами Східної Азії та південної частини Тихого океану. Спостерігалась активізація економічних зв'язків з Японією, Малайзією та країнами Океанії. Проголосивши курс на інтеграцію до азійського економічного простору, Австралія позиціонувала себе

регіональна держава «середньої сили». Специфічна форма «ізоляціонізму» в військовій сфері знайшла втілення в посиленні спроможності військово-морських сил, зосередженні уваги на проблемах регіональної безпеки та захисту кордонів, насамперед від нелегальної імміграції. Важливим завданням було визнано пошук власної ролі країни в балансі сил у межах АТР та налагодження співпраці з країнами, що мали співмірний з Австралією потенціал «середньої потужності» [5, р. 164-171].

У 1983 р. лейбористський уряд Р. Хоука почав розробку нової стратегії оборони і національної безпеки. Вона поглиблювала розпочату Фрейзером інтеграцію Австралії у регіональні відносини та задавала конкретні цілі щодо налагодження відносин з окремими країнами. Відповідно до неї, пріоритетними були відносини із Новою Зеландією. Вона могла грати роль додаткової сили у військовій стратегії, її війська додали б 15% австралійським силам.

Політика національної безпеки лейбористської партії в 1983 – 1991 гг. привела до створення принципово нової стратегії, пріоритети якої щодо зовнішньополітичних зобов'язань зумовлені виходили з принципу регіоналізму у зовнішній політиці, проте все одно залишалась орієнтація на США [8., с. 284-285]

У «Білій книзі» 1987 року уряд підкреслив значення для Австралії таких країн як США, та Нова Зеландія, і країн Азії, з якими вже почали налагоджуватись відносини. Завдяки впливу США окрім Південно-Східної Азії та акваторії Індійського та Тихого океану, територія Океанії та Північно-Східної Азії також увійшли до національних інтересів Австралії. В першу чергу, вони були стратегічно важливими для США, тому використання Австралії було найбільш актуальним для впливу на них [6].

Військова стратегія Австралії залишала Збройні сили прив'язаними до материка і орієнтованими на захист країни, ставлячи миротворчі операції за кордоном серед другорядних пріоритетів. За період 90-х років зміни стратегії передбачали збільшення політичного впливу в регіоні через зовнішньоекономічну діяльність. Велику роль тут відіграло створення АТЕС у 1989 році за сприяння Р. Хоука. Зустрічі урядовців у форматі АТЕС не тільки дозволяли вирішити регіональні проблеми, а й стверджували роль Австралії як регіональної країни, з якою треба рахуватись [5, р. 132-136].

В грудні 1989 року уряд Пола Кітінга (20 грудня 1991 – 11 березня 1996 рр) представив «Регіональну безпеку Австралії», яка визначала новий шлях зовнішньої політики – «входження Австралії в Азію». Кабінет П. Кітінга закликав країни АТР створити регіональну раду безпеки за Західним зразком. Проте всі спроби були марними – навіть Регіональний форум з безпеки АСЕАН, на який так надіялась Австралія не вийшов на високий дипломатичний рівень. Це призвело до того, що Австралія стала орієнтувалась на двосторонні відносини. Вже в 1993-1994 роках Австралія витратила 229 млн. дол. на двостороннє військово співробітництво з країнами АТР. В той же час як в кінці 80-х – на початку 90-х відбулось

обмеження відносин із Європою та США, а новою стратегічною ціллю став АТР [7., с. 23-29].

Зовнішньополітична стратегія Дж. Говарда (11 березня 1996 р. - 3 грудня 2007 р.) поєднувала одночасно економічний лібералізм та соціальний консерватизм. З метою зміцнення позицій Австралії в Південно-Тихоокеанському регіоні, уряд виділив у пріоритет посилення оборони, реформування економіки та участь в регіональних форумах. У руслі цієї стратегії Австралія взяла участь у військових операціях США та «антитерористичної коаліції» в Афганістані та Іраку, а потім привернула увагу ООН до проблем Східного Тімору.

З кінця 1990-х рр. уряд Австралії пробував новий статус країни в ролі заступника «шерифа» регіону – її партнера і союзника США. Австралія брала участь майже у всіх військових операціях США у Середній та Східній Азії, а зовнішньополітичний курс уряду Дж. Говарда копіював основні елементи доктрини Дж. Буша-молодшого, залишаючи принцип регіоналізму у зовнішній політиці Австралії.

З'явилися перші серйозні успіхи нової стратегії – підготовлений урядом у 1997 р. огляд політики безпеки містив оцінку перспектив і подальших дій. У документі відзначалася здатність австралійської економіки щорічно виділяти додатково більш як \$550 млн на оборону, що підштовхнуло уряд до реформування армії.

Нова стратегія національної безпеки у «Білій книзі» 2000 р. визначила три політичних принципи – опору на власні сили, володіння морем та повітрям і нанесення превентивних ударів. У стратегії пріоритетним було вирішення регіональних проблем у Південно-Тихоокеанському регіоні та підтримка США у розв'язанні глобальних питань

Крім того, просторова концепція «концентричних кіл» передбачала взяття під контроль акваторії навколо країни, активну участь у забезпеченні безпеки Південно-Східної Азії та отримання значного впливу в АТР, включаючи забезпечення доступу до ринків. Для цього передбачалося використання дво- та багатосторонніх союзів та залучення міжнародних та регіональних організацій. Особливе значення приділялося ролі Китаю, відносини з яким погіршилися в 1997 р. у зв'язку з тайванською проблемою [2].

В 2005 році Говард виступив одним із засновників Східноазійського саміту, до якого входять країни, на які припадало 74% експорту Австралії. Процес обговорення проходив два роки, проте результатом стало об'єднання країн Південно-Тихоокеанського регіону, який був у національних інтересах Австралії. Крім того, Австралія підтримувала розгалужену систему зв'язків у військовій та оборонно-промисловій галузях. Окрім П'ятисторонньої угоди про оборону Малайзії та Сінгапуру (за участю Великої Британії та Нової Зеландії), країна уклала низку різноманітних угод про військову співпрацю з Японією (Угода про оборону, 2007 р.), В'єтнамом (2012 р.), Індонезією (2012 р.). З 2013 р. діє

«Індивідуальна програма партнерства та співробітництва між Австралією та НАТО», яка надає країні статус учасника воєнних операцій Альянсу поза межами євроатлантичного регіону. В рамках китайсько-австралійського дипломатичного та стратегічного діалогу проводяться регулярні двосторонні стратегічні консультації з питань оборони.

Кевін Радд та Джулія Гілард які позмінно займали місце прем'єр-міністра з 2007 по 2013рр. спряли поглибленню та закріпленню ролі Австралії як регіональної країни. Ними були випущені урядова доповідь «Австралія в столітті Азії» (28 жовтня 2012 року); декларація «Сильна і безпечна. Стратегія національної безпеки Австралії» (23 січня 2013) і чергова «Біла книга з питань оборони» (3 травня 2013). Їх завдання - переконати Австралійське суспільство в тому, що інтенсифікація в найширшому сенсі азійського вектора зовнішньої політики вигідна Австралії загалом.

У документах акцентується необхідність розширення регіональних відносин у політичній, економічній та культурній сферах. Головними партнерами для подальшого розвитку відносин були Китай, Індія, Індонезія Японія і Південна Корея, передбачалось покрокове розширення вже існуючих договорів з ними. Відносини з КНР, Індією та США окремо виносяться як пріоритетні. Особливий акцент робиться на необхідності збереження балансу у відносинах між Індією, в якій великий відсоток мусульман та загрози тероризму, КНР з занадто різкими методами впливу та США – головним західним партнером Австралії.

Інвестиції КНР в Австралію збільшились вдвічі за цей період, у 2011-2012 році було налагоджено вигідну торгівлю збагаченим ураном з Індією, а США після міжурядових переговорів розмістили крупну військову базу в Дарвіні. Це помітно збільшило значення Австралії в регіоні, проте змусило ще більш обережно проводити політику, щоб не зіштовхнутись із інтересами партнерів [9., с.258-272]

Видана в лютому 2016 р. «Біла книга» з питань оборони і безпеки свідчить, що положення попередніх оборонних доктрин про потребу в утриманні максимально ефективних, однак відносно нечисленних збройних сил для захисту власної території і довколишнього простору, замінила більш амбітна мета, що передбачає розбудову військового потенціалу, придатного для контролю акваторії Південної Азії та Тихого океану [3]. Для здійснення цієї цілі австралійський уряд побачив зручний інструмент у вигляді Транстихоокеанського партнерства, започаткованого США.

За президентства Б. Обама найбільш перспективним зовнішньоекономічним проектом у регіоні АТР вважалось створення Транстихоокеанського партнерства (ТТП), об'єктивно спрямованого на відсторонення Китаю. 4 лютого 2016 р. Угоду про створення ТТП підписали 12 країн АТР, які сукупно виробляють до 40% світового ВВП. Ініційований адміністрацією Б. Обама проект ТТП передбачав формування зони вільної торгівлі та спільного економічного простору держав-

учасниць. Інституціональна однорідність економік країн-учасниць мала забезпечуватися шляхом впровадження єдиних стандартів регулювання інвестицій, конкурентної політики, поставок у межах міжнародних виробничих мереж, державних закупівель, монополій, правил у галузі трудових відносин, охорони довкілля тощо. Умови ТТП мали суттєво полегшити транскордонну виробничу кооперацію. Цікаво відзначити, що перехідний період для повного скасування протекціоністських бар'єрів на окремі види сільськогосподарської продукції мав тривати до 100 років.

Попри амбітні наміри та очкування, угоду про ТТП спіткала невдача, обумовлена політичними причинами. Поразка Х. Клінтон на президентських виборах 2016 р. у США поставила реалізацію проекту ТТП під сумнів, оскільки новообраний президент Д. Трамп неодноразово обіцяв відмовитися від її ратифікації. Станом на початок 2017 р. угоду ратифікувала лише Японія.

Австралійський Союз було перетворено з відсталої колонії без серйозних збройних сил на регіональну державу середньої сили, яка має широкий вплив у Південно-тихоокеанському регіоні і виступила організатором низки регіональних організацій і навіть має серйозне значення на міжнародній арені. Логічним кроком для Австралійського уряду після Другої світової війни було взяти курс на посилення регіонального впливу – економічні кризи, та холодна війна змінили національні інтереси Австралії та дали можливість оцінити власний потенціал.

Завдяки геополітичному положенню Австралія закріпила відносини з двома головними гравцями регіону – США та Китаєм, завдяки яким збільшує вплив у Південно-Тихоокеанському регіоні, вміло балансує між їх інтересами. Австралійські урядовці розвили вміння досягати надійних зовнішніх безпекових гарантій, дбати про власну обороноздатність та співпрацювати з різними партнерами водночас із формуванням диверсифікованих і взаємовигідних відносин з країнами Азії, Америки та Близького Сходу. Така політика країни робить її важливим гравцем у регіональному балансі в зоні Індійського океану та АТР, дозволяє позитивно впливати на формування міжнародного клімату та змушує союзників і партнерів враховувати австралійські національні інтереси в ухваленні стратегічних рішень

Література

1. Australian Defence. November 1976 / Canberra: Australian Government Publishing services., 1976. – 64 p.
2. Brangwin N., Church N., Dyer S. Defending Australia: a history of Australia's defence white papers / Parliament of Australia. – [електронний ресурс] – режим доступу: http://www.aph.gov.au/About_Parliament/Parliamentary_Departments/Parliamentary_Library/pubs/rp/rp1516/DefendAust
3. Defence White Paper 2016 – Australian Government, Department of Defence Publishing Service, Canberra: 2016, pp. 197 – [електронний ресурс] – режим доступу: <http://www.defence.gov.au/WhitePaper/Docs/2016-Defence-White-Paper.pdf>

4. Dobell G. Malcolm Fraser's foreign policy pillars / The Strategist (ASPI)/ 13 Apr 2015. [електронний ресурс] – режим доступу: URL: <http://www.aspistrategist.org.au/malcolm-frasers-foreign-policy-pillars/>
5. Huisken R. H. History as Policy. Framing the debate on the future of Australia's defence policy / R. H. Huisken, M. C. Thatcher. – Canberra: The Australian National University, 2007. – 202 p.
6. The Defence of Australia 1987 / Department of Defence, Australian Government Publishing Service, Canberra: 1987, pp. 126 – [електронний ресурс] – режим доступу: <http://www.defence.gov.au/Publications/wpaper1987.pdf>, p. 10-22.
7. Тимошенко В. Н. Внешняя политика и безопасность государств южнотихоокеанского региона в 80-е–90-е годы XX века: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. іст. наук : спец. 07.00.03 "Всемирная история" / Тимошенко В. Н. – Хабаровск, 2011. – 43 с
8. Тимошенко, В. Н. «Доклад Дибба» и политика Австралии в области национальной обороны в 80-е годы XX века / В. Н. Тимошенко // Мир науки, культуры, образования – № 3 (28). – 2011. – С. 284–287.
9. Скоробогатых Н.С. Австралия и Азия в наступившем «столетии Азии»: проблемы и пути их решения. // Юго-Восточная Азия: актуальные проблемы развития. Вып. XX. – М.: ИВ РАН, 2013. – С. 257-279

УДК 316.647.8:327(477)+(438)

Лодин П.З.

*аспірант кафедри політичних інститутів і процесів
ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника»*

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ПРОСТОРУ УЛБ (УКРАЇНА – ЛИТВА – БІЛОРУСЬ) У ПАРИЗЬКІЙ «КУЛЬТУРІ»

Анотація. У статті розглядається генеза та еволюція концепції УЛБ (Україна-Литва-Білорусь), яка розроблялась публіцистами паризької «Культури» – часопису, що видавався під егідою Єжи Гедройця з 1947 по 2000 рр. Основним ідеологом програми вважаємо Юліуша Мерошевського, чільного політичного публіциста журналу. Він у своїх публікаціях запропонував цей акронім, розвивав теоретичні засади концепції. Водночас тематичне спрямування публіцистики інших авторів «Культури» також розглядаємо в контексті цієї ідеї. Серед них виокремлюємо Юзефа Лободовського, Богдана Осадчука, Томаса Венцлову, Сократа Яновіча. Важливим з цього приводу вважаємо також проголошення «Декларації в українській справі» 1977 р. на сторінках часопису.

Ключові слова: УЛБ, українсько-польське примирення, негативні стереотипи та міфи, проблема кордонів.

Topicality. This article deals with genesis and evolution of the concept ULB (Ukraine-Lithuania-Belarus) that was developed by the publicists of the

Paris «Kultura». The editor Jerzy Giedroyc published that journal in years 1947–2000. Juliusz Mieroshevski was the main ideologist of that program and main political publicist of the journal. He proposed that acronym and developed the theoretic basis of the concept. However, the thematic focus of the journalism by other authors of «Kultura» also consider in the context of the idea. Juzef Lobodovski, Bohdan Osadchuk, Tomas Venclova, Sokrat Janovich belonged to them. We also consider as important fact in that regard the promotion of the «Declaration of the Ukrainian issue» in 1977 on the pages of the journal.

Keywords: ULB, the Ukrainian-Polish reconciliation, negative stereotypes and myths, the issue of the borders.

Політичні катаклізми у ХХ столітті, епіцентром яких стала Східна Європа, спричинили суттєві зміни у регіоні. Результатом формування нової системи міжнародних відносин після II світової війни стало встановлення радянського домінування по лінії розмежування так званої «залізної завіси». Водночас інтелектуальна еліта, що не бажала миритися з комуністичною системою в себе на батьківщині, в умовах еміграції гуртувалася довкола ідейних центрів, інституцій. Одним із таких об'єднавчих центрів був польський еміграційний часопис «Культура», що видавався в Мезон-Ляфіт (поблизу Парижу) у редакції Єжи Гедройця з 1947 по 2000 роки. Детальний аналіз повоєнної реальності і прагнення до трансформації існуючого міжнародного укладу періоду біполярності стимулювала розробку стратегічної програми для регіону. В рамках розбудови майбутніх добросусідських стосунків Польщі з Україною, Литвою та Білоруссю на сторінках часопису постають еміграційні хроніки та хроніка польської діаспори. Їх генеза свідчила про прагнення середовища подолати в міжнародних стосунках історичні упередження, переосмислити спільну спадщину, сформувані єдину позицію щодо проблем східних сусідів [8, s. 55].

Текстом, що передував концепції можемо вважати статтю Юзефа Лободовського «Проти почвар минулого», якою було започатковано дискусію на тему українсько-польських стосунків [2, с. 26]. Її автор зазначав, що основним каменем спотикання в двосторонніх відносинах є землі між Сяном і Збручем. Польський публіцист пропонував надання їй Польщею та Україною особливого статусу – кондомініону, реалізацію двомовності в адміністрації, судівництві, шкільництві [10, s. 51 – 55].

Наступний важливий щабель в еволюції даної концепції вбачаємо в опублікованому у «Культурі» в 1952 р. листі ксьондза Юзефа Маєвського, в якому той відмовляв поляків від ревізіонізму щодо східних кордонів: «Так само як ми, поляки, маємо право на Вроцлав, Щецін і Гданськ, так і литовці слушно домагаються Вільна, а українці Львова. [...] Помиляється той, хто стверджує, ніби ці міста слід повернути Польщі. Литовці ніколи не забудуть про Вільнюс, і доти не буде згоди між нами, доки ми їм Вільнюс не віддамо. З іншого боку, українці не пробачать нам Львова [...] Нехай литовці, чия доля складається ще тяжче, ніж наша, радіють зі свого

Вільна, а у Львові хай майорить синьо-жовтий прапор» [4, с. 336; 9].

Програмовою статтею, що окреслювала концептуальні засади простору УЛБ вважаємо публікацію Юліуша Мєрошевського «Російський «польський комплекс» і УЛБ», яка вийшла в «Культурі» в 1974 р. В цій та наступних своїх статтях автор не тільки розкрив зміст акроніму, але і представив сутнісні складові стратегії польської держави, що мала базуватись на основі цієї концепції. На думку публіциста, простір УЛБ (України – Литви – Білорусі) детермінував форму російсько-польських відносин, прирікаючи Польщу на імперіалізм чи статус сателіта [1, с. 435; 11, р. 35]. В рамках доктрини передбачалось усунення імперських амбіцій основних геополітичних гравців в регіоні, визнання державницьких прагнень народів ЦСЄ та непорушності державних кордонів, зближення Польщі зі східними сусідами і в перспективі налагодження відносин з неімперською Росією [5].

Постійний співробітник «Культури» Юзеф Чапський сформулював основоположні її засади в наступних пунктах: самостійність і самочинність польських політичних концепцій незалежно від Заходу, нормалізація відносин із блоком націй (у майбутньому держав), визначених Мєрошевським як УЛБ (Україна, Литва, Білорусь), тісна залежність долі Польщі від змін, які відбуваються у східному блоці, потреба побудови нових якісних відносин із Росією [7].

Вважаємо, що важливою складовою в процесі нормалізації відносин поляків зі східними сусідами було розвінчування негативних міфів і стереотипів. Як стверджував литовський публіцист «Культури» Томас Венцлова, частину таких упереджень суспільство сприймало безкритично, оскільки ті не були комуністичними. На його думку, підтримка антипольських народних міфів була необхідною для партійної номенклатури, яка симулювала оборону «литовськості». Це стимулювало розвиток переконання, що поляки хочуть поглинути і знищити Литву – стереотипу, який протягом тривалого часу стає найвагомим у Вільні та Ковно [8, с. 81].

Як справедливо зазначає уже згадувана І. Хофман, Т. Венцлова поряд з українським публіцистом Богданом Осадчуком були найбільшими прихильниками добросусідських відносин Польщі з простором УЛБ, котрі виразно артикулювали роль Є. Гєдройця у виході із заклятого кола взаємних травм та кривд [8, с. 81].

Засновника Товариства «Villa Sokrates» білоруського письменника Сократа Яновіча можна вважати останнім представником «тріади голосів» людей пограниччя, що виступали проти шкідливої для стосунків поляків з українцями, литовцями та білорусами міфотворчості. У білоруському випадку ці негативні процеси кривдили національні почуття білорусів через формування стереотипу «темного хлопа, людини запізнілої в розвитку особистому, яка послуговується хлопською вірою (православ'ям)» [8, с. 83].

Одним із ключових програмових документів еміграційного періоду

діяльності часопису вважаємо «Декларацію в українській справі», яку підписали в травні 1977 р. на сторінках «Культури» 14 представників російської, польської, чеської та угорської еміграцій. В заяві порушувалось питання звільнення від радянського колоніалізму як народних демократій Центрально-Східної Європи, так і інкорпорованих союзних республік, серед яких виділяли українців, білорусів та литовців; необхідності звільнення росіян від імперських амбіцій. На пріоритетне місце декларація ставила українців як найбільш поневоленого народу СРСР, який, поряд з литовцями, найбільше у боротьбі прагне до державного існування [6].

Б. Осадчук був першим автором, чия стаття в 1990 р. відкрила рубрику «УЛБ починає реалізовуватись» в «Культурі». Знаково, що тема публікації стосувалася нового важливого етапу в стосунках українсько-польських – зустрічі депутатів демократичного спектру обох парламентів в Яблонній під Варшавою з метою обговорення важливих проблем обопільних відносин на майбутнє. Український публіцист стояв на позиціях українсько-польського примирення, тому вбачаємо елементи реалізації доктрини УЛБ в його публіцистичній і суспільно-політичній діяльності по усуненню негативних міфів та стереотипів, визнанню непорушності кордонів і вимог до польської сторони щодо визнання права українців на самостійність, а також врегулюванню прав національних меншин в двосторонніх відносинах [3, с. 123].

Вважаємо, що встановлення демократичного режиму в Польщі та проголошення незалежності України, а також налагодження тісних дипломатичних відносин між обома державами (своя динаміка також існує у розвитку польсько-білоруських та польсько-литовських стосунках) ознаменувало етап реалізації концепції УЛБ, відкинувши подальшу практичну доцільність у ній. Водночас сучасні безпекові виклики для регіону, пов'язані з російською агресією, неоднозначні політичні зміни у владній моделі Польщі та її дипломатії, подальша консервація білоруської авторитарної моделі – все це вимагає переосмислення і пошуку нових теоретичних концепцій та підходів побудови системи міжнародного співробітництва у регіоні, сприяння політичній модернізації, реалізації на практиці функціональних моделей протистояння зовнішнім загрозам.

Література

1. Генік М. Мєрошевський Юліуш // Історія політичної думки. Навчальний енциклопедичний словник-довідник / За заг.ред. Н.М.Хоми.- Львів: Новий світ – 2000, 2014. – С. 434 – 436.
2. Єжи Гєдройць та українська еміграція. Листування 1950–1982 років [Упорядкування, переднє слово і коментарі Богуміли Бердиховської]. – К.: Критика, 2008. – 752 с.
3. Лодин П. Роль Богдана Осадчука в реалізації концепції УЛБ (Україна – Литва – Білорусь) / Павло Лодин // Суспільні науки: проблеми та досягнення сучасних наукових досліджень: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, Україна, 4 – 5 грудня 2015 р.). – Одеса, ГО «Причорноморський центр досліджень проблем суспільства», 2015. – С. 122 – 125.
4. Сеніч М. Проблема польсько-українського кордону в політичних концепціях

паризької "Kultury" / М.Сенич // Галичина. Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. – Івано-Франківськ. – 2011. – № 18 – 19. – С. 334 – 340.

5. Celiński M. Koniec epoki Giedroycia w polityce zagranicznej [Електронний ресурс] / Marcin Celiński // Liberte! : głos wolny, wolność ubezpieczający – Idee. – Nr. 17. – 17.07.2010. – Режим доступу до ресурсу: <http://liberte.pl/koniec-epoki-giedroycia-w-polityce-zagranicznej>.

6. Deklaracja w sprawie ukraińskiej // Kultura. – № 5 (356). – 1977. – S. 66 – 67.

7. Habielki R. Realizm, wizje i sny romantyków. O piarstwie Juliusza Mieroszewskiego // Juliusz Mieroszewski, Finał klasycznej Europy, wybrał, opracował i wstępem opatrzył R. Habielki. – Lublin, 1997. – S. 9.

8. Hofman I. Ukraina, Litwa, Białoruś w publicystyce paryskiej "Kultury" / Iwona Hofman. – Poznań: Wydawn. Forum Nauk.; Wrocław, Passat - Paweł Pietrzyk, 2003. – 323 s.

9. Majewski J. List do redakcji / Józef Majewski // Kultura. – 1952. – № 11 (61). – S. 157-158.

10. Łobodowski J. Przeciw upiorom przeszłości / Józef Łobodowski // Kultura. – 1952. – № 2 (52) – 3 (53). – S. 14-66.

11. Spero J. Bridging the European Divide Middle Power Politics and Regional Security Dilemmas / Jozua B. Spero. – Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, 2004. – 343 p.

Гладун Андрій

*магістрант факультету історії,
політології і міжнародних відносин
ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника»*

ШЛЯХИ ТА МЕХАНІЗМИ ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ВПЛИВІВ

В статті розглядається еволюція наукових підходів до суті політичної ідентичності. Виділяється вплив глобалізаційних впливів на формування ідентичності. Наголошується на особливостях конструювання української політичної ідентичності.

Ключові слова: політична ідентичність, трансформація, глобалізація, регіональна ідентичність.

In the article the evolution of scientific approaches to the heart of political identity. Provided the impact of globalization processes of identity formation. Emphasized on the design features of Ukrainian political identity.

Key words: political identity, transformation, globalization, regional identity.

В умовах глобалізаційних впливів загострюється проблема збереження власної ідентичності у всіх її аспектах та проявах. Особливе значення набуває пошук політичної ідентичності як на індивідуальному так і колективному рівні. За рахунок формування такої ідентичності можна

визначати своє місце в системі суспільно-політичного розвитку та окреслити вектори спрямованості політичної діяльності. Подібним потенціалом володіють дослідження ідентичності: вони дозволяють краще розуміти складні та багатовимірні суспільні процеси, синтезуючи динамічні та структурні їхні характеристики, знання щодо об'єктивної (соціально-політичної) реальності та її суб'єктивного сприйняття, просторові та часові параметри розвитку. Вивчення ідентичності дозволяє виявити рівні і механізми взаємодії індивіда та інститутів, горизонтальні і вертикальні зв'язки, що виникають в процесі соціальної комунікації, оцінити у цьому контексті перспективи інституційної динаміки сучасного суспільства.

У нашому дослідженні ми акцентуємо увагу на процесах формування політичної ідентичності особи в умовах трансформаційного розвитку українського суспільства. Проблеми переходу до нового типу політичних відносин, визначення перспектив інтеграційного розвитку, протистояння відкритій російській агресії на сході та півдні України, значною мірою загострюють та радикалізують процеси ідентифікації політичних акторів. Поняття «ідентичність» ґрунтовно розроблялось і аналізувалось в рамках соціально-гуманітарних дисциплін – з 30-х р. у соціології (символічний інтеракціонізм – Дж. Мід, Ч. Кулі, Г. Блумер), а в рамках антропології без використання самого терміну «ідентичність» з кінця XIX ст. (Е. Дюркгейм, М. Мосс). Започаткували дослідження ідентичності вчені у сферах психоаналізу та соціальної психології (З. Фройд, Е. Еріксон, Д. Марсія, Ж. Піаже).

В політичній науці вивчення концепту ідентичності починається на основі емпіричних досліджень американських вчених середини XX ст. в рамках школи біхевіоралізму, що сформувалася у Мічиганському університеті. Учені цього університету дійшли ряду важливих висновків, згідно з якими індивіди визначають партійні відмінності як найбільш суттєві. Обивателі не мислять з допомогою ідеологічних категорій, у більшості голосуючих громадян або взагалі відсутній, або дуже низький рівень співвіднесення ідеологічних установок та їх політичних поглядів. Навіть не володіючи знаннями щодо дискусійних проблем чи загальної ідеологічної орієнтації, більшість громадян мали загальну політичну орієнтацію, що і визначала їхній електоральний вибір. Партійна ідентичність розглядалась як похідна від соціального досвіду виборців, їх первинної соціалізації у сім'ї та групової соціалізації у більш зрілому віці. У рамках такого підходу політична ідентичність фактично прирівнювалась до партійної. При цьому ідеологічну та персоніфіковану моделі ідентичності в первинній версії теорії розглядали як альтернативні чи додаткові до партійної. У 80-х р. XX ст. важливим компонентом теорії політичної ідентичності стає проблема самоідентифікації індивідів, що є прибічниками не домінуючих у суспільстві політичних ідей. Р. Барт в кін. 80-х пояснює роль міжособистісної комунікації у становленні загальних політичних поглядів індивідів, використовуючи «модель соціальної

спільності». Ця схема була допрацьована Р. Хакфельдом і Е. Даунсом: люди, що довіряють одне одному й розділяють спільні норми (і політичні також), некритично «засвоюють» політичну інформацію та більш схильні до однотипної політичної самоідентифікації. Довіра породжує вплив, інтеграцію та усвідомлення схожості спільних інтересів, установок, поглядів.

В кінці 80-х рр. А. Мелуччі озвучив ідею, щодо актуальної (ситуативної) політичної ідентичності, що виникає безпосередньо у ході політичних дій і вказує на значення особистості лідера у цьому процесі [1, с. 46]. Розвиток інформаційного суспільства зумовлює виникнення нових підходів до вивчення політичної ідентичності. Аналізуючи інформаційне суспільство, М. Кастельс робить акцент на тому, що влада більше не є виключно прерогативою інститутів, організацій чи носіїв символів (корпоративних об'єднань та церкви). Відбувається пошук нової системи соціальних зв'язків задля реконструкції ідентичності, криза якої обумовлена кризою двох основних інститутів індустріального суспільства – сім'ї та національної держави. М. Кастельс у праці «Влада Ідентичності» пропонує нетрадиційний погляд на ідентифікацію (як самотність) у постіндустріальному суспільстві [2, с. 34]. Він виділяє три типи ідентичності: «легітимізуючу», «спротиву» та «проективну». Перший варіант породжений індустріальним суспільством з його традиційним розумінням громадянського суспільства і національної держави. Другий тип пов'язаний із переходом до нового типу цінностей, що створюються локальними спільнотами, а третій визначається формуванням особистості, суб'єкта. На думку М. Кастельса, у суспільстві мережевих структур складається далеко не гармонічна структура, оскільки логіка груп із відмінною ідентичністю є такою, що взаємовиключається, а їхнє існування є далеко не мирним. Еліту у суспільстві мережевих структур, як правило, формують «громадяни світу», що володіють «найневизначнішою самотністю». Одночасно із ними співіснують індивіди, що пручаються втраті своїх привілеїв у різних сферах суспільства і тяжіють до самотності суспільства. Розпад Радянського Союзу та руйнування світової системи соціалізму зумовив виникнення нових реалій цивілізаційного розвитку європейських країн. Розвиток Європейського Союзу та трансформаційні процеси в постсоціалістичних країнах актуалізували дослідження особливих характеристик нової ідентичності. Польський дослідник Д. Вояковський у своїй науковій розвідці «Ментальні кордони в Європі без кордонів» звертає увагу на зміни, що охопили увесь світ, Європу, Центральну-Східну Європу, окремі держави у форматі співвідношення національного і наднаціонального, культурного і полікультурного, «свого» і «чужого» тощо. Він підкреслює, що плинність є загальним досвідом життя індивіда та суспільства, а сучасний світ є особливо динамічним у змінах. Мінливість зумовлює те, що маркери ідентичності, а відповідно і ментальні конструкти є рухливими та обумовлюються великою кількістю чинників. Серед них географія

культурних ареалів, історичні кордони соціополітичних утворень, маргіналізація чи націоналізація суспільства, трансформації в будь-якому елементі соціокультурної системи та ін. Учений намагаючись накреслити ментальну траєкторію індивіда формулює певне припущення щодо ментальних кордонів у сучасній Європі: окрім традиційних національних, локальних та регіональних кордонів з'являється новий поділ на особи, групи та спільноти, котрі абсолютно по-іншому розуміють сутність нових (глобальних) кордонів, невідворотність їх змін під впливом викликів і загроз сучасного світу. З його погляду, подібний новий поділ у європейських суспільствах, джерелом якого є форма усвідомлення ментальних (ідентичнісних) кордонів, може відіграти помітну роль як чинник модифікації поведінки і підходів сучасних індивідів (зокрема європейців) до оцінки процесів, що відбуваються і свого місця у них. Проте Д. Вояковський підтримує загально визнану позицію про те, що на сучасному етапі про європейську ідентичність, що замінює собою національні ідентичності, говорити беззмістовно [3, с.112]. Можливості конструювання стійкої наднаціональної ідентичності в межах Європейського Союзу з'ясовують і Українські дослідники А. Киридон та С. Троян у праці «Пошук ідентичності в «Європі без кордонів»: між націоналізмом та космополітизмом». Вони також дійшли висновку, що сьогодні поява єдиної європейської ідентичності на зразок національної, що замінить існуючі в ЄС національні ідентичності є неможливою. Проте з іншого боку, європейська ідентичність існує як явище, породжене фактом існування ЄС та його кордонами, таким чином вони розглядають європейську ідентичність як спробу конструювання наднаціональної ідентичності, враховуючи поглиблення інтеграційних процесів та перетворення ЄС із об'єднання держав на наднаціональне утворення. Вони наголошують на тому, що засадничий момент конструювання ідентичності (зокрема і центральноєвропейської) впливає з того, що регіональні ідентифікації – процес керований. З позиції економічного розвитку регіону та його ефективності вона може бути як позитивною так і негативною. Вони підкреслюють, що нова регіональна самоідентифікація Центральної Європи на даному етапі не представляється процесом, що затягнеться на довгі роки, проте швидше нагадує явище. Чи стане вона реальним процесом конструювання ідентичності залежить від чинників соціального та економічного розвитку, а також елементів політичного управління [4,с. 25].

На загал, західні дослідники у розрізі конструювання європейської ідентичності зосереджують увагу на економічних (використання євро, спільних стандартів торгівлі, можливості переміщення робочої сили із однієї країни ЄС в іншу), політико-інституційних (інститут членства в Європейському Союзі, що позиціонується як прерогатива європейських країн), і на культурно-цивілізаційних підставах формування ідентичності (європейці оперують поняттями «світова спільнота», «гуманістичні цінності»). Європейська ідентичність трактується як специфічний

ускладнений різновид політичної ідентичності, що увібрала у себе елементи інших видів. Таким чином, формування ідентичності в сучасному українському суспільстві необхідно розглядати в розрізі глобалізаційних, цивілізаційних та трансформаційних процесів. Всі вони мають контраверсійний прояв щодо динаміки, інтенсивності та домінуючого впливу на конструювання політичної ідентичності як такої. Для аналізу формування політичної ідентичності необхідно визначити суть даного поняття. Існує декілька підходів до його інтерпретації :

– основа соціальної чи політичної дії; подібне трактування часто протиставляється «інтересу» в рамках зусиль виявити та пояснити неінструментальні способи соціальної та політичної дії, тобто ті, які не визначаються лише конкретною ситуацією;

– особливий колективний феномен, що означає фундаментальну і закономірну схожість членів певної групи або соціальної спільноти; подібне бачення формується об'єктивно (схожість сама собою) або ж суб'єктивно (подібність, яка сприймається та переживається). Отже, передбачається, що схожість виявляє себе у солідарності, загальних диспозиціях, свідомості чи колективній дії; такий підхід характерний для теорій соціальних рухів, гендеру і раси, етнічності й націоналізму;

– фундаментальна сторона (індивідуальної або колективної) «особистості» чи як глибока, базисна, стійка умова соціального буття, що відрізняється від поверхневих та випадкових атрибутів самості й розуміється як щось цінне, котре підтримується та культивується;

– продукт соціальної чи політичної дії; тут акцентується на виявленні процесуальних та інтерактивних моментів колективної солідарності й самоусвідомлення, що уможливають колективну дію. Особливо широко цей підхід представлений в літературі про «нові соціальні рухи»;

– динамічний продукт численних і конкуруючих дискурсів, який має нестійкий і фрагментований характер; такий підхід характерний для постмодерної літератури [5].

Різноманітність визначених підходів зумовлена складністю та багато вимірністю самого концепта політичної ідентичності. Політична ідентичність може виявлятися у відношенні людей до влади та її політики, до функціонування загальнонаціональних і регіональних політичних інститутів, держави в цілому та регіонів з їх владними відносинами. Почуття регіональної приналежності зазвичай зростає в умовах суспільних трансформацій та соціально-економічних криз, що їх супроводжують. За весь період української незалежності саме формування регіональної ідентичності відбувалось найбільш інтенсивно. Важливе значення має саме співвідношення загальнонаціональної та регіональної ідентичності. В ідеалі вони повинні гармонійно поєднуватися. Проте маніпулятивні електоральні технології, що активно застосовувались на виборах Президента України 2004 року, формували у суспільній свідомості думку про «поділ України на три сорти», протиставлення сходу та півдня країни

західному та центральному регіонам. Причому артикулювалась ідея про те, що схід всіх утримує і годує. Ідея протиставлення регіонів, наявності радикальних політико-культурних відмінностей в їх ідентифікації використовувалась чи не всіма політичними силами, які прагнули зберегти монополію на підтримку свого електорату в певних областях України. Домінування регіональної ідентичності на шкоду загальнодержавній створило сприятливий ґрунт для сепаратистських настроїв на сході та півдні країни, які стали важливим чинником для російської агресії. Тому сучасних умовах особливо зростає роль формування національної ідентичності. У кризових суспільствах етнічна ідентичність стає найбільш вагомим чинником для багатьох людей, тому що вона дає компенсацію за пережиті страждання і віртуальний захист за умов ослаблення інших характеристик, а саме: класових, професійних, освітніх стратегій [6, с.549]. Конструювання української ідентичності повинно здійснюватись на основі європейського цивілізаційного вибору та ціннісних орієнтацій, що відповідають демократичній, правовій та соціально-орієнтованій суспільній системі. Не можна відкидати мовно-культурний чинник, проте він не може бути абсолютизований. В умовах російської агресії особливо значима роль монокультурних характеристик, як маркера української ідентичності. Політична ідентичність була і залишається одним з найбільш ефективних механізмів мобілізації: щоб спонукати людей до колективних дій, важливо змусити їх сприймати себе як групу, згуртовану загальними інтересами, яка протистоїть іншим групам, при цьому чим до «очевидніших» факторів подібності та відмінності апелюємо, тим простіше досягти цієї мети. Політична ідентичність посилюється у моменти кризи держави, появи ознак загрози розпаду держави, коли з'являється зовнішня загроза або коли держава стала об'єктом агресії. І навпаки, відсутність цієї ідентичності або її ослаблення посилює кризові процеси, додає їм ще один імпульс.

Формування політичної ідентичності в умовах українських суспільних трансформацій зумовлено динамікою інтеграційних та глобалізаційних процесів і передбачає конституювання нових вимірів національної ідентичності.

Література

1. Попова О. Политическая идентификация в условиях трансформации общества./О. Попова – СПб.: Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2002. – 258 с.
2. Кастельс М. Власть и идентичности // Новая постиндустриальная волна на Западе. Антология / Под ред. В.Л. Иноземцева. М., 1999. – 304 с.
3. Вояковський Д. Ментальні кордони в Європі без кордонів/ Д. Вояковський; пер. з польськ. В.Ф. Саган. – К.: Ніка-Центр, 2012. – 320с.
4. Киридон. А. Пошук ідентичності в «Європі без кордонів»: між націоналізмом та космополітизмом//Ментальні кордони в Європі без кордонів Д. Вояковський, К.: Ніка-Центр, 2012. - с. 9-40.
5. Миненков Г. Концепт идентичности: перспективы определения / Г. Миненков [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.belintellectuals.com/discussions/?id=74> – Назва з екрану.
6. Тарасенко В.І. Проблема соціальної ідентифікації українського суспільства

УДК.330.142

Бурдяк Г.О.,
*студентка IV курсу кафедри
політології та державного управління,
Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича*

ПОДІЛ ГІЛОК ВЛАДИ В ПОЛІТИЧНІЙ СИСТЕМІ РЕСПУБЛІКИ КОРЕЯ

Південна Корея – республіка з сильною центральною владою. Глава держави – президент, глава уряду – прем'єр-міністр. Законодавчий орган – однопалатні Національні збори. Діюча конституція Республіки Корея (КР) прийнята на загальнонаціональному референдумі 27 жовтня 1987 р. (чинна з 25 листопада 1988 р.). За Конституцією єдиним джерелом влади і носієм суверенітету є народ; у РК запроваджена демократична форма державного ладу, яка ґрунтується на принципі поділу законодавчої, виконавчої та судової влади при їх взаємозв'язку та взаємозалежності; також Конституція гарантує основні права громадян на свободу, соціальне забезпечення й участь в управлінні державою; для максимального захисту прав і свобод громадян Основний Закон передбачив самостійність трьох гілок державної влади – виконавчої, законодавчої та судової.

Колишній Президент Республіки Корея Пак Чон Хі (президентський термін 17 грудня 1963 р. – 26 жовтня 1979 р.), заявляв, що демократія в державі повинна будуватися на основі «здорового націоналізму», з урахуванням національних традицій. Він критикував сліпе копіювання західних політичних порядків і стверджував, що «демократія західноєвропейського зразка не підходить для Південної Кореї». Замість цього президент пропонував створити «кореїзовану демократію». У праці «Шлях нашої нації» він писав, що «беручи урок з невдалої спроби запозиченої демократії, пустити коріння в корейський ґрунт, слід докласти всіх зусиль, щоб закласти фундамент кореїзованої форми демократії». Лідер РК своїх працях використовував ще й інші терміни для позначення пропагованого ним політичного ладу – «адміністративна демократія», «націонал-демократія», «керована демократія». Суть вказаних понять у пропаганді потреби посилення ролі держави у житті суспільства, яка, на його думку, сприятиме успіху модернізації Республіки Корея та її успішному просуванню і розвитку у світі.

Ці філософські й ідеологічні настанови Пак Чон Хі значно вплинули на південнокорейське суспільство, допомогли зберегти традиційну самобутність народу, та через власні сили і запозичені демократичні

цінності створити для Південної Кореї відповідну демократію й політику, досягти економічного успіху.

Політична система Республіки Корея ззовні зазвичай нагадує американську (хоч реально вони функціонують, майже по-різному). У Кореї, як і в США, принаймні, формально, діє принцип «поділу влади». Три гілки влади в ідеалі повинні бути незалежні між собою та контролювати одна одну. Але на практиці баланс явно зміщений у бік влади виконавчої – президента й уряду. Президент займає посаду впродовж одного п'ятирічного терміну, і не може перебувати при владі додаткового терміну. Це положення про один термін – гарантія для запобігання збереженню влади в руках однієї людини тривалий період. У разі нездатності здійснювати повноваження чи смерті президента прем'єр-міністр, чи члени Державної Ради можуть тимчасово виконувати його функції, як це передбачено законом. У чинній політичній системі президент виконує 5 функцій:

- є главою держави, символізує і представляє всю країну у системі управління державою і в міжнародних відносинах. В його обов'язки входять захист незалежності, територіальної цілісності, збереження державності, захист Конституції, та особливе завдання – досягнення мирного возз'єднання Кореї;

- є главою виконавчої гілки влади і застосовує закони, прийняті законодавцями, видає укази і постанови для проведення законів у життя; має всю повноту влади у питаннях керівництва Державною Радою, консультативними і виконавчими органами, число яких змінюється; має право призначати державних чиновників, у т.ч. прем'єр-міністра та керівників виконавчих органів влади;

- є Верховним головнокомандувачем Збройних Сил і володіє широкими повноваженнями у військовій політиці, включаючи право оголошення війни;

- здійснює керівництво і формує зовнішню політику КР, призначає чи відкликає дипломатичних представників, підписує договори з іншими державами;

- президент визначає політику держави і є провідним учасником законотворчого процесу. Він має право вносити законопроекти в Національні Збори, висловлювати свою думку законодавчій владі особисто чи в письмовій формі. Президент не може розпустити Національні Збори, натомість парламент має право визнати президента, при певних порушеннях у його діяльності, відповідальним у порушенні Конституції через процедуру імпічменту. Так, у грудні 2016 р. опозиція РК внесла до парламенту законопроект про імпічмент президенту Пак Кін Хе, а вже наступного дня їй оголосили імпічмент, у зв'язку з корупцією та перевищенням службових функцій. Повноваження президента Республіки Корея перейшли до прем'єр-міністра держави Хван Гьо Ану.

Згідно з системою правління у РК, президент здійснює свої виконавчі функції через очолювану ним Державну Раду, яка включає від

15 до 30 членів. Він одноосібно відповідає за всі рішення з важливих питань державної політики.

До парламенту обирають 299 депутатів на 4-річний термін. 243 члени парламенту обираються голосуванням на прямих виборах від місцевих виборчих округів, а 56 місць розподіляються за системою пропорційного представництва, за якою місця одержує кожна політична партія, що отримала 3% чи більше від всіх дійсних голосів, чи п'ять і більше місць на виборах у місцевому виборчому окрузі. Ця система сприяє представленню інтересів людей, що мають різний статус у суспільстві, і водночас підвищенню професійної компетентності Національних Зборів. Право бути обраними мають кандидати старші 25 років. Один кандидат від кожного виборчого округу обирається більшістю голосів.

Судова система РК включає Верховний Суд, Високі суди, окружні суди, Патентний Суд, Суд у сімейних справах, Суд з адміністративних справ і місцеві суди, які здійснюють юрисдикцію у всіх справах і нагляд за фінансовими справами і судовими чиновниками. Конституційний Суд представляють дев'ять суддів впродовж шести років і можуть бути поновлені. Конституційний Суд РК створено за зразком Європейської системи правосуддя. Це орган конституційного контролю, що покликаний охороняти Конституцію і захищати основні права громадян за спеціальними процедурами для винесення судових рішень щодо конституційних питань, як і в більшості демократичних держав світу.

УДК 123

Цибух І. Б.

*студентка-магістр напряму підготовки “Міжнародні відносини”
Національного університету “Львівська політехіка”*

ПОЗИЦІЯ МІЖНАРОДНИХ АКТОРІВ ЩОДО ПРОБЛЕМ ТА ВИКЛИКІВ ПОЛІТИЧНОЇ СПІВПРАЦІ – МІЖНАРОДНОГО ФОРУМУ КРАЇН БРІКС

Анотація. У статті проаналізовано ставлення держав до міжнародного форуму країн БРІКС та прогнозування щодо їхнього майбутнього розвитку, інтеграції та впливу у глобальному масштабі на світову політику та торговельні відносини, а також охарактеризовано переваги та проблеми даного угруповання.

Ключові слова: країни БРІКС, міжнародні відносини, економічний розвиток, геополітичний простір, глобалізаційні процеси, співпраця, світовий лідер.

Annotation. The article analyzes the attitude of the states to the BRICS

global forum and expectations of their future development, integration and global influence on world politics and trade relations, as well as characterizing the advantages and problems of BRICS countries.

Key words: BRICS countries, international relations, economic development, geopolitical space, globalization processes, cooperation, world leader.

Сучасна система міжнародних відносин сприяє створенню нових інтеграційних форм, впливових угруповувань, що відзначаються прогресивними методами функціонування та управління. На сьогодні одним із таких об'єднань є міжнародний форум країн БРІКС (Бразилія, Росія, Індія, Китай та Південна Африка), які володіють потужним потенціалом розвитку. Ідеться про значні запаси природних і сировинних ресурсів, територію, що складає більш як чверть суші планети, фінансові ресурси, які дозволяють досягати рівня ВВП, що перевищує показник США. Країни цього об'єднання мають на меті сформувати політичний клуб, а економічний потенціал цього об'єднання повинен посприяти зростанню їх геополітичного впливу.

Міжнародний форум країн БРІКС свідчить про те, що держави - партисипанти є глобальними акторами не лише в економічній, але й політичній сфері. З огляду на це, БРІКС яскраво демонструє нові методи багатосторонньої дипломатії, які відповідають сучасному стану міжнародних відносин, що характеризується перманентними змінами під впливом процесу глобалізації.

Наприкінці 2010 р. до форуму країн БРІКС стали відноситись як до суттєвого фактору та актору у міжнародних відносинах, а згодом дане сприйняття об'єднання ще більш було посилено в результаті приєднання у квітні 2011 р. ПАР до складу членів групи [1].

Зарубіжні експерти, сьогодні висловлюють думку про те, що країни БРІКС є привабливими з точки зору капіталовкладень. Відтак прогнозують, що приблизно до 2027 або 2050 року європейські країни втратять лідерські позиції серед найбільших економік світу і їх місця будуть займати такі країни, як-от: Бразилія, Росія, Індія та Китай, які диктуватимуть правила гри на міжнародній арені. Разом з цим серед провідних інвестиційних компаній стануть лідерами відповідно ті, які здійснювали вклад в інновації, людський капітал і проекти в країнах БРІКС [6, с.374]. Серед оцінок провідних світових аналітиків, причина такого зростання полягає в наявності дешевої робочою сили і відносно незначних соціальних видатках, які сприяють експорту продукції національного виробництва та зменшують дефіцит державних бюджетів [2].

Саме БРІКС займає чільне місце у зовнішній політиці Бразилії, завдяки якому країна підвищує свій міжнародний рівень. Відтак вона тісно співпрацює із країнами-партнерами і ця співпраця має стратегічний і довгостроковий характер.

Акцентуючи увагу на політичному поглибленні взаємодії форуму

країн БРІКС з іншими країнами, слід зазначити, що в стратегії спільної зовнішньої політики (на саміті БРІКС 2015 р в м. Уфа (Башкортостан, Росія)), фіксувалося положення про зустріч з представниками інших держав та співробітництво з ними. Окрім цього досягненням саміту було напрацювання інституційного характеру, зокрема, це створення «Банку розвитку БРІКС». Варто зазначити, що неофіційно були присутні лідери Афганістану, Монголії, Пакистану, Таджикистану, Киргизстану, Вірменії та Білорусі. Можливе приєднання перелічених країн до БРІКС не створило б додаткових геополітичних та гео економічних можливостей для групи, але могло б послабити її.

Самі ж держави не члени даного об'єднання по-різному оцінюють майбутній розвиток БРІКС. Американські дослідники, висловлюють позиції проте, що БРІКС немає як такого політичного впливу на систему глобальних інституцій, відносин і правил, які змогли б забезпечити економічний розвиток світу і міжнародну стабільність.

Позиція європейських лідерів полягає у тому, що БРІКС швидше розглядають як економічну, а не політичну організацію, подекуди прирівнюючи її до Світового Банку чи МВФ, оскільки «держави-партисипанти» БРІКС стверджують про непорушність державного суверенітету. Говорячи про двосторонні відносини ЄС та БРІКС на даному етапі, слід також звернути увагу на те, що зараз об'єднання БРІКС пропонує Євросоюзу свої послуги у боротьбі із борговою кризою, яка загрожує перерости у другу хвилю кризи фінансової. Таким чином, країни члени БРІКС мають намір спільно підтримати Європу.

Офіційний Токіо вважає, що міжнародний форум країн БРІКС характеризується сьогодні потужним економічним потенціалом, проте в політичному плані це об'єднання є слабким.

Особливою є позиція українських дослідників щодо майбутнього розвитку форуму країн БРІКС, оскільки вони вважають, що поява БРІКС змінює міжнародний баланс сил і дає змогу вийти із глобальної економічної кризи.

А турецькі вчені заявляють, що БРІКС зможуть політично вирости, якщо розроблять свою резервну валюту, чим зараз лідери БРІКС і займаються, яка надасть їм привілеї і з власного економічно розвиненого простору вони зможуть підрости і в політичному [5, с.129].

Латиноамериканські держави позиціонують своє ставлення до БРІКС у зацікавленні співпраці в цілях зміни економічних зв'язків і зміцнення своїх позицій у світі. Таких відносин вони притримуються практично зі всіма країнами, оскільки їхня економіка і політика переживає великі трансформації.

Окрім цього в рамках БРІКС обговорюють питання можливості вступу таких держав, як Туреччини та Індонезії до складу об'єднання.

Численні проблеми інституціалізації країн БРІКС можуть бути подолані за допомогою внутрішніх чинників впливу – ініціативи країн-членів щодо розширення формату діяльності або зовнішніх, насамперед

пов'язаних з можливим загостренням відносин з країнами США та Європи, оскільки сама Росія намагається використовувати БРІКС у своїх цілях з огляду на сьогоднішні загострені відносини із ними, що може стати причиною трансформації формату БРІКС у міжнародну організацію [4, с.98-100].

Можна також стверджувати, що кожна країна з числа БРІКС має свої внутрішні проблеми, котрі спричиняються діями і політикою національних лідерів, що доволі стримує ініціативи у розвитку об'єднання. Відтак, між країнами БРІКС спостерігається жорстка конкуренція за лідерство в форумі і низка нерозв'язаних проблем.

У міжнародних відносинах деякі країни БРІКС є більше орієнтованими на відносини зі США як світовим лідером, ніж на взаємодію між собою, зокрема йдеться про Бразилію. Відносини між Індією і США значно змінені впродовж останніх років і зараз є лише партнерськими. Відносини Росії і США знаходяться на найнижчій точці за останні десятиліття, а Китай – для Америки торговий партнер, який займає почесне місце. Відносини між ПАР та США носять також партнерський характер. А самі США бачать у країнах групи БРІКС зростаючого за міцністю та потужністю конкурента [7, с.359].

Нещодавно відбувся черговий саміт держав БРІКС (м. Сямень, Китай 3 – 5 вересня 2017 р.) під час якого президент РФ Володимир Путін висловився за створення миротворчої місії ООН на Донбасі. Також в рамках саміту відбулась зустріч лідерів Китаю та Індії, яка стала першою з часів воєнного конфлікту 1960х докола плато Доклам у Гімалаях. Серед ключових тем саміту були питання: тероризму, урядування та торгівлі, однак позитивних результатів ще поки в рамках БРІКС не досягнуто. На наш погляд, варто констатувати той факт, що не всі країни форуму БРІКС виявляють бажання фокусуватись виключно на співпраці в межах контактної групи, оскільки існують прогнози щодо виходу Бразилії із цього формату співробітництва. Окрім цього, багато експертів вважають що роль Китаю у форумі поступово зменшується, і це, передусім, пов'язано з політичним та економічним протистоянням між Індією та Китаєм, а також економічними труднощами з якими зіткнулися Росія, Бразилія та Південна Африка. На завершення саміту держави-партисипанти репрезентували спільно комюніке, щодо завдань угруповання, з-поміж, яких акцент зроблено на глобальних, зокрема, таких, як: боротьбу з тероризмом, з глобальним потеплінням тощо. Деякі країни засудили випробовування ядерної зброї Північною Кореєю й закликали до реформування ООН та Ради Безпеки ООН [3].

Отже, майбутній розвиток БРІКС визначатиметься конкретними політичними завданнями і їхньою імплементацією. Країни БРІКС є країнами, що динамічно розвиваються, за допомогою інноваційних методів менеджменту, стійкі до кризових явищ, а також є ключовими гравцями на міжнародному рівні.

Відсутність уніфікованої позиції держав-учасниць міжнародного

форуму країн БРІКС щодо майбутнього розвитку об'єднання, чи то політичного чи економічного глобального гравця, а також реалізація в рамках форуму виключно інтересів національних, а не колективних є загрозовим для функціонування цієї структури. Основні проблеми країн БРІКС утворюються у сфері подолання бідності, протидії змінам клімату, у стимулюванні інновацій, глобальної енергетичної та продовольчої безпеки. Країни учасниці міжнародного форуму БРІКС, насамперед зацікавлені у розвитку міждержавного діалогу, розглядаючи його як інструмент зміцнення міжнародного авторитету та як перспективу розширення двосторонніх відносин. Іншими країнами міжнародний форум БРІКС сприймається швидше як економічне об'єднання аніж політичне, тому з огляду на це, завданням цього форуму є визначення цілей і їх подальша імплементація.

Перспективним для міжнародного форуму країн БРІКС є його трансформація у повноформатний механізм взаємодії з метою розв'язання найактуальніших питань політики, економіки і фінансової сфери. Цей механізм буде сприяти як збалансованому розвитку міжнародних відносин так і ефективному глобальному менеджменту.

Література

1. Архангельская А.А. БРИК становится БРИКС/ А.А. Архангельская// Азия и Африка, 2011. – № 9. – С. 2-5.
2. БРИКС — перспективи економічного розвитку країн з «перехідними» економіками [Електронний ресурс]// Незалежний аналітичний центр геополітичних досліджень Борисфен Інтел. – Режим доступу: <http://bintel.com.ua/uk/article/briks-perspektivy-jekonomicheskogo-razvitija/>
3. Ворожбит О. Саміт БРІКС: що далі? / О.Ворожбит[Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://http://tyzhden.ua/World/199653>
4. Зайцева М. Геополітичні перспективи об'єднання БРІКС/М.Зайцева //Actual problems of international relations. – Випуск 121 (частина I). – 2014. – С. 98-106.
5. Зайцева М. Політичний чинник міжнародної взаємодії країн БРІКС/ М.Зайцева // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Історія. Філософія. Політологія:Зб. наук. праць. – Одеса: Фенікс, 2016. – Вип. № 12. – С.127-130.
6. Кравцов А.Н. Конкурентні особливості інвестиційно-привабливих країн (на прикладі Бразилії)/ А.Н. Кравцов // Економічний вісник Ростовського державного університету. – 2008. – Том 6. – С. 374-378.
7. Макаренко Є. А. Суперечності співробітництва країн БРІКС у сфері інформаційної безпеки: тенденції і перспективи// Проблеми міжнародних відносин. — Київ, 2012. — Вип. 5. — С. 356-371.

ПРОЦЕС ФОРМУВАННЯ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД НА ІВАНО-ФРАНКІВЩИНІ, ЯК ПЕРШІ КРОКИ НА ШЛЯХУ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

У статті висвітлено процес децентралізації влади на Івано-Франківщині. Зокрема мова йде про створення перших об'єднаних територіальних громад, процес проведення та підсумки виборів у них.

Ключові слова: децентралізація, об'єднана територіальна громада (ОТГ), вибори, кандидат, голова громади.

The article covers the process of decentralization of power in Ivano-Frankivsk region. In particular, it is about the creation of the first united territorial communities, the process of holding and the results of the elections there.

Keywords: decentralization, united territorial community (UTC), election, candidate, chairman of community.

Як відомо, на Івано-Франківщині процес децентралізації проявляється, як і в інших областях України, утворенням об'єднаних територіальних громад. На території Івано-Франківської області станом на 2016 рік було утворено 12 об'єднаних громад. А саме: Білоберізька територіальна громада, до якої увійшла Білоберізька сільська рада; Більшівцівська територіальна громада об'єднала Більшівцівську селищну, Жалиборівську, Кінашівську, Кукільницьку, Курівську, Нараївську, Подільську, Яблунівську сільські ради; Верхнянська територіальна громада об'єднала Верхнянську, Довговойнилівську, Завадківську, Зборянську, Негівську, Станьківську сільські ради; до складу Витвицької територіальної громади увійшли Витвицька, Кальнянська, Розточківська, Слобідсько-Болехівська, Станковецька сільські ради; Космацька, Брустурівська, Прокуравська сільські ради об'єдналися у Космацьку територіальну громаду; до складу Матеївецької територіальної громади увійшли Матеївецька, Дебеславцівська, Пилипівська, Семаківська сільські ради; Нижньовербізька територіальна громада об'єднала Нижньовербізьку, Великоключівську, Верхньовербізьку, Мишинську сільські ради; Старобогородчанська і Нивочинська сільські ради об'єдналися у Старобогородчанську територіальну громаду; Олешанська територіальна громада утворилася з Олешанської, Будзинської, Делівської, Долинської, Озерянської сільських рад; П'ядицька територіальна громада об'єднала П'ядицьку, Великокам'янську, Годи Добровідську, Малокам'янську, Турківську сільські ради; до складу Печеніжинської територіальної громади увійшли Печеніжинська селищна, Молодятинська, Марківська, Малоключівська, Рунгурська, Слобідська, Княздвірська, Сопівська

сільські ради; Тлумацька міська, Бортниківська, Братишівська, Вікнянська, Гринівецька, Колінцівська, Королівська, Надорожнянська, Остринська, Прибилівська, Пужниківська, Тарасівська сільські ради утворили Тлумацьку територіальну громаду [1].

Після прийняття місцевими (сільськими, селищними та міськими) радами рішення про створення об'єднаної територіальної громади, настає заключний етап юридичного оформлення нової адміністративно-територіальної одиниці – проведення перших виборів органів місцевої влади у новій громаді.

Ці перші вибори відбуваються у два етапи. Спочатку відбуваються вибори місцевої ради та голови. Відповідно до Закону України «Про місцеві вибори» їх призначає Центральна виборча комісія.

Для цього, відповідно до Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад», місцевий голова ради, в якій ініційовано питання про добровільне об'єднання територіальних громад, звертається до обласної державної адміністрації чи Ради міністрів Автономної Республіки Крим з пропозицією звернутися до Центральної виборчої комісії – щоб вона прийняла рішення про призначення перших виборів депутатів та голови.

Обласна державна адміністрація чи Рада міністрів Автономної Республіки Крим протягом 10 робочих днів з дня отримання рішень про добровільне об'єднання територіальних громад (у разі їх відповідності вимогам), звертається до Центральної виборчої комісії для прийняття нею рішення про призначення перших виборів депутатів та голови.

Про таке звернення обласна державна адміністрація чи Рада міністрів Автономної Республіки Крим має одночасно інформувати обласну раду (або Верховну Раду Автономної Республіки Крим) та відповідні ради, що прийняли рішення про добровільне об'єднання територіальних громад.

Якщо відбувається об'єднання громад, які розташовані у суміжних районах чи суміжних містах обласного значення, потрібно щоб Верховна Рада прийняла постанову про встановлення (зміну) меж районів чи міст обласного (в АР Крим – республіканського) значення. Це необхідно для того, щоб новоутворена об'єднана територіальна громада знаходилась в межах одного району чи міста обласного (республіканського в АР Крим) значення. Територія об'єднаної громади не може знаходитися одночасно в різних районах.

Відповідна постанова Верховної Ради додається до звернення та інших документів, які подає обласна державна адміністрація (або РМ АРК) до Центральної виборчої комісії.

У разі відсутності правових підстав для відмови, Центральна виборча комісія призначає перші місцеві вибори ради та голови – не пізніше ніж за сімдесят днів до дня таких виборів – на останню неділю відповідного місяця (окрім останньої неділі грудня та останньої неділі січня). Ці

виключення пов'язані з особливостями бюджетного фінансування – відповідно до положень Бюджетного кодексу України.

Виборчий процес розпочинається за п'ятдесят днів до дня голосування на виборах.

Самим рішенням про призначення перших місцевих виборів Центральна виборча комісія оголошує про початок виборчого процесу таких виборів. І, не пізніше наступного дня після його прийняття, це рішення оприлюднюється в загальнодержавних засобах масової інформації (чи в інший, визначений Комісією спосіб).

У міських об'єднаних територіальних громадах вибори ради відбуваються за пропорційною виборчою системою в багатомандатному виборчому окрузі за виборчими списками місцевих організацій політичних партій із закріпленням кандидатів за територіальними виборчими округами (відповідно до Закону України «Про місцеві вибори»). А вибори голови у міських громадах, кількість виборців у яких дорівнює або є більшою ніж 90 тисяч, проводяться за мажоритарною системою абсолютної більшості в єдиному одномандатному виборчому окрузі (що збігається з територією громади). Якщо ж кількість виборців у громаді є меншою ніж 90 тисяч – то голову громади обирають за мажоритарною системою відносної більшості.

У сільських, селищних об'єднаних територіальних громадах вибори ради проводяться за мажоритарною системою відносної більшості в одномандатних виборчих округах, на які поділяється територія громади. А голови таких громад – за мажоритарною системою відносної більшості (в єдиному одномандатному виборчому окрузі, що збігається з територією громади) [10].

Наступним етапом обираються старости. Згідно з Законом України «Про місцеві вибори» їх призначає відповідна рада об'єднаної територіальної громади [11].

Відповідно до Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад», староста може бути обраний лише у селах або селищах (що не є адміністративним центром громади). У яких саме селах і селищах – визначає у своєму рішенні рада об'єднаної територіальної громади. Тому місцева рада у своєму рішенні про призначення перших вибрів, визначає населені пункти чи їх групу, інтереси жителів яких буде представляти староста.

Після цього, відповідна територіальна виборча комісія протягом п'яти днів має прийняти рішення про початок виборчого процесу.

Вибори старости проводяться за мажоритарною системою відносної більшості в єдиному одномандатному виборчому окрузі, до якого входить територія відповідного населеного пункту чи їх групи у складі громади. Тобто, переможцем стає кандидат, який набере просту більшість голосів.

До обрання старости його обов'язки виконує голова ради, в яку входили відповідні населені пункти, до об'єднання [2].

Таким чином, 18 грудня 2016 року у семи об'єднаних територіальних громадах (Витвицька ОТГ (Долинський район), Матеївецька, П'ядицька та

Нижньовербізька ОТГ (Коломийський район), Більшівцівська ОТГ (Галицький район), Космацька ОТГ (Косівський район) і Тлумацька ОТГ) відбулися перші вибори [9].

Ставлення до цих виборів у жителів об'єднаних громад було неоднозначне, адже центром об'єднаної громади ставав не районний центр (Космацька ОТГ Косівського району) який не приділяв достатньо уваги процесу проведення адміністративної реформи, а найбільш достойний населений пункт ОТГ.

Однак попри усі невдачі і перепони які стояли на шляху проведення цих виборів, вони таки відбулися.

У Космацькій ОТГ кандидатами на посаду голови було троє кандидатів. Виборців у цій громаді — 6 387. Кандидатів на посаду голови ОТГ троє. Це Дмитро Бербеничук — чинний сільський голова, Дмитро Боб'як — тренер-викладач дзюдо Косівської ДЮСШ «Гірське орлятко» та Оксана Деренович — заступник директора з виховної роботи Космацької ЗОШ І-ІІІ ст. Кандидатів у депутати зареєструвалося 70. Обраним головою Космацької ОТГ (с.Брустури, с. Прокурава, с.Космач) став діючий голова Космацької сільської ради Бербеничук Дмитро Дмитрович. Д.Бербеничук переміг своїх конкурентів з відривом у майже дві тисячі голосів [2].

За посаду сільського голови Витвицької ОТГ змагалися шість кандидатів, серед них сільський голова Кальни Віктор Равлюк і сільський голова Витвиці Дмитро Тишківський та двоє кандидатів з таким самим прізвищем — пенсіонери Стефан Тишківський та Галина Тишківська. Зареєструвалися також Микола Шикор і Михайло Юсип. Якщо в інших громадах сформовано 26 виборчих округів, то в цій тільки 22. Орієнтовна кількість виборців — 4 410. Кандидатів у депутати ОТГ налічувалося 60. Перемогу здобув Шикор Микола Ярославович [8].

Загальна кількість виборців у Більшівцівській громаді — 5 355. Кандидатів на посаду голови — троє: селищний голова Василь Саноцький, керівник одного з івано-франківських відділень «ПриватБанку» і чоловік голови Більшівцівської ТВК Юрій Маслій та голова Рогатинської РДА Надія Цимбаліста. Зате за 26 депутатських мандатів змагалося багатенько охочих — 101 кандидат. Перемогу отримав Саноцький Василь Павлович [5].

Тлумацька ОТГ є найбільшою. Загальна кількість виборців — 14 150. Боротьба між кандидатами була напружена. Зокрема, на посаду міського голови зареєструвалися дев'ять кандидатів. Серед претендентів — міський голова Володимир Корженювський, приватні підприємці Володимир Тихоліз та Зіновій Білуник, заступник директора КП «Тлумач-водоканал» Григорій Гринишин, викладач Івано-Франківського коледжу фізичного виховання Роман Круховський, сільський голова Гостіва Ганна Нашук, заступник директора «Діпромiста» Василь Сенів, директор територіального центру соціального обслуговування населення Тлумацького району Петро Сулима та студентка ПНУ ім. Василя

Стефаніка Анастасія Собо́ль. Депутатами в Тлумацькій ОТГ хочуть стати 284 кандидати. На виборах переміг Круховський Роман Петрович [4].

За посаду голови Нижньовербізької громади, що на Коломийщині боротьбу вели сільський голова Нижнього Вербіжа Ольга Олексюк, сільський голова Верхнього Вербіжа Віктор Андрійчук, сільський голова Великого Ключева Ярослав М'якушак, співвласник ТзОВ «Велес-Тревелс» Роман Височанський, безробітні Ярослав Сорич та Іван Явдошняк. Останній є водночас головою Нижньовербізької ТВК. Кандидатів у депутати тут зареєструвалося 67. Виборців тут 7 800. Перемогу отримав сільський голова Великого Ключева Ярослав М'якушак [6].

У іншій ОТГ у Коломийському районі — з центром у П'ядиках кандидатами на посаду голови ОТГ стали чотири висуванці: сільський голова П'ядиків Роман Сікорський, сільський голова Джуркова Павло Мігович, начальник відділу агропромислового розвитку Коломийської РДА Петро Гайдейчук та приватний підприємець Олег Буда. Кандидатами в депутати П'ядицької ОТГ зголосилися 60 громадян. Загальна кількість виборців — 7 868. Тут перемогу здобув начальник відділу агропромислового розвитку Коломийської РДА Петро Гайдейчук [7].

У Матеївецькій територіальній громаді, також доробку невтомної Коломийщини, загальна кількість виборців — 5 518. Кандидатами на посаду сільського голови ОТГ зареєструвалися четверо осіб. Зокрема, приватний підприємець Дмитро Харбіст, директор ТзОВ «Прут-Генетик» Петро Книшук, голова Семаківської сільради Іван Назарійчук та голова Матеївецької сільради і син голови ТВК Роман Шупяк. За мандати місцевих депутатів тут поборюються 44 кандидати. Перемогу виборів Петро Книшук [3].

Незважаючи на локальні конфлікти, виборча кампанія пройшла порівняно стримано, без бігбордів і телевізійної агітації. Дехто вважав, що це шкодить поінформованості, а комусь це подобалося, бо не втомлювало і змушувало кандидатів особисто спілкуватися з виборцями. Недоліком вважали слабку роботу районних та дільничних ТВК: про їх фінансування держава зовсім не подбала.

Отже, з вище сказаного випливає, що процес формування об'єднаних територіальних громад на Прикарпатті відбувається у межах закону України та на добровільних засадах.

Література

1. <http://decentralization.gov.ua/region/item/id/6>
2. <http://gk-press.if.ua/golovoyu-kosmatskoyi-otg-obraly-diyuchogo-golovu-silskoyi-rady/>
3. <http://mateivecka.gromada.org.ua/>
4. <http://tlumacka-gromada.gov.ua/feedback/>
5. <https://gromada.info/gromada/bilshivcivska/>
6. <https://gromada.info/gromada/nyzhnoverbizka/>
7. <https://gromada.info/gromada/pyadycka/>
8. <https://gromada.info/gromada/vytvycka/>
9. <https://zbruc.eu/node/60021>

10. Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад». Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/157-19/>
11. Закон України «Про місцеві вибори». Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/59519>

**ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ЗМІНИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ
СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ**

Остапець Ю.О.

*доктор політичних наук,
професор кафедри політології і державного управління
Ужгородського національного університету*

**ТРАНСФОРМАЦІЯ ПАРТІЙНО-ПОЛІТИЧНОГО ЛАНДШАФТУ В
КРАЇНАХ ВИШЕГРАДСЬКОЇ ЧЕТВІРКИ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ
ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ЕЛЕКТОРАЛЬНИХ ЦИКЛІВ 2013-2017 РОКІВ**

В статті характеризуються результати парламентських виборів у Чехії (25-26 жовтня 2013 р., 20-21 жовтня 2017 р.), Угорській Республіці (6 квітня 2014 р.), Республіці Польща (25 жовтня 2015 р.), Словацькій Республіці (5 березня 2016 р.).

Зроблено висновок про посилення радикалістських тенденцій у європейській політиці і перемогу правих партій на виборах у країнах Вишеградської групи.

Ключові слова: парламентські вибори, електоральний цикл, країни Вишеградської четвірки, праві партії.

The article describes the results of the parliamentary elections in the Czech Republic (October 25-26, 2013, October 20-21, 2017), the Republic of Hungary (April 6, 2014), the Republic of Poland (October 25, 2015), the Slovak Republic (March 5, 2016).

The conclusion is made of the strengthening of radical tendencies in European politics and the victory of right-wing parties in elections in the countries of the Visegrad Group.

Key words: parliamentary elections, electoral cycle, countries of the Visegrad Four, right parties.

Розвиток партійних систем в суспільствах, що трансформуються, пов'язаний з логікою демократичного транзиту [6, с. 5–15] і закінчується, як правило, консолідацією партійної системи. Консолідація партійних систем, на думку російського дослідника А. Щербака, вимірюється двома показниками: 1) зниженням рівня фрагментації партійної системи (зменшенням кількості парламентських та електоральних партій); 2) зниженням рівня електоральної неусталеності (зменшення кількості голосів виборців, які на кожних виборах голосують за різні політичні сили) [9, с. 47].

Суттєвий вплив на еволюцію партійної системи в умовах трансформації має об'єктивний процес розвитку партійних структур в

сучасному світі. Йдеться про історичні етапи інституціоналізації політичних партій. В політичній науці виокремлюють такі етапи: 1) аристократичні угруповання; 2) політичні клуби; 3) масові політичні партії; 4) всеохоплюючі політичні партії; 5) картельні політичні партії, партії «нової хвилі» (партії постматеріальних цінностей) [4, с. 23]. Відтак політичні партії, які утворюються в нових демократіях, як правило, функціонують як всеохоплюючі і картельні партії.

Німецький дослідник В. Меркель виокремлює 5 факторів, які впливають на конфігурацію партійних систем в посткомуністичних країнах [3, с. 45–46]: 1) **характер трансформаційного конфлікту**; 2) **наявність «історичних» партій**; 3) **вплив політичних інститутів**. Серед усіх інститутів найбільш суттєвий вплив на конфігурацію партійних систем мають форма правління (парламентська, президентська чи їх модифікації) та виборча система; 4) **наявність традицій клієнталізму**; 5) **вплив соціально-політичних розмежувань**.

На думку львівських дослідників А.Романюка і В.Литвина розвиток сучасних партійних систем у країнах Центрально-Східної Європи (ЦСЄ) окреслений трьома переломними моментами поставторитарної історії партій у регіоні: 1) колапсами авторитарних/тоталітарних режимів; 2) наслідками перших (установчих) виборів; 3) особливостями та наслідками євроінтеграційних процесів [5].

Результати виборів у контексті чергового парламентського електорального циклу у країнах Вишеградської четвірки 2013–2017 рр. з одного боку показують характерні особливості еволюції партійних систем країн ЦСЄ, а з іншого – дають можливість виокремити нові тенденції у їх функціонуванні та розвитку.

Чеська Республіка. 25 жовтня 2013 р. відбулися позачергові парламентські вибори в Чехії. Парламент складається з Палати депутатів (200 місць) та Сенату. Виборча система до виборів у нижню палату парламенту пропорційна. 200 членів Палати депутатів обираються у 14 багатомандатних виборчих округах (від 5 до 25 мандатів) на основі відкритих списків, в яких виборці можуть подавати преференційні голоси за чотирьох кандидатів у обраному ними списку. Місця розподіляються за методом д'Ондта. Виборчий поріг становить 5 % для партій, 10 % для двопартійних альянсів, 15 % – для трипартійних альянсів і 20 % – для альянсів з чотирьох і більше партій. Кандидати, які отримали понад 5 % преференційних голосів виборців переміщуються до верхньої частини списку. А в тих випадках, коли більш ніж один кандидат отримує більше 5 % преференційних голосів, вони ранжуються в порядку зменшення отриманих голосів

Вибори до Палати депутатів у Чеській Республіці проводяться 2 дні підряд – у п'ятницю та суботу. Виборчі дільниці відкриваються у п'ятницю опівдні і закриваються о 14 годині у суботу. Це зроблено для зручності громадян, яким надається можливість проголосувати у п'ятницю після роботи і виїхати за місто.

Дострокові парламентські вибори в Чехії відбулися 25–26 жовтня 2013 р. Явка виборців була 59,48 %. У виборах взяли участь 23 партії. З них до парламенту пройшло сім. Рейтинг правих партій і, насамперед, Громадянської демократичної партії (ГДП), після червневих арештів високопоставлених чиновників та відставки уряду П.Нечаса опустився до історичного мінімуму. Цим повною мірою готувалися скористатися «ліві» –соціал-демократи й комуністи, яким прогнозували перемогу на виборах. Однак настрої в чеському суспільстві виявилися дещо іншими.

Чеська соціал-демократична партія (ЧСДП) отримала всього лише 20,45% голосів виборців (за прогнозу близько 30%) і матиме 50 депутатів у парламенті. Справжнім переможцем виборів виявився мільярдер і агропромисловий магнат А. Бабіш зі своїм рухом «Акція незадоволених громадян 2011» (ANO). Ця популістська політична сила ліберального спрямування, створена 2011 р., несподівано набрала 18,65%.

Саме «незадоволені громадяни» визначили перебіг чеських виборів. Протестні настрої також вивели на політичний олімп відверто популістську фігуру – чеха японського походження Т. Окамуру та його рух «За свободу і пряму демократію». Політична сила Т.Окамури, який має доволі радикальні погляди як на вирішення питань державного управління (через механізм прямої демократії), так і на міграційну політику (він закликає встановити жорсткі обмеження для мігрантів), отримала сенсаційні 6,88% голосів виборців.

Громадянська демократична партія, яка ще півроку тому була правлячою політичною силою в Чехії, отримала 7,72%, втративши більшість своїх виборців. Така метаморфоза чітко ілюструє трансформацію електоральних настроїв чехів: від традиційного вибору між «лівими» й «правими» до більш радикальних, протестних і менш прогнозованих уподобань.

Третьою найсильнішою партією виявились комуністи (КПЧМ), за яких проголосувало 14,91 % виборців. У новий парламент також пройшла ПП «ТОР 09» К.Шварценберга з 11,99% і християнські демократи із 6,78%.

Поза межами парламенту опинилась Партія зелених (3,19 %), Чеська піратська партія (2,66 %), Партія вільних громадян (2,46 %), і пропрезидентська «Партія громадянських прав – Земановці» (1,51 %). Інші партії набрали менше 1 % голосів [7]. Результати виборів подано в Таблиці 1.

Результати виборів до Палати депутатів чеського парламенту у 2013 році

Партії та рухи	Частка отриманих голосів виборців (%)	Кількість депутатських мандатів
ЧСДП	20,45	50 (25 %)
ПП «АНО 2011»	18,65	47 (23,5 %)
КПЧМ	14,91	33 (16,5 %)
ПП «ТОР 09»	11,99	26 (13 %)
ГДП	7,72	16 (8 %)
ПП «За свободу і пряму демократію»	6,88	14 (7 %)
ХДС-ЧНП	6,78	14 (7%)

За результатами перемовин утворено урядову коаліцію на чолі з Б.Соботкою у складі Чеської соціал-демократичної партії, ПП «Акція незадоволених громадян – 2011», Християнсько-демократичного союзу – Чеської народної партії.

Ідеологічний профіль партій, які отримали депутатські мандати за результатами виборів виглядав таким чином: ЧСДП (соціал-демократична партія), Комуністична партія Чехії і Моравії (комуністична партія), ПП «Акція незадоволених громадян – 2011», ПП «ТОР 09», ПП «За свободу і пряму демократію» (популістські, центристські партії), ГДП, ХДС-ЧНП (праві партії).

З часу попередніх виборів у 2013 р. на чолі держави перебувала коаліція двох найбільших партій: Чеської соціал-демократичної партії, яка висунула прем'єр-міністром Б. Соботку та ПП «АНО 2011», очолювана экс-міністром фінансів і бізнесменом А. Бабішем, а також Християнсько-демократичний Союз – Чехословацька народна партія.

У жовтні 2016 р. чеські виборці обрали 675 членів регіональних асамблей у 13 регіонах країни (крім Праги), які потім обрали своє регіональне керівництво. АНО виграла вибори з 21,05 %, тоді як соціал-демократам вдалося виграти лише у двох регіонах – Південній Богемії та Височині та отримати 15,25 % по всій країні. КПЧМ зазнала найбільших втрат, набравши лише 10,54 % і втративши 96 місць в регіональних легіслатурах. Правоцентристську ГДП підтримали 9,47 % виборців по країні, що забезпечило їй 76 місць у регіональних зборах.

Участь у виборах 20-21 жовтня 2017 р. брали 31 партія і політичний рух, що є історичним рекордом для Чеської Республіки. Вперше витрати на виборчу кампанію в Чехії обмежені. Для кожної партії це 90 млн крон (приблизно 3 300 000 євро). Також створено новий наглядовий орган – Управління з нагляду за фінансами політичних партій та політичних рухів.

Результати виборів до Палати депутатів 20-21 жовтня 2017 р. подано в Таблиці 2.

Таблиця 2

Результати виборів до Палати депутатів чеського парламенту у 2017 році

Партії та рухи	Частка отриманих голосів виборців (%)	Кількість депутатських мандатів
ПП «ANO 2011 (АНО)»	29,64	78
Громадянська демократична партія (ГДП)	11,32	25
Чеська партія піратів	10,79	22
ПП «За свободу і пряму демократію»	10,64	22
Комуністична партія Чехії і Моравії (КПЧМ)	7,76	15
Чеська соціал-демократична партія (ЧСДП)	7,27	15
Християнсько-демократичний союз – Чехословацька народна партія (ХДС-ЧНП)	5,8	10
ПП «ТОР 09»	5,31	7
ПП «Мери та незалежність»	5,18	6

Отже, при явці виборців 60, 63 % депутатські мандати отримали 9 політичних партій. Популістична партія АНО отримала 29,64% голосів виборців і 78 із 200 місць у парламенті. Проти лідера партії А.Бабіша наразі ведеться розслідування за підозрою у зловживанні дотаціями Євросоюзу, через що він змушений був піти у відставку з посту міністра фінансів у травні цього року.

Чеські політологи звертають увагу на зміну ідеології АНО. На вибори 2013 р. ця партія йшла як ліберальна, виступаючи проти збільшення податків та акцентуючи увагу на корупції у країні. Більш того, тоді партія виступала за посилення співпраці із ЄС.

Перед нинішніми виборами АНО знову змінила риторіку, виступивши проти мігрантів та за збільшення підтримки місцевих виробників. Зокрема, сам А. Бабіш нині заявляє, що посилення Євросоюзу потрібне насамперед у питаннях захисту спільного кордону, щоб блокувати прибуття нових мігрантів.

Ще донедавна «ліберальна» АНО несподівано «полівішала» і тепер пропонує розширити бюджетні видатки, витрачаючи їх як на соціальну сферу, так і на армію.

У керівництві партії є як відверто проросійські політики, так і ті, хто підтримує Україну. Після виборів А. Бабіш заявив, що його партія є проєвропейською, і утворювати урядову коаліцію з проросійськими партіями не буде.

На другому місці – євроскептична Громадянська демократична партія (ГДП) – у неї 11,32% голосів виборців (25 депутатів). Партія декларує євроскептицизм в якості своєї ідеології.

Третьою фінішувала нова політична сила «Чеська піратська партія» – 10,79% голосів (22 депутати). Вона виступає проти обмеження громадянських прав. Серед пунктів її програми – боротьба за вільніший доступ до інформації, легалізація легких наркотиків, заборона засобів моніторингу за громадянами тощо. Okремі провідні члени партії мають відкрито проросійські погляди, зокрема – у питанні Донбасу.

Піратські партії – це політичні партії, основною метою яких є реформування законодавства у сфері авторського права і патентів. Піратські партії відстоюють права на приватне життя, як в Інтернеті, так і в повсякденному житті, а також «прозорість» державного апарату. Першою такою партією була Шведська піратська партія, заснована 1 січня 2006 р. Головною організацією міжнародного руху піратських партій є Інтернаціонал Піратських Партій.

Праворадикальна популістська партія «За свободу і пряму демократію» фінішувала четвертою з результатом 10,64% голосів. Партія та її лідер Т. Окамура виступають за зняття санкцій із Російської Федерації та фактично не заперечують російського фінансування. Позиціонується як проросійська партія.

Комуністична партія Чехії та Моравії, яка багато місяців поспіль намагалася блокувати ратифікацію Угоди про асоціацію з Україною, посіла п'яте місце з 7,76% голосів. КПЧМ набрала за результатами виборів удвічі менше голосів ніж у 2013 р. Також є проросійською партією.

Нищівним став результат для Чеської соціал-демократичної партії, яка знаходилася при владі. Вона посіла шосте місце і отримала лише 7,27% голосів та матиме 15 депутатів у парламенті.

Отримали депутатські мандати консервативні партії Християнсько-демократичний союз – Чехословацька народна партія (10), ПП «ТОР 09» (7), а також ПП «Мери та незалежність» (6).

Партія вільних громадян, ПП «Реалісти», Партія громадянських прав, фашистська Робітнича партія соціальної справедливості (2010), Партія зелених, ПП «Референдум проти Європейського Союзу», Партія здорового глузду, ПП «Щаслива Чехія», Партія зелених, Чеський національний фронт, ПП «Блок проти Ісламізації – Захист Батьківщини» та ряд інших не змогли подолати виборчий бар'єр.

Ідеологічний профіль партій, які отримали депутатські мандати за результатами виборів виглядає таким чином: ЧСДП (соціал-демократія, панєвропеїзм), Комуністична партія Чехії і Моравії (комуністична, проросійська партія), ГДП (ліберальний консерватизм, євроскептицизм), ПП «ТОР 09» (ліберальний консерватизм, панєвропеїзм), ХДС-ЧНП (соціальний консерватизм, панєвропеїзм), ПП «За свободу і пряму демократію» (популізм, проросійська ідеологія, євроскептицизм), ПП «Мери та незалежність» (субсидіарність, панєвропеїзм), Чеська піратська партія (лібералізм). Індекс ефективної кількості парламентських партій зменшився з 5,6 до 4,4 а рівень волатильності збільшився з 20,9 до 38.

Угорська Республіка. *Вибори до Державних Зборів 6 квітня 2014*

р. відбулися за новою електоральною формулою і в контексті змін прийнятих у новій Конституції. У 2012 р. разом з прийняттям нової Конституції був змінений і виборчий закон. Основні зміни: а) вибори стали однотуровими; б) скасовано обмеження явки виборців (у попередньому законі явка повинна була скласти не менше 50 % у першому турі і 25 % – у другому); в) зменшилась чисельність Державних зборів з 386 до 199 чол., з них: 106 місць розподіляються по одномандатних виборчих округах (раніше було 176), 93 місця розподіляються за партійними списками (раніше було 210 місць за регіональними і партійними списками); г) виборчий бар'єр залишається 5 %. У разі двопартійного списку – 10 %, для трьох і більше партійних списків – 15 %; д) національні меншини можуть подавати свої списки і повинні досягти виборчого бар'єру в 5 % від всіх голосів за меншини. Новою Конституцією Угорщини визнано 13 національних меншин: болгарська, грецька, хорватська, польська, німецька, вірменська, ромська, румунська, русинська, сербська, словацька, словенська та українська. Якщо список меншини не отримав потрібних 5 % голосів, то визнана конституційно меншина має право мати в парламенті свого представника з дорадчим голосом; ж) право голосу отримали закордонні угорці. Вони мають право голосувати за партійні списки. В той же час слід відмітити, що закордонні угорці не можуть мати суттєвого впливу на результат голосування. За оцінками експертів це лише 1 – 2 депутатські мандати. Відтак такий дозвіл має скоріше консолідаційний, геополітичний, ніж електоральний ефект [8, с. 75–90].

За правоцентристську коаліцію «ФІДЕС – ХДНП» проголосувало 44,87 % виборців, які взяли участь у голосуванні. Фідес (Угорський громадянський союз) – одна з найбільших політичних партій Угорщини, лідером якої є В.Орбан. За очолюваний соціалістами п'ятипартійний альянс лівоцентристів «MSZP–Egyutt–DK–PM–MLP» (Угорська соціалістична партія – Разом – Демократична коаліція – Угорська ліберальна партія – Партія угорського діалогу) виборці віддали 25,57 % голосів, праворадикальну партію «Йоббік» (ПП «За кращу Угорщину») підтримали 20,22 % виборців, ПП «Політика може бути іншою» (LMP) – 5,36 %. У голосуванні взяло участь 60,48 % виборців.

Загальні результати виборів 2014 р. до Державних Зборів Угорщини подано в Таблиці 3.

Таблиця 3

Результати виборів до Державних Зборів Угорщини 6 квітня 2014 року

Партія	Одномандатні округи, к-ть мандатів	Загально-державний округ, к-ть голосів (%), к-ть мандатів	Загальна к-ть мандатів	Відсоток мандатів, %
ФІДЕС / ХДНП	96	(44,87%) 37	133	66,83
УСП (Альянс)	10	(25,57%) 28	38	19,10

лівоцентристських сил)				
ПП «За кращу Угорщину» («Йоббік»)		(20,22 5) 23	23	11,56
ПП «Політика може бути іншою»		(5,36%) 5	5	2,51
Всього	106	93	199	100

Таким чином, правляча коаліція на чолі з чинним прем'єр-міністром В. Орбаном вдруге отримала конституційну більшість у парламенті (перший раз у 2010 р.).

Відтак результати парламентських виборів 2014 р. показали еволюцію угорської партійної системи в бік системи з домінуючою партією, якою є ПП «Фідес». Ідеологічний профіль парламентських партій Угорщини є таким: ПП «Фідес» (права партія), УСП (соціалістична), ПП «Йоббік» (ультраправа партія), ПП «Політика може бути іншою» (партія постматеріальних цінностей).

Отже, за результатами виборів можна зробити висновок, що в Угорщині менше ніж за 10 років відбувся різкий зсув суспільних настроїв вправо, і як наслідок більшість у Державних Зборах належить ПП «Фідес» та ПП «Йоббік».

Республіка Польща. 25 жовтня 2015 року відбулися вибори до польського парламенту. Нижня палата (Сейм) нараховує 460 депутатів і обирається на пропорційній основі. Прохідний бар'єр для Сейму встановлено на рівні 5% для політичних партій та 8% для виборчих блоків, а мандати розподіляють за пропорційним принципом методом д'Ондта. Результати виборів подано в Таблиці 4.

Таблиця 4

Результати виборів до польського Сейму 25 жовтня 2015 року

Партія	Частка отриманих голосів виборців (у %)	Кількість депутатських мандатів
ПП «Право і Справедливість»	37,58	235 (51 %)
ПП «Громадянська платформа»	24,09	138 (30 %)
ПП «Кукіз 15»	8,81	42 (9 %)
ПП «Сучасна»	7,6	28 (6 %)
Польська селянська партія	5,13	16 (3,4 %)
Німецька меншина	–	1

Напередодні парламентських виборів у травні 2015 р. у Польщі вже відбулися президентські вибори. На них переміг А. Дуда – кандидат від консервативної партії «Право і справедливість» (ПіС). Ця партія з результатом 37,5 % отримала перемогу і на парламентських виборах.

Друге місце зайняла ПП «Громадянська платформа», яка неодноразово перемагала на виборах і очолювала урядову коаліцію 8 років поспіль. За сутністю є правоцентристською партією.

Третій результат 8, 81 % мала ПП «Кукіз-15», лідером якої є рок-музикант П. Кукіз (утворена 28 липня 2015 р.). На травневих президентських виборах він набрав майже 21% голосів виборців. Його порівнюють з українським О. Ляшко, але тільки не з сільською лексикою, а з орієнтацією на сучасну аполітичну молодь. Характеристики партії – популізм, жорстка емоційна критика опонентів, антисистемність.

Політична партія «Новочесна» (дослівний переклад – «Сучасна», утворена 31 травня 2015 р.) отримала четвертий результат (7, %). Підтримує подальшу європейську інтеграцію та є ліберальною за своєю ідеологією. Її керівник Р. Петру – лідер Товариства польських економістів, яке відзначається чіткою прихильністю до ринкової економіки. Одним з його засновників є автор польських реформ Л. Бальцерович.

Польська селянська партія (ПСП) здобула 5, 13 % голосів виборців і посіла п'яте місце. Політична програма ПСП заснована на аграрній доктрині. Партія виступає за державний інтервенціоналізм в економіці (особливо в галузі сільського господарства) і зниження темпу приватизації. ПСП виступає проти введення лінійного оподаткування, відновлення смертної кари, легалізації евтаназії і абортів, реєстрації гомосексуальних шлюбів, легалізації легких наркотиків та відділення церкви від держави.

Декілька слів слід сказати за Коаліцію об'єднаних лівих, яка на попередніх виборах мала 18, 8 % голосів виборців (50 депутатських мандатів). Новий формат альянсу був сформований у липні 2015 року Союзом демократичних лівих сил, «Твоїм рухом» Я. Палікота, Польською соціалістичною партією, Робітничим союзом і Партією зелених для спільної участі на парламентських виборах. Альянс не отримав місць у парламенті, оскільки набрав лише 7,55 % голосів виборців, а для проходження потрібно 8 %.

Таким чином, у Сеймі вперше з 1989 р. не будуть представлені ліві партії. Своїй поразці Об'єднана лівиця має завдячувати новій ПП «Разом», яка, яка не увійшла до коаліції і в кінцевому результаті набрала 3, 6 % голосів виборців, розпорошивши таким чином голоси лівого електорату та отримавши державне фінансування.

ПП «Разом» створили молоді політики радикальних лівих переконань. Її називають партією гіпстерів і лівих ідеалістів. Про неї більшість виборців уперше почула за кілька днів перед виборами, під час дебатів за участі лідерів восьми політичних сил, переможцем яких назвали представника ПП «Разом» А.Зандберга. Він був автентичний, позитивно вирізнявся на тлі «старих» політиків, що визнавали навіть його політичні опоненти. Добрий виступ А.Зандберга спричинив те, що 1–2% виборців, які мали голосувати за Об'єднану лівицю, остаточно віддали свої голоси за ПП «Разом», а відтак до Сейму не потрапила жодна з них [1].

Таким чином, Сейм Польщі за ідеологічним спрямуванням мав такий

вигляд: ПіС і ГП (правоцентристські консервативні партії), ПП «Сучасна правоцентристська ліберальна партія), ПП «Кукіз 15» (популістська партія), ПСП (центристська селянська партія).

Словацька Республіка. 5 березня 2016 року відбулися вибори до Національної Ради Словацької Республіки (150 депутатів). Виборча система пропорційна. Участь у виборах брали 23 політичні партії. З них 12 нові політичні сили. За результатами виборів 5 % бар'єр подолали 8 партій. Результати виборів до Національної Ради подано в Таблиці 5.

Таблиця 5

Результати виборів до Національної Ради Словацької Республіки
5 березня 2016 року

Партія	Частка отриманих голосів виборців (у %)	Кількість депутатських мандатів
ПП «Напря́м – СД» (Smer – SD)	28,3	49 (32,6 %)
ПП «Свобода і солідарність» (SaS)	12,1	21 (14 %)
ПП «Звичайні люди і незалежні особистості – Нова» (OL'aNO – Nova)	8,6	19 (12,6 %)
Словацька національна партія (SNS)	8,6	15 (10 %)
ПП «Народна партія – Наша Словаччина» (L'SNS)	8	14 (9,3 %)
ПП «Ми – родина» (SmeRodina)	6,6	11 (7,3 %)
ПП «Міст – Гід» (Most – Hid)	6,5	11 (7,3 %)
ПП «Мережа» (Siet')	5,6	10 (6,7 %)

Серед 8 політичних партій, які отримали депутатські мандати 6 партій дотримуються правої риторики (правоцентристські і праві партії), крім ПП «Напря́м – СД» і угорської партії «Міст – Гід».

Успіх неофашистів та антисистемних партій, роздрібнений парламент, невиразний формат коаліції – ось так можна охарактеризувати результати парламентських виборів у Словацькій Республіці.

Серед 15 партій, які не подолали виборчий бар'єр, можна виокремити такі: партії угорської національної меншини в Словаччині (Угорський християнсько-демократичний альянс, Партія угорської коаліції), Християнсько-демократичний рух (партія мала депутатські мандати у всіх парламентах, починаючи з 1992 р.), Словацький демократичний і християнський союз – Демократична партія (у

попередньому парламенті 11 мандатів, ПП «Чейндж», Комуністична партія Словаччини, Партія прямої демократії та ряд інших.

Несподіванкою виборів стала перемога ультраправої проросійської «Народної партії – Наша Словаччина» (2009 р., М.Котлеба). Партія активно просуває політичні кампанії антициганського, антимігрантського і антимусульманського характеру, апелюючи при цьому до захисту словацької національної ідентичності та захисту традиційних християнських цінностей. Це антисистемна, неофашистська партія, яка ратує за вихід Словаччини з євроатлантичних структур.

Таким чином, до словацького парламенту у 2016 р. пройшли 4 нові політичні сили: Словацька національна партія, ПП «Міст – Гід», ПП «Мережа», «Народна партія – Наша Словаччина».

За результатами виборів Р. Фіцо була утворена коаліція до якої увійшли ПП «Напряма – СД», Словацька національна партія, ПП «Міст – Гід», ПП «Мережа» (всього 79 депутатів). Слід зазначити, що утворення коаліції – це не тільки наявність певної кількості депутатських мандатів, необхідних для формування уряду, а й нові вектори політики, нові домовленості і перспективи. Утворення такого формату коаліції вказує на такі особливості словацького політикуму:

1. Відбулося історичне примирення словацьких націоналістів (СНП) та партії угорської меншини «Міст – Гід». Починаючи з 1990 р. конфлікт з Угорщиною та угорською меншиною був однією з найгостріших тем у словацькій політиці. Антиугорська риторика була основою, сенсом існування СНП. Відповідно головним пунктом програми у свій час впливової Партії угорської коаліції була вимога створення автономної угорськомовної республіки на півдні країни. Таке примирення стало можливим завдяки зміні лідера СНП, яким став поміркований політик А.Данко. З його приходом риторика націоналістів змінилася: головним ворогом перестали бути угорці, ними стали мусульмани. Примиренню сприяли і заяви В.Орбана та Р.Фіцо, які обмінялися люб'язностями з приводу відносин між двома країнами та особистими дружніми стосунками.
2. Слабкість опозиції. Після виборів була спроба створити й інший формат коаліції на чолі з лідером ліберальної партії «Свобода і солідарність» Р. Сулікою. До неї мали би увійти ПП «Звичайні люди і незалежні особистості» (І.Матовіч), ПП «Міст – Гід», ПП «Мережа». Але дві останні партії віддали перевагу Р.Фіцо, оскільки І.Матовича вважають політичним авантюристом, а Р.Сулік був несприйнятним за його скептичне ставлення до Євросоюзу.
3. Участь у коаліції з партією Р.Фіцо ПП «Міст – Гід», ПП «Мережа» стала несподіванкою для їхніх виборців, оскільки під час виборчої кампанії лідери вказаних партій позиціонували себе як альтернативу корупційному уряду Р.Фіцо. Таке позиціонування було навіть «стартовим політичним капіталом» для ПП «Мережа». Якщо таке

рішення лідерів буде невдалим, то вказані партії матимуть примарні шанси отримати підтримку громадян на наступних виборах [2].

Отже, за результатами виборів до Національної Ради Словачької Республіки суттєво змінився формат партійної системи (з 6 до 8 політичних партій): партійна система залишилася без домінуючої партії, якою була за результатами парламентських виборів 2012 р. ПП «Напря́м – СД» і натомість набрала обрисів двоблокової партійної системи. Ідеологічний профіль партій-переможниць є таким: ПП «Напря́м – СД» (лівоцентристська партія), ПП «Мережа», ПП «Міст – Гід», ПП «Ми – родина» (правоцентристські партії), ПП «Звичайні люди і незалежні особистості», ПП «Свобода і солідарність», Словацька національна партія (праві партії), «Народна партія – Наша Словаччина» (ультраправа партія).

Висновки. Отже, у всіх країнах Вишеградської групи вирішальну вагу в електоральному процесі мають дві основні групи виборців. **Перша** – це ситуативний електорат, який розподіляє свої симпатії між ключовими гравцями «партій влади» – консерваторами, соціал-демократами (соціалістами) і лібералами. **Друга** електоральна група – протестний електорат, зорієнтований як на традиційні опозиційні сили – радикал-націоналістів, радикал-соціалістів і «зелених», так і на нові протестні рухи, які не вписуються в традиційну схему партійних трендів.

Головною особливістю електорального циклу 2013–2017 рр. стало вельми очевидне підтвердження пережитих європейською політичною системою глибоких трансформацій. Їх суть полягає в неухильному розмиванні тієї незаперечної монополії на політичну владу, яку ще в недавньому минулому мали системні партії традиційного європейського політичного мейнстріму.

Практично повсюдно в ході виборів останніх років у країнах Європейського Союзу слабшають позиції системного партійно-політичного істеблішменту і відповідно посилюється роль тих партій, які прийнято характеризувати як популістські. Сьогодні для їх позначення входить в обіг новий і більш вдалий термін – *challen gerparties* («партії, які кидають виклик») [10, с. 98]. У цьому сенсі найбільш значними виглядають електоральні успіхи, яких досягли в останні роки ліві популісти в Греції та Іспанії, а також праві популісти в Великобританії, Данії, Франції, Австрії та Швейцарії. Причини цього дуже різноманітні і в кожному конкретному випадку мають свою країнову специфіку. Разом з тим їх спільним знаменником є зростаюче невдоволення мас моделлю вироблення політичних рішень – моделлю, яка дає, як відмічають деякі політологи, «можливість громадянам міняти лише уряд, але не політику».

Емпіричні показники діяльності і функціонування партійних систем країн Вишеградської четвірки подано в Таблиці 6: індекс ефективної кількості електоральних партій (Іекеп), індекс ефективної кількості парламентських партій (Іекпп), індекс неусталеності партійних уподобань М.Педерсена (Іп), індекс фракційності (Іф), індекс агрегації (Іа), індекс диспропорційності Галлахера (Іг).

Емпіричні показники функціонування партійних систем
країн Вишеградської четвірки

Країна	Іекпп	Іекеп	Іф	Іп	Іг	Іа
Чехія, 2013	5,6	7,6	0,87	20,9	2,6	3,6
Чехія, 2017	4,4	–	0,75	38	–	4,3
Угорщина, 2014	2	3,2	0,49	3,3	2,6	8,2
Польща, 2015	2,7	4,6	0,65	21,6	10,5	10
Словаччина, 2016	5,8	7,6	0,84	19,7	4,7	3,2

Отже, Європа переживає зростання популярності ультраправих партій. Вони є головними євроскептиками і союзниками Кремля, а деякі займають відкрито антиукраїнські позиції. Російсько-український конфлікт лише посилив кооперацію Кремля з європейськими ультраправими. Навіть ті ультраправі, які підтримували дружні відносини з українськими націоналістами, стали на бік Росії в конфлікті з Україною. За результатами останніх парламентських виборів зросла популярність таких партій і у країнах Вишеградської четвірки: ПП «Йоббік» (Угорщина), ПП «Народна партія – Наша Словаччина» (Словаччина), ПП «За свободу і пряму демократію» (Чехія), ПП «Кукіз-15» (Польща).

Європейські ультраправі бачать у путінській Росії авторитарну і неоконсервативну модель управління, яку вони хотіли б мати у своїх країнах. Крім ідеологічного зв'язку, ультраправі Європи бачать у Росії союзника в їхніх бажаннях розвалити Європейський Союз і послабити роль НАТО в Європі. Успіхи ультраправих будуть і далі сприяти дестабілізації ситуації в Європейському Союзі.

Література

1. Логінов Я. Польща після виборів: кінець ери Громадянської платформи / Я.Логінов // Дзеркало тижня. – 2015. – № 41 (30 жовтня – 6 листопада).
2. Логінов Я. Словаччина після виборів: успіх неофашистів і коаліційна безвихідь / Я.Логінов // Дзеркало тижня. – 2016. – № 9 (11 березня – 18 березня).
3. Михалева Г. Российские партии в контексте трансформации / Г. Михалева. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009 – 352 с.
4. Остапеч Ю. Еволюція партійних систем країн Вишеградської четвірки: досвід для України: Монографія / Остапеч Ю., Гайданка Є., Ключкович А., Марадик Н. / Серія «StudiaRegionalistica» / № 8; НДІ політичної регіоналістики; ДВНЗ «Ужгородський національний університет»; Агенція досліджень регіонального соціуму «Карпатія». – Ужгород: ПП Данило С. І., 2014. – 256 с.
5. Романюк А. Порівняльний аналіз політичних інститутів країн Вишеградської групи та інших країн Центрально-Східної Європи: монографія / А. Романюк, В. Литвин. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2016. – 548 с.
6. Растоу Д. Переходы к демократии: попытка динамической модели / Д. Растоу // Полис. – 1996. – № 5. – С. 5–15.
7. Самусь М. Парламентський «вінегрет» по-чеському / М.Самусь // Дзеркало

тижня. – 2013. – № 40 (1 листопада – 8 листопада).

8. Ткач Д. Влада та опозиція в Угорщині: зміна облич чи зміна курсу? / Д.Ткач // Наукові записки ІПіЕНД ім. І.Ф.Кураса. – 2014. – Вип. 2 (70). – С. 75–90.

9. Щербак А. Коалиционная политика и дефрагментация партийной системы: сравнительный анализ (на примере Польши, России и Украины) / А. Щербак // Общественные науки и современность. – 2003. – № 4. – С. 47–62.

10. Электоральные процессы в европейском Союзе (середина второго десятилетия XXI века). – М.: Ин-т Европы, 2016. – 114 с.

Климончук В.Й.

*доктор політичних наук, професор
завідувач кафедри політології*

*ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника*

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПОЛІТИЧНИХ ТА ГРОМАДЯНСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ НОВИХ ГЕОПОЛІТИЧНИХ ВИКЛИКІВ

Проаналізовано особливості конфлікту в Україні, його передумови та геополітичні наслідки. Наводяться приклади, цифри, які свідчать про низький рівень довіри до інститутів влади, силових структур, судової системи і значно вищий рівень довіри до недержавних інституцій. Розглядаються питання стану демократії, а точніше відсутність її, що породжує у суспільстві схильність до протестних акцій. Стверджується, що невдоволення населення було спрямовано проти посилення впливу олігархів в країні, корупції на всіх рівнях суспільних взаємовідносин, тиск на малий і середній бізнес, невизначеність із стратегічним курсом розвитку держави (Європейський Союз, Митний Союз).

Ключові слова: *свобода, геополітика, демократія, конфлікт, міжнародна безпека, цінності.*

Проблема трансформації суспільно-політичних та економічних відносин у сучасній Україні пов'язана не лише зі складністю реформування політичної системи, економічної бази, соціальної структури, а й з утвердженням нових засад духовного, культурницького, ідеологічного розвитку. Саме останні у найскладніші періоди якісних змін у державі стають тими системотвірними чинниками, що зумовлюють зміст, умови, темпи, способи прогресування суспільства. Однією із найскладніших і найвирішальніших трансформаційних засад як сучасної Української держави, так і тих, що історично переживали або нині переживають подібні перетворення, є формування нової системи цінностей політичного, правового, економічного, соціального, культурницького характеру.

Як бачимо, складність формування нової системи цінностей у

суспільствах, що трансформуються, зумовлено тим, що це не просто зміна матеріальних чи духовних обставин(явищ), у яких проживає людина за зразками уже наявних типів держави, форм правління, функціонування виборчої системи, чи раціонально змодельованими схемами, а зміна сутнісних основ буття самої людини, її ментальних характеристик, форм і способів діяльності.

Формування нової системи цінностей у політичній, соціальній сферах життя сучасної України ускладнене цілою низкою складових, що діють у різновекторних напрямках: значний вплив попередньо сформованих ідеолого-культурницьких цінностей доби соціалізму, що залишаються не лише пам'яттю, а і стилем, формою та навіть ідеєю життя. Не простий спосіб поєднання цінностей ранньобуржуазної доби, яку переживає сучасна Україна та цінностей християнської ідеї, суперечність між ментальністю традиціоналізму та психологією, діяльністю, ідеями сучасної постмодерної людини. [1.с.28].

Базовими цінностями політичної діяльності є політичні свободи як пріоритетні цінності суспільного життя. У сучасній Україні ідеї політичної свободи гостро актуалізуються у зв'язку з переходом до демократичного, вільного, відкритого суспільства. [5.с.42].

У процесі розвитку людства політична свобода стала однією із загально визнаних абсолютних, найвищих, соціальних цінностей. Її визнання та практичне здійснення є основним критерієм і першоосновою відкритого громадянського суспільства, демократичної, соціальної, правової держави. Це є неодмінною умовою функціонування всіх інших видів свобод, оскільки вони становлять основу системи демократії і виступають гарантією громадянських, індивідуальних, соціально-економічних прав, запорукою свободи від втручання держави в особисте життя людини. Сьогодні не підлягає сумніву та обставина, що наукове осмислення трансформаційних процесів, які відбуваються в Україні упродовж останніх 26 років, вимагає більш детального розуміння факторів, які визначають напрями і особливості змін суспільного життя, потребує ретельного аналізу таких політичних цінностей як демократія, рівність, свобода.

Шлях до свободи українського суспільства в останні роки пролягав через нові виклики, які уже переживало людство, а саме: революції, військове вторгнення, втрата територіальної цілісності. Поєднання таких складових за такий короткий проміжок часу для ХХІ ст. можна вважати феноменом політичного буття суспільства та збереження державності(загроза існування якої існує ще сьогодні).

2013-2016 роки стали доленосними для України в розумінні і становленні політичних та громадянських свобод в суспільстві. Початковим етапом даних подій став Майдан в листопаді 2013 року. Дана подія характеризується науковцями, політиками, політичними аналітиками, журналістами, соціальними громадськими діячами і отримала назву «Революція Гідності». Даний термін був озвучений журналістами,

адже вони були організаторами та активними учасниками разом із молоддю в акціях протесту.

Відданість українського суспільства цінностям демократії можна також простежити, порівнявши підтримку демократичного або авторитарного режимів як альтернатив політичного режиму. І тут ми знову бачимо цікаві тенденції. Після Помаранчевої революції, у 2006 р., підтримка демократичного режиму була найвищою за період 2004–2013 рр.: демократія була найбільш бажаним типом політичного режиму для 53% українських громадян. У цей же час авторитарний режим як такий, що може бути кращим для країни у деяких випадках, був вибором 21%, і для 11% тип політичного режиму не мав суттєвого значення. Як і у випадку із зростанням довіри до президента після виборів 2010 р. дещо змінилася й ситуація зі ставленням до демократії як пріоритету. Якщо у період 2006–2009 рр., привабливість демократії на тлі авторитаризму та амбівалентного ставлення до типу політичного режиму йшла на спад, то після приходу до влади нового Президента, Віктора Януковича, підтримка демократії стала зростати, при чому відбулося це в основному за рахунок зміни позиції колишніх прихильників авторитаризму (від грудня 2009 р. до жовтня 2010 р. їхня кількість зменшилася від 30% до 19%). І вже у березні 2013 р. прихильників демократії в українському суспільстві було рекордно за останні 7 років багато – 55%, а певне зниження підтримки демократичного режиму, що було зафіксоване у травні цього ж року, не стало тенденцією – вже за півроку, у грудні 2013 р., демократію обрали 51% українців. Втім, 2013 рік засвідчив цікаві тенденції у ставленні до демократії. Паралельно із коливаннями у прихильності до демократії мали місце і зміни у популярності авторитаризму, але цікаво, що кардинальних змін у співвідношенні між прихильниками авторитаризму та демократії не відбулося. У розпал протестних акцій у грудні 2013 р. було натомість зафіксовано збільшення до 17% частки невизначених із своїм вибором респондентів, хоча, починаючи з квітня 2012 року, вона була майже сталою – на рівні 11–13%.[2].

Отож передумовами революції був той соціально-економічний та політичний стан, який формував протестні настрої у суспільстві. Впровадження демократичної системи управління в українських реаліях у період з 2004 до 2013 рр. не виглядало достатньо ефективним та успішним процесом для українського суспільства. Так, за ці 9 років найвищою оцінкою стану демократії в Україні було 5,5 бала за 10-бальною шкалою, де 1 означає повністю диктаторський режим, а 10 повністю демократичний режим. При цьому ця найвища оцінка, яка все ж таки сягала лише середини шкали, була зафіксована у 2006 році. За часів президента Віктора Януковича стало помітним зниження демократичності українського політичного режиму, адже у 2013 р. у загальному підсумку становила 4,7 бала.[3].

Другою передумовою революційних подій був низький рівень довіри громадян України до державних інституцій. Причин для невдоволення

владою було достатньо. Значна недовіра до державних інституцій вже стала звичним явищем в українському суспільстві. Винятком був період після Помаранчевої революції, коли соціологи зафіксували рекордно високий рівень довіри до основних інститутів влади, що було пов'язано насамперед з високими очікуваннями від процесу демократизації у державі.

Втім, вже у вересні 2005 р. недовіра до Президента Віктора Ющенка, уряду та Верховної Ради знову почала переважати рівень довіри до них, і ця тенденція з кожним роком набирала обертів. Віктору Януковичу після його приходу до влади у 2010 р. також було надано кредит довіри: у червні 2010 р. йому довіряло 53,5% громадян, не довіряло – 31%. Однак за 2 роки його президентства ситуація кардинально змінилася і на кінець 2011 р. йому не довіряли 65% українців, а довіряли – 23%. А у травні 2013 р. рівень недовіри до основних державних та політичних інституцій сягнув найнижчої позначки за всі роки моніторингів Фонду (зокрема, до Верховної Ради, судів, політичних партій, уряду, міліції, прокуратури, Президента, Конституційного Суду України, Служби Безпеки України).[4].

Але основною причиною, що змусило людей вийти на площі міст – це відмова Віктора Януковича від підписання Угоди про асоціацію з Євросоюзом.

Перша протестна акція відбулася 21 листопада 2013 року. На знак незгоди з діями уряду та президента на Майдан Незалежності вийшло 1500 людей . Переважно журналісти, громадські активісти та опозиційні політики. Згодом до них приєдналися студенти вищих навчальних закладів та не байдужа молодь з усієї країни. Саме ввечері 21 листопада у соціальних мережах хтось із учасників вперше використав слово «Євромайдан».

Серед основних вимог, що висувалися на Майдані, найбільшу підтримку (більше половини) серед учасників Майдану отримали : звільнення заарештованих учасників Майдану, припинення репресій(82%), відставка уряду(80%), відставка Віктора Януковича і проведення дострокових президентських виборів (75%), підписання угоди про асоціацію з ЄС(71%), розпуск Верховної Ради і призначення дострокових парламентських виборів(56%) . Окрім того, значна частина учасників Майдану висловилися за заведення кримінальних справ на усіх, хто був задіяний у корупції(50%), звільнення Юлії Тимошенко(38%) та зміну Конституції, повернення до Конституційної реформи 2004 року, яка обмежувала владу президента(38%). На Майдані виявилось 50% киян та 50% приїжджих. Абсолютна більшість приїжджих учасників Майдану(92%) приїхали самотужки , приїзд 6% був організований якоюсь громадською організацією або громадським рухом і 2% - однією з партій.

Цікавим є той факт, що абсолютна більшість учасників Майдану (92%) не належала ані до якоїсь з партій, ані до громадських організацій та рухів. Членами партій є 4% ; 3,5% належать до громадських організацій і 1% громадських рухів.

Середній вік учасника Майдану – 36 років (38% віком від 15 до 29 років, 49% - 30-54 роки, 13% - 55 років і старше). За освітнім рівнем на Майдані явно переважали люди з вищою освітою (64%), з середньою та середньою-спеціальною – 22%, незакінченою вищою – 13%, неповною середньою – меш 1%. За родом занять серед учасників Майдану найбільшу групу – 40% становили спеціалісти з вищою освітою, 12% - студенти, 9% - підприємці, 9% - пенсіонери, 8% - керівники і 7% - робітники.[6].

Майдан нагадував більш соціально-культурний захід, де громадяни України висловлювали свою громадянську позицію у формі мирного протесту. І, напевно, він не переріс би у революцію, якби в ніч з 22 на 23 листопада не відбулося дуже жорстоке побиття активістів силовиками. Саме ця подія спонукала людей знову виходити на вулиці, майдани усієї країни та дало поштовх до великих масових акцій протесту. Кардинально змінилась ситуація, коли розпочалися репресивні заходи проти активних учасників Майдану у формі арештів, побиття, викрадення, появились перші жертви. Кульмінацією акцій протесту, припинення мирного протистояння та початок рішучих дій між обома протестуючими сторонами стали події 19-го лютого, які увійшли до новітньої історії України, як День розстрілу мирних учасників протесту. Так з'явилась трагічна сторінка в історії України - «Небесна Сотня».

Всі революції приречені на поразку або перемогу. Щодо Революції Гідності, то вона не припинилася, оскільки основні вимоги Майдану не були виконані, хоча основні кроки були здійснені: в країні було проведено позачергові президентські та парламентські вибори. Можна вважати – це найбільше досягнення демократії та політичних свобод сучасної України, хоча дані процеси мають свої особливості та специфіку у формах проведення, реалізації, об'єктивності та задоволення суспільних вимог.

Росія застосувала проти України концепцію "гібридної війни", яка багато в чому є унікальною зі структурно-функціонального погляду: за формою вона "гібридна", а за змістом — "асиметрична". Найчіткіше характер нового типу війни продемонстрували спочатку анексія РФ навесні 2014 р. території Автономної Республіки Крим, а потім — підтримка місцевих радикальних елементів та повномасштабне вторгнення російських підрозділів до східних областей України.

Враховуючи те, що кожен конкретний елемент цієї "гібридної війни" не новий по суті і використовувався майже в усіх війнах минулого, однак унікальними є узгодженість і взаємозв'язок цих елементів, динамічність та гнучкість їх застосування, а також зростання ваги інформаційного чинника. Причому інформаційний чинник в окремих випадках стає самостійним складником і виявляється не менш важливим, ніж військовий.

Особливість в нинішньому протистоянні України і РФ полягає в тому, що воно є логічним завершенням тривалої "геостратегії реваншу", яку довго напрацьовувала Москва. Сама генеза російського феномена "гібридної війни" належить до періоду переосмислення Росією свого місця у світі та регіоні.[7].

Висновок

Чотири роки після Майдану ми живемо у «новій країні» з особливими суспільно-політичними процесами внутрішньополітичного життя та геополітичними цивілізаційними викликами. Відбулося згуртування Української політичної нації, що понад усе ставить українську державність та успіх національного проекту, національна ідентичність стала вагомим аргументом в утвердженні та позиціонуванні у широкому розумінні. Відбулася ціннісна переорієнтація свідомості українців у взаємостосунках «свій-чужий», «братній народ», «вірні православні». Зросла повага до Церкви та її ролі у суспільних процесах як необхідна передумова творення сучасної нації. Європейські цінності з особливими формами організації суспільно-політичного буття стали домінуючими у виборі перспектив свого розвитку для українців. Надзвичайна громадська активність значної частини населення розпочала процес становлення громадянського суспільства, яке відобразилося у добровольчих, волонтерських та реформаторських рухах, які відіграють ключову роль в обороні та перебудові країни. Позитивом також є те, що на політичній арені появилася значна кількість нових людей, що вийшли з громадянського суспільства.

В Україні появилася нова армія, що користується всенародною підтримкою і допомогою. Відбулося повне перезавантаження влади: новий президент, новий парламент, новий уряд. Безсумнівна низка дипломатичних перемог, підтримка всього світу в боротьбі з агресором, що зламав післявоєнний світовий порядок і намагається завести світ у пастку нової Холодної війни.

Водночас, ситуація на Сході країни залишається вкрай складною і непередбачуваною - існує ймовірність створення чергового «замороженого» конфлікту – джерела нестабільності та загрози для Європи, плацдарму для подальшої експансії РФ.

Література:

1. Денисенко В., Климончук В., Привалов Ю. Дискурс свободи: утопія та реальність вибору. – Львів: Астролябія, 2008. – 212 ст.
2. Загальнонаціональне опитування Фонду «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва», проведене спільно з Київським міжнародним інститутом соціології з 18 вересня по 4 жовтня 2012 р. Репрезентативна вибірка – 2043 респонденти віком від 18 років у всіх регіонах України. Похибка вибірки не перевищує 2.2%.
3. Загальнонаціональне опитування Фонду «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва» та соціологічної служби Центру Разумкова, проведене з 20 по 24 грудня 2013 року. Репрезентативна вибірка – 2010 респондентів віком від 18 років у всіх регіонах України. Теоретична похибка вибірки – 2,3%. Режим доступу: <http://dif.org.ua/ua/publications/press-relizy/protestni-nastroi-v-uukraini.htm>
4. Протестні настрої в Україні. – Загальнонаціональне опитування Фонду «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва» та соціологічної служби Центру Разумкова, проведене з 17 по 22 травня 2013 року. Репрезентативна вибірка – 2010 респондентів віком від 18 років у всіх регіонах України. Теоретична похибка вибірки – 2,3%. Режим доступу: <http://dif.org.ua/ua/publications/press-relizy/protestni-nastroi-v-uukraini.htm>
5. Семенченко Ф. Політична діяльність: аксіологічний вимір: Монографія. – К.: ТОВ Видавничо-поліграфічний дім «Формат». 2011. – 304 ст.

6. Україні–22: динаміка громадської думки. – Доступ: <http://dif.org.ua/ua/publications/press-relizy/ukraini---22-dumka-gromadjan.htm>

7. Горбулін В. "Гібридна війна" як ключовий інструмент російської геостратегії реваншу – Доступ: <http://gazeta.dt.ua/internal/gibridna-viyna-yak-klyuchoviy-instrument-rosiyskoyi-geostrategiyi-revanshu-.html> <http://gazeta.dt.ua/internal/gibridna-viyna-yak-klyuchoviy-instrument-rosiyskoyi-geostrategiyi-revanshu-.html>

Ковач Л.Л.

*кандидат історичних наук,
наук. співробітник відділу національних меншин
Інституту політичних і етнонаціональних
досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України*

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ В КРАЇНІ

Здійснено аналіз рівня життя населення України. Встановлено, що більшість громадян країни проживає за межею бідності. Зазначено, що подальше погіршення соціально-економічної ситуації, може призвести до послаблення позицій громадянського суспільства та звуження демократії.

Ключові слова: Україна, соціально-економічний розвиток, політичні процеси, демократія, соціальні інтереси.

Lesia Kovach: An analysis of the standard of living of the population of Ukraine is carried out. It has been established that most citizens live below the poverty line. It is noted that further deterioration of the socio-economic situation may weaken the position of civil society and reduce democracy.

Key words: Ukraine, socio-economic development, political processes, democracy, social interests.

Тенденції соціально-економічного розвитку в різних країнах світу значною мірою визначають динаміку політичних відносин, стають причиною виникнення різних форм організації влади, активно впливають на зовнішньополітичні пріоритети та взаємовідносини держав.

В країнах з низьким рівнем доходу, де абсолютну більшість становлять громадяни, що проживають за межею бідності, знижується спроможність суспільства до спротиву, звужуються можливості людей формувати свої групові інтереси та впливати на владу. Як наслідок – суспільний інтерес перестає бути орієнтиром для правлячого класу та призводить до звуження прав і свобод громадян.

Бідність населення також створює передумови для реалізації «штучних протестів», коли власники великих підприємств використовують

найманих працівників з метою досягнення тих чи інших цілей, виходячи з власних інтересів. Адже у випадку відмови, останні можуть втратити роботу.

В умовах масової бідності «штучні протести» стають і певним видом заробітку. При цьому, чим біднішим є населення – тим чисельнішими є такі акції, оскільки їх вартість значно знижується. В Україні найбільш показовими у цьому плані можна вважати страйки шахтарів Донбасу на початку 1990-х років, організовані місцевою елітою, яка вимагала спеціального статусу для регіону та особливих прав для себе.

З іншого боку, економічне зростання створює передумови для покращення життєвого рівня населення, формування та агрегування інтересів різних соціальних груп, а отже реформування політичної системи країни в напрямку її демократизації.

Виходячи з викладеного, основна мета пропонованої публікації полягає у з'ясуванні рівня життя населення України та його наслідків для реформування політичної системи країни.

Під час дослідження були використані дані національної статистики, результати зарубіжних досліджень: «Prosperity Index» (індекс процвітання) британського інституту The Legatum,; Human Development Index (HDI), показник національного доходу на душу населення (GNI — Gross National Income per capital), а також праці вітчизняних науковців.

На жаль, як зарубіжні обстеження, так і дані національної статистики, фіксують низький рівень життя українського населення. Так, згідно з розрахунками співробітників Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України у 2016 р., порівняно з 2015 р. кількість людей, що живуть за межею бідності в Україні збільшилася вдвічі – з 28% до 58%. Найбільший показник бідності зафіксовано серед сімей з дітьми, особливо з двома (38,6%) і пенсіонерів (23%) [3].

За індексом HDI (Human Development Index), що розраховується ООН на основі ВВП країни на душу населення та життєвих стандартів, Україна посідала лише 81-е місце в світі. Зокрема, до кінця 2016 року ВВП України становив трохи більш ніж 90 млрд дол. США, тоді як в 2013 році він дорівнював 183 млрд дол. США, а національний дохід на душу населення (GNI — Gross National Income per capital) знизився до 2600 доларів США, що фактично дорівнювало рівню GNI Гондурасу – 2300 доларів. Для порівняння, у Польщі, з населенням 38 млн. осіб ВВП становив 477 млрд дол. (у 5 разів більше, ніж в Україні), а GNI – 13000 дол. США; в Канаді (36 млн осіб) ВВП дорівнював 1,55 трлн дол. США, а GNI – 47500 дол. (у 18 разів). В Ізраїлі, країні, що постійно перебуває у стані війни (8 млн осіб населення), ВВП дорівнював 300 млрд дол. США, а GNI – 35 800 тис дол. США. У Чехії, де проживає 10,6 млн осіб населення ВВП становив 185,2 млрд дол. США, GNI – 18 000 дол. США; в Естонії GNI – 18400 дол. США; у Хорватії – 12 700 дол.; у Казахстані – 11 400 дол. США; у Білорусі – 6 600 дол. США.

А отже, робить висновок доктор економічних наук Т. Унковська, при такому економічному падінні зростання ВВП України на 2,2% у 2016 році, є нічим іншим як консервацією кризи, розрухи та відсталості [4].

За іншим не менш важливим показником – індексом процвітання (Prosperity Index), методологічна база обрахунку якого враховує 104 різних критеріїв оцінки та ґрунтується на статистичному аналізі, соціальних опитуваннях, а також оцінках експертів, Україна знаходилася на 107 місці серед країн світу. Найгірші результати були зафіксовані у таких сферах як: 1) ефективність Уряду; 2) демократія та верховенство права; 3) рівень безпеки; 4) соціальна сфера. Високим залишався лише рівень освіти українського суспільства. Однак, на думку авторів дослідження, низьке фінансування освітньої сфери, відсутність дієвих заходів по її реформуванню, виїзд талановитої молоді за кордон та низька конкурентоздатність у світі можуть в майбутньому суттєво погіршити ситуацію в освітній галузі країни [1, с. 2].

Не менш складною була ситуація і на ринку праці. Кількість зайнятого населення України віком 15–70 років у 2015 р. становила 16,4 млн осіб, з них працездатного віку – 15,7 млн осіб, або 95,7%. У розрізі професійних груп, якісної характеристики трудового потенціалу українців, найбільшу частку становили особи, зайняті у найпростіших професіях – 18,4%. Частка професіоналів дорівнювала 17,7%, працівників сфери торгівлі та обслуговування 16,4%.

Рівень безробіття населення України у 2015 р. (за методологією МОП) у віці 15–70 років становив 9,1% економічно активного населення, а серед населення працездатного віку – 9,5%. У селах його значення дорівнювало 9,4%, у містах – 9,0%. Для порівняння: у країнах Європейського Союзу цей показник становив 9,4%.

Необхідно зазначити, що у 2015 р., порівняно з 2014 р., серед безробітних відбулося збільшення питомої ваги вивільнених з економічних причин (на 5,5 в. п.) та осіб, що мали сезонний характер роботи (на 0,6 в. п.). Водночас спостерігалось зменшення частки звільнених у зв'язку з закінченням строку контракту або договору найму та непрацевлаштованих після закінчення загальноосвітніх і вищих навчальних закладів (на 3,0 в. п. у кожній групі), звільнених за власним бажанням або за угодою сторін (на 2,9 в. п.) та інших причин безробіття (на 0,7 в. п.).

У структурі безробітних за тривалістю пошуку роботи значно скоротилася частка осіб, які шукали роботу до 3 місяців (на 11,3 в. п.). Водночас, удвічі збільшилась питома вага довготривалих безробітних (тих, що шукали роботу 12 місяців і більше). Унаслідок цього зросла середня тривалість безробіття (за методологією МОП) з 5 місяців у 2014 р. до 7 місяців у 2015 р. [2, с. 44–48], що створило додаткове навантаження на державний бюджет країни.

Водночас замість послаблення податкового навантаження на бізнес та зменшення кількості контролюючих органів, функції яких часто дублюються, держава проводила політику вирівнювання доходів громадян,

шляхом збільшенні мінімальної заробітної плати, наданні пільг та субсидій малозабезпеченим верствам населення. Але якщо на перших етапах така політика стримує зuboжіння населення, то в подальшому спричинює економічну пасивність та поглиблення бідності.

Отже, рівень життя громадян України, як за критеріями оцінок вітчизняної економічної науки, так і результатами зарубіжних обстежень є вкрай незадовільним. Помаранчева революція 2004 р. та Революція гідності 2013-2014 рр. в плані якісного оновлення соціальної структури суспільства ситуацію суттєво не змінили. Більшість громадян України проживають за межею бідності та об'єктивно нездатні забезпечити власне політичне представництво в системі державної влади України, адже переймаються виключно проблемами власного виживання. В подальшому це може призвести до послаблення позицій громадянського суспільства, відсутності діалогу між суспільством і владою, посилення патерналістських настроїв та відходу від демократії.

Цілком реальною є загроза і різкого погіршення криміногенної ситуації, адже люди, які раніше мали середні доходи внаслідок економічної кризи та проведення державою політики «вирівнювання» (збільшення доходів найбідніших), також стають бідними. Втративши життєві перспективи та не маючи можливості реалізувати себе в професійній сфері вони шукають інші шляхи виходу з депресії та самореалізації. Це проявляється як у пасивному невдоволенні – зростанні алкоголізму, наркоманії, дрібного хуліганства, так і в активному спротиві. До активних дій, як правило, вдається 10 – 15% населення, виштовхнуте зі звичного життя, яке шукає своєї реалізації у різних сферах діяльності, у тому числі й тих, що не є прийнятними для більшості оточуючих.

Отже, саме покращення добробуту громадян має стати першочерговим завданням Української держави. Подальше поглиблення рівня бідності українського суспільства, особливо в умовах військової агресії Російської Федерації в Україну загрожує дестабілізацією суспільно-політичної ситуації в державі, послабленням її позицій на міжнародній арені та втратою тих демократичних досягнень, які були здобуті з часу здобуття Україною державної незалежності.

Література

1. Бідність – головна загроза безпеці громадян у 2017 р. Аналітична доповідь. – К.: Український інститут дослідження екстремізму. – 15 с.
2. Економічна активність населення України 2015. Статистичний збірник. – К.: Державна служба статистики України, 2016. –199 с.
3. Рівень бідності в Україні зріз вдвічі // Еспресо. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://espresso.tv/news/2016/10/09/given_bidnosti_v_ukrayini_zris_vdvichi
4. Рост ВВП Украины в 2016 году на самом деле является консервацией кризиса –экономист. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zn.ua/ECONOMICS/rost-vvp-ukrainy-v-2016-godu-na-samom-dele-otrazhaet-konservaciyu-krizisa-ekonomist-240276>

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПОЛІТИЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

В останні роки відбулись істотні зміни у сфері інформаційних технологій. Значний прогрес у розвитку сучасних засобів зв'язку стимулював глобалізаційні процеси у світі, прискорив процес комунікації. Відомо, що політика існує в межах комунікаційних процесів, тому вона однією з перших реагує на виникнення глобального інформаційного ринку, що впливає на умови ведення діалогу між різноманітними політичними інститутами і громадянами. Відтак, комунікаційний процес у політичній сфері прискорюється, стає більш технологічним та набуває такої нової властивості, як «зворотний зв'язок».

Трансформація політичної комунікації в сучасному інформаційному суспільстві зосереджує увагу дослідників тому, що в сучасному українському суспільстві відбувається зрощення сфер масової комунікації та політики. Це означає, що мас-медіа стають потужним інструментом політичної дії, а українська влада здебільшого перетворюється на медіа-владу.

Можна зауважити, що проблема політичної комунікації у вітчизняній науці є недостатньо розробленою. Бракує однастайності в межах понятійно-категоріального апарату, методів вивчення політико-комунікативних процесів, а також цілісності в оцінці наслідків впливу новітніх технологій на політичну комунікацію в Україні.

Серед вітчизняних науковців можна виокремити праці таких дослідників, як В. Андрущенко, В. Бебика, В. Горбатенка, Ф. Кирилюка та ін., які так чи інакше торкались окремих аспектів політичної комунікації.

Комунікаційні процеси у сфері політики вивчали: Г. Лассуел (масова комунікація, пропаганда) [3], К. Дойч і Д. Істон (основоположники кібернетичного підходу і системного аналізу в галузі політичної комунікації), Г. Блумер, Дж. Гелбрейт, Г.-М. Маклюен, Е. Тоффлер [4], Д. Белл, А. Турен (теорія інформаційного суспільства), Д. Рісмен (теорія масової комунікації), Л. Пай і У. Шрамм (теорія модернізації) та інші.

Термін комунікація з'явився в науковій літературі на початку ХХ ст. Комунікація (від лат. «communicatio» – «робити спільним», «розмовляти», «зв'язувати», «повідомляти», «передавати») виступає як необхідний елемент взаємодії людей, груп, народів, держав, у ході якої здійснюється передача інформації, почуттів, оцінок, значень, смислів, цінностей [3].

Поняття «комунікація» має принаймні три інтерпретації: а) засіб інформації; б) передача інформації; в) вплив інформацією. Перша пов'язана з проблемами диференціації засобів комунікації, різних за своєю природою, функціями та ефективністю; друга – із процесом комунікації; третя зумовлена проблемами масової комунікації.

Цікавим є визначення Г. Почепцова, за яким «під комунікацією розуміється процес перекодування вербальної в невербальну та невербальної у вербальну сферу». Тобто процес комунікації він визначає як можливість комунікатора примусити реципієнта до певних дій.

Однак у площині розвитку технічних засобів комунікації більш доцільним буде визначення А. Тургаєва та А. Хренова. Автори визначають комунікацію як соціально зумовлений процес передачі і сприйняття інформації в умовах міжособистісного і масового спілкування за різними каналами за допомогою різноманітних комунікативних (вербальних і невербальних) засобів [2].

У політологічному контексті термін «комунікація» вперше вживає Ф. Ратцель на початку ХХ ст. Мова йшла про те, що «передача інформації в політичному відношенні є найважливішою зі всіх комунікаційних послуг» [1]. Для досягнення певних політичних цілей носії влади нерідко застосовували тактику ідеологічного «промивання мізків» або більш м'які форми інформаційного впливу, які нагадують сучасні прийоми пропаганди, агітації, зв'язків із громадськістю і політичну рекламу.

Політичне життя в будь-якому суспільстві неможливе без усталених методів політичної комунікації. Виділяють три основні способи політичної комунікації (відповідно до використання різних засобів):

- 1) комунікація через засоби масової інформації: друковані засоби (преса, книги, плакати і т. д.); електронні засоби (радіо, телебачення, Інтернет тощо);
- 2) комунікація через організації, коли проміжною ланкою є політичні партії, групи інтересів тощо;
- 3) комунікація через неформальні канали з використанням особистих зв'язків.

Виходячи з науково-дослідницької точки зору, можна назвати два основні способи політичної комунікації: горизонтальний і вертикальний. Горизонтальна політична комунікація, насамперед, розглядає процеси обміну інформацією на рівні «індивід – індивід» «соціальна група – соціальна група», «держава – держава» і т. д.; водночас вертикальна політична комунікація передбачає інформаційний обмін між суб'єктами різного рівня «держава – індивід», «соціальна група – держава» і т. д. [1].

Науковці схиляються до думки, що по відношенню до політичної системи і громадянського суспільства політична комунікація виконує такі функції:

- 1) інформаційну (поширення необхідних знань про елементи політичної системи та їх функціонування);
- 2) регулятивну (дає змогу виробити оптимальний механізм взаємодії

як між елементами політичної системи, так і між політичною системою і громадянським суспільством);

3) функцію політичної соціалізації (сприяє встановленню певних норм політичної діяльності і політичної поведінки);

4) маніпулятивну (формує суспільну думку з найбільш важливих політичних проблем);

5) інтеграційну/дезінтеграційну (за певних політичних обставин об'єднує/поляризує громадян або їхні погляди щодо актуальних питань);

6) мотиваційну (отримана реципієнтом інформація може спонукати його до вчинення певних дій, наприклад виборча комунікація мотивує громадян до участі у виборах) [2]. Узагальнюючи виокремлені функції, слід підкреслити, що головною метою політичної комунікації є формування громадської думки і суспільної свідомості, що прямо чи опосередковано впливає на зміст і характер різноманітних політичних процесів, які відбуваються в державі.

Однак не можна відкидати сучасні тенденції комунікативних процесів у політиці. Слід звернути увагу на разючі трансформації, що відбуваються в усіх сферах життя (економічній, соціальній, культурній, інформаційній). Мова йде про світові процеси глобалізації, які проявили себе революцією в технічній сфері, формуванням нових способів комунікації, широким використанням Інтернет-технологій. Саме ці трансформації зумовили формування інформаційного суспільства.

Отже, політична комунікація в інформаційному суспільстві має свої особливості: вона передбачає обмін політичною інформацією між учасниками політичної системи за допомогою технічних засобів зв'язку та у віртуальній мережі. Саме технічна революція стимулює розвиток нового формату суспільних зв'язків – «мережевого суспільства». Вирішальну роль у цьому процесі відіграє Інтернет. Він не тільки поширює інформацію і формує транскордонні потоки, але й виступає ядром створення нових технічних засобів зв'язку.

Література

1. Вершинин М. Политические коммуникации в информационном обществе: перспективные направления исследований / М. Вершинин // Актуальные проблемы теории коммуникаций. Сборник научных трудов. – СПб. : Изд-во СПбГПУ, 2004. – С. 98–107.
2. Денисюк С. Технологічні виміри політичної комунікації : [монографія] [Електронний ресурс] / С. Денисюк // Видавництво Вінницького національного технічного університету. – Режим доступу : <http://publish.vntu.edu.ua/txt/DenisukTehnologVimiriPolitKomunikacii38.pdf>.
3. Модель Лассуэлла [Электронный ресурс] // Мелочи журналистики. – Режим доступа : http://its-journalist.ru/Articles/model_lassuella.html.
4. Тоффлер Э. Третья волна [Электронный ресурс] Э. Тоффлер // Библиотека гумер – культурология. – Режим доступа : <http://www.twirpx.com/file/384195/>.

Голуб'як Н.Р.
*кандидат політичних наук,
докторант кафедри
політичних інститутів та процесів
ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника»*

КОГНІТИВНИЙ ВИМІР ГРОМАДЯНСЬКИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ В ПЕРЕХІДНИЙ ПЕРІОД

Етап переходу від авторитарного або тоталітарного типу політичної свідомості до демократичної політичної культури характеризується переосмисленням ролі та статусу громадянина, приналежністю до певної спільноти (чи то локального, регіонального, чи державного рівня), а також виконанням певних обов'язків щодо інших представників суспільства. Формування у пересічних людей відповідних «громадянських компетентностей» потребує розуміння суспільно-політичного подій; певного рівня знань, умінь та навичок для підтвердження статусу «громадянин» та конструктивної «активної» поведінки (діяльності, політичної участі), тобто в сумі дане поняття перетворюється на показник громадянського суспільства або соціального капіталу.

Для подальшого оперування даним поняттям доцільно відзначити вузьке та широке трактування «громадянських компетентностей»: згідно першого визначення компетенції отожднюють із існуючим рівнем знань на тему політики, історії, публічних справ; у другому випадку мова йде про сукупність пізнавального аспекту, міжособистісних навичок та дотриманням певних ціннісних підвалин (сформованість у людини відповідних громадянських знань, громадянських здібностей та громадянських схильностей) [7, с. 44]. Для прикладу наведемо визначення американської дослідниці М.Брансон, яка аналізує 3 блоки ключових характеристик: по-перше, знання історії країни, розуміння політики уряду, основ конституції та принципів демократії, що в подальшому важливо для захисту прав та свобод громадян, а також для активної участі в суспільно-політичному житті; по-друге, критичне мислення (аналіз та оцінка поточних політичних проблем) та партиципаторне вміння (схильність до дискусії та комунікації); по-третє, участь в політичному процесі, залученість до суспільної діяльності, розвиток засад громадянськості [6].

Польський соціолог Я.Хербст, аналізуючи «громадянські компетентності», відзначає, що мова йде про «сферу невимушеної громадянської активності, яку слід трактувати як інструменти суспільних змін. В той же час, активність пов'язана із цінностями індивідуальної свободи, толерантності, довіри та приналежності до певної групи. Звідси в поняття спільноти вкладаються функції контролю державних інституцій, охорони загального блага і протидії системі олігархізації влади» [6, с.11].

Деякі дослідники намагаються замінити «громадянські компетентності» феноменом політичної свідомості, спрощуючи процес

становлення «активного громадянина» політичною соціалізацією або зводячи визначення до технічних характеристик (якщо респондент не знає X, Y, Z, то не може прийняти відповідне рішення) [7, с.43].

Описана відкритість операціоналізації терміну ще в ХХ ст. спровокувала дискусію в наукових колах щодо критеріїв компетентностей (якісний показник), відповідності чисельності населення в демократичних країнах заданим вимогам (кількісний показник), кореляції тривалості та стабільності демократичного устрою із фактором політичної освіченості та компетентності. Відтак, в обігу з'являються терміни «достатньо компетентний громадянин» («good enough citizen») Р.Даля [2], «дозрілий громадянин» («dojrzały obywatel») А. Вікторської-Швенцкої [8], «адекватний громадянин» С.Прохоров [3], «політично освічений громадянин» Л.Слінченко [4].

В період трансформації для країн колишнього Радянського Союзу особливо важливо розвивати громадянські компетенції та формувати активного громадянина, що рівнозначно співвідносить із рівнем суспільної довіри до політичних інституцій та консолідації громадянського суспільства. Як вторинний емпіричний матеріал для аналізу використаємо дослідження рівня громадянської обізнаності в Україні, Білорусі та Молдові (відповідно до Програми демократизації, прав людини і розвитку громадянського суспільства), що проводилося в фокус-групах серед дорослого населення та експертів. В Україні динаміка рівня громадських знань відображає збільшення політичного зацікавлення та обізнаності в громадян: якщо в 2011 р. 80% українців не читали і не переглядали Конституцію України (опитування, проведене компанією R&B), то у грудні 2015 р. цей показник зменшився до 50% (за даними КМІС і Фонду «Демократичні ініціативи»). Загалом це незначний приріст для політичної грамотності, якщо у порівнянні з іншими країнами, то *індекс рівня громадських знань*¹ для України – 3,3 з 7, для Молдови – 2,9 з 7, для Білорусі – 3,9 з 7, що спричинено правовим нігілізмом та незацікавленістю населення, високим рівнем патерналізму як результат радянської спадщини, відсутністю медіаграмотності на пострадянському просторі. Для України після подій 2013-2014 років варто відмітити зростання декларативної готовності до участі в суспільно-політичних подій, в тому числі з'являються ознаки зворотного процесу та розчарування [1].

Саме тому, громадянська освіта повинна сприяти формуванню потреби дискусії, рефлексійності та критицизму щодо суспільно-політичних процесів; розвивати комунікаційні компетенції (навички управління інформацією, вміння знаходити компроміс) та зміцнювати громадянські цінності (толерантності, довіри, кооперації та залученості до

---

¹ *Кумулятивний індекс* вимірювання рівня громадських знань включав сім запитань: про цивільні права, обов'язки, про самооцінку знань про державний бюджет і податки, знання процентної ставки податку на прибуток (податку на доходи фізичних осіб), джерело влади і носії суверенітету в країні і про те, де зафіксовані основні права і свободи громадян.

публічних справ). Тобто інститути політичної соціалізації (сім'я, школа, місцева спільнота, громадські організації, партії та неформальні утворення) слід поєднати єдиною місією зміни свідомості людини homo sovieticus та виховання відповідального громадянина.

Підсумовуючи відзначимо, що абсолютний наголос тільки на когнітивних факторах громадянської компетенції не дозволить вибудувати громадянську культуру чи культуру участі, однак це зменшить випадки схематичності та змінності в політичному процесі (наприклад під час виборів), безвідповідальності урядовців, популізму та ексклюзивізму політичної еліти, підготує ґрунт для утвердження демократичних зразків політичної культури серед населення. Тому важливим пріоритетом для трансформаційних суспільств є витворення інтегральної якості «добре поінформованого та активного громадянина», вільного від емоційних висновків та наближеного до раціональних рішень.

Література

1. Громадянськість в Україні, Молдові та Білорусі. Звіт за результатами дослідження громадської думки в трьох країнах / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://issuu.com/undpukraine/docs/civic_literacy_ukr
2. Даль Р. А. Проблемы гражданской компетентности [Электронный ресурс] / Роберт А. Даль. – Режим доступу: <http://www.politnauka.org/library/teoria/dahl.php>
3. Прохоров Е. Должны ли журналисты думать о формировании гражданской культуры населения? [Электронный ресурс] / Е. Прохоров. – Режим доступу: http://www.tolerance.ru/biblio/mi/1_prohorov.html
4. Слінченко Л. В. Державна політика формування громадянської компетентності в контексті інтеграції України у європейський освітній простір / Л. В. Слінченко // Гілея. Історичні науки. Філософські науки. Політичні науки. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2013. – Вип. 72 (№5). – С. 856–861.
5. Branson M. Education for informed, effective, and committed democratic citizenship. A Keynote Address to the Workshop Educating Youth for Active Citizenship / Margaret Stimmann Branson / [Electronic resource]. – Access to resources: http://www.civiced.org/pdfs/MB_Malaysian_keynote_1204.pdf
6. Herbst J. Oblicza społeczeństwa obywatelskiego / Jan Herbst. – Warszawa: Fundacja Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego, 2005. – 178 s.
7. Siatkowski A. Kompetencje obywatelskie a aktywność w sferze publicznej/ Siatkowski Andrzej. - Poznań : Wydaw. Fund. Humaniora, 2014. – 240 s.
8. Wiktorska-Święcka A. Od obywatela dobrego do dojrzałego Koncepcje kształcenia obywatelskiego w Niemczech po 1989/1990 roku ze szczególnym uwzględnieniem systemu szkolnictwa / Aldona Wiktorska-Święcka. – Wrocław, 2011. – 558 s.

МОДЕЛЬ МОДЕРНІЗАЦІЇ ТА ТРАНСФОРМАЦІЇ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ ПІСЛЯ 2014 РОКУ

Українська політична система пройшла важливий етап становлення державності, розвитку економічних, політичних і культурних інститутів. Ані парадигма навздогінної модернізації, ані трансформаційна модель розвитку, коли політична система хаотично трансформується в різних напрямках, влаштувати суспільство вже не може. Сучасні події в Україні показують значну недієздатність держави, інститутів влади, політичних партій. Сьогодні точаться дискусії фахівців щодо моделі оптимального розвитку політичної системи України.

Перед державою і громадянським суспільством після подій 2013-2014 рр. постав виклик принципово нової модернізаційної моделі розвитку спрямованої на покращення і оздоровлення суспільного організму. Така модель повинна виходити з ідеї взаємодії організації та самоорганізації політичної системи: орієнтувати на найбільш цінні зразки розвитку, на випередження економічних конкурентів, випуск найсучаснішої продукції. До сьогодні модель трансформації України зорієнтована на випереджальний розвиток, а не оновлення технологій.

Після 2014 року Україні існують проблеми щодо системності українського державотворення в цілому, синхронності розбудови політичних інститутів держави та інститутів громадянського суспільства, гармонізації взаємодії різних гілок влади, удосконалення законотворчого процесу, підвищення ефективності функціонування органів місцевого самоврядування і т.д.

Складність суспільних перетворень в Україні полягає в тому, що українське суспільство здійснює потрійну трансформацію: одночасно виконуються завдання ринкового реформування економіки, демократизації та створення національної держави. Розбудова національної суверенної держави в контексті створення демократичного суспільства значно ускладнює процеси суспільної консолідації, набуття національної єдності та політичної ідентичності. Нерозвиненість громадянського суспільства, обмеженість демократичного досвіду при досить високій політичній активності громадян спричиняє надмірну політизацію суспільних процесів та гіпертрофію ролі владної еліти.

Подолати негативні тенденції в розвитку політичних інститутів влади, в послабленні зв'язків влади з населенням можливо лише шляхом здійснення низки рішучих і виважених кроків із зупинення стихійної трансформації політичної системи суспільства і здійснення

цілеспрямованої модернізації всього політичного механізму країни.

Гев'юк У.Ю.

*кандидат політичних наук,
асистент кафедри політології та державного управління
Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича*

ДИНАМІКА ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНСТИТУТУ ПРЕЗИДЕНТСТВА В УКРАЇНІ

Інститут глави держави є одним з найбільш динамічних і впливових органів в політико-правовій сфері. Його конституційно-правовий статус має істотний конструктивний потенціал, використання якого спроможне сприяти прискоренню реформ в соціально-економічній, політико-правовій, а також до певної міри в соціокультурній сферах. Водночас наявні недоліки у правому регулюванні та практиці застосування главою держави своїх повноважень потребують сучасних досліджень та науково обґрунтованих нововведень у правовому забезпеченні функціонування інституту президентства в Україні.

Правовий статус інституту президентства, починаючи з 1991 р., змінювався з розробленням і прийняттям Конституції України. Спочатку, відповідно до Закону України «Про заснування поста Президента Української РСР і внесення змін і доповнень до Конституції (Основного закону) Української РСР» Президент за своїм статусом був найвищою посадовою особою в державі і главою виконавчої влади. Пізніше, після підписання Конституційного Договору між Верховною Радою України та Президентом України (1995 р.) – Президент отримав статус глави держави і глави державної виконавчої влади. А вже із прийняттям Конституції України у 1996 р. та чинної на сьогодні – Президент України є главою держави і виступає від її імені.

Бачимо, що інститут президентства перебуває у стані безперервної трансформації пов'язаної із зміною форм правління, що закріплювалися із спробами змінити положення Конституції України: грудень 1991 р. – червень 1995 р. – президентсько-парламентська форма правління; червень 1995 р. – 28 червня 1996 р. – президентська форма правління; червень 1996 р. – грудень 2005 р. – президентсько-парламентська республіка; з січня 2006 р. – вересень 2010 р. парламентсько-президентська форма державного правління; з вересня 2010 р. – лютий 2014 р. – президентсько-парламентська республіка; з лютого 2014 р. – парламентсько-президентська форма державного правління.

Варто зазначити, що оскільки конституційно-правовий статус Президента не є чітко визначеними в державному законодавстві, президенти намагалися і намагаються перебрати на себе частину

повноважень виконавчої гілки влади, побудувати владну вертикаль та підпорядкувати уряд. Починаючи з лютого 2014 р. Україна повернула модель управління парламентсько-президентської форми правління, тобто відбулося обмеження повноважень президента у сфері виконавчої влади. Але відповідно до чинної Конституції і до Проекту Закону про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади) Президент України має безпосередній вплив на представників виконавчої влади, оскільки голів місцевих державних адміністрацій (префектів) призначає на посаду і звільняє з посади Президент України за поданням Кабінету Міністрів України [1,2].

За всі роки української державності так і не отримано збалансованого, ефективного законодавства правового забезпечення інституту президентства. Натомість, законодавчі суперечності породжують дуалізм у сфері повноважень глави держави та інших гілок влади і не чітко визначають параметри політичної відповідальності. Та не зважаючи на прогалини у українському законодавстві, Президент був і залишається важливою фігурою у розвитку стратегії держави як у внутрішній так і у зовнішній політиці. Тому, на думу автора, варто усунути всі колізії у конституційно-правовому забезпеченні функціонування інституту президентства, щоб вся діяльність президентів була спрямована на реальне забезпечення найпріоритетніших національних інтересів України та утвердження нашої держави на світовій арені.

Література

1. Конституція України [Електроний ресурс]. – Режим доступу: www.zakon.rada.gov.ua.
2. Проект Закону про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади) [Електроний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55812

УДК [323.172+338.24.021.8] (477) “213/...”

Репецька А.Г.
*аспірант кафедри політології
та державного управління
Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича*

ПОСТРЕВОЛЮЦІЙНІ РЕФОРМИ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ НОВИХ ОРГАНІВ ВЛАДИ В УКРАЇНІ

Анотація

У статті аналізуються реформи в Україні у постреволюційний період та функціонування нових органів влади. Автор зазначає, що Україна перебуває у виняткових обставинах внаслідок глибокої політичної та економічної кризи, окупації Автономної Республіки Крим та проведення антитерористичної операції на Сході країни. Тому дослідження створення нових реформ та функціонування нових органів влади у постреволюційний період в Україні є досить доцільним.

У висновках автор стверджує, що розглянувши нові реформи в Україні у пост революційний період, можна стверджувати, що Україна знаходиться на перехідному етапі у розвитку до демократичного суспільства.

Ключові слова: революція, Помаранчева революція, Революція Гідності, постреволюційний період, постреволюційні реформи, нові органи влади.

POST-REVOLUTIONARY REFORMS AND FUNCTIONING OF THE NEW AUTHORITIES IN UKRAINE

Abstract

The article analyzes the reforms in Ukraine in a post-revolutionary period and the functioning of the new authorities. The author indicates that Ukraine is in exceptional circumstances now, because of deep political and economical crisis, occupation of Autonomous Republic of Crimea and carrying out of an antiterrorist operation in the East of Ukraine. That is why the investigation of the formation of new reforms and functioning of new authorities in a post-revolutionary period in Ukraine is quite advisable.

In the conclusions, the author argues that after considering the new reforms in Ukraine during the post-revolutionary period, it can be argued that Ukraine is at a transitional stage in the development of a democratic society.

Keywords: Revolution, Orange revolution, revolution of dignity, post-revolutionary period, post-revolutionary reforms, new authorities.

Україна – це країна, яка все ще перебуває на перехідному етапі від авторитарної політичної системи і корумпованого, кланового капіталізму, який виник після розпаду Радянського Союзу. Після Помаранчевої революції, яка відбулася понад десять років тому, реформи спробували прискорити. Але зрештою революція зазнала невдачі, тому що її лідери виявилися «продуктами минулого», що зуміли зробити лише кілька кроків в бік реформування економіки і боротьби з корупцією.

Нові лідери, які виникли під час Революції гідності, також були успішними в рамках старої системи. Але вони лише постаті перехідного етапу. У деяких питаннях вони використовують старі методи, але вони також визнають необхідність проведення хоча б якихось реформ.

Але, як стверджує экс-посол США в Україні Джон Гербст, що є

дійсно унікального в постреволюційній Україні, так це нова група молодих і нетерплячих лідерів, які ніколи не були частиною старої еліти. Вони зуміли пробитися в Раду і очолюють потужне громадянське суспільство, яке, на відміну від часів Помаранчевої революції, як і раніше, мобілізоване. Деякі з них також стали міністрами і заступниками міністрів. Ось запорука швидких і ретельних реформ. На відміну від тих, хто перебуває на самому верху, представники цієї групи за рідкісним винятком не благоденствували при старій системі, у них немає причин йти з нею на компроміси [1].

Не можна також забувати і про західне співтовариство. США, Європейський союз, Європейський банк реконструкції та розвитку, Міжнародний валютний фонд і Світовий банк також є прихильниками реформ. Вони розуміють, що народ України ясно висловив на Майдані своє бажання створити відкрите демократичне суспільство, і готові допомогти їм у цьому. Вони стали потужними рушіями реформ, допомагаючи встановлювати цілі реформ, надаючи технічні консультації і пропонуючи обумовлену фінансову допомогу [1].

За останні три роки молоді реформатори і західне співтовариство сформували природний альянс для прискорення реформ. Молоді українські реформатори і західні фахівці допомогли визначити кроки, які необхідно зробити. Обумовлена допомога від міжнародних фінансових інститутів, Європейського Союзу та Сполучених Штатів стала потужним інструментом – не тільки для того, щоб переконати українських лідерів проводити складні, але такі необхідні зміни, а й для пояснення все ще могутнім фігурам з особистими інтересами, чому вживаються дії проти їх преференцій [1].

Після Революції Гідності (2013-2014 рр.) Україна визначилась з вибором стратегії суспільно-політичного розвитку: вона обрала євроінтеграційний шлях такого розвитку.

Але, на думку вченого конституціоналіста, заслуженого юриста України Володимира Кампо, після Помаранчевої революції (2004 року) і Революції Гідності в країні склалась певна революційна традиція, яка може й далі розвиватись, якщо нічого не зміниться у державі. Як, наприклад, у Франції XVIII-XIX століття, де ця традиція діяла з 1789 до 1875 року [2].

Насправді українське суспільство потребує динамічної еволюційної стратегії суспільно-політичного розвитку, яка, на жаль, повноцінно не реалізується через відсутність національної еліти, дієвих публічних інституцій, реальних реформ тощо. Як вийти з даної ситуації, яку обрати стратегію для країни, що знемагає від десятків проблем і не може сконцентруватись на чомусь головному [2]?

На нашу думку, вихід є – це стратегія побудови незалежної, демократичної, соціальної, правової держави, що спирається на принцип верховенство права. Саме верховенство права є тим стратегічним напрямком суспільно-політичного розвитку, який дозволить глобально вирішити основні проблеми країни, а потім вдосконалювати нову систему з урахуванням національних інтересів. Тому системне впровадження

зазначеного принципу означає не тільки реформу правової системи, але й економічної, політичної та соціальної системи, що може бути логічною відповіддю на виклики і небезпеки, що загрожують Україні. Без будь-якого перебільшення [2].

Тому сьогодні визріла об'єктивна необхідність переосмислити процес втілення верховенства права у всіх сферах державного і суспільного життя в Україні, оскільки цей процес не позбавлений певних протиріч та перешкод на шляху його втілення.

Власне, після Революції гідності в Україні починаються демократичні зміни, обумовлені її євроінтеграційним політичним курсом. Так, вже розпочата конституційна реформа судової влади 2016 року, кінцевою метою якої є забезпечення більш високих стандартів реалізації та захисту конституційних та інших прав і свобод українських громадян. Ця реформа закріпила право громадян на конституційну скаргу, оновлення засад судової системи, розширення прав адвокатури тощо [3].

По суті можна говорити про формування в Україні нового судового захисту прав людини, насамперед, конституційних прав і свобод громадян. Але цей захист ще недосконалий, так як у ньому багато проблем і суперечностей [3].

Тому проблеми забезпечення реалізації та захисту конституційних прав і свобод мають для українського суспільства глобальний характер. Фактично конституційна реформа судової влади 2016 року тільки покращує, але ще жодним чином не вирішує проблему нового судового захисту цих прав і свобод. Для цього, на наш погляд, потрібні нові закони і нові правові інституції, що доповнювали б вже існуючі та виконували б роль більш універсальних засобів такого забезпечення. Зрозуміло, що бюрократичні перешкоди і правопорушення, що гальмують реалізацію та захист конституційних прав і свобод українських громадян, створюють загрози й небезпеки для становлення в Україні конституційної демократії [3].

Ослаблена країна, яка фактично знаходиться у стані війни з Росією, втім, навіть у таких умовах не здатна до самодисципліни для швидкого реформування не лише економіки, але й армії та флоту, що навряд чи може зацікавити когось як союзник чи партнер у розіграші чергового світового пасьянсу. Державне керівництво України явно досягло критичної межі як внутрішньої, так і зовнішньої довіри. Якщо в найближчий час не будуть здійснені кардинальні кроки для виправлення ситуації, країна опиниться на межі чергової державної катастрофи [4]. Водночас за такої ситуації українське суспільство спіткало розчарування, адже будь-яка революція породжує значно завищені очікування. Іноді можна почути від когось, мовляв, може б краще цього Майдану й не було б, адже люди помінялися, а влада ні. І жити день від дня все важче. Але тут можна було б дослухатися до поляків. «Наш досвід в Східній Європі свідчить, що демократія не завжди приходить з економічним процвітанням. Період змін може зайняти 3-5 років», – вважає голова представництва ЄС в Україні

поляк Я. Томбінський [7].

Однак, українці можуть досягнути такого ж розвитку, як і держави-члени ЄС, зокрема рівня економічного зростання та добробуту. Цей потенціал може бути реалізований лише шляхом проведення рішучих та ефективних реформ з використанням кращого досвіду європейських держав.

На даний час багато хто з політичних діячів говорить про те, що спочатку потрібно розглянути комплекс термінових антикризових заходів, потім викласти механізм усунення деструктивних регулювань влади та встановлення адекватних відносин з окупованими українськими територіями. Далі – визначити комплекс реформ в економіці.

Тому ухвалено стратегічні пріоритети Кабінету Міністрів України, які визначають п'ять першочергових заходів, які необхідно здійснити до 2020 року:

- економічне зростання;
- ефективне врядування;
- розвиток людського капіталу;
- верховенство права і боротьба з корупцією;
- безпека та оборона [5].

«Цей план передбачає, що конкретно ми зробимо в економіці, щоб вона зростала, як буде покращене врядування у нашій країні, що будемо робити у секторі безпеки і оборони, як ми будемо розвивати людський капітал, як ми будемо надавати сервіси, як будемо підвищувати соціальні стандарти, як люди будуть отримувати заробітні плати», – повідомив прем'єр-міністр України В. Гройсман [6].

Такі шляхи вирішення проблем, які виникли після революційних подій в Україні, є досить перспективними і цілком досяжними.

Проведений короткий огляд післяреволюційних реформ в Україні та функціонування нових органів влади дозволяє зробити такі **висновки**:

Досліджуючи дані події, варто зауважити, що саме внутрішні загрози та виклики створюють найбільшу небезпеку для Української держави. Нездатність керівництва та політикуму України розпочати реальні реформи в усіх сферах суспільного та державного життя накопичує негативний потенціал, який, за певних умов, може зруйнувати не лише здобутки Революції Гідності, а й підвалини Української державності. Проте, незважаючи ні на що, впродовж останніх трьох років Україна встигла змінити президента та двічі склад уряду, підписати асоціацію з ЄС, втратити контроль над Кримом, вистояти у війні з Росією на Донбасі, одягнути та озброїти військо, створити громадянське суспільство.

Окремо слід відзначити, що провал реформ в Україні зумовлює й ослаблення позицій держави на зовнішній арені. Отже, відчувається, що Україна знову втрачає динаміку суб'єкта міжнародних відносин і повертається на звичні позиції об'єкта «світової закуліси».

Література

1. Гербст Дж. «Очікування і реальність реформ в Україні». URL:

- <http://nv.ua/ukr/opinion/herbst/ochikuvannja-i-realnist-reform-v-ukrajini-1565916.html>
(дата звернення: 21.09.2017).
2. Кампо В. «Верховенство права та постреволюційна стратегія суспільно-політичного розвитку України». URL: <http://sud.ua/ru/news/blog/100442-verhovenstvo-prava-ta-postrevolyutsijna-strategiya-sysplno-politichnogo-rozvitku-ukrani> (дата звернення: 21.09.2017).
  3. Кампо В. «До питання про новий судовий захист конституційних прав і свобод громадян в Україні». URL: <http://sud.ua/ru/news/blog/108328-do-pitannya-pro-noviy-sudoviy-zakhist-konstitutsiynikh-prav-i-svobod-gromadyan-v-ukrayini> (дата звернення: 22.09.2017).
  4. Основні виклики та ризики для України у другій половині лютого 2016 року. URL: http://www.ji-magazine.lviv.ua/2016/Osn_ryzyk_dlya_Ukrainy_v_drug_polovyn_lyutoho_2016_2016.htm (дата звернення: 27.09.2017).
  5. План пріоритетних дій Уряду України до 2020 року від 30 грудня 2016 р. URL: <https://hromadske.ua/posts/uriad-ukrainy-opryliudnyv-plan-dii-do-2020-roku> (дата звернення: 27.09.2017).
  6. Уряд підготував план дій до 2020 року. URL: <http://glavcom.ua/news/uryad-pidgotuvav-plan-diy-do-2020-roku-390295.html> (дата звернення: 27.09.2017).
  7. Що змінилося після Майдану: «зради» та «перемоги». URL: <https://www.depo.ua/ukr/life/shcho-zminilosya-pislya-maydanu-veliki-zradi-ta-peremogi-03112015174500> (дата звернення: 27.09.2017).

УДК 123

Нгуєн Хиу Тхой
*Студент-магістр напрямку
підготовки "Міжнародні відносини"
Національний університет "Львівська політехніка"*

ПРОБЛЕМИ ТА ВИКЛИКИ ДІЯЛЬНОСТІ КОМІТЕТУ З ПРАВ ДИТИНИ ООН НА СУЧАСНОМУ СТАНІ РОЗВИТКУ

На сучасному етапі розвитку міжнародних відносин основним міжнародним документом, що регулює питання захисту прав дитини є Конвенція ООН про права дитини (надалі – Конвенція), яка була прийнята у 1989 році і учасниками якої є усі держави-члени ООН (за виключенням США), а також Святий Престол та Палестина. Цей документ створив реальний механізм для захисту основних прав дитини на універсальному рівні та регулювання відносин у цій сфері. Відповідно до статті 43 Конвенції було створено Комітет з прав дитини (надалі – Комітет), що носить характер контролюючого органу та є важливим елементом для забезпечення фундаментальних прав та свобод дитини на міжнародному рівні. Саме тому є актуальним розглянути роль та механізми діяльності Комітету у питанні захисту інтересів неповнолітніх осіб.

Як зазначається, основною функцією діяльності Комітету є контроль за виконанням положень Конвенції державами та прогресом у реалізації

основоположних прав та свобод дитини у рамках національних держав. Про цей держави-учасниці Конвенції мають звітувати кожні п'ять років перед Комітетом. [1] Сам Комітет складається з 18 професіоналів, які обираються серед кандидатів висунутих державами-членами, і які відповідають ряду вимог. Не можна не згадати, що Україна жодного разу не делегувала свого представника до Комітету. [2] У своїх доповідях держави-учасниці Конвенції зазначають ті фактори та складнощі, що мають вплив на ступінь виконання нею положень Конвенції. Також держави вказують, які саме кроки були вжиті за останні п'ять років у сфері захисту прав дитини та які виклики наразі стоять перед державами у цьому питанні. Зі своєї сторони, Комітет має право запросити у держави додаткову інформацію, яка необхідна для визначення стану дотримання прав дитини та уточнення проблемних питань.

Проте основною проблемою, що виникає під час здійснення цього контролю, є неможливість застосувати санкції до держав, що не виконують Конвенцію. Основним механізмом впливу на стан дотримання прав дитини у державах є заключні зауваження та рекомендації, які Комітет надає після розгляду доповіді держави-учасниці Конвенції. Через те, що невиконання цих рекомендацій не призводить до настання негативних наслідків для держави, окрім хіба що міжнародного осуду, держави дуже часто ігнорують думку Комітету, що, звичайно, не призводить до покращення ситуації із захистом прав дитини у світі. Зокрема, у Заключних спостереженнях до доповіді України щодо виконання Конвенції 2011 року зазначається, що Комітет вимушений з жалем констатувати той факт, що низка проблемних питань та рекомендації з попередніх доповідей була розглянута частково або недостатньо. [3]

Однак варто зазначити, що контрольна функція Комітету хоч і здійснюється у обмеженому форматі, проте вона зазвичай відбувається без конфронтації учасників та відбувається у форматі відкритого та конструктивного діалогу із державами-учасниками. Саме це і сприяло тому, що Конвенція набула широкої популярності і була ратифікована максимальною кількістю держав. [4]

Важливим аспектом діяльності Комітету є його співпраця зі спеціалізованими установами, такими як ЮНІСЕФ. Зокрема, Комітет має повноваження направляти доповіді держав-учасниць до таких установ з метою надання певної допомоги або отримання технічних консультацій щодо імплементації положень Конвенції. [1]

Розглядаючи питання контролю Комітету за дотриманням прав дитини у В'єтнамі, можна зазначити, що держава, як учасниця Конвенції, передає на аналіз звіт щодо стану виконання положень міжнародного договору і досягла значних успіхів у захисті прав дитини завдяки рекомендаціям Комітету. Зокрема, було переглянуто національного Закону про дітей для того, аби привести його у відповідність Конвенції та створити більш дієвий інституційний механізм захисту прав дитини. Одним з найважливіших змін стало підвищення віку повноліття до 18

років, на важливість рішення про що Комітет не одноразово звертав увагу в'єтнамського уряду протягом 25 років з моменту ратифікації В'єтнамом Конвенції. Як зазначали у законопроекті, це рішення підтверджує відданість держави міжнародним зобов'язанням в період інтеграції та розвитку В'єтнаму. [5]

Таким чином, можна зробити висновок, що Комітет ООН з прав дитини відіграє важливу роль у регулюванні міжнародних відносин у сфері захисту прав дитини. Він не тільки слідкує за дотримання Конвенції з прав дитини, але й сприяє співпраці держав із спеціалізованими установами, які можуть надавати допомогу у реалізації положень Конвенції.

Проте, основною проблемою діяльності Комітету є відсутність зобов'язальної сили у його рекомендаціях, які надаються державам за результатом перевірки її діяльності за кожні п'ять років. На жаль, держави-учасниці дуже часто не виконують більшої частини тих заходів, які Комітет рекомендує вжити задля повного виконання Конвенції. Але не можна не зазначити, що цей фактор не заважає розвивати відносини між державами та Комітетом у конструктивному руслі.

Література

1. Конвенція про права дитини від 1989 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_021.
2. Алексєєнко М. Комітет ООН з прав дитини на захисті дітей, що перебувають у конфлікті з Законом України / М. Алексєєнко // Бюлетень «Відновне правосуддя в Україні». – 2011. – № 1-2 (16). – С. 17-19.
3. Заключні спостереження: Україна: за даними третьої та четвертої зведеної періодичної доповіді України [Електронний ресурс] / Комітет ООН з прав дитини. – 2011. – Режим доступу: http://www.president.gov.ua/docs/unicef_ukraine2011.pdf.
4. Сірнат М.М. Механізми міжнародного права щодо захисту прав дитини / М.М. Сірнат // Вісник Національного університету «Львівська Політехніка». Серія Юридичні науки. – 2015. – № 824. – С. 164-168.
5. Revised Child Law: pioneering child rights / Việt Nam News. – 2016. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vietnamnews.vn/society/294711/revised-child-law-pioneering-child-rights.html#AG9fQgsvu6FbhhFM.97>.

**ТЕНДЕНЦІЇ, ДИНАМІКА ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ
ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ**

УДК 323.1(477) “312”

Калакура О.Я.

*доктор політичних наук, професор,
провідний науковий співробітник відділу національних меншин
Інституту політичних і етнонаціональних досліджень
ім. І.Ф.Кураса НАН України,*

Кочан Н.І.

*кандидат філософських наук, старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник відділу національних меншин
Інституту політичних і етнонаціональних досліджень
ім. І.Ф.Кураса НАН України*

**СУЧАСНІ ЕТНОПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ:
ЗАГРОЗИ ГРОМАДЯНСЬКІЙ ЄДНОСТІ**

У статті розкриваються складові етнополітичних процесів в умовах «гібридної війни» Російської Федерації проти України. Проаналізовано загрози громадянській єдності в міжетнічних відносинах, інтерпретаціях національної пам'яті, мовній та конфесійній сферах.

Ключові слова: етнополітичні процеси, громадянська єдність, національна консолідація, соціальний конфлікт, мовне питання, міжетнічні відносини, міжконфесійні протиріччя, національна пам'ять.

The article reveals the components of ethno-political processes in the conditions of the "hybrid war" of the Russian Federation against Ukraine. The threats of civic unity in interethnic relations, interpretations of national memory, linguistic and confessional spheres are analyzed.

Key words: ethno-political processes, civic unity, national consolidation, social conflict, linguistic question, interethnic relations, interconfessional contradictions, national memory.

Українське суспільство як цілісний соціально-культурний організм в умовах окупації частини території України та тривалого російсько-українського воєнного конфлікту на сході країни консолідується навколо завдань збереження і всебічного розвитку національного гуманітарного простору, об'єднаного спільними ідеалами і громадянською солідарністю, патріотичним самоусвідомленням, консолідованим баченням минулого, сучасного і майбутнього, відновлення балансу у міжконфесійних і міжетнічних відносинах. Збройний захист суверенітету держави, політико-економічна криза загострюють усталені протиріччя ідентичностей громадян України на мовному, етнічному, конфесійному та цивілізаційному ґрунті, створюють додаткове соціальне напруження.

Етнокультурна та духовна сфери стали об'єктом «гібридної війни» Російської Федерації проти України.

Громадськість, органи законодавчої та виконавчої влади докладають значних зусиль для зняття конфліктних ситуацій в ході реалізації політики декомунізації та формування етнонаціональної політики єдності. Ухвалення Закону «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» (9.04.2015 р.), Укази президента України «Про затвердження Національної стратегії у сфері прав людини» (25.08.2015 р.) та «Про пріоритетні заходи щодо сприяння зміцненню національної єдності та консолідації українського суспільства, підтримки ініціатив громадськості у цій сфері» (1.12.2016 р.), проведення парламентських слухань на тему «Роль, значення та вплив громадянського суспільства на формування етнонаціональної політики єдності в Україні» (25.11.2015 р.) заклали нові орієнтири вироблення Основ (Концепції) етнонаціональної політики в Україні, які активно обговорюються як науковцями, експертами у етнополітичній царині, так і активістами етнічних рухів.

Суспільствознавці окреслюють чинники загальногромадянської єдності та загальнонаціонального діалогу задля збереження конституційного ладу, територіальної цілісності України, відновлення миру в усіх регіонах нашої держави. Тривалий час специфікою розвитку України як держави з численними етнічними меншинами, традиціями багатомовності, полікультурності, міжетнічної толерантності було забезпечення вільного етнокультурного розвитку представників усіх етнічних спільнот. Сучасний етап гармонізації міжетнічних відносин пов'язаний з мінімізацією зовнішніх впливів на Україну тих негативних світових тенденцій, які ведуть до політизації етнічності, посилення ксенофобських настроїв, етнічного й релігійного протистояння та екстремізму, зокрема впливу «руського мира». Події останнього часу відчутно дискредитували концепції «руського мира» та «євразійської інтеграції» в очах більшості населення України.

Сьогоднішній патріотичний консенсус, спричинений, з одного боку, Майданом, Революцією Гідності 2013–2014 рр., а з другого – агресією Російської Федерації проти України, може виявитися тимчасовим явищем перед обличчям спільного ворога. Визначимо конфліктогенні зони українського суспільства у етнополітичній та етнокультурній сферах, успадковані від тоталітарного минулого, а також ті, що конструюються противниками української незалежності, штучно загострюються окремими політиками, особливо в ході передвиборних кампаній. Глобалізація, яка стала чи не головним трендом сучасного життя, надзвичайно загострила проблеми інтеграції, акультурації, міграційних процесів.

Перший проблемний вузол ціннісних конфліктів пов'язаний із нав'язаним ззовні, у т. ч. радянською спадщиною, застарілим стереотипом етноісторичної та політичної думки щодо розуміння української

громадянської нації як поліетнічного феномену. Відповідно до документів ООН і ЮНЕСКО моноетнічною (національною) є держава у якій титульний народ становить 67% від загальної кількості населення, а в Україні титульний народ – українці складають 77,8% населення (перепис населення 2001 р.) [1]. Переважно у пограничних областях країни проживає ще близько 15 етнічних спільнот, які окрім етнічної меншини росіян, складають лише 0,2-0,5% від загальної кількості населення України. 95% державної території України – це ареал розселення українського етносу. В період між переписами населення 1989 і 2001 рр. встановлено тенденцію до зростання етнічної однорідності, а не «поліетнічності» населення, до вирівнювання етнічного складу міського та сільського населення за часів незалежності України. Останні соціологічні дослідження засвідчують, що 92% респондентів називають себе етнічними українцями. До етносу росіян призналося лише 6%. Ще 1,5% зарахували себе до інших етносів. Соціологи кажуть, що Майдан 2013–2014 рр., революція Гідності відкрили «вікно можливостей» для формування загальнонаціональної української ідентичності. Вони відзначають тенденції щодо підвищення респондентами своєї ідентифікації як українців, поширення української мови, культури, зменшення впливу радянської культурної традиції тощо, особливо серед молоді. Так, в Україні, згідно з висновком Центру Разумкова, переважає загальногромадянська ідентичність: 95% опитаних погоджуються з судженням «я вважаю себе громадянином України» [8]. Водночас частина фахівців залишається у полоні минулого, захищає та пропагує концепцію 100 національностей у складі українського соціуму.

У етнополітичному вимірі українська нація складається з титульного народу (українського етносу), корінних народів та національних меншин і етнічних груп. Складне питання політизації етнічності, яке властиве як національній більшості, так і національним меншинам, може грати як конструктивну роль у розвитку держави: сприяти національній консолідації, громадянській активності та політичній конкуренції, розвитку місцевого самоврядування, так і деструктивну роль: провокування міжетнічної ворожнечі, сепаратизму та тероризму. Проявом етнічної політизації національних меншин стала діяльність Демократичної партії угорців України, КМКС «Партія угорців України», Партії поляків України та зареєстрованих у 2016 р. в Одеській області «Циганської партії України» та «Грузинської партії України». Ще одним проявом політизації етнічності стала діяльність русинських організацій на Закарпатті, регіоні в якому можуть загостритися деструктивні чинники етнополітичних процесів. У «політичному русинстві», що використовує подвійну українсько-русинську ідентичність, простежується два напрями: проросійський та проєвропейський. Проросійські русини налаштовані на Придніпровський сценарій, відрив Закарпаття від України та введення на територію області російських «миротворців». Проєвропейський напрям апелює до результатів опитування 1991 р. щодо автономії області,

визнання себе русинами 10 тис. мешканців області у ході перепису 2001 р., відповідного рішення обласної ради щодо національності «русин» [3].

Проблеми національної (національно-культурної або національно-територіальної) автономії русин та угорців Закарпаття, румун Буковини, молдаван та гагаузів Бесарабії загострилися у зв'язку з окупацією АР Крим та ймовірними змінами у її статусі під час обговорення проекту закону «Про статус кримськотатарського народу як корінного народу України». Кримськотатарське питання, яке Україна вирішує з метою майбутньої реінтеграції АРК, стало подразником для інших етнічних груп.

Окремим питанням етнонаціональної політики стала адаптація біженців та вимушених переселенців російсько-української війни (ВПО – внутрішньо переміщених осіб). Станом на березень 2015 р. загальне число осіб, що покинули свої домівки внаслідок війни на Донбасі становило майже 2 млн чоловік. За кількістю переселенців Україна увійшла до рейтингу ТОП-10 країн світу. Інтеграції жертв конфлікту у нові громади сприяє як державна допомога, так і діяльність громадських організацій, зокрема Крим-SOS та Восток-SOS. 17 українських правозахисних організацій та ініціатив об'єднали свої зусилля для узгодженого документування порушень прав людини, що сталися під час збройного конфлікту на сході України в Коаліцію «Справедливість заради миру на Донбасі». Кожен з переселенців змушений особисто вирішувати для себе питання «повернення/неповернення», оскільки політика держави щодо них залишається невизначеною й непослідовною.

Громадськість, що представляє інтереси неукраїнської етнічності, однією з основних проблем нинішнього стану реалізації державної етнополітики визначає недостатній рівень діалогу між державою і етнічними спільнотами. Вона зацікавлена у відновленні спеціального центрального органу виконавчої влади з відповідним інституційними спроможностями виконувати функції з формування політики в даній сфері суспільних відносин, наділеного відповідними повноваженнями, компетенціями, кадровим та ресурсним потенціалом, необхідним для ефективного виконання покладених на нього функцій по формуванню та реалізації державної політики у сфері етнонаціональних відносин. Керівники національно-культурних товариств пропонують відновити посаду Урядового уповноваженого у сфері етнонаціональної політики, зміцнити та поглибити діалог між органами державної влади і громадськими інституціями етнонаціональних спільнот, утворити консультативні комітети з питань етнонаціональної політики при місцевих органах державної виконавчої влади. Ліквідація Держкомнацрелігій сприймається як помилка, що сприяла самоусуненню держави від проблем етнонаціональної сфери. Активно обговорюється нова редакція Закону України «Про національні меншини в Україні». В цьому контексті представники національно-культурних товариств порушують питання механізму фінансової підтримки проектів громадських організацій національних меншин, усунення декларативності положень правової бази

щодо державних гарантій права національним меншинам на національно-культурну автономію.

Малоефективними виявились спроби інтеграції соціально неадаптованих меншин в українське суспільство. В першу чергу це роми, ризами життя яких є хронічне безробіття, висока дитяча смертність, високий рівень захворювань, антисанітарні умови проживання. Аналогічні проблеми притаманні й новим іммігрантським групам.

Друге коло соціального напруження у гуманітарній сфері пов'язане з мовно-культурними процесами в українському суспільстві. Емпіричний матеріал дає підстави говорити, що у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. в Україні сформувалися два культурних макрорегіони: а) з домінуванням українського культурного чинника (Центр та Захід); б) з консервацією російського (радянського) культурного середовища (Схід і Південь). Радянська культурна політика «узаконювала» нерівність культур, адже СРСР реалізовував модель внутрішнього колоніалізму. Українська культура за показової підтримки з боку влади розвивалася лише у ключі ідеологічного монізму, соціалістичного реалізму та сприяння утвердженню нової інтернаціональної культури, яка на практиці ставала культурою російською. Відтак мовно-культурна ситуація у Південно-Східному регіоні України має свою специфіку, особливі методи та засоби проведення етнонаціональної політики, а результати не можуть бути відповідними надбанням культурної політики у Центрально-Західного регіоні.

Попри ці несприятливі обставини сьогодні потрібно формулювати й популяризувати можливі способи вирішення мовно-культурної проблеми, які передбачали б компроміс між інтересами двох найбільших культурних груп. Загрозою громадянській єдності залишається збереження високих темпів мовної і культурної асиміляції переважної більшості етнічних спільнот у бік російських мовних і культурних зразків.

Сучасна ситуація в Україні супроводжується двомовністю її населення, причому мовні переваги громадян України не співпадають з їх етнічною самоідентифікацією. Згідно з даними Всеукраїнського перепису населення 2001 р. українська мова є рідною для 67,5% жителів країни, у т. ч. для 85% етнічних українців, 4% росіян і 11% представників інших національних меншин. Для 29,6% жителів, в т. ч. 15% українців, 96% росіян і 31% представників інших національних меншин, рідною є російська мова. Серед етнічних неукраїнців (крім росіян) лише 57% вважають рідною мову свого народу. Причому майже всі громадяни України вільно володіють російською і розуміють українську мову. Актуальним залишається питання відновлення функції української мови як рідної мови для значної частини українців, адже серед українців досить значна частина – 14,8% визнали рідною російську мову.

«Удосконалення» мовного законодавства в 2012 р. (ухвалення закону «Про засади державної мовної політики») стало на заваді консолідації і демократизації українського суспільства з урахуванням мовних, культурних та інформаційних інтересів і уподобань усіх громадян,

традицій і особливостей різних регіонів України. Проблема скасування цього закону та ухвалення більш адекватного мовного законодавства пов'язана із застосуванням захисних процедур щодо української мови на територіях, де вона фактично є «меншинною», надбанням українською мовою статусу основної мови міжетнічного спілкування, домінування в усьому спектрі соціальних функцій.

Українська мова поступово стає повноцінною єдиною державною мовою, обов'язковою для вживання в державних установах і вивчення в освітніх закладах на всій території країни. Цьому посприяли у тому числі й мовні квоти для української мови у засобах масової інформації, теле- та радіо просторі. Важливим чинником політики в мовній сфері є реалізація державного статусу української мови у такий спосіб, який би не створював загроз для інших мов шляхом законодавчого обмеження їх використання. Україноцентричні суспільно-політичні сили вимагають подальше мовне будівництво в Україні базувати на засадах чинної Конституції України (ст. 10) та рішення Конституційного Суду України (від 14 грудня 1999 р. № 10-рп/99) про статус і функціонування української мови як державної та інших мов в Україні, створити належні умови для оволодіння громадянами української державної мови. З іншого боку представники національно-культурних товариств вимагають урахування інтересів етнічних спільнот та мовних груп на основі міжнародного досвіду розв'язання мовних питань. Особливу стурбованість щодо гарантій освіти рідною мовою висловлюють представники угорської меншини [4]. Вони пропонують державну мовну політику спрямувати на пошук національного компромісу в цій сфері, а це передбачає надання можливостей російському, кримськотатарському та іншим мовним компонентам зайняти свою функціональну нішу в загальноукраїнському культурно-інформаційному процесі. Аналіз правового регулювання мовного питання в Україні свідчить про необхідність якнайшвидшого його законодавчого закріплення. Невідкладність вирішення мовного питання полягає у тому, що воно пронизує усі сфери суспільного життя, а тому неврегульованість та неточність, яка панує нині у цій сфері, залишає за собою багато розбіжностей, які перманентно загрожуватимуть суспільною напругою. Ухвалення Закону «Про освіту» 5 вересня 2017 р. викликало критику не тільки національних меншин України, але й урядовців країн їхнього походження.

Варто зазначити, що мовне питання набуло в Україні значної політизації, потребує виваженого розв'язання. Причиною цього є не лише його використання окремими політичними силами – навпаки, воно само стало до певної міри реакцією на помилки у здійсненні державної мовної політики. Протягом усіх років незалежності мовну політику характеризувала непослідовність, відсутність системності у її провадженні, брак фінансового забезпечення, недостатнє врахування міжнародного досвіду, ігнорування регіональної специфіки, непродуманість окремих дій та невміння популяризувати в суспільстві потребу й характер уживаних

заходів.

Однією зі складових суспільної конфронтації в Україні залишаються міжконфесійні протиріччя. Попри те, що декларована релігійність населення стрімко зросла ще напередодні розпаду СРСР, а умоглядний концепт «церква (і духовенство)» й до сьогодні користується найвищим рівнем довіри з боку населення, переважна суспільного загалу на користь феномену «церкви» свідчить, насамперед, про дисфункціональність основних політико-правових інститутів держави, яким гранично бракує довіри з боку громадян, що й впливає вирішальним чином на суспільні настрої, коли сподівання екстраполюються у трансцендентний вимір. Улітку 2016 р. основним інститутам держави повністю довіряли приблизно 1% населення, тоді як «церкві і духовенству» повністю довіряли і переважно довіряли, відповідно, 13,9% та 35,8% респондентів. При тому 76,2% опитаних вважали, що більшість людей не вірять ні у що, перебувають у стані зневіри [2, с. 21]. Соціологи характеризують сучасний український соціум як «суспільство без довіри» [6], тобто релігія вагомо виконує у ньому іманентно притаманну їй компенсаторну функцію.

Україна історично була й залишається багаторелігійною країною з наявністю чималої верстви байдужих до релігії або нерелігійних людей. Згідно з даними Центру Разумкова у 2017 р. довіру церкві висловили 63,3% респондентів. 11,7% українців заявили про себе як про таких, що «вагаються між вірою та невір'ям», 4,1% – самовизначилися як невіруючі, 2,5% – як переконані атеїсти, байдуже ставлення до релігії висловили 8,2% , а 6,3% респондентів було важко визначитися у ставленні до неї. [12, с. 30, 40]. Жодна з церков ані за кількістю членів, ані за географією поширення не може одноосібно претендувати на статус загальнонаціональної. Це створює запобіжник виникненню феномену «державної релігії/церкви», проте не виключає можливості використання релігії в суспільно-політичному дискурсі шляхом диференціації релігійних організацій за критерієм «традиційності/історичності/національної церкви» з наданням останнім закріплених законом переваг, а відтак дискримінації решти. За умови високого рівня інструменталізації релігії у суспільно-політичному просторі країни такі самі застереження актуальні й щодо концепту «Єдиної помісної церкви». Артикульований у руслі політичної доцільності, цей концепт поглиблює лінії суспільних поділів: у 2016 р. 37,7% українців підтримали ідею необхідності створення єдиної помісної православної церкви, 25,6% – заперечили, а 36,7% – не змогли визначитися [9, с. 4]. Стратегічно важливий напрям національної безпеки з мінімізації у православному середовищі в Україні поділів, що продукують перманенту суспільно-політичну напругу та міжконфесійні конфлікти, нерідко дискредитується політизованою тактикою його реалізації, використанням у вузькокорпоративних інтересах окремими політичними силами та релігійними організаціями.

Чи не найголовнішим чинником продукування міжконфесійних протиріч виступає незбалансованість та недосконалість державної

політики стосовно релігії та церкви, недовіра до принципу верховенства права. Релігія багато в чому залишається невідокремленою від політики, мають місце випадки порушення принципу відокремлення держави і церкви, школи і церкви, що активує та підсилює дестабілізуючий потенціал релігії.

Релігійний чинник в українських реаліях демонструє високу ефективність у виконанні функції суспільно-політичної *ad hoc* мобілізації населення з боку, насамперед, органів державної влади та управління з метою отримання електоральних вигод. Це, своєю чергою, уможливило інструменталізацію релігії найрізноманітнішими, у тому числі антагоністичними, політичними силами, громадськими та релігійно-церковними організаціями. Сукупний ефект від інструменталізації релігії вносить свій внесок у загальний аномійний та кризовий стан суспільства.

На сьогодні у середовищі найвпливовіших українських церков сформовано групи політичних підприємців/антрепренерів та акторів, які шляхом доступу до політичного ресурсу намагаються лобіювати корпоративні інтереси, які ототожнюють із загальнонаціональними, суспільними, громадськими. Спільними діями релігійних організацій та політиків, які за ними стоять, ліберально-демократичній парадигмі розвитку суспільства протиставляється традиціоналістсько-консервативна парадигма з її запереченням свободи самовизначення особи (нетерпимість до ЛГБТ груп, гендерної політики, ювенальної юстиції, евтаназії, абортів тощо). Надане у 2015 р. релігійним організаціям право засновувати заклади освіти та спрощення ліцензування та акредитації богословських навчальних інституцій (2014 р.) не позначилося на скороченні протиправної практики де-факто обов'язкового в деяких регіонах країни викладання релігії та здійснення релігійних практик у державних закладах освіти та виховання. За проєвропейською риторикою релігійних організацій стоїть не стільки прихильність формальним та реальним свободам західних демократій [7], скільки популістське намагання бути суголосними суспільному запиту на запровадження засадничих європейських прав і свобод (цінностей) в Україні.

Зростання клерикалізації суспільно-політичного простору, що відбувається під гаслом налагодження партнерських відносин між державою та церквою, порушує низку норм Конституції України (які «обходяться» відомчими підзаконними актами), поглиблює протиріччя між секулярною, ліберально-демократично орієнтованою частиною суспільства та церковно-релігійною, орієнтованою на соціальний консерватизм, традиціоналізм, державний патерналізм, патріархальну архаїку. Про поглиблення кризового стану суспільства свідчить факт скорочення з 2010 р. по 2017 р. кількості громадян, які вважають, що церква не повинна взагалі втручатися у відносини між людиною і владою з 62,9% до 52,1%, хоча й навіть за такої динаміки більшість опитаних вважає за необхідне розмежування сфер компетенції держави і церкви. У 2016 та 2017 рр. 41% респондентів вважали, що «релігійні організації і церкви занадто

зловживають наданими їм правами і свободами» [12, с. 46, 28].

Іншим чинником продукування міжконфесійних конфліктів в Україні виступає недостатнє забезпечення свободи слова і совісті (у 2016 р. – 65% опитаних), прав і свобод людини (76%) [2, с. 22]. Держава не практикує принцип рівновіддаленості від релігійних організацій, рівності у ставленні до них. Відносна більшість українців – 45% – у 2017 р. вважала, що «є церкви, до яких влада ставиться краще, ніж до інших» (28%), або, що «влада вивищує одну церкву на противагу іншим» (17%); не змогли визначитися з відповіддю 41% опитаних і лише 15% вважали, що «влада ставиться однаково до усіх релігійних організацій в Україні» [12, с. 28].

Живильним середовищем продукування міжконфесійних конфліктів безпосередньо у церковному середовищі виступає їхнє суперництво у боротьбі за доступ до політичного ресурсу. За позірною міжконфесійними конфліктами стоять переважно відмінні політичні інтереси релігійних організацій, неврегульовані майнові питання, амбіції церковних лідерів. У суспільній думці серед причин конфліктів перше місце посідає теза про їхній політичний характер (37% опитаних), друге – майновий (28%), третє – амбіції ієрархів (26%) [12, с. 28].

Незмінно високим рівнем конфліктогенності позначені відносини між найчисельнішими та найвпливовішими релігійними організаціями, що позиціонують себе «національними/традиційними» (Українська православна церква Київського патріархату, Українська греко-католицька церква, Українська автокефальна православна церква) або ж просто «традиційними» (Українська православна церква в юрисдикції Московського патріархату). Більшість суспільного загалу заперечує доцільність національної орієнтованості церкви (40%) або не може визначитися з цього питання (26%). Такий розподіл позицій залишається фактично незмінним упродовж 2010–2017 рр. [12, с. 25]. Очевидно, що у церковному середовищі у змістовному наповненні означення «національна» етнічне домінує над громадянським, що також вносить напругу у сприйняття суспільством феномену «національних» церков.

Чинником дестабілізації суспільно-політичного простору України виступає системне використання релігії Російською Федерацією у неконвенційній війні проти суверенізації України. Агентами/каналами впливу в Україні виступають як юрисдикційно підпорядкована Московському патріархату Українська православна церква (в особі її керівництва та частини духовенства), так і проросійськи орієнтовані політичні та суспільні сили. Істеблїшмент УПЦ МП озвучує наріжні тези російської антиукраїнської пропаганди: від кваліфікації військової агресії Російської Федерації проти України як громадянської війни до ідеологем «трьох братніх народів» чи навіть «єдиного русского народу», включно з українцями. Перехід віруючих і громад зі складу УПЦ МП до «національних» церков інтерпретується в антиукраїнській пропаганді як переслідування державою/націоналістами православ'я.

Релігійний чинник став одним з наріжних каменів російського

неоімперського концепту «русского мира» [10]. Релігійний канал залишився фактично одинокою можливістю для просування ідеї «русского мира» в Україні. Якщо в інших соціогуманітарних сферах (мова, освіта, історична пам'ять, культура) «русский мир» зазнав відчутної поразки, то у релігійно-церковний він має потужний деструктивний потенціал, який використовується і буде довгий час використовуватися для суспільно-політичної дестабілізації та підриву національної безпеки України.

Важливим аспектом національного гуманітарного простору залишається проблема формування спільної історичної пам'яті (символів, міфів тощо), подолання стану «травмованої історичної пам'яті» [5, с. 11], яка має значний дезінтегративний потенціал. Триває процес відходу від радянських комеморативних практик. Оглядачі відзначають відсутність цілісної, розрахованої на тривалий період і послідовності здійснення Концепції політики формування історичної пам'яті, направленої на зшивання відмінної пам'яті українських регіонів у єдине загальнонаціональне ціле. Така Стратегія історичної політики з листопада 2015 р., наприклад, розробляється в Польщі. **Всередині України існують глибокі світоглядні суперечки, а вибіркоче конструювання власної української минувшини провокує проблеми у відносинах із сусідніми державами.** Довкола практик увічнення пам'яті окремих діячів минулого та загалом формування пантеону видатних постатей української історії, пам'ятних дат, пам'ятників, практик і символіки відзначення днів пам'яті та свят тривають гарячі суспільні дискусії. Обговорюється необхідність трансформації декомунізації у напрямку певної регіоналізації – адаптації декомунізаційної політики до місцевих регіональних особливостей. Зараз суспільство, колективна пам'ять переосмислює точки Триумфу та Травми (Трагедії) в пам'яттєвому просторі. В останні роки зчиняється надто великий політичний тиск на історичний процес у науково-дослідницькій інтерпретації Другої світової війни, а це ускладнює як внутрішній історичний консенсус, так і відносини з країнами-сусідами, насамперед, Польщею та Російською Федерацією. Проблемою залишається створення спільної історії з сусідніми країнами, зокрема підручників з історії. У суспільстві обговорюються засади пошуку міжнаціонального компромісу та подальшої співпраці істориків всередині країни та з закордонними колегами. Добросусідські двосторонні відносини з Україною повинні ґрунтуватися на фундаменті, який включає в себе критичний аналіз історичних подій, пам'ять про жертви і злочини, прощення і примирення. Критичне осмислення досвіду минулого необхідне для розуміння сучасної ситуації та стратегій подальшого розвитку України.

Розвиток і зміцнення історичної пам'яті, яка є першоосновою громадянської самоідентифікації, національної ідентичності та єдності – багатогранний безперервний процес. На сучасному етапі суспільного життя, в якому неоднозначно трактуються основні віхи української історії, – наприклад, щодо оцінок Переяславської ради, діяльності ОУН-УПА, голодомору, жертв тоталітарного режиму тощо, – конфлікт інтерпретацій

минулого, не вирішений на загальнодержавному рівні, стоїть на заваді громадянської єдності. На часі очищення підручників від негативних нашарувань імперської та радянської доби. Подолання наслідків багатовікового російщення українців не відбудеться «само по собі», а потребує цілеспрямованої політики з боку центральної та регіональної влади.

Наявні протиріччя етнополітичного змісту навіть за мирного протікання етнокультурних процесів у регіонах України, якщо їх не знімати, не залагоджувати, можуть переростати у конфлікти.

Література

1. Борисенко В. Скільки «народів» живе в Україні / Валентина Борисенко // Урядовий кур'єр. 9 червня 2017. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/skilki-narodiv-zhive-v-ukrayini/>.
2. Ворона В. Вимірювання стану і динаміки суспільства / Валерій Ворона // Українське суспільство: моніторинг соціальних змін. – Вип. 3 (17). – К.: Інститут соціології НАН України, 2016.
3. Дегтеренко А.М. Процеси політизації етнічності в Україні: загрози та можливості для державної політики в умовах зовнішньої агресії. / Анастасія Миколаївна Дегтеренко. Аналітична доповідь. – К.: Національний інститут стратегічних досліджень, 2017. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/2670/>.
4. На Закарпатті зібрали 64 000 підписів проти мовних законопроектів у ВР. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://7dniv.info/society/88200-na-zakarpatt-zbrali-64-000-pdpisv-proti-movnih-zakonoproektv-u-vr.html>.
5. Нагорна Л.П. Соціокультурна ідентичність: пастки ціннісних розмежувань / Лариса Нагорна. – К., ІПіЕНД ім. І.Ф.Кураса НАН України, 2011.
6. Общество без доверия / под ред. Е. Головахи, Н. Костенко, С. Макеева. – К.: Институт социологии НАН Украины, 2014. – 338 с.
7. Пилипенко В. Релігія як чинник цивілізаційного вибору / В. Пилипенко // Українське суспільство: моніторинг соціальних змін. – Вип. 3 (17). – С. 198–204.
8. Семків В. Українці зліва направо / Володимир Семків. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zbruc.eu/node/65255>
9. Ставлення громадян України до деяких релігійних лідерів та до створення Єдиної Помісної Православної Церкви. Результати соціологічного дослідження. – К.: Центр Разумкова, 2016.
10. Україна та проект «русского мира». Аналітична доповідь. – К.: Національний інститут стратегічних досліджень, 2014. – С. 25–47. (Див.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1594/>).
12. Церква, суспільство, держава у протистоянні викликам і загрозам сьогодення (інформаційні матеріали). – К.: Центр Разумкова, 2017.

Ротар Н. Ю.
*доктор політичних наук,
професор кафедри політології та державного управління
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича*

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНИХ ПОЛІТИЧНИХ РЕЖИМІВ В УКРАЇНІ

Вихідним моментом дослідження політичного режиму як національного, так і регіонального рівнів є виокремлення його інституціонального дизайну – того набору політичних інститутів, які визначають нормативний та функціональний каркаси даного режиму. Процес формування інституціонального дизайну регіональних політичних режимів в Україні варто вивчати в контексті низки індикаторів, які пов'язані з політичними процесами загальнодержавного рівня. На нашу думку, такими індикаторами є (1) президентський дискурс, який концептуалізує та інтерпретаційно наповнює категорію «регіон»; (2) виборче законодавство, за допомогою якого відбувається формування та легітимація сукупності суб'єктів регіонального політичного режиму; (3) парламент (вироблення регіональної політики); (4) уряд (реалізація регіональної політики).

Президентський дискурс періоду незалежності України позиціонував регіони України як фактор політичних та економічних ризиків, актуалізуючи потребу вироблення регіональної політики, проте не наголошуючи на необхідності їх формалізації. Для регіонів така ситуація означала політичну невизначеність у сфері компетенцій та повноважень, тож кожен регіон України, спираючись на увесь доступний комплекс ресурсів влади, вимушений був формалізувати офіційний та неформальний рівні взаємодії у вигляді регіонального політичного режиму. Спробою переведення комунікативної категорії «регіон» у площину політичних відносин в Україні можна вважати формалізацію відносин центр – регіони за допомогою утворення консультативно-дорадчих органів при Президентів України, які послідовно змінювали один одного: Рада регіонів (1994–2000); Національна рада з узгодження діяльності загальнодержавних та регіональних органів та місцевого самоврядування (2000–2005); Національна рада з питань державного управління та місцевого самоврядування (2005–2008); Національна рада з питань взаємодії органів державної влади та органів місцевого самоврядування» (2008–2010); Рада регіонів (2010–2015); Рада регіонального розвитку (2015–). Ці інституції створювалися з метою вирішення питань реалізації державної регіональної політики, проте їх функціональна спроможність обмежувалася та обмежується існуючим сприйняттям регіонів як залежних від центра територій.

Оцінюючи виборче законодавство як механізм формування та легітимації сукупності суб'єктів регіонального політичного режиму, варто

наголосити на тому, що упродовж 1994–2017 рр. в Україні було апробовано декілька типів виборчих систем. Так вибори 1994, 1998 і 2002 рр. відбувалися за мажоритарною системою, місцеві вибори 2006 р. – за пропорційною, 2010 р. – за змішаною, а вибори 2014 р. відбувалися на засадах поєднання базових принципів пропорційної та мажоритарної виборчих систем. На місцевих виборах 1994, 1998 та 2002 рр. основна конкуренція відбувалася між кандидатами, які не посилалися на партійну приналежність як маркер електоральної ідентифікації з виборцем, що призвело до недостатнього структурування політичного простору регіонів та підвищення потенціалу неформальних мереж в структурі регіональних політичних відносин. Домінування, починаючи з 2006 р., принципів пропорційного представництва сприяло політизації органів місцевого самоврядування та прискорило формування регіональних політичних режимів, у яких інститути місцевого самоврядування набули ознак політичного суб'єкта. Проте місцеві вибори, насамперед до обласних та районних рад, не пов'язувалися політичним центром з можливістю формування сукупності політичних акторів регіонального рівня, що пояснюється, насамперед, закладеним на рівні президентського дискурсу розумінням регіону як залежної від центру території, яка є адміністративним регіоном, але не політичним. З іншого боку, саме місцеві вибори, починаючи з 2006 р. прискорили процес формування регіональних політичних режимів, риси яких чітко фіксуються на рівні регіонального політичного процесу, тоді як на рівні відносин центр – регіони, не унаочнюються, продовжуючи транслювати «підкорений» стан.

Особливо важливим для розуміння потенціалу регіональних політичних режимів є визначення ролі Верховної Ради України як одного з найважливіших інститутів у формуванні регіональної політики – політики, яка визначає межі та можливості, ресурсну базу та політичну спроможність регіонального політичного режиму. Парламентський дискурс регіональної політики та регіонального розвитку відбувається переважно на рівні Комітету Верховної Ради України. з питань державного будівництва, регіональної політики та місцевого самоврядування. Однак, у своїй роботі Комітет під регіональною політикою має на увазі політику центру щодо регіонів України, залишаючи осторонь регіональну політику як процес, що набуває певного інституціонального оформлення у вигляді регіонального політичного режиму. Свідченням цього є визначення регіональної політики у Законі України «Про засади державної регіональної політики», де державна регіональна політика визначається як система цілей, заходів, засобів та узгоджених дій центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб для забезпечення високого рівня якості життя людей на всій території України з урахуванням природних, історичних, екологічних, економічних, географічних, демографічних та інших особливостей регіонів, їх етнічної і культурної самобутності.

Останнім визначеним індикатором, що встановлює зовнішні

інституціональні параметри регіональних політичних режимів є діяльність Кабінету міністрів України, зокрема в частині процедури реалізації регіональної політики. У структурі Уряду України створено та функціонує Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України, яке є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну регіональну політику.

Отже, президентський дискурс, який концептуалізує та інтерпретаційно наповнює категорію «регіон», динаміка виборчого законодавства, за допомогою якого відбувається формування та легітимація сукупності суб'єктів регіонального політичного режиму, парламентська діяльність та урядова політика визначають зміст зовнішнього каркасу інституціонального дизайну регіональних політичних режимів, що потенційно можуть утворюватися в регіонах України. Регіональні політичні режими в Україні самостійно не створюють спеціальних політичних інститутів (формальних чи неформальних), проте можуть надавати такого смислового значення функціям існуючих інститутів, що призводить до формування тіньової системи ухвалення рішень та підживлює регіональні політичні режими в умовах політичної невизначеності центру щодо принципів регіональної політики.

Яремчук В. Д.

*доктор політичних наук, провідний
науковий співробітник відділу
соціально-політичної історії
Інституту політичних і етнонаціональних
досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*

РЕГІОНАЛЬНИЙ ПОЛІТИЧНИЙ РЕЖИМ У ЛЬВІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ: ТРАНСФОРМАЦІЯ У РОКИ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ

Аналізується проблема регіонального політичного режиму, внутрішні та зовнішні чинники його формування і еволюції у Львівській області у роки незалежності України. Здійснена спроба окреслення основних етапів його розвитку.

Ключові слова: *регіональний політичний режим, Львівська область, сучасні політичні процеси.*

Vyacheslav Yaremchuk. *Regional Political Regime in L'viv Oblast: Transformation in the Years of Ukraine's Independence*

The author analyses the issue of the regional political regime, internal and external factors of its formation and evolution in L'viv oblast in the years of Ukraine's independence and attempts to outline the main stages of its development.

Key words: regional political regime, Lviv oblast, modern political processes.

Проблеми трансформаційного періоду, що нині переживає Україна, актуалізують увагу до поглибленого розгляду функціонування політичного режиму, виявлення причин його неефективності як на центральному, так і регіональному рівнях. Важливість порушеної проблеми полягає у тому, що феномен регіональних політичних режимів є дотичним до загальної «мозаїки» з якої складається політичний режим України, стійкий розвиток якого можливий за умови формування цивілізованих багаторівневих політичних відносин, дотримання балансу інтересів регіонів.

Дослідження, які торкалися зазначеної тематики почали з'являтися в Україні на початку ХХІ ст. Проблему, переважно в теоретичному плані, досліджували В. Барановський, М. Лендьел, Ю. Остапець, Т. Панченко, С. Рибалко, В. Романова, Н. Ротар, І. Тищенко та ін., низка з яких – С. Дяк, А. Колодій, В. Маркітанов, А. Романюк, Ю. Шведа торкалися і Львівської області. Значну увагу до регіонального рівнів української політики, аналізу емпіричної бази приділяли і різноманітні науково-дослідні інституції – Центр соціально-політичних досліджень при НаУКМА, Український незалежний центр політичних досліджень, Комітет виборців України, Лабораторія законодавчих ініціатив, Поліський фонд міжнародних і регіональних досліджень та ін. Однак, дослідження в цій царині до цих пір не набули системного характеру, що торкалося і отримання обґрунтованих концептуальних висновків, продовжуючи перебувати на етапі популяризації та адаптації зарубіжної методології до українських умов.

Вибір для дослідження Львівської області зумовлений помітною роллю, яку відігравав регіон (володіючи передусім соціальним, символічним, культурним капіталами [2, с.213]) в суспільно-політичних процесах України. Незважаючи на те, що область не володіла потужною ресурсною базою (на початок ХХІ ст. її частка в загальному балансі країни: населення – 5,4%, обсяг валової продукції – 4,2%), вона, згідно з висновками експертів, залишалася регіоном «нереалізованих... можливостей з потенціалом лідера як у політичному, культурному, так і економічному... плані» [4, с.181, 187].

В унітарній Україні підставою для виникнення регіональних політичних режимів стали процеси політичної і етнічної самоідентифікації, демократизації політичного життя, впровадження ринкових відносин підвалини яких формувалися на заключному етапі існування СРСР у 1990-х рр. На Львівщині цьому сприяла низка чинників, зокрема, високий рівень усвідомлення населенням, його елітою своєї окремішності (включаючи належність до «історичної Галичини»), а разом з тим і існування та артикуляція своїх інтересів, що сприяло перетворенню «території» у «регіон», а місцевих чиновників та бізнесменів на регіональну політичну еліту. Останнє передбачало і відповідні дії еліти, яка, прагнучи бути виразником суспільства, спрямовувала свою активність не лише на

виконання директив «Центру», але й на утворення сприятливих умов для реалізації інтересів свого регіону.

Необхідно відмітити, що феномен *регіонального політичного режиму* може виявляти свої чітко виражені ознаки далеко не завжди, інколи перебуваючи в латентному стані, не виходячи зі стадії «визрівання» чи постійної нестабільності/змінності. Необхідною умовою для цього, враховуючи, що дизайн *політичних інститутів* в областях України, окрім АР Крим, був уніфікованим, є присутність *регіональних політичних акторів* (представників владної політичної еліти), якісні характеристики яких, серед них – наявні *ресурси* (адміністративні, фінансові, інформаційні тощо), їхня взаємодія (*стратегії*) і визначали специфіку політичного режиму на регіональному рівні, напрями його трансформації. Істотно впливали на «політичну взаємодію» останніх рівень політичної культури, історико-культурні традиції регіону, розвиток соціально-економічних відносин, наявність харизматичних політичних лідерів, стан багатопартійності тощо.

Важливу роль у формуванні регіонального політичного режиму відіграє рівень взаємин між «Центром» і «Регіоном» (від певної місцевої «автономії» до повної «залежності»). Найбільш зримо це проявлялося у кадровій сфері – призначенні ставлеників Києва (з кола місцевих чи «варягів») на керівні посади в органах виконавчої влади, рівня залежності регіону від державного фінансування. В умовах гібридного політичного режиму, який сформувався в Україні, «гармонізувати» цю ситуацію були в змозі лише регіони з потужними (передусім економічними) ресурсами, що давало змогу як лобювати інтереси в «Центрі», так і здійснювати тиск на нього.

Щодо груп львівської регіональної еліти, які мали незначні ресурси, її стратегії у відносинах з «Центром» були обмеженими. Якщо на початку 1990-х рр. серед них найбільш яскравими можна назвати «гру в автономність» (наприклад, «Галицька асамблея» 1991 р.) чи «похід на Київ» (через таких представників, як В. Чорновіл, І. Юхновський та ін.), які виявилися нереалізованими, то в наступному політичні актори області переважно дотримувалися «лоялістського» чи очікувального напрямів. Це забезпечувало отримання відповідних ресурсів, гарантій збереження владних повноважень чинної еліти, її незмінності. Разом з тим, суб'єкти політичного поля Львівщини щодо «Центру» займали далеко не консолідовану позицію. Поряд з регіональною політичною елітою (починаючи від дисидентів, активістів національного відродження), яка часто перебувала у конфліктних відносинах з офіційним Києвом, який на початковому етапі незалежності України значною мірою представляла експартиїно-радянська номенклатура, серед бізнес-еліти переважаючими були «адаптивні якості», вияви лояльності щодо «Центру» в заміні на відповідне сприяння. Останнє, в міру перетворення економічної еліти в провідного «політичного гравця» [3], істотним чином впливало на рівень взаємодії регіону з «Центром».

Базуючись на ідеї Т. Карозерса, можна стверджувати, що на

Львівщині політичний режим на регіональному рівні нагадував модель «безплідного (безформного) плюралізму» [1, с.50–52], ознаками якого були часта зміна у владі антагоністичних політичних угруповань, існування «партій-одноденок», тимчасові політичні союзи. Причина цього полягала у тому, що Львівщина, маючи обмежені ресурси, залишалася відкритою для зовнішніх впливів (політичних, економічних), що істотним чином впливало на політичні відносини в регіоні, а зрештою, на формування і функціонування регіонального політичного режиму. Останнє, окрім вимушеного пристосування, включаючи «політичну мімікрію», «імітацію лояльності» на нав'язуванні з «Центру» певні стандарти політичних відносин, створювало ґрунт, який сприяв об'єднанню політичної і бізнесової еліти Львівщини у протидію зовнішнім впливам. Цьому сприяла і специфіка регіону (рівень політичної культури, регіональної ідентичності, існування певного соціокультурного кордону по лінії «Свій–Чужий»), яка була тим обмежуючим чинником, що нейтралізував зовнішні впливи, включаючи і «витиснення» з регіону найбільш одіозних суб'єктів політичного життя, про що свідчила рекордна кількість призначень голів обласної державної адміністрації (таких було здійснено 16 при середньому показнику по країні – 10 [5]).

За роки незалежності України у Львівській області можна виокремити декілька етапів у розвитку регіонального політичного режиму, формування і функціонування якого мало тісну прив'язку до політичної кон'юнктури в столиці, персонального складу Президентів України.

І. Розвиток політичних відносин у Львівській області у 1991–1997 рр. відбувався в умовах, коли провідні політичні актори (серед них – Представник Президента України, голова Львівської облдержадміністрації, голова Львівської облради, голова Львівської міськради) належали до традиційних в регіоні національно-демократичних сил (НРУ), що сприяло утвердженню плюралістичного регіонального політичного режиму, в якому найбільш задіяною політичною стратегією була така, що нагадувала «співтовариство еліт». В цей час завершеного вигляду набули процеси інституалізації груп регіональної політичної еліти, які здійснювали свій контроль над областю, користуючись основними каналами впливу – адміністративно-правовим, фінансово-економічним, інформаційно-ідеологічним. Можна стверджувати, що в цей період регіональний політичний режим розвивався на «власній основі», адже «Центр» (у добу президентства Л. Кравчука, початок першої каденції Л. Кучми) не мав необхідних важелів для здійснення всеосяжного контролю, надання політичним відносинам регіону «потрібного формату». Разом з тим, нові явища суспільно-політичних і економічних відносин – трансформація органів місцевого самоврядування з інститутів, що представляли інтереси територіальних громад, на репрезентантів груп регіональної політичної еліти, інструмент лобювання їхніх інтересів; поява нових політичних гравців – «політиків-бізнесменів», поширення політичної корупції, загострення конфлікту інтересів в умовах впровадження ринкових відносин,

викликали кризу традиційних методів політичних відносин, а відтак, і регіонального політичного режиму. Загострення соціально-економічної кризи стало каталізатором втрати легітимності провідних політичних акторів чим і скористався офіційний Київ, сприяючи «ротації» у 1997 р. владної регіональної верхівки що нагадувало «політичне рейдерство».

II. У 1997–2004 рр. відбувалося формування і функціонування регіонального політичного режиму за привнесеними стандартами «Центру» («м'який варіант») – так звана «ера домінування регіональної партії влади АПУ» (Аграрної партії України). З цього часу в практику почала «вживлюватися» традиція переходу в політичних стратегіях від «компромісних» до «силових» з використанням широкого спектра засобів адмінресурсу у боротьбі проти політичних конкурентів, що нагадувало стратегію «переможець отримує все». В добу президентства Л. Кучми провідними політичними акторами у Львівській області ставали, як правило, представники нетипових для області «партій влади» (АПУ, НДП, СДПУ(о), ПАРТІЇ РЕГІОНІВ), що вело до спроб її уніфікації, нав'язування певних моделей політичної практики, зокрема, патронажно-клієнтельських «правил» у відносинах з «Центром». Характерним було й те, що діяльність голів облдержадміністрації почала виходила за межі їхніх функціональних обов'язків і була спрямована на досягнення повного контролю над регіоном, утримання його «лояльності» щодо «Центру». Це здійснювалося з допомогою різноманітних інструментів, включаючи кадрову політику, застосування адміністративного тиску, впливу на формування складу органів місцевого самоврядування. «Втрата контролю» над регіоном прогнозовано вела до суцільної ротації виконавчої гілки влади.

Нав'язування «Центром» політичних стандартів викликало наростаючу напругу серед політичних акторів регіону, появу двох конфліктуючих між собою центрів політичного тяжіння – облдержадміністрації і обласної ради (з перевагою суспільних настроїв на боці останньої), що досягло особливої гостроти на заключному етапі президентства Л. Кучми.

III. Політичні відносини у Львівській області після перемоги «помаранчевої революції» (**2005–2010 рр.**) нагадували спроби втілення в практику «львівської версії» регіонального політичного режиму (на кшталт 1991–1997 рр.), однак через переважання централізаторських тенденцій офіційного Києва вони не знайшли своєї реалізації. Причиною цього були дії Президента В. Ющенка, його прагнення монополізувати політичний простір Львівщини, утвердити в ньому позиції нового домінуючого політичного актора (на базі політичних партій «Наша Україна», НСНУ). На практиці це вело до зміни рівнів взаємодії між групами політичної еліти від «боротьби за правилами» чи «співтовариства еліт» до «переможець отримує все», що створювало нові поля напруги в регіоні, не сприяючи формуванню стабільного, передбачуваного політичного процесу.

IV. Період **2010–2013 рр.** характеризувався як спроба «нав'язування консенсусу» («жорсткий варіант») з боку «Центру», коли у добу

президентства В. Януковича провідними політичними акторами у Львівській області ставали неприйнятні для регіону представники ПАРТІЇ РЕГІОНІВ або «технічні адміністратори», що супроводжувалося намірами досягнення повного контролю над регіоном, утримання його лояльності щодо нового Президента України. Це здійснювалося з допомогою різноманітних інструментів, включаючи кадрову політику, застосування адміністративного тиску під час виборчих кампаній, впливу на формування органів місцевого самоврядування, що нейтралізувалося значним спротивом як груп регіональної політичної еліти, так і суспільства. Останнє призводило до того, що «Центр» був вимушений відмовитися у Львівській області від застосування силових методів, надаючи перевагу у своїй політиці маніпулятивним технологіям. В цілому, стратегія «нав'язаного консенсусу» з боку «Центру» на Львівщині не спрацювала, що позначилося на гострому протистоянні президентської вертикалі влади і органів місцевого самоврядування, гарячковій ротації голів облдержадміністрацій, загостренні суспільних відносин через що система політичних відносин в області увійшла в стадію політичної турбулентності. Останнє сприяло блискавичній зміні характеристик регіонального політичного режиму, що відбувалося в умовах розгортання Революції Гідності на зламі 2013–2014 рр.

V. В період **2014–2016 рр.** регіональний політичний режим Львівщині значною мірою нагадував «післяпомаранчевий період» з усіма його успіхами і проблемами. Намагаючись максимально використати ресурси регіону після перемоги Революції Гідності «Центр» в своїй політиці скористався стратегією опори на «домінуючого політичного актора» (спочатку ВО «Свобода», згодом політична партія «Об'єднання «САМОПОМІЧ»). Однак, після перемоги на президентських виборах П. Порошенка, центральна влада в черговий раз спокусилася на ресурси Львівщини, прагнучи створити «потрібний» формат регіонального політичного режиму. Наслідком цієї стратегії стала суцільна ротація складу владної верхівки, майже повне вилучення з неї колишніх союзників, що дозволило перетворитися президентському проекту у вигляді ПАРТІЇ «БЛОК ПЕТРА ПОРОШЕНКА» – ПАРТІЯ «БЛОК ПЕТРА ПОРОШЕНКА «СОЛІДАРНІСТЬ» у нову домінуючу політичну силу регіону. Домінація останньої на місцевих виборах 2015 р. надала процесу завершеного вигляду, коли чергова «партія влади» повністю контролювали головні політичні інституції і процеси в регіоні. Останнє створило нові поля напруги, загрозу втрати плюралістичних тенденцій, які традиційно існували в політичному житті області, що разом з поляризацією і посиленням конфлікту інтересів між елітними групами відкривало перспективу чергової ротації регіональних політичних акторів, а разом з тим, і трансформації регіонального політичного режиму Львівщини.

Література:

1. Карозерс Т. Конец парадигмы транзита / Т. Карозерс // Политическая наука: сб. научн. трудов. – 2003. – №2. – С.42–65.

2. Крюков О. І. Політико-управлінська еліта України як чинник державотворення: Монографія / за наук. ред. Е. А. Афоніна / О. І. Крюков. – К.: Вид-во НАДУ, 2006. – 256 с.
3. Куценко О. Тенденции формирования и структура региональной элиты на Украине / О. Куценко // Этнические и региональные конфликты в Евразии / общ. ред. А. Зверева, Б. Коппитерс, Д. Тренин. – Книга 2. Россия, Украина, Белоруссия. – М.: Весь мир, 1997. – С.194–209 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://poli.vub.ac.be/publi/etni-2/kutsenko.htm>
4. Регіональний портрет України / за заг. ред. Ю. Тищенко; укладачі: С. А. Горобчишина, Т. В. Колосова, М. В. Лациба, К. А. Михайличенко, О. І. Целуйко, О. А. Ярош. – К.: Український незалежний центр політичних досліджень, 2003. – 336 с.
5. Список голів обласних рад та облдержадміністрацій України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BF%D0%B8%D1%81%D0%BE%D0%BA_%D0%B3%D0%BE%D0%BB%D1%96%D0%B2_%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B0%D1%81%D0%BD%D0%B8%D1%85_%D1%80%D0%B0%D0%B4_%D1%82%D0%B0_%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%B6%D0%B0%D0%B4%D0%BC%D1%96%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%B9_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8

Бевз Т. А.

*доктор історичних наук, професор,
головний науковий співробітник ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України,
Заслужений діяч науки і техніки України*

РЕГІОНАЛЬНИЙ ПОЛІТИЧНИЙ РЕЖИМ ДНІПРОПЕТРОВЩИНИ: СПРОБА ВИЗНАЧЕННЯ АЛГОРИТМУ ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті робиться спроба визначення поняття «регіональний політичний режим». Акцентується увага на основних елементах регіонального політичного режиму: ресурсах, інститутах, акторах, стратегіях. Розглядаються нормативно-правова база діяльності регіонів.

Ключові слова: регіон, регіональний політичний режим, Дніпропетровщина, регіональна політика, ресурси, інститути, актори, стратегія.

Tetyana Bevz. Regional political regime of Dnipropetrovsk region: attempt to determine the research algorithm. The article attempts to define the concept of "regional political regime". The emphasis is on the main elements of the regional political regime: resources, institutes, actors, strategies. The normative and legal base of activity of regions is considered.

Keywords: region, regional political regime, Dnipropetrovsk region, regional policy, resources, institutes, actors, strategy.

Процеси децентралізації, питання удосконалення механізмів

регіональної та державної взаємодії породжують нагальну потребу в актуалізації дослідження проблеми регіонів як суб'єктів політичного процесу. Регіон є вагомим актором політичного процесу і впливає на процес прийняття рішень у державі, сприяє представництву регіональних інтересів через різні інституції, а також виступає самостійним чинником політичного тиску в межах соціополітичного поділу на територіальній основі [1]. Сучасна парадигма розвитку регіону полягає в тому, що він повинен базуватися переважно на внутрішньому потенціалі регіону – регіональній економіці та перевагах міжсекторного співробітництва з делегуванням частини владних повноважень від загальнодержавних до регіональних органів. Поза увагою залишають проблеми інституційно-правового регулювання розвитку регіонів в Україні.

В українському політикумі недостатньо активно дискутується питання про зміст поняття «регіональний політичний режим» та їх класифікація. Вітчизняні політологи розглядають регіон як сферу політичного простору, що відрізняється особливою політичною організацією або (та) наявністю особливого політичного інтересу (В. Ребкало, Л. Шкляр); як особливості регіональної взаємодії між органами та структурами політичного управління і суспільства (С. Рибалка); як територіально-політичну систему (Т. Татаренко); як територіальну основу організації органів публічної влади (В. Борденюк).

Актуальність дослідження регіональних політичних режимів підсилюється відсутністю системних праць, присвячених теоретико-методологічним аспектам проблеми, адже концептуальні підходи, сформовані зарубіжною політичною наукою, вимагають з одного боку, понятійної та категоріальної адаптації до української дійсності, а з іншого – застосувати західні теорії до аналізу регіональних політичних процесів неможливо.

Для досягнення мети дослідження поставлені такі завдання:

- розкрити поняття / конкретизувати дефініції «регіон», регіональний політичний режим»;
- проаналізувати методологічні та змістовні передумови дослідження політичних режимів;

Ступінь дослідження проблеми. Дослідженням політичних режимів займалися В. Банс, Р. Даль, А. Лейпхарт, Х. Лінц. Теоретичні основи вивчення режимів субнаціонального рівня у західній політичній науці були закладені К. Стоуном, С. Елкіном та іншими авторами, які створили типологію локальних режимів.

У процесі дослідження доцільно використати неоінституціональний підхід (Дж. Марч, Д. Норт, І. Ольсен), у межах якого фактори, стратегії і ресурси визначаються як відносно постійні елементи політичних режимів. Динаміка режимів задається впливами зовнішнього середовища, а також взаємодіями акторів з приводу влади. М. Дюверже визначив політичний режим механізмом громадського управління, який з'єднує моделі виборів, голосування та прийняття рішень з способами політичної участі партій, груп інтересів та інших акторів [2].

Важливим аспектом регіонального політичного режиму може бути автономія акторів і інститутів, ресурсів і стратегій політики. Г. О'Доннел і Ф. Шміттер визначають регіональний політичний режим як сукупність явних або прихованих структур суспільства, які визначають форми і канали доступу до провідних політичних постів, а також характеристика діячів, використання ресурсів і стратегії [3].

Відзначимо також, що більшість теорій регіонального розвитку базуються на зіткненні політичних за формою та економічних за суттю загальнонаціональних і регіональних інтересів. Керуючись різноманітними теоріями до визначення політичного режиму скористаємося, насамперед мінімалістською концепцією демократії І. Шумпетера [4] (в основі якої головним маркером демократичного політичного режиму – наявність вільних виборів в органи влади) та концепцією поліархії Р. Даля [5] (основним критерієм демократичного політичного режиму є змагальність акторів і масова участь).

Доречним буде застосувати визначення політичного режиму у більш загальному плані через набір незалежних змінних (ресурси – інститути – актори – стратегії), який логічно відповідає моделі структури соціальних систем, створеній Т. Парсонсом (цінності – норми – колективи – ролі).

Визначення В. Симоненка регіональної політики, яке полягає у «сукупності таких економічних, правових і адміністративно-організаційних засобів і методів, які враховують і органічно поєднують між собою увесь комплекс загальнодержавних і місцевих інтересів, спрямованих у кінцевому результаті на повноцінний і рівномірний розвиток регіонів» [6], змістовно наближається до розкриття змісту «регіональний політичний режим».

Соціально-економічна специфіка регіонів має значний вплив як на формування політичних регіональних еліт, так і регіонального політичного режиму. Говорячи про регіональний політичний режим ми маємо на увазі комплексні механізми політико-економічного управління, тобто певну модель функціонування влади; рівень прав, свобод; особливості взаємодії політичних еліт та інтенсивність соціальної мобільності, а також спосіб врядування, який складається спонтанно, внаслідок зацікавлених зусиль багатьох учасників політичного процесу.

У науковому дискурсі політичний режим визначають як «сукупності акторів політичного процесу, інститутів політичної влади, ресурсів і стратегій боротьби за досягнення і/чи утримання влади» [7]; як «сукупність суб'єктів регіонального соціально-політичного простору одноосібних або асоційованих акторів інституціональних форм організації регіональної влади, а також соціально-економічних, політичних і адміністративних ресурсів і динаміки їх стратегії у боротьбі і отриманні влади і власності у конкретному регіоні» [8, с. 140], а також сукупність прийомів, способів і організаційних форм, за допомогою яких регіональна політична влада здійснює владно-управлінські функції в рамках регіональної політичної системи, у процесі взаємодії з різними її акторами.

Регіональний політичний режим розглядається і як спосіб взаємодії політичних акторів, які мають значні ресурси і які застосовують власні стратегії, і регіональних політичних інститутів, що підтримують певні норми і правила.

Дослідження становлення і розвитку регіональних політичних режимів передбачає: виявлення та вплив стійких конфігурацій акторів на типи регіональних режимів; умови, що визначають стратегії взаємодії політичних гравців на місцях; взаємозв'язок інститутів місцевої політики, конфігурацій акторів і типу режиму; зовнішні та внутрішні чинники формування відносин між акторами.

Серед особливостей регіональних режимів з клієнтською «основою» виокремлюють: складання замкнутої на регіонального лідера моделі регіональної влади і управління; харизматичний, патерналістський і соціально-популістський характер регіонального лідерства; замкнутість і орієнтацію на регіонального лідера політичних, економічних і основних соціальних мереж регіону; «переміщення» регіональної політичної еліти на другий план, перетворення її в клієнта владних інститутів та лідерів; виключення самостійної і автономної економічної еліти регіону зі збереженням в регіонах напівавтономних сегментів бізнес-еліти, що представляють великі фінансово-промислові групи (ФПГ); слабку інституціоналізацію регіональної влади, залежність структури і порядку роботи владних інститутів від волі «першої особи регіону»; перетворення відділень основних політичних партій, профспілок та громадських об'єднань в «клієнтів» регіональної влади, маргіналізацію і видавлювання всіх інших партій і організацій, які не погоджуються на клієнтські відносини з владою [9].

Досліджуючи регіональні політичні режими вчені констатують зміни у характері розподілу влади, стратегіях, цілях і способах взаємодії акторів, ролі регіональних політико-адміністративних еліт, політичній мобілізованості бізнесу, ролі політичних партій. Основні показники регіональних режимів багато у чому обумовлені географічним положенням і розмірами регіону, його місцем у соціально-економічній і територіальній структурі країни, галузевою структурою економіки регіону.

Розглядаючи регіональний політичний режим ми беремо до уваги як формальні так і неформальні інститути, як партії, групи інтересів та групи тиску, тобто регіональні проекції партій, їхню діяльність в регіонах і в зв'язку з регіонами. Міра регіональних відмінностей у загальнонаціональному політичному режимі дає підстави для виокремлення регіонального політичного режиму.

За певних умов поєднання формальних інститутів і неформальних практик сприяє консолідації регіонального політичного режиму. Інституціональним фактором, що використовуються для посилення владних ресурсів, стало цілеспрямоване впровадження очільником регіону неформальних правил гри, перш за все, у відносинах з впливовими бізнес-акторами регіону [10].

Основними елементами (змінними) політичного режиму виступають: актори (суб'єкти соціальної дії, що володіють стратегією для досягнення політичних цілей); інститути (сукупність встановленні, норм і правил політичної діяльності (формальні/неформальні); ресурси (атрибут, обставина і благо, володіння яким збільшує здатність впливу на інших індивідів або групи).

Акторами прийнято вважати різні сегменти еліт, тобто ті організовані групи у суспільстві, які здатні впливати на політично значущі рішення [11]. Важко не погодитися з думкою, щодо того, що ступінь залежності від різних груп може часто змінюватися, але вона ніколи не дорівнюватиме нулю [12]. Акторами регіональних політичних режимів виступають голова обласної державної адміністрації, депутатський корпус місцевих органів влади), бізнес-спільнота, фінансово-політичні групи, міські голови, відділення політичних партії, структури центру на місцях (представник Президента), політичні еліти, глави районів, «партія влади», електорат, керівники великих і малих підприємств, очільники злочинних угруповань.

Основна ідея регіонального політичного режиму базується на «бажанні до кооперації» і визначенні «режиму» як домовленості між публічними акторами (муніципальна влада) та приватними/економічними акторами, оскільки кожна з груп зацікавлена у ресурсах (інституційні/матеріальні), що перебувають у контрагента. Утворення «режиму» не є обов'язковим і може бути заблокованим акторами. При дослідженні структури влади у кожному конкретному регіоні, залежно від наявності та характеру кооперації, можна говорити про: утворення/блокування регіонального політичного режиму як наслідок процесу кооперації; про широту режиму (кількість та різноманітність учасників кооперації); про ефективність регіонального політичного режиму (наслідки його існування для регіону). Питання про те, як в межах регіонального управління здійснюється *політична влада*, виробляється і реалізується той чи інший *політичний курс*, хто виграє, а хто програє від його реалізації, а також які цілі, механізми та наслідки *політико-економічного управління* на місцевому рівні, визначають регіональний політичний режим.

Критеріями при дослідженні трансформації регіональних політичних режимів виступають: характеристики акторів політичного режиму; співвідношення формальних і неформальних інститутів політичного режиму; ресурси як атрибут, обставина або благо, володіння яким збільшує здатність впливу; стратегії як вибір конкретних рішень акторів [13].

Слушність думки «спадок минулого» часто використовується як своєрідна «точка відліку» для пояснення траєкторій режимних змін [14]. Після розпаду СРСР контроль над індустріальними підприємствами перейшов до рук представників регіональних елітних мереж, з яких згодом сформувалися фінансово-промислові групи (ФПГ) або «клани», які й стали важливими акторами регіональних політичних режимів.

При вивченні регіонального політичного режиму використовується метод персоніфікації: режим пов'язувався з особистістю конкретного голови обласної державної адміністрації. Практично завжди він був лідером найпотужнішої групи впливу, а його лідерські якості, стиль управління теж визначають тип політичного режиму.

Інститути влади організовані в регіонах однаково або приблизно однаково. У той же час способи реального функціонування інститутів влади можуть істотно відрізнятися залежно від місцевих обставин. Наприклад, регіональний лідер багато в чому задає стиль управління, політична культура визначає часом дуже серйозні розбіжності у ставленні населення і еліт до одних і тих же політичних інститутів і т. ін.

У рамках політичного режиму еліта виробляє свої неформальні норми і домовленості, які диктують і політику, і соціальну практику влади, практику правозастосування і корекцію процесу розвитку норм права. Системна взаємодія формальних і неформальних норм у політиці й управлінні державою – явище універсальне. Питання полягає в поширеності неформальних норм, їх законності, по суті, і в характері їхньої взаємодії із законом. Інститути та влада врівноважуються одне одним і стають визначальними чинниками у визначенні перспектив консолідації політичного режиму [15].

Регіональний політичний режим необхідно показати через опис ситуації в органах влади з обов'язковим аналізом внутрішньої розстановки сил в кожному з них: регіональна виконавча влада; ступінь конкурентності на виборах голови виконавчої влади регіону; регіональна законодавча влада; розподіл повноважень між законодавчою і виконавчою гілками влади; органи місцевого самоврядування; регіональне представництво у Верховній Раді України; політична конкуренція між владою і опозицією в регіоні; політичні партії і громадські організації; чинники виникнення і розвитку регіональних партій (фактор історичної пам'яті, регіональний інтерес, електоральний успіху регіональних партій); економічна ситуація в регіоні і ділова еліта; інформаційне поле; політико-культурне середовище: електоральні орієнтації населення, особливості політичної поведінки та участі широких мас.

Для розкриття теми необхідно здійснити аналіз економічних чинників, вплив яких на формування локальних режимів досить значний. Підприємці (з 1990-х р.) як особлива група інтересів, специфіка формування об'єднань підприємців та їх участь у політичному процесі. Значна увага – корпораціям і великому бізнесу в регіонах. Збільшення ролі регіональних органів влади. Зростання ролі малого бізнесу (з другої половини 2000 рр.) як актора місцевої політики.

Важливу роль у формуванні інституціонального дизайну регіонального політичного режиму відіграє законодавчо-нормативна база. Указ Президента України «Про Положення про місцеву державну адміністрацію від 14 квітня 1992 року, №252; «Положенням про місцеву

державну адміністрацію, затвердженим Указом Президента України від 24 липня 1992 року, №394; Закон України «Про формування місцевих органів влади і самоврядування» сприяли тому, що повноваження державної виконавчої влади передані від обласних, Київської та Севастопольської міських, районних, районних у містах Києві та Севастополі місцевим державним адміністраціям, головам обласних, Київської та Севастопольської міських, районних, районних у містах Києві та Севастополі Рад та очолюваним ними виконавчим комітетам [16].

Згідно Закону України «Про Представника Президента України» Представник Президента України є главою місцевої державної адміністрації відповідно в області, містах Києві, Севастополі, районі, районі міст Києва і Севастополя (Ст.1), який «у своїй діяльності керується Конституцією і законами України, указами та розпорядженнями Президента України; захищає державні інтереси України; забезпечує на відповідній території законність, права і свободи громадян (Ст.4) та несе «відповідальність за стан економічного і соціального розвитку відповідної території» (Ст.5) [17].

Певною мірою сприяв інституціональному дизайну регіональних політичних режимів Указ Президента України від 6 серпня 1994 р., №430 «Про забезпечення керівництва структурами державної виконавчої влади на місцях», в якому йшлося, що «відповідальними за здійснення делегованих головам місцевих Рад та очолюваним ними виконавчим комітетам повноважень державної виконавчої влади є голови обласних, міських, районних, районних у містах, селищних і сільських Рад» [18].

Побудована нова владна вертикаль на місцях. Згідно з Конституцією 1996 р. державні структури в регіонах тепер були представлені обласними та районними державними адміністраціями. Закони «Про основні засади державного регулювання розвитку регіонів в Україні», «Про основні положення державної регіональної політики в Україні», «Про загальні принципи розробки і реалізації цільових регіональних програм», «Про регіональний моніторинг», «Про проблемні регіони» (або краще два самостійні закони – «Про державну підтримку депресивних регіонів» та «Про регіони пріоритетного розвитку» розширили повноваження та статус регіонів.

Для Дніпропетровщини вагомою була Постанова Кабінету Міністрів України від 17 жовтня 1995 р., №838 «Про розроблення проекту Державної програми соціально-економічного розвитку Придніпровського регіону» [19]. У 1998 р. у проекті Закону України «Про концепцію державної регіональної економічної політики» зазначалося: «регіон – це частина території країни, яка характеризується комплексом властивих їй природно-географічних, економічних, екологічних та інших ознак. Регіон може збігатися з кордонами адміністративно-територіальної одиниці або об'єднувати території кількох таких одиниць». У Законі України «Про стимулювання розвитку регіонів» поняття «регіон» вживається в

наступному значенні: «регіон – територія Автономної Республіки Крим, області, міст Києва та Севастополя» [20].

Згідно «Концепції державної регіональної політики» (від 25 травня 2001 р.) формування мережі Агентств регіонального розвитку визнано необхідним елементом розбудови інфраструктури регіонального розвитку. З цією метою у 2001 р. було створено Асоціацію агентств регіонального розвитку України (на червень 2004 р. Асоціація об'єднувала 38, а на 1.01.2010 – 43 зареєстрованих агентств регіонального розвитку. Водночас на сьогодні діяльність Агентств регіонального розвитку в Україні, має, переважно, фіктивний характер [21].

Законом України «Про стимулювання розвитку регіонів» (від 8 вересня 2005 р.) було запроваджено стратегічне планування регіонального розвитку. З цією метою підготовлено «Державну стратегію регіонального розвитку України на період до 2015 року» (затверджену Урядом постановою № 1001 від 21 липня 2006 р.). Прийняття Стратегії визначило ключові проблеми, на вирішення яких мали бути спрямовані заходи державної політики розвитку регіонів упродовж наступних 10 років: 1) низька інвестиційна привабливість регіонів та інноваційна активність в них; 2) нерозвинута виробнича та соціальна інфраструктура; 3) зростання регіональних диспропорцій у сфері соціально-економічного розвитку регіонів; 4) слабкі міжрегіональні зв'язки; 5) нераціональне використання людського потенціалу [21].

Вирішення проблем регіонального розвитку (за незмінної структури регіональної економіки) Стратегією до 2015 року передбачалося здійснити на підґрунті виконання чотирьох стратегічних завдань: підвищення конкурентоспроможності регіонів та зміцнення їх ресурсного потенціалу; розвитку людських ресурсів; розвитку міжрегіональної співпраці; створення інституційних умов для розвитку регіонів [21].

Протокол намірів про підготовку проекту Угоди щодо регіонального розвитку Дніпропетровської області підписано 06.03.2006 року. Дніпропетровською обласною державною адміністрацією утворено робочу групу, яка мала узгодити інтереси органів місцевого самоврядування та місцевих органів виконавчої влади під час доопрацювання проекту Стратегії розвитку регіону до 2015 року [21].

Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року була затверджена 6 серпня 2014 р. [22]. Стратегії регіонального розвитку регіонів України на період до 2020 р. були ухвалені у другій половині 2014–2015 рр. Стратегія регіонального розвитку Дніпропетровської області містить стратегічне бачення розвитку області; механізми та інструменти реалізації стратегії; моніторинг реалізації стратегії; питання узгодженості стратегії з програмними документами та напрямками розвитку регіону; місце регіону серед регіонів України.

Вище викладене дозволяє твердити, що рефлексії у дослідженні регіональної проблематики, насамперед, щодо регіональних політичних режимів лише розпочинаються. Дискурс «регіональний політичний

режим» немає єдиного визначення, як не може бути однакових політичних режимів. При аналізі регіональних політичних режимів варто враховувати, що регіон – це сконструйований простір, який характеризується низкою зовнішніх та внутрішніх чинників, географічним положенням і розмірами регіону, його місцем у соціально-економічній і територіальній структурі країни, галузевою структурою економіки регіону, соціально-економічними та політичними відмінностями, ресурсами, інститутами, акторами, стратегіями, регіональними протиріччями, регіональною ідентичністю, зовнішньополітичними прерогативами.

Література

1. Міненкова П. В. Феномен політичного регіоналізму в контексті збалансування регіональних і державних інтересів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.academy.gov.ua/ej/ej13/txts/Minenkova.pdf>
2. Дюверже М. Политические институты и конституционное право // Антология мировой политической мысли. – М.: Мысль, 1997. – Т. 2. – С. 644–655.
3. O'Donnell G., Schmitter Ph., Whitehead L. 1986. Transitions from Authoritarian Rule: Prospects for Democracy. Baltimore, L.
4. Schumpeter J. Capitalism, Socialism, and Democracy. – New York, 1942. / Шумпетер Й. А. Капіталізм, Соціалізм и Демократія: Пер. с англ. / Предисл. и общ. ред. В.С. Автономова. – М.: Экономика, 1995. – 540 с.
5. Dahl R. Polyarchy: Participation and Opposition. – New Haven, 1971.
6. Симоненко В. К. Регионы Украины – проблемы развития. – К.: Наукова думка, 1996. – С. 46.
7. Гельман В. Политические режимы переходного периода: российские регионы в сравнительной перспективе / В. Гельман [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://eu.spb.ru/images/pss_dep/gelman_political_regime.pdf
8. Герасименко Л. Н. Специфика регионального политического процесса в современной России / Л. Н. Герасименко // Научные ведомости Белгородского государственного университета. Серия: История. Политология. Экономика. Информатика. – 2008. – Вып.2. – Т. 6. – С. 139–143.
9. Бирюков С. Всепроникающая клиентела [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://svom.info/entry/258-vsepronikayushaya-klientela/>
10. Копаева У. Становление регионального политического режима: институциональный фактор (на примере Ивановской области) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cyberleninka.ru/article/n/stanovlenie-regionalnogo-politicheskogo-rezhima-institutsionalnyy-faktor-na-primere-ivanovskoy-oblasti>
11. Higley J. Elites and Democratic Consolidation in Latin America and Southern Europe / J. Higley, R. Gunter (eds). – Cambridge, 1992. – P. 10.
12. Мацієвський Ю. В. У пастці гібридності: зигзаги трансформацій політичного режиму в Україні (1991 – 2014) : монографія / Ю. В. Мацієвський. – Чернівці: Книги – XXI, 2016. – С.83.
13. Гельман В. Политическая регионалистика России: история и современное развитие / В. Гельман, С. Рыженков // Политическая наука. – М.: ИНИОН, 1999. – № 3. – С. 172–255.
14. Гельман В. Из огня да в полымя? Динамика постсоветских режимов в сравнительной перспективе / В. Гельман // Полис. – 2007. – № 2. – С. 83.
15. Романова В. В. Політичний режим у національному та регіональному форматі // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. – К., 2008. – Вип. 38. – С. 260.

16. Див. детальн.: Указ Президента України «Про Положення про місцеву державну адміністрацію» від 14 квітня 1992 р., №252 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/252/92>; Указ Президента України «Про внесення змін і доповнень до Положення про місцеву державну адміністрацію» від 24 липня 1992 р., №394 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/394/92>; Указ Президента України «Про забезпечення керівництва структурами державної виконавчої влади на місцях» від 6 серпня 1994 року, №430 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/430/94>
17. Закону України «Про Представника Президента України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2167-12>
18. Указ Президента України «Про забезпечення керівництва структурами державної виконавчої влади на місцях» від 6 серпня 1994 року, №430 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/430/94>
19. Постанова Кабінету Міністрів України «Про розроблення проекту Державної програми соціально-економічного розвитку Придніпровського регіону» № 838 від 17.10.1995. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=838-95-%EF>
20. Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів» від 08 вересня 2005 р. №2850-IV // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України: Законодавство України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
21. Щодо інструментів розкриття «точок зростання» у стратегіях соціально-економічного розвитку регіонів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/354>.
22. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року / Постанова Кабінету Міністрів України від 6 серпня 2014 року №385 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF>

УДК 172.15:323.13:329.17 (477)

Максимець Б.В.

кандидат політичних наук, викладач Івано-Франківського коледжу, докторант кафедри політичних інститутів та процесів ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

ІНСТИТУАЛІЗАЦІЯ РАДИКАЛЬНИХ ПРАВИХ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Інституалізація політичних партій – процес набуття партіями суспільної значущості, організаційної сталості, політичного досвіду у виборах, забезпечення існування незалежно від своїх лідерів. За К. Джандою рівень інституалізації політичних партій залежить від її віку, деперсоналізації та її організаційної диференціації. На думку А. Панеб'янки, проникнення, внутрішня легітимація та відсутність харизматичного лідера сприяють успішній інституалізації партії [3, с. 133–

136].

В останні десятиліття в Європі відбувається правий поворот у політиці. Особливо зростає успіх радикальних правих партій, які об'єднує найперше культурна ідеологія етнічного націоналізму [2]. Тому досить актуальним є розгляд питання щодо інституалізації радикальних правих партій в сучасній Україні, до яких можна віднести Всеукраїнське об'єднання «Державна самостійність України» (ДСУ), Конгрес українських націоналістів (КУН), Організацію українських націоналістів (ОУН), Соціал-національну партію України (СНПУ), а з 2004 р. – Всеукраїнське об'єднання «Свобода», Національно-визвольний рух «Правий сектор», Українську національну асамблею – Українську націоналістичну самооборону (УНА–УНСО), Українську націонал-трудова партію (УНТП), політичну партію «Національний корпус».

Одним з найважливіших чинників, який засвідчує міру інституалізованості політичної партії, є зазвичай мінімальна підтримка виборців і мінімальна тривалість існування самої партії [1, с. 35]. Тому проаналізуємо участь та досягнутий результат у виборчих процесах українських радикальних правих партій, враховуючи тривалість їх існування, насамперед у виборах народних депутатів України. Зазначимо, що від часу незалежності у нашій державі відбулося сім парламентських електоральних кампаній. З усіх вище перелічених радикальних правих партій, найпомітнішу участь у них взяли три політичні сили: ВО «Державна самостійність України», Конгрес українських націоналістів, Соціал-національна партія України – Всеукраїнське об'єднання «Свобода». Так, ВО «Державна самостійність України» брала участь у парламентських виборах 1994 р., проте не спромоглася провести жодного кандидата. У виборах народних депутатів 1998 р. ДСУ стала складовою виборчого блоку «Менше слів», який не зумів подолати 4-відсотковий виборчий поріг, набравши 0,17 % голосів виборців. 2003 р. ця політична партія припинила своє існування.

Політична партія Конгрес українських націоналістів на парламентських виборах 1994 р. провела п'ятьох депутатів. У виборах народних депутатів 1998 р. КУН виступив у виборчому блоці «Національний фронт», який набрав 2,72 % голосів виборців та в підсумку не подолав встановлений виборчий поріг. Правда Конгрес провів до Верховної Ради трьох депутатів по одномандатних виборчих округах. Вже на парламентських виборах 2002, 2006 рр. КУН входив до виборчого блоку «Наша Україна». За результатами цих виборчих кампаній партія здобувала кожного разу в парламенті по три депутатські мандати. У виборах народних депутатів 2014 р. КУН брав самостійну участь, отримавши в підсумку 0,05 % голосів виборців.

Соціал-національна партія України – Всеукраїнське об'єднання «Свобода» зуміла показати найкращу динаміку участі у парламентських виборах. У 1998 р. партія виступила у виборчому блоці «Менше слів», який, як зазначалось вище, не подолав виборчого бар'єру. На

парламентських виборах 2006 та 2007 років партія брала вже самостійну участь, здобувши відповідно 0,36 % та 0,76 % голосів виборців, не зумівши потрапити до вищого законодавчого органу держави. У виборах до Верховної Ради України 2012 р. ВО «Свобода» отримує 10,44 % голосів виборців та в підсумку здобуває 37 депутатських мандатів. Правда, вже на парламентських виборах 2014 р. цій політичній силі не вдалося подолати 5-відсотковий виборчий поріг, набравши лише 4,71 % голосів виборців. Однак у парламент пройшло сім мажоритарників-свободівців.

Отже, найбільш інституалізованою радикальною правою партією в Україні залишається ВО «Свобода». Цьому сприятимуть у подальшому об'єднавчі процеси, які спостерігаються в середовищі праворадикального партійного спектра, зокрема підписання 16 березня 2017 р. спільної програми дій під назвою «Національний маніфест» лідерами таких політичних партій, як ВО «Свобода», Конгрес українських націоналістів, «Національний корпус», «Правий сектор». Головну роль у цьому партійному об'єднанні відіграє саме ВО «Свобода».

Література

1. Бевз Т. Інституціоналізація політичних партій як процес / Т. Бевз // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса. – 2001. – Вип. 3. – С. 31–44.
2. Полякова А. Праворадикальні партії в Центрально-Східній Європі: це економіка? [Електронний ресурс] / А. Порлякова // Спільне: журнал соціальної критики. – 2012. – С. 39–52. – Режим доступу : <http://commons.com.ua/uk/pravoradikalni-partiyi-v-tsentralno/>.
3. Шведа Ю. Р. Політичні партії : енциклопедичний словник / Ю. Р. Шведа. – Львів : Астролябія, 2005. – 488 с.

Липчук О.І.

*кандидат політичних наук,
доцент кафедри політології
ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника»*

УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКІ ВЗАЄМИНИ В УМОВАХ ЦИВІЛІЗАЦІЙНОГО ПРОТИСТОЯННЯ

Українське суспільство і світ чекають, коли все те, що відбувається на Сході України, завершиться. Але сьогоднішня ситуація на Донбасі дозволяє констатувати, що сучасне російсько-українське протистояння переходить у тривалу, затяжну фазу. А те, що відбувається зараз у відносинах між Україною і Росією – це, звичайно, не просто війна, а глибокий цивілізаційний конфлікт, ціннісний конфлікт минулого і майбутнього, конфлікт радянського і нерадянського, європейського і постімперського. Очевидним виглядає факт, що нинішній збройний конфлікт на Сході України є спробою збереження впливу Російської

Федерації на наших територіях.

Специфікою російсько-українського протистояння є його давня тривала історія, яка сягає часів Хмельниччини. У вітчизняному науковому середовищі побутує думка, що це вже п'яте подібне протистояння, якому передували: 1) конфлікт гетьмана І. Виговського з Московським царством, апогеєм якого стала Конотопська битва 1659 року; 2) збройний виступ коза під проводом І. Мазепи проти деспотичної влади царя Петра I; 3) національно-визвольні змагання 1917-1920-х років, продовжені збройним опором насильницькій колективізації у 1930-му році; 4) війна ОУН і створеної нею УПА проти російсько-більшовицької окупації України в 1940-х роках.

Сучасне протистояння, яке вплинуло сильно на процес державотворення, можливо буде кульмінаційною фазою попередніх подібних процесів. Гостро постає проблема сутності російсько-українського протистояння та його характеру на сучасному етапі міждержавних відносин. Однозначного й усталеного визначення не існує, оскільки воно надзвичайно складне, це протистояння не має чіткого, постійного характеру спрямування, воно здійснюється в різних сферах і на різних рівнях, а тому інтерпретується науковцями по-різному. Враховуючи складну специфіку питання спробуємо визначити поняття російсько-українське цивілізаційне протистояння, як тривалий, складний та історично зумовлений процес впливу Східної цивілізації (Російської держави) в усіх її проявах на територію проживання українського народу з метою його культурної, політичної, економічної і соціальної асиміляції в контексті збереження власного впливу на відповідних територіях в умовах глобального протистояння Сходу й Заходу (з яким усе потужніше позиціонує Україна).

Сучасний етап цього протистояння характеризується використанням не тільки новітніх методів боротьби, а й новими поняттями, основними з яких є «гібридна політика», «гібридна війна» і їх інформаційна складова.

Але основним поняттям все ж є «гібридна війна». Дехто із науковців вважає, що т. зв. «гібридна війна» Російської Федерації проти України має набагато глибше коріння, ніж сам термін. Директор Центру суспільних відносин Є. Магда зазначав, що «гібридна війна» – це прагнення однієї держави підпорядкувати собі іншу за допомогою політичних, економічних, інформаційних інструментів. Саме тому в умовах «гібридної війни» бойові дії є другорядними, а на перший план виходять інформаційні операції та інші важелі впливу. Сутність такої війни полягає у прагненні однієї держави агресивно діяти на свідомість жителів іншої. Іншими словами – це прагнення не знищити мільйони людей, а залякати їх.

Найбільш складним нині є питання щодо початку сучасного етапу російсько-українського протистояння. Відомий український письменник В. Шкляр вважає, що російсько-українська війна насправді ніколи не припинялась, змінювались лише її форми. З однієї сторони саме прихід до влади В. Путіна і Російській Федерації можна вважати початком нової,

активної фази протистояння.

Американський історик Ю. Фельштинський констатує, що В. Путіну фактично вдалося відновити стару радянську систему, котра діє в інтересах влади і проти народу. Росіяни покірно дозволили володарю Кремля відродити диктатуру, адже досі так і не змогли усвідомити: розпад СРСР – невідворотний природний процес, а не результат «підступної змови» зовнішніх сил.

Не можна відкидати той факт, що підґрунтя майбутнього протистояння готувалося ще до приходу до влади нинішнього глави Російської Федерації. Одним з ключових аспектів у цьому питанні став захист співвітчизників за кордоном, що закріплювалося ще в програмах 1990-х років. Щодо надання допомоги і захисту прав співвітчизників створювалися спеціальні відомства, державні і не державні фонди фінансової підтримки започаткованих програм.

Спрямованість зовнішньої політики Російської Федерації на захист «співвітчизників» призвела до тісних взаємозв'язків усього російського мовного населення, аж до ототожнення його єдиним генофондом (звідси і спекулювання поняттям «братні народи»). Насамперед найбільший вплив це справило на громадян України, яка в питаннях етнополітичного менеджменту не мали чіткої стратегічної лінії, що в свою чергу призвело до більшої диференціації в мовному питанні (російськомовні-україномовні), ніж більш правильного – титульна нація національні меншини. У результаті найбільш активною національною меншиною у суспільно-політичному житті України стала російська. На середину 1990-х років в Україні вже було 19,3 % депутатів-росіян у Верховній Раді України, що є унікальним явищем щодо представництва національних меншин у парламенті будь-якої держави.

Розглядаючи окуповані українські території, слід відмітити, що тут також був закладений фундамент для російського втручання. Йдеться не лише про мову чи інформаційний потік, але й про площі викуплених земельних ділянок і підприємств на території АР Крим, що свідчить про вплив Російської Федерації на побутовому рівні, про залежність робітничого класу від російського виробництва.

Варто згадати і про інформаційне втручання (найдієвіший засіб) Російської Федерації, що зводило до мінімуму вибір російськомовного населення України. Цілеспрямована популяризація ідей «руського мира» набула великого поширення. Це виявилось надзвичайно потужним інструментом в руках північного сусіда, сприяло поширенню російської пропаганди на пострадянському просторі, зокрема, для реалізації інтеграційних проектів та утримання України у силовому полі Російської Федерації. Головна ставка робилася на історичне минуле т.зв. «братніх народів», без якого анексія Криму та інтервенція на Донбасі були б неможливими.

Польський дослідник Л. Корженьовські витоками сучасного російсько-українського протистояння вважає той факт, що Україна після

здобуття незалежності залишалася в тіні російської держави. Події ж Помаранчевої революції, Євромайдану і Революції гідності стали проявом, що Україна є частиною європейської спільноти і цивілізації. У відповідь «великий брат» вжив аналогічні заходи, що і А. Гітлер проти Польщі в 1939 році – анексував частину території і намагається викоринити там будь-які ознаки українськості.

Український письменник В. Примост стверджує, що українці, обравши шлях на Захід, руйнують усю конструкцію державної ідеології північного сусіда, всі міфи про його «особливий шлях».

Тому, сучасне російсько-українське протистояння є підготовленим з боку Російської Федерації. Воно має міцне підґрунтя, що протягом тривалого часу вибудовувалося за допомогою інформаційного впливу, за рахунок якого створювалися парадигми «братнього народу», «Новоросії», «руського мира», нав'язувалася східна система цінностей, продукувалася російська культура разом із впливом російської культурної інтелігенції (яку насправді важко такою назвати), нав'язувався концепт російського заступництва; за рахунок регіональної політики деяких українських «партій влади» (насамперед Партії регіонів, КПУ), що відстоювали російські інтереси; за рахунок побутової залежності нинішніх купованих територій (у газових питаннях, контролем над промисловими підприємствами та ін.). Сьогоднішнє протистояння має поступовий, перманентний, хронічний характер і асоціюється насамперед з «гібридною війною», «гібридною політикою», як основними засобами російської інтервенції в українське соціальне, політичне, економічне і культурне життя. Протистояння характеризується рядом причин, які зводяться до збереження впливу Російської Федерації на пострадянському просторі з метою поступового відновлення біполярності в світовій геополітиці (без повного контролю над Україною вона не можлива).

Гордієнко М. Г.

*кандидат політичних наук, доцент
кафедри філософії та політології*

Університет державної фіскальної служби України

ПОЛІТИЧНА АДАПТАЦІЯ В УМОВАХ ІМПЕРСЬКИХ ФАНТОМІВ

Анотація

У статті висвітлюються ключові атрибути феномена політичної адаптації та її місію в умовах військової агресії. Констатується, що сьогодні українське суспільство демонструє громадянську зрілість й відважно захищає свою землю, а не адаптується до васальної залежності від Кремля. Зроблено висновок, що адаптація до війни означає не здачу території й торгівлю суверенітетом, а зміцнення військового потенціалу, посилення силових структур держави й покращення бойового духу нації.

Ключові слова адаптація, держава, влада, нація, війна, суспільство, агресія.

Gordienko M.G.

POLITICAL ADAPTATION IN THE CONDITIONS OF IMPERIAL PHANTOMS

Summary

The article highlights the key attributes of the phenomenon of political adaptation and its mission in conditions of military aggression. It is stated that today Ukrainian society demonstrates civic maturity and courageously protects its land, rather than adapts to the vassal dependence on the Kremlin. It is concluded that adaptation to the war means not the surrender of territory and the trade in sovereignty, but the strengthening of military capabilities, strengthening of state power structures and improvement of the fighting spirit of the nation.

Keywords adaptation, state, power, nation, war, society, aggression.

Понад чверть століття минає з часу проголошення державного суверенітету України, але здобутки демократичної трансформації нашого суспільства відсутні. Натомість спостерігається деградація, занепад й тотальна криза політичної системи. Гальмівними чинниками українського політогенезу є домінування егоїстичних інстинктів нашої квазіеліти, яка зорієнтована на використання владних повноважень для власного збагачення. Характерною ознакою вітчизняного політичного істеблішменту є вміння адаптуватися у транзитному суспільстві до соціальних катаклізмів й успішно отримувати дивіденди. Як засвідчують останні події, цю **атавістичну адаптацію політичних маргіналів не можуть зупинити ні майданні революції, ні вітчизняна війна проти путінської орди.** Метою нашого дослідження є з'ясування ключових атрибутів феномена політичної адаптації та її місію в умовах військової агресії. Сьогодні українське суспільство демонструє громадянську зрілість

й відважно захищає свою землю, а не адаптується до васальної залежності від Кремля. Проблема полягає в тому, що вітчизняний політичний продовжує жити за корупційними схемами збагачення й наживи. Доки влада не адаптуватися до стандартів війни й реалізації відповідного менеджменту, доти зберігатиметься загроза асиміляції української нації.

Спочатку треба розглянути етимологічну сутність зазначеного об'єкта дослідження. Отже, політична адаптація (від лат. *adapratio* – пристосовувати) – це об'єктивно зумовлений процес пристосування індивіда чи соціальної спільноти до вимог навколишнього середовища, що виражається у трансформації функцій життєдіяльності й комунікації людей. Пристосовуватися до політичних умов можна з метою задоволення меркантильних потреб чи з креативними намірами вирішити нагальні проблеми буття, удосконалити світ, сформуванати активного суб'єкта, зорієнтованого на «зміну і творче збагачення умов праці, побуту, міжособистісних стосунків» [1, с. 15]. Деякі механізми адаптації вже закладені на генетичному рівні. Наприклад, людина поза своєю свідомістю може пристосуватися до темряви чи яскравого світла, до перепаду температур, до смаку їжі тощо. В інших ситуаціях необхідно включення свідомості, своїх особистісних якостей, щоб пристосуватися, наприклад, до тих чи інших умов праці, колективу людей, норм і правил поведінки тощо. Слід визнати, що людина на відміну від тварин має невичерпно широкий комплекс можливостей для адаптації, що в кінцевому рахунку і обумовлює її виживання як біологічного виду і як людини розумної.

У загальному вигляді політична адаптація включає фізіологічний, біологічний, психологічний, соціальний і політичний рівні, в процесі якого збалансовуються вимоги й очікування активних суб'єктів. Термін "адаптація" виник у другій половині XVIII ст. В науковий вжиток його запроваджує німецький фізіолог Ауберт, який використав цей термін для характеристики явищ пристосування чутливості органів зору (або слуху), що виражається в підвищенні чи зниженні чутливості у відповідь на дію адекватного подразника. Поняття «політична адаптація» акумулює властивості, що дозволяють суб'єкту або системі **пристосуватися до зовнішніх для них вимог і тим самим забезпечити собі можливості самозбереження, існування й успішного розвитку в перспективі.** Процес політичної адаптації тісно пов'язаний з політичною соціалізацією індивіда, в результаті якої відбувається становлення основних параметрів людської особистості (свідомості, переконань, почуттів, здібностей тощо) та формування соціальних координат її буття.

Адаптивна діяльність людей зорієнтована на зміну й удосконалення навколишнього середовища з метою поліпшення свого існування. Властиве для тваринного світу пасивне і споглядальне пристосування до навколишньої природи у людини **поступово витіснилось соціально активною адаптивно-перетворюючою діяльністю.** Маючи біологічно досконалі властивості, людина не тільки пристосовується до соціально-політичних умов, рольових функцій, правових норм, що складаються на

різних рівнях життєдіяльності суспільства й супроводжують його буттєве середовище, а й намагається активно освоювати, удосконалювати й перетворювати ресурси оточуючого світу.

Важливим компонентом політичної адаптації є узгодження самодостатності й домагань суб'єкта з його можливостями і з реаліями соціально-політичного середовища, включаючи тенденції розвитку об'єктивної дійсності й суб'єкта. Середовище впливає на особистість чи групу, які вибірково приймають і перетворюють ці впливи у відповідності зі своєю внутрішньою природою, рівнем знань, світоглядом тощо. Звідси детермінуються ресурси активності індивіда чи групи. Такий механізм політичної адаптації, що складається у процесі соціалізації особи, становиться основою її поведінки і діяльності. Важливою умовою успішної адаптації є **перманентний обмін та комунікація суб'єктів соціально-політичного середовища суспільства**, що сприяє якісному оновленню соціального простору, переходу його на новий, вищий рівень розвитку.

Завдяки перманентному розвитку різноманітних потреб людської спільноти, удосконаленню засобів виробництва, політична адаптація безперервно й неминуче набирає нових форм, еволюціонує і модифікується разом із модернізацією соціального організму. Відтак **адаптація людини і соціуму до нових викликів і потреб – це об'єктивна необхідність і неминуча потреба збалансованого буття спільноти**. Атрибутивними ознаками політичної адаптації є нескінченність у часі й актуальність у просторі (триває весь час існування людства). Вона має дискретний (переривчастий) характер. Для перетворення й підпорядкування навколишнього середовища своїм інтересам, людина має здійснювати системну кореляцію своєї поведінки, засвоювати нові знання, навички, практичний досвід.

Зміст політичної адаптації залежить від системи влади, що забезпечує життєдіяльність суспільства, відтворює його буття з допомогою політико-управлінських рішень. Ще на зорі незалежності **в Україні виникає кланово-олігархічна система влади, яка не плекала відродження національної свідомості, а потурала російській гегемонії**. Тому **українці адаптувалися до комплексу меншовартості**. Його сутність, за словами Ю. Римаренка, «це постійне пристосовництво до умов, що склалися, позиція «простого гвинтика», схильність до ірраціональних дій, зневіра у власних силах, потенціях нації» [2, с. 95]. Наразі механізми політичної адаптації заангажовані пропагандистськими стереотипами. Витіснити їх можна з допомогою системної інформаційної політики держави, розширення простору громадянського суспільства, що дає можливість нації посилити взаємодію з іншими сферами людської діяльності, освоювати нові досягнення цивілізації, сприяти соціальному прогресу.

Політологія досліджує феномен політичної адаптації на двох рівнях:

Перший рівень, як процес пасивного пристосування суб'єкта до вимог навколишнього середовища, його засадничих установок, моделей

поведінки, політичних цінностей, норм, ідеалів, символів, традицій, що успадковуються від одного покоління до іншого. У цьому випадку політична адаптація проявляється через соціальні антагонізми, конфліктні моменти, стресові ситуації, що характеризують негативні реакції суб'єкта на зміни соціальних і політичних обставин. Такі ситуації виникають в умовах перехідного етапу життя суспільства, що супроводжується системними кризами: економічні (безробіття, банкрутство, бідність), сімейні (розлучення, дитяча смертність, неповна родина), радикальні політичні процеси (революційні протести, мітингова активність людей, падіння авторитету політичного лідера, корупційні скандали, військові дії, спричинені зовнішньою агресією) тощо. Адаптація такого рівня характерна для перехідного етапу розвитку соціальної спільноти.

Другий рівень політичної адаптації проявляється як **феномен активної діяльності суб'єкта, що спричиняє перетворення соціальної дійсності**, на основі цілеспрямованого вибору політичних цінностей, світоглядних переконань, усталених норм поведінки і чітко сформованих базових цінностей. За цих умов політична адаптація індивіда залежить від його здатності швидко і якісно засвоювати нове знання, інформацію, досвід, щоб встигнути адаптуватися до інноваційних змін у суспільстві й стратегічних рішень влади. Адекватність реакції соціуму на зовнішні виклики залежить від національних традицій, соціального складу населення, рівня його культурного й освітнього розвитку, професійних якостей людей тощо.

Отже, політична адаптація може здійснюватись у формі **акомодації** (повного підпорядкування вимогам середовища без їх критичного аналізу), **конформізму** (вимушеного підпорядкування вимогам середовища) та **асиміляції** (свідомого й добровільного прийняття норм та цінностей середовища на основі особистісної солідарності з ними). Політична адаптація пов'язана з прийняттям індивідом різних соціальних ролей, адекватним відображенням себе і своїх соціальних зв'язків. У сучасному суспільстві внаслідок швидкого зростання динамічності життя, постійних і радикальних змін у економічній, геополітичній, освітній сферах особливі вимоги висуваються до здатності людини бути адекватною цим змінам. Тобто, бути мобільною, гнучкою, динамічною. Це означає, що **процес підвищення адаптаційних можливостей індивіда має перманентний характер.**

Рівень адаптованості людини до середовища свого існування вважається **індикатором політичної стабільності суспільства**. У пострадянському просторі політична адаптація не реалізується у повній мірі тому, що тут панують аномія, соціальний дарвінізм, злидні тощо. Для багатьох людей характерними є соціальна апатія, розгубленість, безнадія, спостерігається **стратегія втечі від реальності**. Більшість наших громадян пристосовується до сучасних умов життя, які набули форми виживання. **Розгортання війни на Донбасі лише прискорили симптоми адаптаційного неврозу**, ознаками якого є страх, невпевненість

у завтрашньому дні, відсутність віри в майбутнє. Складність ситуації посилюється тим, що в умовах тотальної кризи блокується традиційний вид адаптації, що базується на комфортності життя. Успішність процесів особистісної адаптації є невід'ємним складником подолання суспільної кризи. Звільнення від тотального контролю влади над суспільством створює умови для формування політично активної особистості, що усвідомлює динаміку розвитку подій і прагне впливати на них, самостійно реалізовувати свій потенціал.

Значення політичної адаптації зростає пропорційно темпам розвитку людської цивілізації, удосконаленню науково-технічного прогресу, прискоренню соціальних змін в усіх сферах буття соціуму (духовній, економічній, технологічній, ментальній тощо), чи наявності соціальних катаклізмів, що збурюють соціальну спільноту, спричиняють радикальні дії громадян (бунти, революції, повстання, війни тощо). Особливо болісно політична адаптація протікає у період докорінної трансформації суспільства, переходу від одного формату політичної системи до іншого, що переживає сучасна Україна. Військова експансія Росії спричиняє перелом способу життя людей, переосмислення традиційних цінностей.

За короткий період пострадянського буття наша держава пережила три революції й зовнішню агресію російського неоімперіалізму. Проект путінської асиміляції України здійснюється з допомогою універсального засобу – «гібридної війни», що синтезує інформаційно-пропагандистський вплив, терористично-диверсійну експансію, економічний тиск, ядерний шантаж тощо з метою розширення простору для панування. Неоімперська політика путінського режиму знаходиться за межами не тільки добра, а й цивілізаційної парадигми. **Путінське варварство розвіяло міф про слов'янську сутність Росії і продемонструвало її угро-фінсько-татарську природу й азійську деспотію.** Якщо вчасно спрацюють адаптаційні механізми й інстинкти самозбереження наших громадян, то ми маємо шанс здолати проект «гібридної війни» і створити європейську, демократичну й правову державу. **Проти цієї «Орди» зі Сходу та з аналогічними явищами агресії треба вести тотальну боротьбу, рішуче відкидаючи будь-які прояви адаптації чи колаборації з ворогом.** Адаптація до війни означає не здачу території й торгівлю суверенітетом, а насамперед зміцнення військового потенціалу, посилення силових структур держави й покращення бойового духу нації.

Війна – це не тільки руйнація, страждання і смерть. Для нас агресія Росії стала не лише випробуванням, а й каталізатором соціальної інтеграції, чинником гартування нації. Загрози смертельної небезпеки **український народ витримав гідно, швидко усвідомив імперські виклики і добровільно став на захист своєї землі. А влада не встигає за розвитком нашого суспільства.** Миттєва мобілізація політично адаптованих громадян для захисту рубежів своєї вітчизни є справжнім тестом для владних структур держави. Від цього залежить кінцева

перемога над супротивником. Корумпована влада апріорі цей тест скласти не може. **Нинішня українська влада неефективна тому, що спирається не на інтереси народу, а на корпоративний егоїзм, швидко адаптується лише до умов споживання і грабунку країни.** Тоді як у Росії навпаки – влада панує над народом, через активну пропаганду й адаптацію до запитів своїх громадян, що воліють сильної руки, продовження неоімперського панування.

Фактор війни передбачає не тільки мобілізацію всіх мілітарних, економічних, інтелектуальних, соціальних ресурсів, а й зміну людської свідомості, способу життя й діяльності. Розумно використовувати політичну адаптацію в умовах війни означає робити адекватну оцінку своєї соціальної місії в суспільстві, активізувати громадянське служіння (залучатися до волонтерства, робити матеріальну підтримку нужденним, добровільно йти до війська тощо), боронити свою ідентифікацію (засуджувати будь-які прояви шовінізму, сепаратизму й нарощувати потенціал альтруїзму, поширювати автентичну культуру, яка консолідує українську спільноту), посилювати суб'єктність нації (шанувати традиції свого народу, його історію, спілкуватися державною мовою, бути толерантним до інакомислячих, поважати права і свободи інших громадян тощо). У такому разі **війна стане чинником звільнення від архаїчних атавізмів**, рушієм прискореного сходження українців від «етнографічної маси», за Липинським, до рівня нації. Теоретик українського консерватизму стверджує, що «державну незалежність може мати тільки така нація, якої провідна войовнича верства настільки хоче своєї власної влади (наскільки імперіалістична), що вона супроти чужоземного напору вся, без різниці переконань, солідарна» [3, с. 439]. Наразі такої солідарності в українському політичному істеблішменті не спостерігається, а значить й інститут держави піддається системній ерозії.

Коли нація балансує на межі свого існування, політична адаптація може стати ефективним засобом мобілізації ресурсів індивідуального сумління, відповідальності та жертвності для захисту і процвітання свого народу. **З початком кремлівської війни процес українського націогенезу набуває справжнього, а не імітаційного (віртуального) характеру. Це точка біфуркації, історичне прозріння для новітньої України. Ми усвідомлюємо й адаптуємося до того, що нація завжди народжується з болем, суверенну державу треба вистраждати.** Не маємо права допустити, щоб жертви Майдану й загиблі на Донбасі були марними. Адаптаційні процеси, які відбуваються в українському суспільстві, мають не поступовий, а різкий, драматичний характер.

Людина, що опиняється у проблемній ситуації, постає перед суперечливим вибором: починати розв'язувати проблему і, водночас терпіти всі негаразди, пов'язані з особистісною перебудовою, чи залишити у своєму житті все без змін, і адаптуватися до середовища неоколоніалізму. **Щоб позбутися конформістської й асимілятивної форми адаптації, потрібно активізувати людське сумління, вести**

безкомпромісну боротьбу на всіх фронтах української маргінальності, рішуче брати на себе відповідальність за власне життя і за майбутнє країни. Чим складніша змістово-функціональна структура політичної системи, чим варіабельнішими є її підсистеми й елементи, в яких накопичені маса невирішених соціальних антагонізмів, тим гостріше постає необхідність звертатися до політичної адаптації як ефективного засобу вирішення протиріч.

Література

1. Політологічний енциклопедичний словник / Упорядник В. П. Горбатенко; За ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна. 2-е вид. – К.: Генеза, 2004. – 736 с.
2. Римаренко Ю. Національний розвій України: проблеми і перспективи / Ю. Римаренко. – Київ: Юрінком. – 1995. – 272 с.
3. Липинський В. Листи до братів-хліборобів про ідею і організацію українського монархізму / В. К. Липинський. – Київ; Філадельфія, 1995. – 470 с.

УДК 328.181

Дорош Л. О.

*кандидат політичних наук,
доцент кафедри політології та міжнародних відносин
Національний університет «Львівська політехніка»*

Білик А.В.

*студентка групи МВМ – 21
Національний університет «Львівська політехніка»*

ПРЕДСТАВНИЦТВО ЖІНОК В ЗАКОНОДАВЧИХ ОРГАНАХ ВЛАДИ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

Проаналізовано механізми розширення участі жінок в політичних та державотворчих процесах в Україні та світі, зокрема гендерне квотування. З'ясовано відмінності моделей гендерного квотування, які поширені у різних країнах світу. Стверджується, що попри те, що Україна взяла на себе зобов'язання забезпечити представництво не менше 30% тієї чи іншої статі в законодавчих та вищих виконавчих органах влади до 2015 р., вона все ж таки програє країнам-членам Європейського Союзу. Для зростання кількості жінок у парламенті України визначено пріоритетними активізація громадської та політичної діяльності самих жінок, розвиток різноманітних жіночих рухів, організацій та партій, інституалізація співпраці жіночих рухів з органами державної влади України, а також посилення просвітницької роботи з питань законотворчої діяльності жінок в Україні.

Ключові слова: представництво жінок, гендерне квотування, парламент, Верховна Рада України.

It is analyzed the mechanisms of increasing the women' participation in political and state-building processes in Ukraine and in the world, in particular gender quotas. It was found differences in models of gender quotas that are distributed worldwide. It is argued that Ukraine has made a commitment to ensure representation at least 30% of a gender in legislative and higher executive bodies by 2015. Despite of that fact, Ukraine still concede to the European Union member states. To increasing the number of women in the Ukrainian parliament, priority has been given to increasing of the social and political activities of women, the development of various women's movements, organizations and parties, the institutionalization of the cooperation of women's movements with the state authorities of Ukraine, and the enhancement of educational work on women's legislative activities in Ukraine.

Key words: women' representation, gender quotation, parliament, the Verkhovna Rada of Ukraine

Основою будь-якого демократичного суспільства є наявність та функціонування в країні основного законодавчого органу влади – парламенту. Спроможність парламенту виконувати свої функції та представляти інтереси всіх прошарків суспільства залежить головно від того, наскільки він відображає склад суспільства. Сьогодні навіть в країнах з розвинутою демократією існує проблема з представництвом національних меншин, представників громадських організацій, рухів, об'єднань, а також жінок. Рівна участь чоловіків і жінок в політичних процесах країни сприяє врахуванню однаковою мірою потреб та інтересів всіх прошарків суспільства.

Низька участь жінок в політичному житті тої чи іншої країни передусім пов'язана з історичним аспектом. Більшість дослідників в сфері політики (від Платона до Ф.Г.Гегеля) вважали основним призначенням жінки ведення господарства та догляд за дітьми, а політика вважалась чимось недоступним для неї. У 50-60 рр. ХХ ст. вважалось, що жінки мають більш консервативні та традиційні погляди, тому є менш політично активними порівняно з чоловіками. Лише представники феміністичного напрямку змінили ставлення до жінки в політичній діяльності, присвятивши свої праці вивченню та аналізу проблематики політичної активності жінок. Так, наприклад, політичну активність жінок досліджували Дж. Ландес, М. Шенлі, З. Ензенштейн, К. Пейтман та ін. У працях науковців 70-80-х рр. ХХ ст. було доведено, що жінки на рівні з чоловіками можуть займатись політичною діяльністю. Досліджуючи жінок-політиків Дж.Кіркпатрік зазначила, що традиційні погляди на роль статі були основною перешкодою, які заважали займати жінками відповідні посади [2].

Рівне представництво чоловіків та жінок в парламенті – це ідеал, який декларує кожна демократична розвинена держава. Проте нині жінки все ще недостатньо представлені в національних парламентах держав, а також відсторонені від прийняття управлінських рішень. Сьогодні

міжнародна спільнота прикладає багато зусиль для розроблення різних механізмів розширення участі жінок в політичних та державотворчих процесах [2].

Сьогодні у Європейському Союзі діють спеціальні структури, основним завданням яких є розробка механізмів рівного доступу чоловіків та жінок до діяльності у законодавчих органах влади, а саме: група доповідачів Комітету міністрів із проблеми рівності між жінками та чоловіками, Комісія з питань рівних можливостей жінок і чоловіків при Парламентській асамблеї Ради Європи, Керівний комітет із питань рівноправності між жінками та чоловіками. Також у ЄС функціонує досить розвинена законодавча база у сфері рівного доступу чоловіків та жінок до влади. Наприклад, це Спеціальна рекомендація Комітету міністрів ЄС державам-членам «Про збалансовану участь жінок і чоловіків у процесі прийняття рішень у сфері політики та суспільного життя» (2003 р.), у якій йдеться про те, що в органах, котрі приймають рішення у сфері політики чи суспільного життя повинно бути представлено не менше 40% кожної статі. Для досягнення такого показника держави повинні вжити спеціальних заходів та здійснити законодавчі реформи, які б забезпечили відповідне представництво жінок і чоловіків у списках кандидатів на місцевих, регіональних, національних і наднаціональних виборах. Одним із таких механізмів є встановлення гендерного квотування. Гендерні квоти трактують як політико-правовий механізм згладжування наслідків гендерної дискримінації в усіх суспільних сферах шляхом надання легітимної політичної трибуни для артикуляції, представництва та реалізації відповідних соціальних інтересів [1].

У сучасних умовах гендерні квоти – це вид «позитивної дискримінації», а саме система пільг, заохочень, заборон і компенсацій, котрі спрямовані на підвищення соціального статусу жінок.

Запровадження системи гендерного квотування стало ефективним механізмом вирішення проблеми представництва жінок у владі західноєвропейських країн. Ідея створення гендерних квот виникла у шведських соціал-демократів наприкінці 1960-х рр., проте активну роль у цьому процесі також відіграли жіночі рухи. Система гендерного квотування впливає на подолання стереотипів стосовно традиційного представлення ролі жінки у суспільстві; сприяє активнішому залученню чоловіків до тих сфер, які колись належали суто жінкам: діти, сім'я, здоров'я, освіта. Головним завданням квотування є залучення жінок до громадської діяльності та забезпечення їх входження у політичне життя, що повністю відповідає міжнародним стандартам [6].

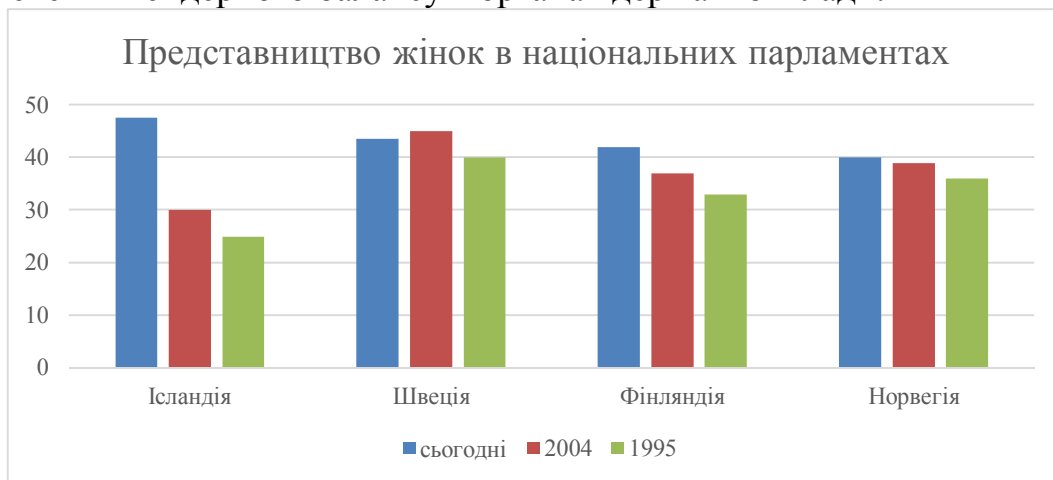
Сьогодні у світі існують різні моделі гендерного квотування. Найпоширенішими з них є:

1. 40/60 – модель, яка притаманна для скандинавських держав (Фінляндія, Швеція, Ісландія та ін.);
2. 30/70 – така модель квотування діє в Аргентині, де 30% – квоти для жінок. В Україні також активно намагаються впровадити цю систему

квотування, проте в законодавстві передбачається дещо інше формулювання: 30% тієї чи іншої статі;

3. 20/80 – модель характерна для Бразилії, де 20% – квоти для жінок [1].

Варто зазначити, що серед європейських країн, у яких жінки займають 40% місць у національному парламенті, найуспішнішою є ситуація у Ісландії (47,6%), котра займає четверте місце у світі за кількістю жінок у парламенті, Швеція (43,6%), Фінляндія (42%), Норвегія (40%). Для порівняння: у парламентах Ісландії в 1995 р. було 25% жінок, у 2004 – 30%; у Швеції – 40 та 45%; у Фінляндії – 33 та 37%; у Норвегії – 39 та 36% відповідно. Ці дані свідчать про стабільність гендерної політики, що має дієвий та позитивний вплив на суспільну думку в цих країнах щодо забезпечення гендерного балансу в органах державної влади.

Важливо є також відзначити, що близькими до показника 40% у парламенті є такі країни-члени ЄС, як: Іспанія – 39%, Бельгія, Нідерланди – 38%, Німеччина, Словенія – 37% та ін. [7].

Дослідники виділяють такі причини розвитку політики гендерної рівності у країнах Північної Європи:

- соціал-демократична орієнтація державної політики і створення держави загального добробуту;
- доступ жінок до трудової діяльності та професійного розвитку;
- представництво жінок в органах влади;
- створення антидискримінаційної законодавчої бази;
- створення національних механізмів забезпечення гендерної рівності;
- розвиток жіночого руху [3].

У 2000 р. Україна приєдналась до Декларації тисячоліття ООН і разом з цим взяла на себе зобов'язання забезпечити не менше 30% тієї чи іншої статі в законодавчих органах влади й у вищих органах виконавчої влади до 2015 р. Однак, незважаючи на те, що Україна активно працює над покращенням ситуації стосовно представництва жінок у парламенті, вона все ж таки програє країнам-членам Європейського Союзу [4]. Західні науковці вважають, що жінкам в Україні ще важко конкурувати з чоловіками за місця в парламенті через стереотипи, обмежений доступ

жінок до фінансових ресурсів та менш ефективні соціальні зв'язки. Проте донедавна така ж ситуація спостерігалась у країнах, які сьогодні демонструють високий рівень політичної участі жінок у житті країни. Наприклад, у Франції, Бельгії, Греції, Португалії жінки отримали право голосу лише після закінчення Другої світової війни. У Швейцарії, котра сьогодні демонструє один з найкращих показників кількості жінок у національному парламенті, жінки отримали загальне виборче право у тільки 1971 р. [3].

Для отримання об'єктивного висновку щодо представництва жінок у парламенті України доречно навести офіційні показники різних скликань Верховної Ради України щодо кількості жінок, починаючи з 2000-х рр.: IV (2002-2006 рр.) скликання – 6,2% (28 осіб); V (2006-2007 рр.) та VI (2007-2012 рр.) скликання – 9,3% жінок (по 42 особи); VII скликання (2010-2014 рр.) – 10,2% жінок (46 осіб). На сьогодні у вітчизняному парламенті VIII скликання (2014 р. – донині) – 12,3% жінок (52 особи). Отож, можна зробити висновок, що кількість жінок у ВРУ зросла за останні 15 років вдвічі, проте все ж таки не досягла запланованих 30%. [5].

Важливим також є той факт, що віднедавна в Україні також передбачене гендерне квотування. У 2013 та 2015 рр. до ст. 8 Закону України «Про політичні партії в Україні» було внесено зміни, згідно з якими політичні партії зобов'язані у своїх статутах вказувати розмір квот, який визначає мінімальну кількість жінок і чоловіків у виборчому списку кандидатів у народні депутати України від партії в загальнодержавному окрузі, кандидатів у депутати місцевих рад у багатомандатних виборчих округах і має становити не менше 30% від загальної кількості кандидатів у виборчому списку.

З одного боку, це свідчить про те, що законодавство України намагається сприяти забезпеченню гендерної рівності та суспільному прориву у цій сфері, проте, з іншого боку, у законодавстві все ще відсутні будь-які санкції у разі порушення цієї вимоги, а також все ще не врегульованим залишається питання розташування у виборчому списку кандидатів-жінок [4].

Отож, для покращення ситуації з представництвом жінок у законодавчих органах влади України та збільшення їх кількості ключовою є саме активізація діяльності самих жінок, різноманітних жіночих рухів, організацій та партій. Співпраця жіночих рухів з органами державної влади України, а також їхня наполегливість забезпечить вдосконалення українського законодавства у сфері гендерної рівності, а також вироблення механізмів збільшення кількості жінок в парламенті. Важливими чинниками збільшення кількості жінок у законодавчих органах влади є ведення просвітницької роботи, стимулювання та заохочення розвитку різноманітних жіночих організацій та об'єднань, залучення засобів масової інформації та політиків, а також співпраця жінок з міжнародними та регіональними організаціями.

Література

1. Вілкова О. Ю. Гендерне квотування – один із механізмів реалізації гендерно чутливої державної політики зайнятості / О. Ю. Вілкова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/rpzn_2014_2_8.pdf.
2. Гербут Н. Представництво жінок у парламенті: європейський досвід та українські реалії / Н. Гербут [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwin4Y_zr6rWAhUBDZoKHbRXCvUQFggmMAA&url=http%3A%2F%2Fwww.irbis-nbuv.gov.ua%2Fcgi-bin%2Firbis_nbuv%2Fcgiirbis_64.exe%3FI21DBN%3DLINK%26P21DBN%3DUJRN%26Z21ID%3D%26S21REF%3D10%26S21CNR%3D20%26S21STN%3D1%26S21FMT%3DASP_meta%26C21COM%3DS%262_S21P03%3DFILA%3D%262_S21STR%3DNzipiend_2011_4_23&usq=AFQjCNFJzMim4kfU6dlc2n6fxIGTREZ4pA.
3. Грицай О. І. Загальнотеоретичний аналіз гендерного збалансування в національних парламентах / О. І. Грицай [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.pjv.nuoua.od.ua/v6_2016/3.pdf.
4. Марценюк Т. Залученість жінок у політику: країни ЄС і Україна / Т. Марценюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/9579/Martseniuk_Zaluchenist_%20zhinok%20u_polityku.pdf.
5. Офіційний портал Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rada.gov.ua/>.
6. Хавлін Т. В. Гендерна політика в рамках Європейського союзу та український вимір [Електронний ресурс] / Хавлін Т. В. – Режим доступу: <http://www.uisr.org.ua/img/upload/files/uivr/2.2008/Pages%20from%20113-122.pdf>.
7. Women in national parliaments [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ipu.org/wmn-e/classif.htm>.

УДК 159. 923. 2(477)

Юрій Копинець

*старший викладач кафедри
міжнародних студій та суспільних комунікацій
факультету історії та міжнародних відносин
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У КОНТЕКСТІ ЦИВІЛІЗАЦІЙНОГО ПОДІЛУ «СХІД – ЗАХІД»

XXI століття стало епохою глибинних, революційних трансформацій, пов'язаних з руйнацією або навіть з виродженням не тільки традиційних, а й модерних соціальних структур, та формуванням нового глобального універсуму, в якому (з першого погляду — еkleктично) поєднуються риси різних цивілізаційних укладів. Поліфонія глобальних трансформацій змушує не просто осмислювати їх логіку, а й порушувати та вирішувати

питання щодо можливості суб'єктів історії — людини і суспільства — впливати на їх розгортання, конструювати майбутнє заради свого виживання та розвитку. Глобальний устрій формується на основі вже усталених і розвинутих суспільних формацій, які в силу свого рівня розвитку можуть адекватно і розумно функціонувати поряд з іншими, продукуючи розвиток і побудову нового, інформативного, розумного суспільства, здатного забезпечити людство прогресом. В аспекті стрімкого розвитку світу постає питання: «Чи можна українське суспільство вважати сформованим для інтеграції у глобальне функціонування?».

На нашу думку відповідь на це питання пов'язане з формуванням української нації. А процес формування нації національної самоідентичності громадян.

Проблема становлення єдиної національної ідентичності громадян України є однією з визначальних для українського суспільства та для подальшого формування його як повноцінної нації. Політичний контекст проблематики зумовлює необхідність вироблення адекватної політики щодо кризових явищ, помітних в українській національній ідентичності. Теоретичні та практичні дослідження безпосередньо стосуються проблем зменшення потенціалу сепаратизму, залучення до державотворчого процесу представників усіх етнічних груп, зміцнення можливостей держави у справі протистояння зовнішньому тискові. Дослідження особливостей формування політичної нації в Україні сприятиме розумінню процесів в етнонаціональній сфері, дасть змогу перевірити виправданість застосування концепції політичної нації до етнополітичних процесів в країні, а також сприятиме виробленню ефективної державної політики у цій сфері.

Нація – це велика, стала група людей, об'єднаних спільним походженням та історією, мовою, культурою, самосвідомістю та певними інтересами. Нація - це явище історичне, яке виникає на певному етапі розвитку людства. На межі XVIII–XIX ст. розпочався процес перетворення українського етносу (народу) в націю. Цей процес визначав основний зміст суспільно-політичних змін, що відбувалися протягом усього століття і вже в XX ст. привели до утворення незалежної держави. Проте фактична незалежність не означає, що процес формування української нації завершився. Політична, економічна, фінансова нестабільність, військові дії у державі, інформаційна війна та багато інших чинників суттєво впливають на свідомість сучасного суспільства. Тому, дана тема є актуальною для кожного громадянина та держави в цілому. Дослідивши проблему, ми зможемо знайти правильний шлях розвитку сучасної української нації.

Важливою умовою формування нації є зростання національної самосвідомості: свідомого згуртування та об'єднання дій її різних представників не тільки на ґрунті усвідомлених ними спільних рис або спільного минулого, але й на ґрунті розуміння ними головних національних інтересів і вироблених спільних цілей (визвольної

національної боротьби, національного відродження, розбудови національної державності тощо), досягнення яких сприяло б розквіту й зміцненню цієї нації. Утворення націй відбувалося легше або важче, залежно від того, яке становище займала в державі етнічна спільність. Бездержавна українська нація формувалася повільно.

На тій частині України, що входила до складу Російської імперії, її цінності не розвивались і навіть не визнавалися, тож мусили утверджуватись у постійній боротьбі з іншою мовою і культурою, репрезентованими імперською владою. Перед українським суспільством постає проблема перетворення сукупності українських громадян на саморегульований суспільний організм, здатний до прогресу і самооновлення. Здійснити це можна через створення достатнього ґрунту для об'єднання в етнонаціональну спільноту, що об'єднувала б різні соціальні, зокрема й етнічні, групи.

Враховуючи, що свого часу відбулося неприродне, силове деформування етнічних ідентичностей в Україні, перспектива поновлення та розвитку ідентифікаційної самобутності населення залежить від повноцінної участі у цьому процесі політичних і соціальних інституцій. Аналіз історико-політичного контексту формування української національної ідентичності дозволяє розглянути специфіку сучасної національної ідентичності та перспективи поширення загальнонаціональної ідентичності на громадян України, що мають різні етнічні, мовно-культурні, регіональні, конфесійні ідентичності тощо. Особливу увагу приділено потребам формування української загальнонаціональної ідентичності, виходячи з вимог забезпечення національних інтересів України: зміцнення державної і національної єдності, забезпечення міжетнічного миру, суспільної інтеграції представників етнічних спільнот, розвитку унікальних етнічних ідентичностей в контексті цілісної загальноукраїнської ідентичності, ліквідації загрози сепаратизму.

З іншого боку, на початок ХХІ століття серед масивів населення, що мають набір об'єктивних українських ідентитетів, вітчизняні та зарубіжні дослідження фіксують брак відчуття етнічної, мовно-культурної, конфесійної, державно-політичної спільності тощо. Отже, варто всерйоз враховувати роль, що її досі відіграють наслідки жорсткого й цілеспрямованого втручання з боку зовнішніх політичних центрів у етносоціальну та культурну сфери українського суспільства. Разом з тим потребує уваги й те, що навіть із здобуттям державності в Україні досі слабкою лишається внутрішня консолідованість суспільства, нації. Перервність еволюційного шляху формування української національної ідентичності становить серйозну проблему для України. Два масштабні процеси: з одного боку, стирання, нищення етноісторичної ідентичності, з іншого – пошук та відродження власної ідентичності були і є полюсами, між якими доводилося існувати українській державі й суспільству протягом життя низки поколінь. Можна стверджувати, що балансування

між цими полюсами, що, фактично, є змістом боротьби за національне виживання, досі актуальне.

Національна ідентичність спроможна об'єднувати усі елементи етнічної структури українського суспільства, етнічні, культурні, релігійні, ментальні тощо прояви ідентичності, що їх мають різні спільноти. Так, ці спільноти є основою для оформлення загальнонаціональної ідентичності, яка «надбудовується над етнокультурними ідентичностями груп, що творять національну державу». Українська національна ідентичність проходить складний і суперечливий процес становлення. Нині її ознаками є амбівалентність суспільної свідомості, брак консенсусу стосовно базових цінностей, етнопсихологічні та мовно-культурні деформації у свідомості. Таку ситуацію ускладнюють: а) розриви у загальнодержавному комунікативному просторі внаслідок суперечностей у мовній, ідеологічній сферах; б) брак історичних знань або їх викривлене тлумачення і, як наслідок цього, слабкість ідеологічної основи для формування національної ідентичності; в) деформації національної і громадянської свідомості, соціальної структури суспільства та невиразність соціальної ідентифікації в умовах ослаблення суспільства та конструйованих його частин.

Для значної частини українських дослідників очевидно, що оформлення української національної ідентичності варто розуміти як творення загальної національної ідентичності, спільної для всіх громадян. Це цілком узгоджується із громадянською, політичною концепцією держави. Творення такої загальнонаціональної ідентичності зовсім не означає зникнення етнічних ідентичностей. Стирання окремих етнічних ідентичностей в Україні в результаті асиміляції чи інших соціально-демографічних процесів та дій може порушувати гармонію міжетнічного спілкування та природну поліетнічність.

Тож немає жодної необхідності, щоб місцеві росіяни, румуни, болгари, поляки, угорці, татари, євреї, греки тощо почали вважати себе в етнічному плані українцями. Водночас цілісність держави вимагає того, щоб масиви усіх етнічних груп відчували Україну своєю батьківщиною. Для значної частини представників різних етносів в Україні природною є синхронізація етнічної ідентичності та національної ідентичності на підставі громадянства, залученості й участі у політичному процесі. Стан взаємодії національної та етнічної ідентичностей обумовлюється тим, чи ці ідентичності взаємодоповнюють чи «конкурують», від чого безпосередньо залежить міра інтегрованості етнічної спільноти у суспільство, націю, державу. Існування відмінностей в ідентифікаціях в єдиному етнонаціональному просторі в межах однієї держави може продукувати два можливих варіанти розвитку : у першому випадку – бути однією з передумов конфлікту (на підставі антогоністичних елементів ідентичностей), у другому – бути підґрунтям взаємодоповнення (коли етнічна мозаїка утворює органічну етнонаціональну цілісність).

Пташник В.Ю.
аспірант кафедри політології
ДВНЗ « Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника»

ІНСТИТУТ ГЛАВИ ДЕРЖАВИ В УКРАЇНІ У ДЕРЖАВОТВОРЧИХ ПРОЦЕСАХ 1918-1923РР

У кожній державі є орган, який називають главою держави. Основне призначення такого органу - це концентроване (як правило, в «одних руках») представництво держави загалом в її середині та за її межами.

Інститут президенства України є невід'ємним атрибутом вітчизняної політичної системи. З його функціонуванням пов'язаний весь комплекс реформування держави після набуття нею незалежності. Разом з тим, важливим є процес становлення вітчизняної президентури як важливого чинника демократичного розвитку держави.

Становлення інституту президентської влади в будь-якій державі – це досить складний і суперечливий процес, що розтягується іноді не на одне десятиліття. В Україні інститут президента розвивався власним шляхом.

Дуже цікавим з точки зору розвитку інституту президента в Україні був період 1918-1921 р.р. Як відомо, в ті роки тричі змінювалася влада й обсяг повноважень президента (до речі, термін «президент» вперше в Україні почав вживатися саме в той період). Так, за часів діяльності Центральної Ради було видано чотири Універсали (Укази), які мали покласти основу демократизації українського суспільства.

Щодо останнього, який був виданий 22.01.1918 р. - в ньому Центральна Рада формально проголосила політичну незалежність України від Росії, а очолив її М. Грушевський. Але слід розібратися із тим, був М. Грушевський президентом, чи ні. Адже такої посади не існувало [1, с. 103].

У вітчизняних наукових колах не має єдності щодо президенства М. Грушевського. Д. Дорошенко, В. Винниченко, О. Шульгин, С. Кульчицький стверджують, що на останньому засіданні Центральної Ради було затверджено Конституцію УНР, а М. Грушевського проголошено президентом. М. Кальницький, Ю Шаповал та інші доводять, що у 1917-1918 рр. не існувало президентської посади і навіть у конституції такий інститут не планувався. Вважається, що міф про першого президента народився в емігрантському середовищі. Оскільки і французькою, і німецькою мовами голова Ради перекладався як президент, це, на думку В. Винниченка, спричинило певну плутанину цих понять.

Попри певну дискусійність проблеми, М. Грушевського на всіх меморіальних дошках у Європі, зокрема Відні, Празі, Тбілісі, позиціонують як першого президента України [2, с. 859].

29 квітня 1918 року П. Скоропадського було проголошено гетьманом України. З цього приводу уряд гетьманату видав грамоту «До всього українського народу», де було сказано: «Бувше Українське Правительство

не здійснило державного будівництва України, позаяк було зовсім не здатне до цього. Як вірний син України вирішив відкликнутись на цей поклик і взяти на себе тимчасово всю повноту влади. Цією грамотою я оголошую себе Гетьманом всієї України». Можна сказати, що саме з цього періоду в Україні розпочинається формування інституту глави держави. Услід за «Грамотою» були прийняті «Закони про тимчасовий державний устрій України», один з яких – про гетьманську владу. Так, зокрема, «Законами.» передбачалося, що: «Влада управління належить виключно до Гетьмана України в межах всієї Української Держави». При цьому, «Гетьман стверджує закони і без його санкцій ніякий закон не може мати сили». Крім того, проголошувалось, що гетьман є «вищий керівничий всіх зносин Української Держави з закордонними» та «Верховний Воєвода Української Армії і Фльоти». Надавалося гетьманові і право помилування засуджених. Саме Скоропадському вдалося створити першу регулярну українську армію й довести її до 60 тисяч вояків.

Українська Держава П. Скоропадського не мала класичних монархічних ознак, оскільки проголошена була як тимчасове утворення до проведення майбутніх виборів у Сойм. Гетьманат не мав також монархічної риси спадковості влади. У випадку неможливості гетьмана здійснювати свої повноваження (або у зв'язку з хворобою, чи смертю) владні повноваження переходили до тріумвірату верховних правителів, які репрезентували гетьмана, Раду міністрів і Державний Сенат. Власне до думки про доцільність для України саме монархічної моделі П. Скоропадський прийшов уже в еміграції під впливом В. Липинського. Але час уже був згаяний. У 30-ті рр. ХХ ст. ця ідея вже не мала жодних шансів бути реалізованою.

Таким чином, гетьманат П. Скоропадського скоріше за все можна розглядати як різновид авторитарно-бюрократичного режиму з близьким до диктаторських повноважень глави держави, відсутністю представницьких органів влади, поєднанням в уряді виконавчих і законодавчих функцій та тимчасовим характером правління.

Але проголошення Скоропадським 15 листопада 1918 року Акта федерації про об'єднання України з найбільшою Російською державою стало поштовхом до повстання селянської опозиції на чолі з С. Петлюрою, який створив колегіальну главу держави в Україні – Директорію [3, с. 80].

Щодо Директорії, слід зазначити, що конституція УНР закріплювала т. зв. Директоріальну республіканську форму правління (на зразок Швейцарії). Функції глави держави в УНР часів Директорії розподілялися між Радою народних міністрів і головою Всенародних зборів.

Проте за час свого існування Директорія встигла прийняти чергову «Конституцію» – «Закон про тимчасове верховне управління та порядок законодавства в Українській Народній Республіці», що був затверджений Радою Народних Міністрів УНР 12 листопада 1920 року. Вказаним «Законом...» проголошувався поділ влади між органом законодавчої влади

(очевидно, Державною Народною Радою), вищим органом виконавчої влади (Рада Народних Міністрів) та колективним главою держави УНР (Директорія).

Однак уперше колегіальну форму глави держави в Україні на конституційному рівні закріпили українські більшовики в Конституції Української Соціалістичної Радянської Республіки, що була прийнята 14 березня 1919 року III Всеукраїнським з'їздом Рад робітничих, селянських і червоноармійських депутатів. Проте 22 грудня 1919 року дія Конституції була фактично призупинена після утворення тимчасового Всеукраїнського революційного комітету, на який була покладена вся повнота «...політико-адміністративної влади в Україні».

Крім Української Народної Республіки та Української Соціалістичної Радянської Республіки, на території сучасної України існувало, принаймні, ще три державних утворення: Західноукраїнська Народна Республіка (ЗУНР) з центром у Львові та Івано-Франківську, врангелівська Південна Росія з центром у Севастополі та «Селянська Радянська Республіка» з центром у Гуляй-Полі.

Серед них власне українською була ЗУНР. 18 жовтня 1918 р. у Львові було створено Українську національну раду, головою, (президентом) якої став Є Петрушевич. З утворенням 1 листопада ЗУНР, він став президентом. Але аналізуючи реально його статус, варто зазначити, що Є. Петрушевич був президентом Української національної ради. “Тимчасовий Основний Закон“, ухвалений 13 листопада 1918 р. впроваджував схожу з директоральною колегіальну модель глави держави. Після акту злуки обох українських державних утворень оригінальним явищем у державному устрої Західної області УНР (колишня ЗУНР) став Виділ Національної Ради у складі 10 членів. Саме Виділ виконував роль глави держави (затверджував уряд, проголошував закони тощо). Таким чином, ЗО УНР не мала поста президента в західноєвропейському розумінні. Сувереном виступав народ, який реалізував свої права через делегатів у Національну Раду, а вона, у свою чергу, передавала їх Виділу [4, с. 145].

Дослідивши історичний розвиток інституту глави держави в Україні 1918–1923 років, ми зробили лише перші, але теоретично й методологічно необхідні кроки в напрямі розкриття досліджуваної теми. Можна відмітити що в цей період вперше в історії України була здійснена спроба заснувати пост Президента. Досвід політичного конструювання інституту глави держави у період національно-визвольних змагань збагатив теорію вітчизняного державотворення новими підходами та сприяв пошуку ефективної моделі вітчизняної президентури.

Література

1. Агафонов С. Історичний розвиток інституту глави держави в Україні / С. Агафонов // Право України. – 2001. – № 7. – С. 102-105.
2. Старків І. М. Історико-правові витоки інституту президентства в Україні та світі / І. М. Старків // Форум права. – 2012. – № 4. – С. 859–864.
3. Сухонос В. Інститут глави держави в Україні 1917–1921 років / В. Сухонос //

Мула Х.О.

*Аспірант кафедри політології
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
Імені Василя Стефаника»*

ЦІННІСНІ ТА ІНСТИТУЦІЙНІ ОСНОВИ РЕФОРМУВАННЯ СУДОВОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ

Реформування судової влади в Україні в сучасний період розглядається як базова передумова утвердження демократичної правової держави та основа європейського поступу нашої країни. В сучасному науковому дискурсі забезпечення відповідних умов, в більшості, розглядається через реформування існуючих правових інститутів, обмеження адміністративного тиску, децентралізацію влади, запровадження європейських стандартів щодо організації судочинства та формування відповідної правової культури та правосвідомості. На нашу думку, недостатньо розкривається проблема формування нових ціннісних орієнтацій, що повинні лежати в основі реформування судової влади та стати основою для його успішної реалізації. Дослідження суспільних цінностей в своїх особливих аспектах здійснюють всі соціогуманітарні науки, саме ціннісні орієнтації визначають мету, сенс, межі, засоби, завдання та способи самореалізації особистості та розвитку суспільства, вони виступають основою духовного та матеріального життя. В політичній науці цінності розглядаються як пріоритети політичної активності особистості, система орієнтацій що формує вибір моделі політичної діяльності та спосіб її реалізації. Будь-який реформаційний процес буде ефективним лише тоді, коли він базується на відповідній ціннісній основі. Незалежність судової влади, захист права власності, гарантування прав і свобод особистості, взаємна відповідальність держави і громадянина, повага до приватності та можливості відкрито виразити свої переконання – ось базові цінності які стали світоглядною основою для ефективного функціонування судової системи в країнах консолідованої демократії. Подальший розвиток українського суспільства вимагає формування нових морально-етичних пріоритетів як в системі організації функціонування судової влади так і в соціально-правовій практиці. Це складний, багатогранний та глибинний процес, що передбачає законодавче обґрунтування відповідних правових основ функціонування судової влади, так і запровадження відповідної практики в системі правових відносин. Законодавство України визначає інституційні основи здійснення правосуддя. До основних ознак правосуддя слід віднести: здійснення

правосуддя виключно спеціальними державними органами — судами (суддями), які у своїй діяльності є незалежними і підкоряються тільки закону; розгляд будь-яких справ у судах із дотриманням особливого порядку, регламентованого процесуальним законом, — порядку судочинства; загальнообов'язковість будь-яких судових рішень у справах, що проголошуються ім'ям України і мають силу закону. Усім суб'єктам правовідносин гарантується захист їх прав, свобод і законних інтересів незалежним і неупередженим судом, утвореним відповідно до закону. Ніхто не може бути позбавлений права на розгляд його справи у суді, до підсудності якого вона віднесена процесуальним законом. Іноземці, особи без громадянства та іноземні юридичні особи користуються в Україні правом на судовий захист нарівні з громадянами та юридичними особами України.

Правосуддя в Україні здійснюється на засадах рівності всіх учасників судового процесу перед законом і судом незалежно від статі, раси, кольору шкіри, мови, політичних, релігійних та інших переконань, національного чи соціального походження, майнового стану, роду і характеру занять, місця проживання та інших обставин. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав. Розгляд справ у судах відбувається відкрито, крім випадків, передбачених процесуальним законом. Рішення судів з усіх категорій справ проголошуються публічно. Перебіг судового процесу фіксується з допомогою магнітозапису та відеозйомки. Слухання справ у закритому засіданні суду допускається лише у випадках, установлених законом, з додержанням при цьому всіх правил судочинства. У судочинстві в цивільних і кримінальних справах у порядку, встановленому законодавством України, допускається участь представників громадських організацій і трудових колективів.

Особа, яка скоїла правопорушення, може бути притягнута до відповідальності лише за умови доведеності її вини в судовому засіданні. Особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду (презумпція невинуватості). Ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні злочину. Обвинувачення не може базуватися на доказах, одержаних незаконним способом, а також на припущеннях. Усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь. Змагальність сторін та свобода в наданні ними суду своїх доказів і в доведенні перед судом їхньої переконливості. Сторони в процесі здійснення судочинства мають рівні права. Обвинувальний ухил у процесі розгляду кримінальних справ є неприпустимим. Учасники судового процесу та інші особи у випадках і порядку, передбачених процесуальним законом, мають право на апеляційне, тобто оскарження рішення або вироку у справі, що не набрали законної сили, у вищу судову інстанцію, яка має право переглянути справу за сутністю, та касаційне, тобто оскарження рішення або вироку у справі, що не набрали

законної сили, у вищу судову інстанцію, яка перевіряє їх законність та обґрунтованість і затверджує рішення або вирок у справі чи скасовує його та повертає справу на повторний розгляд до суду першої інстанції, оскарження судового рішення. Судові рішення, що набрали законної сили, є обов'язковими до виконання всіма органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими особами, об'єднаннями громадян та іншими організаціями, громадянами та юридичними особами на всій території України. Суди здійснюють правосуддя самостійно. Судді при здійсненні правосуддя незалежні від будь-якого впливу, нікому не підзвітні і підкоряються лише закону. Органи та посадові особи державної влади, органи місцевого самоврядування, їх посадові особи, громадяни та їх об'єднання, а також юридичні особи зобов'язані поважати незалежність суддів і не посягати на неї. Втручання у здійснення правосуддя, вплив на суд або суддів у будь-який спосіб забороняється і тягне передбачену законом відповідальність. Суддям забезпечується свобода неупередженого вирішення судових справ відповідно до їх внутрішнього переконання, що ґрунтується на вимогах закону. Гарантії самостійності судів і незалежності суддів забезпечуються: особливим порядком призначення, обрання, притягнення до відповідальності та звільнення суддів; незмінюваністю суддів та їх недоторканністю; порядком здійснення судочинства, встановленим процесуальним законом, таємницею ухвалення судового рішення; заборонаю втручання у здійснення правосуддя; відповідальністю за неповагу до суду чи судді, встановленою законом; особливим порядком фінансування та організаційного забезпечення діяльності судів, встановлених законом; належним матеріальним і соціальним забезпеченням суддів; функціонуванням органів суддівського самоврядування; визначеними законом засобами забезпечення особистої безпеки суддів, їх сімей, майна, а також іншими засобами їх правового захисту.

Проте соціально-правова практика українського судочинства багата прикладами неправосудних рішень, випадків порушення прав і свобод учасників судового процесу, проявів корупції та затягування термінів винесення рішень. Окремі політичні партії та діячі прагнуть вплинути як на ухвалення законів так і на персональне призначення суддів різних інстанцій з метою захисті своїх особистих та групових інтересів. Інституційна основа реформування судової влади в Україні повинна поєднуватись з утвердженням нових цінностей в середовищі всіх учасників процесу правосуддя.

Повинні утвердитись такі ціннісні орієнтації що спонукають до конкуренції а не взаємного поборювання, солідарності а не групового чи регіонального егоїзму, послідовності та відповідальності а не демагогії та позерства. Соціум має усвідомити, що моделі поведінки засновані на демократичних та європейських цінностях, можуть привести до реалізації успішних життєвих траєкторій. У діяльності громадянина повинно

утверджуватись розуміння, що задоволення його власних інтересів, захист прав і свобод залежить від ефективного функціонування незалежної судової влади.

УДК:324

Степаненко О.Г.

*Аспірант кафедри політології
Миколаївського національного університету
ім. В.О. Сухомлинського*

ПРОБЛЕМА НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В ДОБУ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ЗМІН

Дана стаття присвячена дослідженню проблемних аспектів національної ідентичності в українському суспільстві. Автор зосереджується на таких поняттях як «національна ідентичність» і «національна ідея» та демонструє вплив люстрації на формування цих понять. Крім того, наведено ряд аргументованих ідей щодо існування в українському суспільстві національної єдності. Автор окреслює моменти подальшого розвитку взаємовпливу люстраційних процесів на національну ідентичність українців.

Ключові слова: національна ідентичність, національна ідея, люстрація, трансформація.

This article is sanctified to research of problem aspects of national identity in Ukrainian society. An author is concentrated on such concepts as a "national identity" and "national idea" and demonstrates influence of lustration on forming of these concepts. In addition, she points the row of the argued ideas on existence in Ukrainian society of national unity. An author outlines the moments of further development of influence of lustrations processes on the national identity of Ukrainians.

Keywords: national identity, national idea, lustration, transformation.

Після подій на Євромайдані й Революції гідності 2014 р., які підняли патріотичний дух українського суспільства і згуртували усю вітчизняну громадськість, чимало дослідників та науковців заговорили про національну ідентичність громадян нашої держави. Одним з ключових питань, навколо якого масово об'єднався український народ є проблема впровадження дієвих механізмів люстрації як фактору зміни політичної еліти. Саме люстрація, а точніше прагнення суспільства змінити політичну еліту шляхом люстраційних перетворень, стала тим ключовим каталізатором у революційних і постреволюційних подіях на теренах України.

Тому актуальність дослідження зумовлена тим, що на даний момент

люстрація – це не лише першооснова політичних перетворень, а й та об'єднуюча складова українського суспільства, яка впливає на формування національної ідентичності та національної ідеї. З огляду на це, вважаємо за необхідне прослідкувати тенденцію взаємовпливу двох актуальних для українського політичного простору понять – національна ідентичність та люстрація.

Але перш ніж перейти безпосередньо до аналізу такого взаємовпливу пропонується прослідкувати теоретичну основу поняття «національна ідентичність».

Проблематика української національної ідентичності є предметом дослідження для багатьох учених як минушини, так і сучасності, з-поміж яких В. Андрущенко, В. Воронкова, В. Горський, М. Грушевський, С. Кримський, В. Кулик, М. Михальченко, Г. Палій, В. Пироженко, М. Попович, М. Розумовський, В. Табачковський, та ін.

Від початку заснування первісно-общинного устрою люди гуртувались за певними якостями: приналежністю до роду зайнятості, кольору шкіри чи гендерною ознакою. В примітивному суспільстві головною ідентифікаційною ознакою був саме етнос. Тобто, головним ідентитетом виступала належність до певної групи людей, об'єднаної родинними зв'язками. Проте із виникненням сусідської громади етнос, як чинник ідентифікації, відступає на другий план, поступаючись місцем іншому об'єднуючому елементу, а саме – спільній культурі. І головними ознаками тут були мова та релігія. І лише у XVIII столітті виникає принципово нове об'єднуюче начало – суспільно-політичне. Це пов'язано, насамперед, з виникненням так званої національної держави, що стало початком подолання культурного суспільно-політичним [2].

Тобто можемо стверджувати, що з виникненням такого об'єднуючого елементу як держава та впровадженням політичного устрою у ній (нехай і примітивного у своєму первинному існуванні) люди почали об'єднуватись за приналежністю до такого устрою, - можемо вважати це зародженням національної ідентичності і початком до формування громадянського суспільства.

Становлення дієвого громадянського суспільства в Україні, її рівноправне входження в міжнародний політичний простір стало можливим лише за умови формування загальнонаціональної *ідентичності*, що є запорукою і гарантією стабільності та безпеки української держави. В основі загальнонаціональної ідентичності повинна лежати **національна ідея**, навколо якої і повинна здійснюватися **консолідація української нації** [8].

Звернемо увагу на те, що собою являє поняття національної ідеї. Національна ідея – духовна основа життєдіяльності нації, система соціокультурних координат, яка задає їй світоглядні та цілепокладаючі орієнтири, визначає ціннісні орієнтації. На побутовому рівні – відчуття й розуміння спільності історичної долі, усвідомлене сприйняття нерозривності генетичного зв'язку нації, держави, особи, власний ідеал

народу, що є узагальненим (часто інстинктивним, підсвідомим) уявленням про призначення нації та її місце в навколишньому світі.

На політичному рівні національна ідея це – система символів і вольовий імпульс, що виступають духовною основою національних рухів і національної самоідентичності, стрижень національної ідеології, політичний проект майбутнього нації [4].

Одне із головних завдань національної ідеї є здобуття народом, нацією своєї власної держави. Тут поняття народ і нація - фактично одне і те саме, різниця тільки в тому, що нація більш модерна і осучаснена модель суспільства - воно стратифіковане, в якому присутні еліта, середній клас, інтелігенція тощо [5].

Крім того національну ідею можна інтерпретувати як стратегічну мету національного прогресу, породження і виразник національної самосвідомості. У цьому визначенні містяться дві важливі складові національної ідеї.

Перша полягає в тому, що національна ідея — це форма ментального осягання нацією свого психологічно-культурного змісту, тобто характерного темпераменту, здібностей, нахилів, звичок, звичаїв, відношення до космосу, у тому числі до землі, на якій живе, до інших народів і націй, яку відносять до поняття «національна самосвідомість». Друга — це форма ментального осягання корінних цінностей свого існування і цілей своєї діяльності, які із останніх впливають. Отже, національна ідея є сумою «національної самосвідомості» та «стратегічної мети національного прогресу»[1, С. 45].

Часто націю українців звинувачують у втраті або навіть відсутності у неї національної ідеї, що не можна лишити осторонь. На противагу цьому слід відзначити, що за роки незалежності можна виділити декілька ключових періодів, коли відбувалося активне осмислення і становлення національної ідеї. Охарактеризуємо ці історично важливі періоди.

Перший період це здобуття незалежності і декілька років після неї, коли українські національно-патріотичні сили мали значну підтримку серед населення і прагнули до побудови могутньої демократичної української держави. Але потужне комуністичне лоббі та прокомуністичні червоні господарники, зайняли провідні командні позиції і витіснили праві патріотичні проукраїнські сили з політичного простору.

Другим періодом який об'єднав громадськість є період масових акцій по усій території України, під назвою «Україна без Кучми»; це був одним з перших викликів політичній владі і підтвердженням масового невдоволення української громади президентською політикою;

Третім вважаємо період Помаранчевої революції, одним із головних завдань якої було оновлення влади, посилення євроінтеграційних прагнень і зміцнення української державності, оскільки до влади прийшли проукраїнські політичні сили [8].

Ну а найяскравішим і найпоказовішим прикладом об'єднання української нації навколо однієї ідеї є **четвертий період** - період Революції

гідності; коли суспільство не лише ідеологічно, але й практично повстало проти несправедливості режиму Януковича та його прибічників і шляхом революційних змін домоглося зміни політичної влади.

Як вважають більшість науковців, одним із найбільш важливих наслідків Революції гідності є посилення консолідації українців та формування загальноукраїнської ідентичності, що має важливе безпекове значення. В Стратегії національної безпеки України «Україна у світі, що змінюється» зазначається, що нагальними завданнями політики національної безпеки є збереження і розвиток духовних і культурних цінностей українського суспільства, зміцнення його ідентичності на засадах етнокультурної різноманітності. Також акцентується увага на реалізацію комплексу заходів державної політики, спрямованих на консолідацію українського суспільства та пошук загальнодержавного консенсусу щодо ключових питань розвитку держави [7].

Отже, протягом свого незалежного існування українська громадськість неодноразово об'єднувалась на підтримку або протидію тій чи іншій політичній силі. Це дає усі підстави стверджувати, що український народ має високий рівень національної ідентичності. І неабияку роль (особливо останнім часом) на такий розвиток має люстрація. Прослідкуємо взаємовплив цих двох понять.

Нагадаємо, що люстрація в найпоширенішому вигляді означає очищення влади від старих кадрів, заборона функціонерам попередньої влади займати посади в державному апараті, обиратися у представницькі органи, бути суддями, інколи навіть займатися викладацькою діяльністю тощо [3].

Для української громадськості поняття люстрації відносно нове, проте воно вже увійшло у політичний, соціальний та побутовий вжиток українців. Революція гідності стала тому поштовхом, точкою біфуркації від якою і почалося, хоча і повільне, але перевлаштуванням політичної системи шляхом залучення люстраційних процесів та механізмів. Українці об'єдналися разом навколо низки проблем та перспектив їх подолання: війна на Сході, складні міжнародні відносини з країною-агресором, боротьба з сепаратизмом в регіонах, тощо. У подоланні усіх перерахованих аспектів провідна роль відведена саме люстрації, адже у своєму первинному функціонуванні вона покликана змінити політичну систему країни шляхом зміни елітного складу.

Люстрація в Україні вже пройшла декілька етапів: прийнято головний Закон «Про очищення влади» та Закон «Про декомунізацію»; в деяких областях, зокрема і у Миколаївській, чимало чиновників зазнали утисків і в кінцевому рахунку були зняті із займаних посад саме завдяки люстраційним механізмам та громадському впливу на цей процес; зупинена хвиля сепаратистського руху, який з початком воєнних дій на Сході країни прокотився Південними регіонами України.

Це дає усі підстави стверджувати, що саме люстрація – не лише першооснова Революції гідності (адже саме цього вимагали громадяни на

Євромайдані), але й та об'єднуюча сила, яка сприяє національній ідентичності українського суспільства на сьогоднішньому етапі його розвитку.

Таким чином, для України на сучасному етапі є дуже актуальним питання формування загальнонаціональної ідентичності. Загальнонаціональна ідентичність, як вже зазначалось вище, за своєю суттю багатовимірна. Вона може охоплювати, але не скасовувати етнічну, культурну, професійну, статеву та інші види ідентичності. В той же час загальнонаціональна ідентичність може співіснувати з наднаціональною ідентичністю (європейською чи космополітичною) [8].

В цілому підсумовуючи, слід відзначити, що формування загальнонаціональної ідентичності є одним з головних завдань української держави на сучасному етапі. Для його реалізації потрібно актуалізувати зусилля відповідних державних структур та неурядових організації у сфері суспільних і насамперед міжетнічних відносин.

В основі формування загальнонаціональної ідентичності повинні лежати такі засади:

- Ідея поліетнічної, соціальної, політичної злагоди на основі загальноприйнятої мети – забезпечення духовного і матеріального добробуту громадян України;
- Ідея патріотизму, любові до України як визначальної цінності;
- Національна самоповага та повага до представників інших націй та національних меншин;
- Захист прав і свобод людини і громадянина незалежно від етнічної приналежності та інших відмінностей;
- Високий рівень політичної та правової культури населення;
- Розвиток дієвого громадянського суспільства [8].

Окрім усіх цих перерахованих фактів важливим для національної ідентичності залишається найголовніший об'єднуючий елемент, - це почуття згуртованості і єдності українських громадян, адже майбутнє держави в руках її народу і тільки громадяни вирішують в якому напрямку повинна розвиватися їх держава. І на сьогоднішній момент ключова роль у цьому рішенні лежить саме в люстраційній складовій; адже це (як було проілюстровано вище) – один з дієвих механізмів впливу на політичну ситуацію у країні та на її подальший розвиток.

Література

1. Дузь-Крятченко О. П. Українська національна ідея: якою їй бути? / О.П. Дузь-Крятченко, Е.М. Лисицин // Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України ім. Івана Черняхівського. – 2014. – Т. №3. – С. 45–49.
2. Кисельов С., Сальникова А. Національна ідентичність українців: дилема культурного і соціально-політичного [Електронний ресурс] / С. Кисельов, А. Сальникова // Політичний менеджмент . - №2. – 2003. — Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/11609/03-Kiselov.pdf?sequence=1>
3. Костюченко С. Люстрація – це не війна з минулим, це боротьба за майбутнє [Електронний ресурс] / С. Костючко . – Режим доступу: <http://www.tyahnybok.info/dopysy/dopysy/005425/>

4. Нагорна Л. П. Національна ідея [Електронний ресурс] // Енциклопедія історії України: Т. 7: Мі-О / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. - К.: В-во "Наукова думка", 2010. - 728с.. – Режим доступу: http://www.history.org.ua/?termin=Natsionalna_idea
5. Сидоренко Ю. Українська національна ідея – яка вона? [Електронний ресурс] /Ю. Сидоренко// Українська правда. – 2010. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/columns/2010/02/6/4714492/>
6. Сладкий Д. Національна ідентичність як фактор національної та міжнародної безпеки //Політичний менеджмент. – 2008. –№2. - С.110-119.
7. Указ Президента України №47/2017 « Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року «Про Доктрину інформаційної безпеки України» – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/472017-21374>
8. Чупрій Л. Формування української національної ідентичності – запорука єдності української нації [Електронний ресурс] / Л. Чупрій . – Режим доступу: <http://volianarodu.org.ua/uk/Strategiya-dlya-Ukrainy/Formuvannya-ukrajinskoji-natsionalnoji-identychnosti-zaporuka-yednosti-ukrajinskoji-natsiji>

Ясінська Аліна Юріївна
*кандидат політичних наук,
науковий співробітник відділу соціально-політичної
історії Інституту політичних і етнонаціональних
досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України (Київ)*

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНОГО ПОЛІТИЧНОГО РЕЖИМУ У ХАРКІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

В статті розглянуто особливості функціонування регіонального політичного режиму на Харківщині в умовах гібридної війни. Проаналізовано поведінку регіональної політичної еліти, причини та обставини її приходу до влади. Акцентовано увагу на розвитку політичних та суспільних процесів в період розгортання конфлікту, його загострення та поглиблення.

Ключові слова: регіональний політичний режим, політична еліта, обласна адміністрація, вибори до органів місцевого самоврядування.

THE PECULIARITIES OF FUNCTIONING OF THE REGIONAL POLITICAL REGIME IN THE KHARKIV REGION IN CONDITIONS OF A HYBRID WAR

The article deals with the peculiarities of functioning of the regional political regime in the Kharkiv region in conditions of hybrid war. It is analyzed the behavior of the regional political elite, reasons and circumstances of its coming to power. The author focused on the development of political and social processes during the period of conflict deployment, its intensification and deepening.

Key words: regional political regime, political elite, regional administration, elections to local self-government bodies.

Актуальність дослідження. На сучасному етапі розвитку Україна все частіше стикається з проблемами політичного, економічного та соціального характеру. Виклики, які постали перед державою, зумовлені важкою ситуацією на Сході країни, довгоочікуваними змінами у зв'язку з наближенням до Європейського Союзу, а також не останнє місце відводиться й пережиткам минулого, які досі займають чільні позиції як в процесах адміністрування, так і в свідомості самих громадян.

Децентралізація влади в Україні відбувається досить повільно, але вона є бажаною для більшості українців, має на меті покращити життя громадян та сприяти збільшенню міських бюджетів. Однак чи можлива успішна децентралізація держави без чіткого розуміння регіональних особливостей?

Виклад основного матеріалу. Україна вирізняється строкатістю. Різноманітність її регіонів часом вражає, а деякі із них чітко відрізняються від решти – власною колоритністю. Зазвичай, це стосується не лише традицій чи повсякденного життя, розбіжності прослідковуються, перш за все, в політичній та економічній сферах. На думку автора, до таких регіонів без перебільшення варто віднести Харківську область², адміністративно-територіальну одиницю, яка веде відлік свого існування з 1932 р.

Масове заселення краю українськими козаками, селянами та переселенцями з Росії розпочалося у XVII ст. Саме від найменування їхніх поселень – «слобод» – увесь край отримав назву Слобожанщина. Вже у XVIII ст. у зв'язку з розширенням кордонів Російської імперії Харківщина втратила своє військово-оборонне значення, перетворившись спочатку на успішного торгового посередника між північними та південними регіонами країни, а наприкінці XIX ст. в один з динамічно розвинутих промислових центрів. Значну роль в цьому відіграло становлення на Донбасі та Криворіжжі потужної вугільної та металургійної промисловості [1, с. 251]. Ще у дореволюційний час Харків став одним з відомих культурно-освітніх центрів всієї імперії. Оцінюючи роль міста у становленні сучасної української нації, розвитку української політичної думки, І. Лисяк-Рудницький наголошував на тому, що він (Харків) «...дійсно заслуговує на назву «першої столиці відродження»...: гурток учених і літераторів, що скупчився біля Харківського університету, започаткував дослідження над українським фольклором і впровадив народну мову до літературного користування. Під впливом віянь європейського романтизму вони «відкрили» українську етнічну тотожність, що послугувало фундаментом для формування новочасної української національної свідомості» [2, с. 207-208].

---

²Харківська область поділена на 27 адміністративних районів, на її території знаходиться 17 міст, 7 з яких обласного значення (Харків, Ізюм, Куп'янськ, Лозова, Люботин, Первомайський, Чугуїв), 61 селище міського типу, 381 сільська рада, 1683 сільських населених пункти [1, с. 251].

В умовах радянської влади (1919–1934 рр.) Харків виключно з політичних мотивів отримав високий статус столиці УРСР, що у наступному неодноразово підігрівало політичні амбіції регіональної політичної еліти, яка зосереджується головним чином в обласному центрі. У нинішніх умовах образ не лише міста, але й області в цілому, пов'язується з потужним промисловим, науковим та культурним потенціалом. Харківщина привертає увагу своїми символічними ресурсами, які мають безпосереднє відношення до її історичного минулого, традицій, людського капіталу, що безумовно підкреслює її регіональну унікальність.

Втім, в ієрархії чинників, які сприяють формуванню регіонального політичного режиму, особливе місце варто відвести регіональній еліті. Як зазначає М.С. Кармазіна, еліта була тією силою, яка, маніпулюючи політичними та економічними чинниками, актуалізувала і політизувала ідею регіону. На початку 1990-х рр. регіональна еліта намагалася закріпити свою владу не лише на рівні регіону, але «за традицією» – мати міцні позиції й на центральному рівні. «Володіння регіоном» (у політичному сенсі) мало слугувати засобом для утримання/здобуття владних повноважень, збереження себе (своїх представників) у владі та розширення спектра компетенцій у мінливих політичних реаліях початку 1990-х років як на регіональному, так і центральному владних рівнях [3, с. 6].

Харківська політична еліта перебрала на себе повноваження тієї керуючої сили, яка зуміла вдало розподіляти та контролювати економічні, соціальні, політичні ресурси, а також сформувати своєрідний образ регіону. Сучасна політична еліта Харківщини яскраво вирізняється з-поміж більшості у державі: володіє харизмою та значними статками [4; 5; 6], має впливові зв'язки на регіональному та загальнодержавному рівні, а дехто з її представників прийшов до влади, маючи кримінальне минуле [7] та потужні бізнес-інтереси [8], що, як виявилось, «успішно» поєднується з державною службою. Регіон, в якому тісно переплітаються фінансові та політичні інтереси автоматично викликає бажання керманічів мати не лише прибуток, але й необмежено контролювати шляхи його отримання [9; 10; 11], що стає можливим лише за умови перебування «при посаді» особисто або, маючи хороші зв'язки «у верхах». Цим, та не тільки, зумовлена боротьба за крісла та «шматочки» власної території на карті України, що особливо загострюється під час передвиборчих та виборчих кампаній.

Розвиток регіонального політичного режиму на Харківщині відбувався в кілька етапів³, кожний з яких вирізнявся характерними

---

³ Перший період охоплював 1991-1996 роки, коли шляхом компромісу зберігалася влада правлячої еліти того ж режиму (партійної номенклатури), а домінуючим актором став О. Масельський; другий період (1996-2000 рр.) був перехідним від «епохи Масельського» до третього періоду – режиму з безальтернативним домінуючим актором, яким став Є. Кушнар'єв (2000-2004 рр.); четвертий етап регіонального політичного режиму (2005-2010 рр.) охоплює «помаранчевий період» та його згорання; п'ятий період (2010-2014 рр.) пов'язаний з «добою

особливостями. Однак, акцентуючи увагу на специфіці функціонування регіонального політичного режиму в умовах гібридної війни, особливу зацікавленість для нас становить період «доби регіоналів» (2010-2014 рр.) та період «перезавантаження» або вимушеного підлаштування до нових політичних реалій (2014-2017 рр.).

Після перемоги на президентських виборах 2010 р. В. Януковича помітно зросла важливість місцевих виборів у Харківській області. Особливо це спостерігалось під час обрання мера Харкова, де боротьба розгорілася між колишніми «соратниками» А. Аваковим (ВО «Батьківщина») та Г. Кернесом («Партія регіонів»). І хоча на боці А. Авакова був значний досвід управлінця, налагоджені зв'язки поміж групами регіональної політичної та бізнесової еліти, Г. Кернеса підтримувала «Партія регіонів», що разом із залученням адмінресурсу робило його перемогу легко прогнозованою. Вибори відбулися з великою кількістю порушень, що викликало сумніви у громадськості стосовно їх легітимності [12], однак позиція «Центру» в цій ситуації вирізнялася лояльністю. Дещо раніше 18 березня 2010 р. на посаду очільника Харківської обласної адміністрації був призначений М. Добкін⁴ (колишній мер Харкова). Відтак, результатом було досягнуто – область та її адміністративний центр став повністю залежним від політичних сил, які належали до Партії регіонів.

Уже через чотири роки «революція Гідності» внесла певні корективи у політичне життя Харкова. Цілком ймовірно, що події, які охопили Схід країни, могли обернутися й для Харкова створенням ХНР (так званої Харківської народної республіки, що було актуалізовано в суспільно-політичному просторі з боку сепаратистів). Саме Харків (напевно з наміром деяких представників політичної еліти «осучаснити» символічний капітал міста як «першої радянської столиці України») був центром, куди

регіоналів» та уніфікацією області за новими стандартами, та останній шостий етап (2014-2017рр.) – період «перезавантаження» або вимушеного підлаштування до нових політичних реалій.

⁴ Окрім робочих стосунків Г. Кернеса та М. Добкіна поєднували ще й особисті, що полегшувало процес управління регіоном. Хоча й без перебільшення можна зауважити, що відносини були далекими від паритетних. Знайомство сім'ї Добкіних та Г. Кернеса відбулося ще в 80-х роках. Згодом вони «паралельно» займалися продажем і закупкою газу та бензину. Марк Добкін, знаючи шахрайське минуле Г. Кернеса не наважувався з ним на партнерство, але не зміг переконати у цьому своїх синів, та завадити їм потрапити під вплив Гепи. Ще в 1995 р. старий кооператив Марка Добкіна перетворився в фірму «Укрторгінвест», співзасновником якої став Г. Соломатін. По суті, фірма була створена для молодшого сина Дмитра, а в 1998 р. для Михайла Добкіна була створена фірма ООО «Іст Оіл Груп», співзасновником якої також став Г. Соломатін. Саме через Соломатіна, а точніше через брата його дружини Т. Тенішева (який був тісно пов'язаний з кримінальним світом Харкова) почався новий етап зближення братів Добкіних та Г. Кернеса. Звідси бере початок наркотичний скандал Добкіна-Кернеса, який набув розголосу лише в 2007 р. [13].

Після першого Майдану бізнес Добкіних зазнав значних втрат, що змусило їх ще більше зблизитися з Г. Кернесом, який досить легко пережив події того часу, примкнувши до табору «помаранчевих». Досить яскравим прикладом взаємовідносин Г. Кернеса та М. Добкіна став запис передвиборчої промови кандидата в мери Харкова, яка потрапила в Інтернет та стала хітом політичної сатири [13].

після перемоги революції Гідності з'їхалися в лютому 2014 р. депутати південно-східних регіонів України та заявили про рішення, взяти на себе всю повноту влади «до забезпечення конституційного порядку в Києві» [14]. Ініціатором з'їзду був новоутворений рух «Український фронт», який очолював тодішній голова обласної адміністрації М. Добкін. Як відомо, очільник відкрито виступав проти Євромайдану, а в січні 2014 р. був одним із організаторів збору коштів на лікування міліціонерів, які постраждали під час зіткнень з протестувальниками в Києві [15]. М. Добкін також був звинувачений у сепаратизмі разом з Г. Кернесом, однак уже на з'їзді харківський міський голова заявив, що не допустить сепаратистського розколу в країні [16].

Існує думка, що значний вплив на ситуацію в Харкові під час весняних подій 2014 р. здійснили А. Аваков та С. Полторак, оскільки, в свій час, обоє мали відношення до міста. Завдяки їм харківський аеродром був заблокований українськими військовими, а в місті протягом певного часу залишався лояльний до нової влади спецназ з інших регіонів. Харків вирізнявся також постійним протистоянням місцевого Майдану та Антимайдану та поступовим зростанням ролі футбольних фанатів, які були налаштовані на силове вирішення конфлікту [17].

Зауважимо, що окрім дій політичної еліти – провідної сили в регіоні, яка зосереджувалася в Харківській обласній адміністрації, обласній раді та міській раді, істотну роль у подіях весни 2014 р. відіграло суспільство. Представники громадських організацій, а з початком збойного опору – рух добровольців та волонтерів, які рішучим чином змінили розклад сил в регіоні і не дозволили перетворити область на складову, а можливо і політичний центр, нового гібридного утворення – «Новоросії».

Відтак, в умовах анархії та тимчасової бездіяльності обласної адміністрації, організаційного дисбалансу органів місцевого самоврядування, що супроводжувалося саморозпуском місцевих організацій «Партії регіонів», національно-патріотичні сили, опираючись на символічний капітал (Слобожанщина, наукова столиця, козацьке самоврядування, українська національно-політична ідентичність) виступили проти символів і атрибутів російського агресора – «руський мир», «Новоросія» тощо.

З боку регіональних політичних еліт в умовах небезпеки зовнішньої агресії з боку Російської Федерації відбувався пошук нових стратегій, зокрема, трансформація партійної ідентичності від «Партії регіонів» до «Опозиційного блоку», «вияви лояльності» до «Центру», спрямовані на збереження власних ресурсів (політичних, економічних). Яскравим прикладом такої поведінки була зміна стратегії одного з провідних політичних акторів – Г. Кернеса. Досить швидкими темпами відбулася його переорієнтація від радикальної опозиції до співпраці з «ною владою». У свою чергу «Центр» намагався не посилювати напругу в регіоні. Цьому відповідало призначення на посаду голови обласної державної адміністрації осіб, які були рівновіддаленими від провідних

політичних сил та нагадували «технічних адміністраторів».

В березні 2014 р. очільником Харківської держадміністрації став І. Балута, що продемонструвало бажання «Центру» не напружувати ситуацію у «прифронтовому» регіоні. Саме його призначення, а не авторитетного олігарха О. Ярославського (зятя О. Масельського), дало змогу уникнути відкритого протистояння між провідними елітними групами в області [18]. В якості фігури «другого плану» виступив також незмінний очільник Харківської обласної ради (з 2008 р.) С. Чернов. Привертаючи до себе увагу, як компромісна фігура, він задовольняв інтереси як «помаранчевого», так і «біло-блакитного» політичних таборів та був покликаний, щоб стримувати процес «розпорошення» регіональної еліти перед наступом «Центру». Враховуючи послужний список С. Чернова (головне у ньому – приналежність до «команди» Є. Кушнарєва (партія «Нова демократія»), а згодом – «Партії регіонів»), його «майнову Декларацію» він не мав потужних ресурсів, які б дозволили йому такий тривалий час очолювати інституцію. На виборах 2015 р. С. Чернов отримав на свою користь безпрецедентну підтримку депутатів Харківської обласної ради: 96 голосів «За», а його конкурент - Т. Бедняк (партія «Об'єднання «Самопоміч») – 22 голоси [19]. Черговим цікавим спостереженням залишається й той факт, що на користь С. Чернова агітував і мер Харкова – Г. Кернес.

Загалом, аналіз регіонального політичного режиму у Харківській області 2014-2017 рр. показує, що гібридна війна змусила «Центр» і групи регіональної політичної еліти дійти певного «пакту», «взаємодії» задля протистояння та відбиття агресії. Безумовно, в регіоні відбулися зміни⁵, однак не у всіх сферах вони були позитивними. Актуальними для Харківщини залишаються проблеми з корупцією, безпекою, самоорганізацією громадян, активністю громадських організацій та політичних партій, виборами, станом ЗМІ [22;23]. Як наслідок, у рейтингу «інвестиційної привабливості» (українсько-канадський проект 2017 р.) Харківщина зайняла – 17-ту позицію [24].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Харківщина беззаперечно залишається регіоном, який привертає увагу та викликає зацікавлення не лише у громадськості, але й політикуму країни.

---

⁵ Згідно з результатами муніципального дослідження соціологічної групи Рейтинг спільно з International Republican Institute в 2015 р. Харків зайняв другу позицію (після Вінниці) в рейтингу успішних та комфортних міст (за оцінками харків'ян) [20]. Місто лідирувало по 14 показниках з 18 критеріїв. Першість Вінниці та Харкова, на думку І. Тищенка (засновника соціологічної групи Рейтинг) обумовлена лояльністю населення до мерів міст. За результатами 2016 р. Харківська область посідала 1-е місце серед областей України у рейтингу соціально-економічного розвитку (включаючи і за такими важливими показниками, як «Розвиток малого та середнього підприємництва», «Ефективність ринку праці» [21], наявним доходом на одну особу та ін.). Натомість, у політичній сфері (за результатами 2016 р.) – за індексом «демократичного розвитку» (дослідження: ГО «Поліський фонд міжнародних та регіональних досліджень» у співпраці з Асоціацією регіональних аналітичних центрів за підтримки National Endowment for Democracy) Харківська область і надалі залишається на «перехідному етапі», займаючи за рівнем «демократичного розвитку» 21-у позицію серед областей України.

Символічний капітал (Слобожанщина, наукова столиця, козацьке самоврядування, українська національно-політична ідентичність), яким володіє область, неодноразово ставав інструментом маніпулювання в руках регіональних еліт, а наявність ресурсів та промисловий потенціал Харківщини робили її привабливою в очах управлінців.

Досліджуючи особливості функціонування регіонального політичного режиму в Харківській області в умовах гібридної війни, автор зазначив, що акцентувати увагу потрібно на двох етапах: періоді «доби регіоналів» (2010-2014 рр.) та періоді «перезавантаження» або вимушеного підлаштування до нових політичних реалій (2014-2017 рр.). Аналіз першого періоду дозволяє прослідкувати розвиток режиму до початку революції Гідності та збройного конфлікту на Сході, а другий – демонструє, яким чином змінилася розстановка регіональних сил та їхня стратегія уже в умовах гібридної війни. Регіон і надалі стикається з різноманітними проблемами в багатьох сферах (суспільній, економічній, політичній), однак недопущення створення Харківської народної республіки варто розцінювати, як вагоме досягнення сконсолідованих сил влади та громадськості.

Список використаних джерел:

1. Регіональний портрет України./ За заг. ред. Ю. Тищенко – К.: УНЦПД, 2003. – 336 с.
2. Лисяк-Рудницький І. Каразин і печатки українського національного відродження // Лисяк-Рудницький І. Історичні есе. В 2 т. – Т.1. –К., 1994. – С.203-220.
3. Кармазіна М. Підгрунття формування регіональних політичних режимів в Україні / М. Кармазіна // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України 2 (88), 2017. – С. 4-43
4. Електронна декларація. Михайло Маркович Добкін [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://public.nazk.gov.ua/declaration/bc020a9f-f25b-441a-bcad-dbe200987c6a>
5. [Сайт ТСН] Церква, елітні годинники й 7 квадратів житлової площі. Скандальні декларації українських чиновників [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://tsn.ua/groshi/top-skandalnih-e-deklaraciy-pro-scho-vstigli-vidzvituvati-ukrayinski-chinovniki-794938.html>
6. Региональные князьки и корольки: Харьковщина [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mikle1.livejournal.com/328842.html>
7. [Сайт Украина криминальная] «Гепя» Харковский [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://cripo.com.ua/?sect_id=6&aid=1994
8. [Сайт Харківського антикорупційного порталу] Повзуча монополія, або кому належать ринки Харкова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://anticor-kharkiv.org/item/873-bilshist-rinkiv-harkova-nalezhat-otochennyu-gennadiya-kernesa>
9. [Сайт Наші гроші] Кому належать історичні будівлі в центрі Харкова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nashigroshi.org/2016/04/22/komu-nalezhat-istorychni-budivli-v-tsentri-harkova/>
10. [Сайт depo. ua] Як люди Кернеса, Фельдмана та Кушнарьова роздерибанили парк Шевченка у Харкові [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://kh.depo.ua/ukr/kh/harkiv-yanam-na-zamitku-hto-mae-neruhomist-u-parku-imeni-30012016100000>

11. [Сайт depo. ua] Як «поважні люди» та сепаратисти роздерибанили гідропарк у Харкові [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://kh.depo.ua/ukr/kh/komunalezhit-zemlya-poryad-z-zhuravlovskim-gidroparkom-22122015100000>
12. [Сайт Фонду Місцевої Демократії] Мірошник О. Місцеві вибори 2010: Харківська область [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://fmd.kh.ua/publishing/mistsevi-vibori-2010-harkivs-ka-oblast.html>
13. [Сайт Антикор] Михаил Добкин: Допа на крючке у Гепы [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://antikor.com.ua/articles/124202-mihail_dobkin_dopa_na_krjuchke_u_geru
14. [Сайт Кореспондент.net] Съезд в Харькове: всю власть на Юго-Востоке берут местные советы. Резолюция [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://korrespondent.net/ukraine/politics/3309669-sezd-v-kharkove-vsui-vlast-na-yuho-vostoке-berut-mestnye-sovety-rezoluitsyia>
15. [Сайт Politeka] Михаил Добкин: Кернес, наркотики и сепаратизм [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://politeka.net/person/499941-mihail-dobkin-kerнес-narkotiki-i-separatizm/>
16. [Сайт BBC Україна] Харківський з'їзд оголосив про контроль над частиною Півдня і Сходу сепаратизм [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bbc.com/ukrainian/politics/2014/02/140222_kharkiv_nk
17. [Сайт Українська правда] Чому Харків і Дніпропетровськ не стали Донецьком і Луганськом? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.istpravda.com.ua/articles/2016/02/4/148912/>
18. [Сайт Тиждень. ua] Львова О. Ярославський тримає паузу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/Politics/106012>
19. [Сайт Вести] В Харькове выбрали руководство облсовета [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://vesti-ukr.com/harkov/125317-v-harkove-vybrali-rukovodstvo-oblsoveta>
20. [Сайт Inspired] Де найкраще жити в Україні: рейтинг українських міст [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://inspired.com.ua/news/best-ukrainian-cities-2015/>.
21. [Сайт Харківської обласної державної адміністрації] Харьковщина возглавила рейтинг социально-экономического развития областей Украины [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kharkivoda.gov.ua/2657/86700>
22. Индекс демократичного розвитку областей України 2016. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://public.tableau.com/profile/texty#!/vizhome/2016_PF/Story1
23. Индекс демократичного розвитку областей України – 2016 / упоряд. Є. Романенко. – Чернігів: Поліський фонд міжнародних та регіональних досліджень. – 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pfirs.org/images/flippingbook/magazines/2017/Indeks_demokrat_rozv_Ukr_2016/Indeks_demokrat_rozv_Ukr_2016-page-008.jpg
24. [Сайт Zaxid.net] В Україні визначили найпривабливіші для інвестицій регіони [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zaxid.net/v_ukrayini_viznachili_nayprivablivishi_dlya_investitsiy_regioni_n1435833

Горбатюк М. В.
*кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник
відділу соціально-політичної історії
інституту політичних і етнонаціональних
досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*

ОЦІНКА РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ В КРИМУ ТА НА ДОНБАСІ АНАЛІТИКАМИ Й ЕКСПЕРТАМИ РЕСПУБЛІКИ БІЛОРУСЬ

У статті проаналізовано оцінки і прогнози аналітиків і експертів Республіки Білорусь щодо анексії Криму Російською Федерацією, російсько-української війни на Донбасі, місця і ролі України у нових геополітичних умовах. Зроблено короткий екскурс у діяльність білоруських аналітичних центрів, показано особливості їх функціонування.

Ключові слова: аналітичний центр, анексія Криму, війна на Донбасі, Будапештський меморандум, Мінські домовленості

Події в Україні, що розгорталися з березня 2014 р. – анексія Криму, військове протистояння на Донбасі, євроінтеграційні процеси та спроби реформ – привертають стабільно високу увагу міжнародного співтовариства. Відбувається це не лише на рівні політичних і державних діячів та міжнародних організацій, але й на рівні експертного середовища. Звісно, найбільш значущі оцінки роблять північноамериканські та західноєвропейські «мозкові центри», але й значно менші держави також проявляють відчутний інтерес. Особливе місце серед них посідає Білорусія, де аналіз і оцінка подій в Україні є життєво важливими: можливість застосування проти неї елементів «гібридної війни» з боку Росії є досить високою.

Як видно із результатів міжнародних досліджень у Білорусі немає аналітичних центрів, що мають широке визнання у світі. Відповідно до найбільш впливового рейтингу «Global Go To Think Tank Index Report», який складає Пенсільванський університет за програмою THINK TANKS AND CIVIL SOCIETIES PROGRAM (TTCSP)», станом на 2016 р. у Білорусі функціонував 21 аналітичний центр. За кількістю аналітичних центрів Білорусь відстає від України і Росії, де у 2016 р. нараховувалося відповідно 47 і 122 аналітичних центри [3, р. 28]. За якісними показниками, «мозкові центри» Білорусі теж «пасуть задніх». Жоден із них не увійшов у 2016 р до списку 175 провідних світових «мозкових центрів» Top Think Tanks Worldwide [3, р. 20–21].

Аналітичні центри Республіки Беларусь умовно можна поділити на державні та недержавні. Державні АЦ Білорусії – це розгалужена система бюджетних аналітичних структур, діяльність яких спрямована на розробку стратегії державної політики в різних сферах. Всі державні АЦ можна розділити на три групи. Перша – установи, створені в системі Адміністрації Президента (АП), що здійснюють аналіз внутрішньополітичної ситуації і розробку інформаційної та правової політики. *Другу групу АЦ* складають структури академічних і навчальних закладів. Зауважимо, що у структурі НАН РБ немає окремих

спеціалізованих політологічних інститутів. *Третя група* – спеціалізовані відомчі НДІ в структурі Ради міністрів [15, с. 20–21]. Варто відзначити, що у відкритому доступі нам не вдалося знайти аналітики державних «мозкових центрів» РБ, у яких би розглядалась ситуація в Україні.

Недержавні АЦ РБ створювалися на початку 1990-х рр. з допомогою західних фондів «Євразія», Сороса та ін. і. Багато з них працюють до цього часу, зокрема Незалежний інститут соціально-економічних і політичних досліджень (НІСЕПД), Лабораторія NOVAK, Аналітичний центр «Стратегія» та ін. В силу посилення авторитаризму у Білорусі багато недержавних АЦ перемістили свої офіси за кордон. Зокрема, НІСЕПД, Білоруський інститут стратегічних досліджень (БІСД), Інститут політичних досліджень «Політична сфера» (ІПД), Інститут розвитку соціального ринку для Білорусі та Східної Європи перенесли свої офіси у Литву, CASE-Belarus і Білоруська аналітична майстерня – у Польщу, Інститут білоруської історії та культури (ІБІК) працює зараз у Ризі (Латвія), а Центр Острогорського – в Лондоні (Белика Британія). Загалом ця група білоруських «фабрик думки» становить не менше чверті всіх недержавних АЦ [2, р. 5].

У числі недержавних центрів є і ті, що виражають інтереси чинної влади і підтримуються нею. Зокрема, експерти Центру стратегічних і зовнішньополітичних досліджень (ЦСЗД) формують для білоруської зовнішньої політики імідж «донора безпеки в регіоні», критикують зовнішню політику Росії і високо оцінюють білоруський нейтралітет [21; 28]. Центр вивчення зовнішньої політики і безпеки (FPS) є типовою недержавною організацією, створеної з ініціативи влади. Метою його діяльності є лобювання інтересів влади в міжнародних структурах і імітація демократичних процесів [23].

Відповідно до рейтингу дослідницьких центрів Білорусі, що проводиться Белоруською дослідницькою радою у 2016 р. кращим «мозковим центром» було визнано Білоруський економічний дослідницько-освітній центр BEROС. Друге і третє місце відповідно посіли БІСД і експертна спільнота «Наше мнение» [1].

В умовах загострення військового конфлікту між Україною і Росією білоруський уряд виглядав дезорієнтованим, про що свідчили суперечливі заяви офіційного Мінська щодо анексії Криму та конфлікту на Донбасі. Але досить швидко Білорусь почала виробляти нейтральну позицію щодо конфлікту, балансуючи між Україною і Росією. З одного боку білоруська влада демонструвала підтримку України, що виявилась у зустрічі О. Лукашенка з в.о. Президента України О. Турчиновим (що посуті було фактичним визнанням нової української влади) у березні 2014 р., підтримці (всупереч позиції Москви) проведення президентських виборів в Україні, заявах, що за жодних обставин Україна не буде атакована з боку Білорусі [12]. Білоруський президент однозначно висловлювався за збереження унітарного статусу України [27]. Після анексії Криму білоруська влада як за допомогою прямих заяв, так і через ЗМІ, не вдаючись до оцінки події,

різко розкритикували українську армію за відсутність збройного опору росіянам [7; 17].

Водночас, виявом протирічивої позиції білоруського лідера була заява у березні 2014 р про визнання Криму *de facto* частиною російської території. Білорусь була однією з 11 країн, які проголосували проти Резолюції Генеральної Асамблеї ООН про територіальну цілісність України та однією з 23 країн, які проголосували проти українського проекту резолюції про дотримання прав людини у Криму.

Упродовж 2015 р. – першої половини 2017 р. українська тематика постійно була присутня в публічній риторичі білоруського президента та інших високопосадовців. Ключові підходи Білорусі щодо України можна формулювати таким чином: підтримка територіальної цілісності України; підтримка унітарного устрою України, неприпустимість федералізації; неприйняття з юридичної точки зору російської анексії Криму; підтримка мирного врегулювання конфлікту на Донбасі; демонстрація дружнього ставлення до нинішнього керівництва України [5, с. 109–110].

Експертне середовище Білорусі швидко відреагувало на анексію Криму. Наприкінці березня 2014 р. у Мінську відбувся круглий стіл «Уламки «ялтинської» системи. Стан і перспективи після Криму». Головні висновки учасників дискусії щодо України можна звести наступного: 1. Російська інтервенція є реакцією на «випадіння» України з інтеграційних проектів Кремля і обумовлена прагненням збереження статус-кво. 2. Вторгнення до Криму фактично позбавило Росію можливості добитися надання Україні нейтрального позаблокового статусу на визначений наперед тривалий період (т.з. «фінляндизація» України) [9]. Виходячи із висновків дискусії можна сформулювати низку викликів, що постали перед Україною, зокрема – фактичне зникнення системи безпеки в Європі, що виникла після завершення Другої світової війни; збільшення чисельності армій і парамілітарних формувань у країнах Південно-Східної Європи; пошук малими та середніми державами регіону Центральної Європи та Кавказу «старших» партнерів в сфері безпеки; більш активний розвиток американської військової інфраструктури в колишніх країнах соцтабору; нарощування поставок озброєння та військової допомоги в країни, що безпосередньо межують з Росією; можливість формування під патронатом НАТО місцевої структури колективної оборони (наприклад з Румунії, України та Молдови).

Прогнози щодо повернення Криму до складу України невтішні. Перший голова Верховної Ради Республіки Білорусь С. Шушкевич у жовтні 2016 р. заявив, що не знає «Як повернути Крим без крові або навіть дуже малою кров'ю [25]. Дещо пізніше, у вересні 2017 р., він висловив впевненість, що Крим повернеться до складу України, але відбудеться це нескоро, оскільки «достойний варіант, не принизливий для Путіна, відсутній», а на «гібридну капітуляцію» – обмін Криму на Донбас – не погодяться українці [24].

Анексія Криму запустила низку глобальних процесів, які, як вважає

А. Поротніков, на протязі найближчих 10 років призведуть до появи у регіоні відмінної від сьогоднішньої політичної архітектури, у тому числі і з новими міждержавними кордонами [18].

Значним геополітичним викликом для України є зміна принципів зовнішньої політики Росії. А. Сивицький (ЦСЗД) вказує, що з 2008 р. Росія намагається перетворити пострадянський простір у зону своїх привілейованих інтересів, використовуючи як механізми неформального впливу, так і засоби військово-політичної та економічної інтеграції [18]. Виявами цієї стратегії, на думку експерта, були військові конфлікти у Грузії (2008) та Україні (2014), за допомогою яких Кремль також вирішував політичні завдання – підірвати процес інтеграції цих країн в євроатлантичні інститути безпеки. Низка впливових спостерігачів говорять про те, що своїм стратегічним завданням Москва бачить відновлення міжнародного порядку, заснованого на ексклюзивних зонах впливу, підконтрольних великим державам [18].

Одним із ключових напрямків роботи білоруських мозкових центрів було дослідження конфлікту на Донбасі. Директор інформаційно-просвітницького закладу «Актуальна концепція» (Мінськ) О. Шпаковський станом на січень 2017 р. оцінював ситуацію на Сході України як локальний конфлікт малої інтенсивності [11]. Експерт низько оцінював шанси України на його розв'язання як силовим, так і дипломатичним шляхом – через відсутність достатнього військового потенціалу та нездатністю домогтися міжнародної підтримки для того, щоб змусити Росію примусити невизнані республіки до здачі [11].

У свою чергу білоруський політолог В. Карбалевіч заявив, що заморозити конфлікт на Донбасі практично неможливо. Експерт прогнозував, що економічна неспроможність «республік» буде генерувати соціальну напругу, і щоб уникнути соціального вибуху в регіоні сепаратисти будуть «змазувати» проблеми з допомогою війни [6].

Фахівець з проблем безпеки, керівник аналітичного центру Belarus Security Blog (BSB) А. Поротніков оцінюючи позиції сторін стверджував, що українське керівництво не зацікавлене в ескалації конфлікту з огляду на низку причин: 1) проведення реформ в Україні; 2) економічна недоцільність (наступальні дії на південному сході вимагають фінансових витрат на ведення військових дій, а в разі успіху – і на утримання та відновлення регіону); 3) «заморозка» ситуації на Донбасі призведе до деградації господарства окупованих регіонів, відтоку працездатного населення, і у підсумку – до зниження мобілізаційного потенціалу терористів. З іншого боку, ескалація конфлікту, як стверджував політолог, – в інтересах Росії, оскільки це не дозволить Україні посилитися і забезпечить російській владі підтримку населення, у той час як поразка Росії на Донбасі викличе вибух ентузіазму і чергову мобілізацію українського суспільства [19].

Білоруські аналітики сходяться на думці, що всі основні пункти Мінських угод – припинення вогню; відведення важких озброєнь; діалог

про проведення місцевих виборів і про майбутнє регіону; звільнення та обмін заручників – виконані лише частково. Обидві сторони конфлікту не ставляться до угод з належною повагою і слабо довіряють намірам один одного. Водночас, безперечним досягненням Мінських угод стало значне послаблення інтенсивності боїв, що дозволило зберегти життя людей та інфраструктуру регіону і знизити градус напруги [14]. Аналітик БІСД, Денис Мельянецв вважав, що що забезпечити виконання домовленостей дуже складно або взагалі неможливо через відсутність в цій угоді гарантій імплементації [4].

Як вважає експерт «Ліберального клубу» В. Можейко самими складними для виконання пунктами Мінських угод залишаються конституційна реформа в Україні і будь-яка реінтеграція території конфлікту в соціально-економічний і політичний простір України, оскільки до цього не готове ні населення, ні еліти всіх сторін. У свою чергу директор інформаційно-просвітницького закладу «Актуальна концепція» (Мінськ) О. Шпаковський зауважує – з огляду на розбудову у псевдореспубліках «власної суверенної державності» «чим довше вони знаходяться поза українським контекстом, тим складніше їх буде згодом реінтегрувати» [11]. На думку експертів «Мінського діалогу», одним із можливих шляхів реінтеграції сепаратистських утворень є детінізація і легалізація існуючої торгівлі між Україною і ОРДЛО, що не тільки підштовхуватиме місцеві еліти до повернення у політичне поле України, а й ліквідує контрабандний товарооборот [13].

У середовищі білоруських політичних експертів на повний голос звучала жорстка критика позиції європейських країн стосовно врегулювання збройного конфлікту на Донбасі. Поширеною була думка, що Європа є тією стороною, якій необхідно завершити цей конфлікт якомога швидше і не допустити його розростання. Аналітик БІСД Денис Мельянецв вважає, що коли з'явиться можливість швидко покінчити з цим конфліктом, Європа може поступитися інтересами України [4]. Арсеній Сивицький (ЦСЗД) заявив, що Мінські нормандські угоди стосуються не тільки України, а їх підписання по суті знаменує собою «капітуляцію, як мінімум, двох основних європейських держав перед агресивною політикою Кремля на пострадянському просторі, визнаючи за Росією пострадянський простір як зону її привілейованих інтересів» [18]. Про відсутність у країн Заходу прагнення розв'язати конфлікт на Донбасі говорив і С. Шушкевич [25].

Предметом аналізу білоруських think tanks стали і зобов'язання ключових світових держав щодо гарантування територіальної цілісності України. Позиції білоруських експертів щодо Будапештського меморандуму, який гарантував суверенітет України і Білорусі за відмову від ядерної зброї, кардинально відрізняються – від заперечення існування документа до вимог його виконання. Перший голова Верховної Ради Республіки Білорусь С. Шушкевич не схильний бачити у позиції США і Великобританії зради України. Він вважає, що у Будапешті не було

укладено міждержавної угоди – було підписано лише декларацію про наміри [25]. Опозиційний політичний діяч М. Статкевич розкритикував підписантів Будапештського меморандуму, назвавши його «не вартим навіть паперу, на якому він був написаний» [26]. Схожу позицію займав завідувач Центру спеціальних історичних наук і антропології Інституту історії НАН РБ В. Голубєв, який вважав, що «задекларовані раніше гарантії [безпеки] з боку європейських держав і Росії щодо України виявилися простими заявами, щоб скоріше вивести ядерну зброю» [8]. Координатор правозахисного руху «Наша Беларусь» І. Леднік вважає, що Будапештський меморандум про гарантії безпеки – міждержавний документ, який гарантує дотримання положень Заключного акту ОБСЄ, Статуту ООН і Договору про нерозповсюдження ядерної зброї з боку Росії, США і Великобританії по відношенню до України, Білорусі та Казахстану [10].

Значну увагу білоруські аналітичні центри приділяли ролі існуючих в Україні силових структур у розвитку подій на Донбасі та у Криму. Аналітики ЦСЗД А. Сивицький та Ю. Царик у аналітичному звіті, оприлюдненому у січні 2017 р., проаналізували роль Служби безпеки України у подіях 2014 р. Вони дійшли висновку, що російський вплив на СБУ відіграв ключову роль в ініціюванні та розвитку цієї кризи. По-перше, СБУ курирувала націоналістичні організації («Правий сектор», «Свобода» та ін.), які стали головним інструментом впливу Росії на конфліктну динаміку на Майдані у листопаді 2013 р. – лютому 2014 р. По-друге, працівники СБУ, які мали численні корупційні зв'язки з представниками РФ, сприяли безперешкодній анексії Криму та гарантували бездіяльність міліції та армії на перших етапах кризи на Донбасі. Білоруські експерти вважають, що масова чистка СБУ, розпочата адміністрацією П. Порошенка, не дала стійкого і довгострокового ефекту і російська сторона зберігає певний вплив на українські спецслужби [22, с. 17–18].

Найбільше аналітичних матеріалів, що стосувалися ЗСУ, у середовищі білоруських think tanks продукував Belarus Security Blog. Його експерти акцентували увагу на позитивних змінах: формуванні якісно іншої армії, появі групи офіцерів середньої ланки з досвідом успішного ведення бойових операцій, освоєні українськими військовими технологій інформаційно-психологічних операцій тощо [16]. BSB позитивно оцінив намагання українського керівництва досягнути максимальної самодостатності по виробництву систем озброєння, здатних виконувати функцію стратегічного стримування, оскільки хід війни продемонстрував, що Україна може розраховувати в першу чергу на власний оборонний потенціал [20].

Як засвідчило проведення дослідження, події в Україні під час Революції Гідності, анексія Криму та розпалювання Російською Федерацією війни на Сході України під виглядом сепаратистського бунту посіли значне місце у рефлексіях білоруських політичних та військових аналітиків і експертів. Ключову роль у аналізі військово-політичної

ситуації в Україні 2014–2017 рр. відіграли недержавні аналітичні центри РБ. При цьому оцінка подій в Україні часто здійснювалась в контексті дослідження певних подій у самій Білорусі чи при аналізі можливого застосування до неї українського сценарію.

1. BRC представил рейтинг исследовательских центров Беларуси. 07.10.2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://thinktanks.by/publication/2016/10/07/brc-predstavil-reyting-issledovatel'skih-tsentrov-belarusi.html>

2. Chavusau Y. Registration of Belarusian NGOs abroad: functions and types of non-profit outsourcing [Електронний ресурс] / Y. Chavusau // Bell. – 2013. – Iss. 4 (34). – P. 4–6. – Режим доступу: http://www.eesc.lt/uploads/news/id496/Bell_2013_4%2834%29.pdf

3. McGann, James G. 2016 Global Go To Think Tank Index Report (2017). TTCSP Global Go To Think Tank Index Reports / James G. McGann [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://repository.upenn.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1011&context=think_tanks

4. Белорусский политолог: Украине просто выкрутили руки. 13.02.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.belaruspartisan.org/politic/295239/>

5. Богуцкий О. Беларусь – Украина: партнёрство вне союзов [Електронний ресурс] / Олег Богуцкий // Белорусский ежегодник 2016. Сборник обзорных и аналитических материалов по развитию ситуации в Республик Беларусь в 2015 году. – Vilnius, 2016. – С. 109–118. – Режим доступу: <http://nmnby.eu/yearbook/get/yearbook2016.pdf>

6. Добровольский П. Лукашенко боится, что Беларусь может повторить судьбу Украины – белорусский политолог. 12.02.2015 / Павел Добровольский [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nv.ua/publications/prekrashchenie-ognya-v-donbasse-bez-mirotvorcev-nevozmozhno-belorusskiy-politolog-34150.html>

7. Интервью Президента Республики Беларусь А.Г. Лукашенко программе «Шустер LIVE». 28.03.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://president.gov.by/ru/news_ru/view/intervjju-prezidenta-respubliki-belarus-aglukashenko-programme-shuster-live-8387/

8. Историк Валентин Голубев: внутри нации назрел ментальный запрос на самосознание. 16.07.2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://naviny.by/new/20170716/1500187506-istorik-valentin-golubev-vnutri-nacii-nazrel-mentalnyy-zapros-na>

9. Костюгова В. Обломки «ялтинской» системы. Состояние и перспективы после Крыма. 28.03.2014 / Валерия Костюгова, Янов Полесский, Андрей Поротников, Ярослав Шимов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nmnby.eu/news/discussions/5452.html>

10. Ледник И. Крым и Донбасс освободит Будапештский меморандум. 28.02.2017 / Игорь Ледник [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://belprauda.org/krym-i-donbass-osvobodit-budapeshtskij-memorandum/>

11. Лубенский А. Взгляд на АТО из Минска: локальный конфликт малой интенсивности. 20.01.2017 / Андрей Лубенский [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rian.com.ua/analytics/20170120/1020674933.html>

12. Лукашенко в Киеве – в ударе. 07.06.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.belaruspartisan.org/politic/269223/>

13. Можейко В. Какие возможности и перспективы открывает для Беларуси конфликт на Донбассе? 16.02.2016 / Вадим Можейко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.zautra.by/art.php?sn_nid=20648

14. Можейко В. Между миром и войной. Что за год Минские соглашения принесли Украине и Беларуси. 27.02.2015 / Вадим Можейко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://journalby.com/news/mezhdu-mirom-i-voynoy-cto-za-god-minskie-soglasheniya-prinesli-ukraine-i-belarusi-589>

15. «Мозговые центры» в странах СНГ и Грузии: структура, задачи, основные тенденции развития // Проблемы национальной стратегии. – 2016. – № 1 (34). – С. 11-67.
16. О ситуации в Украине. 22.06.2017 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.bsblog.info/o-situacii-v-ukraine/>
17. Ответы Президента Беларуси Александра Лукашенко на вопросы представителей СМИ. 23.03.2014 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://president.gov.by/ru/news_ru/view/otvety-prezidenta-respubliki-belarus-aleksandra-lukashenko-na-voprosy-predstavitelej-smi-23-marta-2014-g-8342/
18. Паньковский А. Мир после перемирия. Условия и перспективы. 04.03.2015 / Анатолий Паньковский, Андрей Поротников, Арсений Сивицкий, Александр Федута [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://nmnby.eu/news/discussions/5727.html>
19. Поротников А. Заморозка vs эскалация. Две противоположные ставки. 14.01.2015 / Андрей Поротников [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://nmnby.eu/news/express/5688.html>
20. Ракеты: Беларусь не продаст, а Украина не купит. 29.05.2017 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.bsblog.info/rakety-belarus-ne-prodast-a-ukraina-ne-kupit/>
21. Сивицкий А. Новая геостратегия России: последствия и вызовы для архитектуры международной безопасности [Электронный ресурс] / Арсений Сивицкий, Юрий Царик. – Минск: Центр стратегических и внешнеполитических исследований, 2015. – 22 с. – Режим доступа: <http://csfps.by/files/New-Russian-geostrategy.pdf>
22. Сивицкий А. Односторонние действия Российской Федерации в отношении Республики Беларусь в 2017 году. Оценка угрозы [Электронный ресурс] / Арсений Сивицкий, Юрий Царик. – Минск: Центр стратегических и внешнеполитических исследований, 2017. – 27 с. – Режим доступа: <http://old.csfps.by/files/files/odnostoronnie-deystviya-rf.pdf>
23. Скандал: Шведы выделили грант в \$25 тысяч провластным белорусским политологам. 30.09.2017 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://charter97.org/ru/news/2017/9/30/264479/>
24. Станислав Шушкевич, экс-глава Верховного Совета Республики Беларусь, в программе «Гордон». 10.09.2017 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.youtube.com/watch?time_continue=29&v=KiCt_2Xln9A
25. Станислав Шушкевич: «Никаких Будапештских соглашений не было – был меморандум, заявление, и то, что его не довели до соглашения, – прокол доверчивых людей». 22.11.2016 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://bulvar.com.ua/gazeta/archive/s603/stanislav-shushkevich-nikakih-budapeshtskih-soglashenij-ne-bylo-byl-memorandum-zajavlenie-i-to-chto-ego-ne-doveli-do-soglashenija-prokol-doverchivyh-ljudej.html>
26. Статкевич Н. Угроза для Беларуси существует только с одной стороны. 01.10.2016 / Николай Статкевич [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://charter97.org/ru/news/2016/10/1/225121/>
27. Так говорил Лукашенко. За что Украина «обиделась» на Бацьку. 24.03.2014 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://korrespondent.net/ukraine/politics/3323863-tak-hovoryl-lukashenko-za-chto-ukrayna-obydela-na-batsku>
28. Царик Ю. Союз Беларуси и России в условиях «нового сдерживания» как это возможно? 23.12.2015 / Юрий Царик [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.sb.by/articles/soyuz-belarusi-i-rossii-v-usloviyakh-novogo-sderzhivaniya-kak-eto-vozmozhno.html>

Наукове видання

**ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ СУЧАСНОСТІ:
ГЛОБАЛЬНИЙ ТА РЕГІОНАЛЬНІ ВИМІРИ**

Збірник матеріалів

*Всеукраїнської науково-практичної конференції
(м. Івано-Франківськ, 12-13 жовтня 2017 року)*

Підписано до друку 05.12.2017. Формат 60x84/16
Папір офсетний. Друк цифровий.
Гарнітура «Times New Roman». Умовн. друк. арк. 35,81.
Наклад 100. Зам. № 135 від 05.12.2017.

Друк: підприємець Голіней О. М.
76008, Україна, м. Івано-Франківськ, вул. Галицька, 128,
тел.: (0342) 580 432, +38 050 540 30 64